

ธรรมศึกษาชั้นตรี

ฉบับปรับปรุงใหม่

ที่ประกาศใช้ปัจจุบัน

รวบรวมเรียบเรียง
โดย
เอก ขำทอง ป.ธ.๙
ปัญญา สละทองตรง ป.ธ.๙
นักวิชาการศาสนา ๘ ว

สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม
กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม
จัดพิมพ์เผยแพร่
พ.ศ. ๒๕๕๐

ห้ามจำหน่าย

ธรรมศึกษาชั้นตรี ฉบับปรับปรุงใหม่ที่ประกาศใช้ปัจจุบัน

ผู้จัดพิมพ์	กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม
พิมพ์ครั้งที่ ๕	พ.ศ. ๒๕๕๐
จำนวนพิมพ์	๗๘,๐๐๐ เล่ม
ISBN	974-9536-14-2
ที่ปรึกษา	พระพรหมมุนี วัดบวรนิเวศวิหาร พระพรหมวชิรญาณ วัดยานนาวา นายปรีชา กันธิยะ อธิบดีกรมการศาสนา นายปกรณ์ ต้นสกุล รองอธิบดีกรมการศาสนา
ผู้อำนวยการผลิต	นายกฤษศยพงษ์ ศิริ ผู้อำนวยการสำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม
รวบรวมเรียบเรียง	นายเอนก ขำทอง นายปัญญา สละทองตรง
พิสูจน์อักษร	นายเอนก ขำทอง นายปัญญา สละทองตรง
ประสานงาน	นางศรีนวล ลักกิตโร นางสาวกคภรณ์ อมรัตน์
รับผิดชอบ และรูปเล่ม	กลุ่มส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแพร่หลักธรรม สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม
พิมพ์ที่	โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด ๗๙ ถนนงามวงศ์วาน แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร ๑๐๙๐๐ โทร. ๐-๒๕๖๑-๔๕๖๗ โทรสาร ๐-๒๕๖๙-๕๑๐๑ นายโชคดี ออสุวรรณ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๕๐

อนุโมทนาถา

ได้รับทราบด้วยความยินดีว่า กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม มีนโยบายและแผนงานในการเผยแผ่ศาสนาธรรมในเชิงรุก โดยกำหนดให้มีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เข้าสู่วิถีการดำเนินชีวิตของเด็ก เยาวชน และประชาชน ให้เกิดผลเป็นรูปธรรม คือ นำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเข้าสู่สถานศึกษาต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยมีเป้าหมายหลัก คือ ให้นักเรียนได้เรียนธรรมศึกษา ตามหลักสูตรของทางคณะสงฆ์ เพื่อเป็นพื้นฐานในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับนักเรียนแต่เยาว์วัย โดยกำหนดให้สถานศึกษาทุกแห่งมีการเรียนและการสอนธรรมศึกษาตามหลักสูตรของทางคณะสงฆ์ คือ

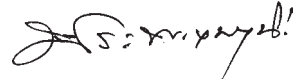
- ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ให้มีการเรียนและสอบธรรมศึกษาชั้นตรี
- ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ ให้มีการเรียนและสอบธรรมศึกษาชั้นโท
- ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ให้มีการเรียนและสอบธรรมศึกษาชั้นเอก

และยังมีแผนที่อำนวยความสะดวกในการศึกษา โดยจัดพิมพ์หนังสือหลักสูตรธรรมศึกษาทั้ง ๓ ชั้น แจกให้ทั่วถึงอีกด้วย จึงขอแสดงความชื่นชม อนุโมทนาไว้ ณ โอกาสนี้

หนังสือหลักสูตรชั้นธรรมศึกษา ที่กรมการศาสนาจะได้พิมพ์แจกจ่ายนั้น ทางสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวงได้ปรับปรุงแก้ไข และประกาศใช้เป็นหลักสูตรธรรมศึกษาตรี-โท-เอก บรรจุข้อธรรมที่เหมาะสมสำหรับภูมิธรรมศึกษาแต่ละชั้น ซึ่งจะเป็พื้นฐานเพียงพอที่จะให้ได้ศึกษาค้นคว้าหลักธรรมในระดับสูงต่อไป

การศึกษาธรรม ที่ทางศาสนาเรียกว่า การปฏิบัติ เป็นกรรมวิธีหนึ่งในหลายวิธี ที่เป็นเครื่องดำรงไว้ซึ่งพระศาสนาให้ถาวรสืบไป แต่ยังไม่ถึงเป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา และยังไม่ถือว่าเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าที่แท้จริง แต่ถ้าได้นำหลักธรรมที่ได้ศึกษานั้น ๆ มาประพฤติปฏิบัติตามความเหมาะสม นำคำสอนทางศาสนาไปแก้ปัญหาชีวิตประจำวัน ตามที่กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

ได้ตั้งเป้าหมายไว้ ซึ่งทางศาสนาเรียกว่า “ธัมมานุষ্ঠมปฏิบัติ” การปฏิบัติธรรมสมควรแก่พื้นภูมิและฐานะของแต่ละคน ซึ่งจะเกิดผลสูงสุด คือ ปฏิเวธ ความพ้นทุกข์ อันจะเป็นพลังขับเคลื่อนประเทศให้เจริญก้าวหน้ายั่งยืน ตามเป้าหมายสืบไป ทั้งได้ชื่อว่าได้เจริญรอยตามพระพุทธองค์ ผู้ทรงพระคุณบทหนึ่งว่า “วิชชาจรณสมบุปโน” ผู้ถึงพร้อมด้วยทั้งความรู้และความประพฤติ ดังนี้

พระพรหมมุนี

แม่กองธรรมสนามหลวง

วัดบวรนิเวศวิหาร

คำนำ

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม มีภารกิจที่เกี่ยวกับการเผยแพร่และส่งเสริมศีลธรรม การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและส่งเสริมการนำหลักธรรมไปพัฒนาคุณภาพชีวิตเพื่อส่งเสริมให้นักเรียน นักศึกษา และประชาชน มีความรู้คู่คุณธรรมโดยเฉพาะการนำมิติทางศาสนาไปสู่การปฏิบัติในวิถีชีวิตประจำวันของประชาชน ได้พิจารณาเห็นว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เฉพาะที่มหาวิทยาลัย เรียกว่า ธรรมศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาสำหรับฆราวาส ตามหลักสูตรของคณะสงฆ์ แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอก โดยมีการเรียนวิชาเรียงความหัวข้อธรรมะ หลักธรรมะ พุทธประวัติ เบญจศีล-เบญจธรรม อุโบสถศีล และกุศलगรรมบถ แต่ละชั้นก็มีความยากขึ้น ตามลำดับ และนำไปสอบวัดความรู้ได้ด้วย ซึ่งเป็นการสนองนโยบายของรัฐบาลในเรื่องการพัฒนา คนและสังคม ที่มีคุณภาพ ระบุว่า “...จะเน้นที่การส่งเสริมให้วัยรุ่นไทยเกิดการเรียนรู้ที่ถูกต้อง รักชาติในทางที่ถูก มีคุณธรรมเอื้ออาทรต่อผู้อื่น...” รวมทั้งส่งเสริมให้มีการนำศีลธรรมและคุณ ธรรมมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม พิจารณาเห็นว่า การนำหลักธรรมคำสอนทาง พระพุทธศาสนาเข้าสู่สถานศึกษาต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยมีเป้าหมายหลักคือให้กลุ่มเด็กและเยาวชน ที่อยู่ในสถานศึกษาและศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ได้เรียนธรรมศึกษา และสอบธรรมศึกษา ซึ่งจะจะเป็นพื้นฐานในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็กและเยาวชนทั่วประเทศ กำหนดให้ สถานศึกษาทุกแห่งได้มีการเรียนการสอนและสอบธรรมศึกษา ดังนี้ ระดับประถมศึกษาจบ ธรรมศึกษาชั้นตรี ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จบธรรมศึกษาชั้นโท-ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจบ ธรรมศึกษาชั้นเอก และในการไปสมัครเข้าทำงานให้ถือว่าผู้ที่มีใบประกาศนียบัตรธรรมศึกษา สมควร ได้รับการพิจารณา ก่อน ในการนี้ กรมการศาสนา จึงได้ดำเนินการ จัดพิมพ์หนังสือดังกล่าว เพื่อเป็น คู่มือการศึกษา และเผยแพร่ให้แก่สถานศึกษาที่เปิดการเรียนการสอนธรรมศึกษาและมอบให้ศูนย์ศึกษา พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ทั่วประเทศ

กรมการศาสนาหวังว่าหนังสือทั้ง ๓ เล่มนี้ จักอำนวยประโยชน์ในการเรียนการสอนธรรมศึกษา และสนับสนุนการศึกษาส่วนนี้ให้แพร่หลายยิ่งขึ้น ขอขอบคุณผู้ให้การสนับสนุนทุกท่านตลอดถึง ผู้ที่มีส่วนร่วมในการจัดทำหนังสือดังกล่าวไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

(นายปรีชา กันธิยะ)

อธิบดีกรมการศาสนา

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

ประวัติกรมการศาสนา

กรมการศาสนา ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๒ ในสมัยนั้นเรียกว่า กรมธรรมการสังฆการี โดยตั้งขึ้นพร้อมกับกรมธรรมการ อันเป็นกรมระดับกระทรวง ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นกรมสังฆการี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ และได้มีการแยกและรวมกันอีกหลายครั้ง จนเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๒ ปรับขยายเป็นกรมอิสระขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ และในปี พ.ศ. ๒๔๖๙ ย้ายมาสังกัดกระทรวงธรรมการตามเดิม จนเมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๔๘๔ กรมธรรมการ กระทรวงธรรมการ เปลี่ยนชื่อเป็นกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ จึงถือกำเนิดตามนามนี้ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

เมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๔๕ ได้มีการแยกกรมการศาสนาออกเป็น ๒ หน่วยงานตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. ๒๕๔๕ คือ กรมการศาสนา สังกัดกระทรวงวัฒนธรรม และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สังกัดนายกรัฐมนตรี

อำนาจหน้าที่

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม มีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินงานด้านศาสนา มีหน้าที่ทำนุบำรุง ส่งเสริม และให้ความอุปถัมภ์คุ้มครองกิจการด้านพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ ที่ทางราชการรับรอง ตลอดจนส่งเสริม พัฒนาความรู้คู่คุณธรรม ส่งเสริมความเข้าใจอันดี และสร้างความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของทุกศาสนา รวมทั้งดำเนินการเพื่อให้คนไทยนำหลักธรรมของศาสนาไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เป็นคนดีมีคุณธรรม โดยให้มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- ทำนุบำรุง ส่งเสริม เพื่อพัฒนาความรู้คู่คุณธรรม
- เสริมสร้างศีลธรรม ปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม
- ดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมกิจการฮัจญ์ รวมทั้งกฎหมายและระเบียบอื่นที่เกี่ยวข้อง
- ส่งเสริม ดูแล รักษา และทำนุบำรุงศาสนสถานและศาสนวัตถุ
- ให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ ที่ทางราชการรับรอง และสนับสนุนการดำเนินการขององค์การศาสนา
- ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมหรือตามที่กระทรวงหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

วิสัยทัศน์กรมการศาสนา ประจำปี ๒๕๕๑

อนุรักษ์สืบทอดศาสนาพิธี พัฒนาคนดี มีคุณธรรม สร้างภูมิคุ้มกันและความสมานฉันท์
ให้สังคมเป็นสุขตามหลักศาสนาและเศรษฐกิจพอเพียง

พันธกิจ

๑. ปกป้องและเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม
๒. ส่งเสริมและสานสัมพันธ์กิจกรรมทางศาสนา
๓. อุปถัมภ์ทำนุบำรุงคุ้มครองกิจการด้านศาสนา
๔. สนองงานพระราชพิธี พระราชกุศล รัฐพิธี

โครงการจัดพิมพ์หนังสือแบบเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี-โท-เอก
เป็นสื่อการเรียนการสอนในโครงการศูนย์ศึกษา
พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ทุกตำบล
(เพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมเด็ก เยาวชน นักเรียน และประชาชนตามนโยบาย“คุณธรรมนำความรู้”)
กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

ความสำคัญและความจำเป็น

เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชเสาวนีย์ เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๕๐ ณ ศาลาดุสิตดาลัย พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต ว่า “...พระบวรพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่ประเสริฐสุด สูงส่งแล้ว และได้รับการสนับสนุนมาตลอด ...พระบวรพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ล้ำค่าของชีวิตคนไทยที่จะพึงพาเวลามีปัญหาเกิดขึ้นอะไรกับชีวิต พระบวรพระพุทธศาสนา เป็นแสงสว่าง...”

ดังนั้น กรมการศาสนา จึงน้อมนำพระราชดำริด้วยการนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของทุกกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะได้พิจารณาเห็นว่าโครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นโครงการที่สามารถพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเด็ก เยาวชน และประชาชนได้เป็นอย่างดี เนื่องจากเป็นโครงการที่มีทุนเดิม มีกระบวนการบริหารจัดการ ที่มีรูปแบบที่ชัดเจนและครอบคลุมในเนื้อหาสาระที่จะสามารถนำมาเป็นโครงการที่มุ่งเน้นการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้กับคนในชุมชน/ท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง และเป็นรูปธรรมได้ โดยมีวัดเป็นฐานปฏิบัติ ซึ่งตรงตามความต้องการของวัด บ้าน (ชุมชน) และโรงเรียน และจากการที่กรมการศาสนามีนโยบายที่จะให้โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นโครงการสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมทั้งระบบด้วยมิติศาสนา พัฒนาคุณภาพชีวิต โดยตั้งเป้าหมายขยายศูนย์ให้ครบทุกตำบล เป้าหมาย ๑ ศูนย์ ต่อ ๑ ตำบล เพื่อเป็นศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ที่จัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์กลางของชุมชนในการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญของชาติ และวันอื่น ๆ ตลอดปี และเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาของชุมชน จะเป็นแหล่งเรียนรู้ศีลธรรมของทุกตำบลที่เข้าถึง ประชาชนได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยใช้วัดเป็นฐานในการเผยแผ่คุณธรรมจริยธรรมของคนในชุมชนได้อย่างแท้จริง โดยเน้นประโยชน์สุขของประชาชนและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยด้วยมิติศาสนา อย่างเป็นรูปธรรม มุ่งหวังว่า บวรพระพุทธศาสนาจะทำให้เกิดการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนของชาติได้ มิติหนึ่ง

เหตุผลความจำเป็นที่กระทรวงวัฒนธรรม โดยกรมการศาสนา ได้พิจารณาเห็นว่า ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ สนับสนุนส่งเสริมให้นักเรียนเรียนธรรมศึกษาและสนับสนุนให้มีการสอบธรรมศึกษาทุกระดับแก่เยาวชนทั่วประเทศ ซึ่งขณะนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้ให้ความสำคัญ

ในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากการเรียนการสอนธรรมศึกษาชั้นตรี-โท-เอก บรรจุลงในหลักสูตรการศึกษาของนักเรียน ดังนั้น การเรียนการสอนธรรมศึกษาในโครงการศูนย์ศึกษา พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้นั่งสื่อบรรจุธรรมศึกษา ชั้นตรี-โท-เอก เพื่อใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนประจำศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ จากหลักการและเหตุผล ดังนี้

๑. สภาพปัญหาของชาติในปัจจุบันพบว่า ปัญหาด้านสังคมโดยเฉพาะการขาดคุณธรรมจริยธรรม นับเป็นปัญหาระดับชาติ เนื่องจากบ้านเมืองและบริบทของสังคมไทยเปลี่ยนไปมาก การพัฒนาประเทศก็ เปลี่ยนตามไป โดยรวมพบว่า บริบทของสังคมปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปยึดวัตถุนิยม บริโภคนิยมตามกระแส แนวทางโลกาภิวัตน์ในทุกมิติ การพัฒนาทางเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร อย่างรวดเร็ว ที่มุ่งเน้น การแข่งขันเพื่อสร้างความมั่นคงในด้านเศรษฐกิจ ยิ่งทำให้คนไทยมีความเป็นวัตถุนิยมมากขึ้น แต่เกิดปัญหา ด้านพฤติกรรม คือ การย่อหย่อนในศีลธรรมจริยธรรม ปัญหาสังคม ส่งผลให้วิถีชีวิตและค่านิยมดั้งเดิมที่ดี งามตามโครงสร้างของสังคมไทยจางหายไป และสร้างผลกระทบ ต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชาติอย่างรุนแรง พร้อมกับการล่มสลายของสถาบันครอบครัว โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชนที่รับกระแสบริโภคนิยม โดยปราศจากภูมิคุ้มกัน ทำให้ประชาชนในทุกภาคส่วนของสังคมไทยห่างไกลศาสนา ขาดการนำหลักธรรม คำสอนของศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ ในชีวิตประจำวัน กลายเป็นสังคมที่ละเลยคุณธรรมจริยธรรมนับวันจะ ทวีความรุนแรงมากขึ้น จากการศึกษาผลวิจัยของสถาบันการศึกษาและสถาบันวิจัยต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งยืนยัน และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างมาตรการรองรับในการปรับเปลี่ยนบริบทสังคมไทยปัจจุบันด้วยหลักธรรม ของศาสนา ซึ่งเป็นทุนทางสังคมของชาติที่จะนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชาติอย่างยั่งยืน

๒. สถานการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าว พบว่า รากเหง้าแห่งปัญหาที่แท้จริง คือ การไม่ได้รับการ กล่อม เกลียด้านจิตใจ ถูกละเลยจากสถาบันครอบครัว สถาบันทางการศึกษาที่จะปลูกฝังในเรื่องศีลธรรม จริยธรรม จนทำให้ขาดความสำนึกต่อหน้าที่ ขาดความรู้สึกลึกซึ้งชอบชั่วดี ขาดการใช้สติพิจารณาั้งคิด และแสดงออก มาเป็นพฤติกรรมภายนอกที่ไม่เหมาะสม กอปรด้วยสภาพแวดล้อมรอบตัว มีสิ่งที่ยุง ส่งเสริม ชักจูง และ โน้มนำอย่างต่อเนื่องด้วยรูปแบบที่มีการพัฒนาอย่างหลากหลาย ทำให้ยากต่อการควบคุม ป้องกัน และ แก้ไขปัญหา เว้นแต่จะถูกจัดระเบียบทางความคิด จนมีจิตใจที่ใฝ่ดีและมีพลังใจที่เข้มแข็งสามารถเป็น ภูมิคุ้มกันต้านทานเหตุปัจจัยในทางเสื่อมที่จะเข้ามาทำลายคุณภาพชีวิต ที่ดีงามได้ด้วยหลักธรรมทางศาสนา

๓. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ ได้ให้ความสำคัญในเรื่องยุทธศาสตร์ การเสริมสร้างทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาประเทศ ในการเพิ่มคุณภาพและศักยภาพคน มุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจ คุณธรรมจริยธรรมของคนในสังคม ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทย สู่สังคมแห่งภูมิปัญญา และการเรียนรู้ ในส่วนที่เกี่ยวข้องเรื่องการพัฒนาคนให้มีคุณธรรมนำความรู้เกิดภูมิคุ้มกัน โดยพัฒนาจิตใจ ควบคู่กับการพัฒนาการเรียนรู้ของคนทุกกลุ่มทุกวัยตลอดชีวิต เริ่มตั้งแต่วัยเด็กให้มีความรู้พื้นฐานเข้มแข็ง

๔. นโยบายรัฐบาล ให้ความสำคัญกับเรื่องคุณธรรมนำความรู้ที่เน้นในเรื่องการสร้างสังคม เข้มแข็งที่คนในชาติอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันอย่างสมานฉันท์บนพื้นฐานของคุณธรรม ส่งเสริมให้ทุกภาคส่วน ของสังคมมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีสันติสุขอย่างยั่งยืนบนฐานของ วัฒนธรรมไทย เชิดชูคุณค่าและจิตวิญญาณของความเป็นไทย ตลอดจนสร้างความสามัคคี เอื้ออาทร สมานฉันท์ของสังคม

และประเทศชาติ เร่งรัดการปฏิรูปการศึกษาโดยยึดคุณธรรมนำความรู้ และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและส่งเสริมบทบาทของครอบครัวและชุมชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีสันติสุขอย่างยั่งยืน

๕. กระทรวงวัฒนธรรมในฐานะเป็นหน่วยงานของรัฐบาล ได้กำหนดในแผนยุทธศาสตร์ของกระทรวงที่สอดคล้องกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของคนในชาติ คือ การสร้างค่านิยมจิตสำนึกและภูมิปัญญาคนไทย ส่งเสริมการนำหลักธรรมทางศาสนาใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้คนในสังคมมีค่านิยมและจิตสำนึกที่ดี โดยส่งเสริมให้มีการนำหลักธรรมทางศาสนาใช้ในการดำเนินชีวิตภายใต้แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จะส่งผลให้คนในสังคมมีหลักธรรมทางศาสนาในการดำเนินชีวิต ตลอดจนดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงไม่เดือดร้อน

๖. ตามบทบาทของกรมการศาสนา มีบทบาทอำนาจหน้าที่ส่งเสริมเพื่อพัฒนาความรู้คู่คุณธรรมและการเสริมสร้างศีลธรรม ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็ก เยาวชน และประชาชนเสริมสร้างคนในชาติให้เป็นคนดีมีคุณธรรมจริยธรรม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตคนและสังคมที่มีคุณภาพ ด้วยหลักธรรมทางศาสนา นำไปสู่การพัฒนาประเทศอย่างถาวร โดยกรมการศาสนาได้ให้ความสำคัญกับการเปิดวัดเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของคนในชุมชน ท้องถิ่นทั่วประเทศ และทุกระดับ โดยดำเนินงานขยายศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ให้ครบทุกตำบล ให้เป็นศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

๗. จากการที่กรมการศาสนามีนโยบายขยายศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ให้ครบทุกตำบล เป้าหมาย ๑ ศูนย์ ต่อ ๑ ตำบล ขณะนี้ จังหวัดโดยมีเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาสวัด พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน คนในชุมชนท้องถิ่น ได้ร่วมกันดำเนินการขยายศูนย์ฯ ให้ทั่วถึงทุกตำบล โดยเล็งเห็นความสำคัญที่จะให้ลูกหลาน และทุกคนได้เข้าวัดประพฤติปฏิบัติในสิ่งดีงาม โดยจะเป็นแหล่งเรียนรู้ศีลธรรมของทุกตำบลที่เข้าถึงประชาชนได้อย่างเป็นรูปธรรม และยังเป็นศูนย์การเรียนรู้ ศีลธรรมของชุมชนที่อยู่ในวิถีชีวิตอันเรียบง่ายในทุกตำบล โดยภาคีรัฐควรให้การส่งเสริมสนับสนุน ให้มีการดำเนินงานทั้งปริมาณและคุณภาพ ทั้งนี้ ได้ปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ในการบริหารจัดการเน้นทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม เป็นโครงการตั้งแต่เด็ก เยาวชน และประชาชนทั่วประเทศเข้าวัด ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมคนในชุมชนท้องถิ่น

๘. ภาคคณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมได้เห็นชอบให้มีการขยายศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ไปทุกพื้นที่ของชุมชน ให้ครบ ๑ ศูนย์ ต่อ ๑ ตำบล โดยเห็นว่า เป็นโครงการที่ดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมส่งเสริมการนำหลักธรรมไปพัฒนาคุณภาพชีวิตคนไทยในทุกระดับทั่วประเทศ และมีมติมหาเถรสมาคมรับทราบที่กระทรวงศึกษาธิการได้นำผลการสอบธรรมศึกษาชั้นตรี-โท-เอกของนักเรียนนักศึกษาที่สอบได้บันทึกลงในหลักฐานการศึกษา จากการเรียนการสอน โดยพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน และในศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

๙. ผลการศึกษาวิจัย เรื่อง “การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมผู้เรียนโดยผ่านกระบวนการเรียนการสอนธรรมศึกษาชั้นตรี-โท-เอกในสถานศึกษา” โดยคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๕๙) ผลการศึกษาวินิจฉัยพบว่า ผู้บริหารสถานศึกษามีนโยบายจัดการเรียนรู้ในหลักสูตรธรรมศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนในด้านความรู้ในหลักธรรม ความประพฤติที่มีต่อครู พ่อแม่ เพื่อน และการเรียน การทำงาน

ของผู้เรียนที่ผ่านการเรียนรู้ธรรมศึกษาจะมีพฤติกรรมที่ดีขึ้น รวมทั้ง ผู้เรียนสามารถปฏิบัติตัวต่อพระสงฆ์ และ การทำบุญทางพระพุทธศาสนาได้เหมาะสมมากขึ้น เกิดการเรียนรู้ทางด้านคุณธรรมจริยธรรมเพิ่มเติมและ ต่อเนื่อง สามารถนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ดี เป็นที่พอใจของครู และพ่อแม่ที่ผู้เรียนมีความประพฤติ ที่ดีขึ้น ขยันเรียน ขยันทำการบ้านมากขึ้นทำงาน ทำกิจกรรมร่วมกับเพื่อนได้ดี

๑๐. ผลการศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษารูปแบบและแนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนธรรม ศึกษาในสังคมไทย : ศึกษาสภาพความเป็นจริงและความคาดหวังของผู้เรียนธรรมศึกษาทุกระดับช่วงชั้น (๒๕๕๙) พบว่า ผู้เรียนธรรมศึกษาทุกระดับช่วงชั้น มีความคาดหวังสูงกว่าตามสภาพ ความเป็นจริงทุกด้าน ต้องการศึกษาระบบการศึกษาเพื่อนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน สำหรับหนังสือ แบบเรียนธรรมศึกษาอย่างขาดแคลน ภาครัฐควรให้การสนับสนุนในเรื่องดังกล่าว

ในการนี้ หนังสือเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี-โท-เอก มีความจำเป็นอย่างยิ่ง และในการจัดพิมพ์ หนังสือ ธรรมศึกษาชั้นตรี-โท-เอก ซึ่งต้องจัดพิมพ์เป็นจำนวนมากเพื่อแจกจ่ายให้สถานศึกษาต่าง ๆ ที่เปิด ทำการสอนธรรมศึกษาและโดยจะกำหนดให้พระสงฆ์ในโรงเรียนเป็นผู้สอน กรมการศาสนา จึงได้จัดทำโครงการจัดพิมพ์หนังสือธรรมศึกษาชั้นตรี-โท-เอก เพื่อส่งเสริมนักเรียนทั่วประเทศได้ศึกษา หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะช่วยพัฒนาประเทศชาติในด้านคุณงามความดี ที่จะเกิดผลต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาและเกิดความยั่งยืนตลอดไป

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อจัดพิมพ์หนังสือเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี-โท-เอก แจกจ่ายให้ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนา ในโรงเรียนที่เปิดทำการสอนธรรมศึกษาทั่วประเทศ
๒. เพื่อส่งเสริมให้นักเรียน นักศึกษามีความรู้ด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสามารถ นำไป ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม
๓. เพื่อใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา
๔. เพื่อเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านกระบวนการเรียนรู้ธรรมศึกษาสู่เด็ก เยาวชน
๕. เพื่อให้สถานศึกษาทั่วประเทศได้เห็นความสำคัญในการเรียนการสอนธรรมศึกษา และสร้างศาสนทายาทให้เกิดในพระพุทธศาสนาสืบไป

เป้าหมาย

จัดพิมพ์หนังสือเรียนธรรมศึกษาทุกศูนย์ฯ ๆ ละ ๑๕๐ เล่ม (หนังสือเรียนธรรมศึกษา ชั้นตรี-โท-เอก ชั้นละ ๕๐ เล่ม) รวม ๖,๒๐๐ ศูนย์ รวมจำนวนชั้นละ ๓๖๐,๐๐๐ เล่ม รวมจำนวน ๑,๐๘๐,๐๐๐ เล่ม โดยได้จัดพิมพ์หนังสือ ดังนี้

๑. หนังสือเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี	จำนวน	๖๘,๐๐๐ เล่ม
๒. หนังสือเรียนธรรมศึกษาชั้นโท	จำนวน	๖๘,๐๐๐ เล่ม
๓. หนังสือเรียนธรรมศึกษาชั้นเอก	จำนวน	๖๘,๐๐๐ เล่ม
รวม	จำนวน	๒๐๔,๐๐๐ เล่ม

ผลผลิต

๑. ได้หนังสือแบบเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี-โท-เอก เป็นสื่อการเรียนการสอนธรรมศึกษาในศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

ผลลัพธ์

๑. นักเรียน นักศึกษา ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมตามทางพระพุทธศาสนา และนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

๒. พระพุทธศาสนาได้รับการเผยแพร่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ธรรมศึกษาสู่เด็ก เยาวชน

๓. สถานศึกษาทั่วประเทศเห็นความสำคัญในการเรียนการสอนธรรมศึกษาและสร้างศาสนทายาทให้เกิดในพระพุทธศาสนา

ตัวชี้วัดผลสำเร็จของโครงการ

เชิงปริมาณ :

ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์มีหนังสือเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี-โท-เอก ทุกศูนย์ จำนวน ๒๓๔,๐๐๐ เล่ม

เชิงคุณภาพ :

กลุ่มเด็กและเยาวชนมีความรู้ด้านพระพุทธศาสนาตามหลักของศาสนา และสามารถนำไปประยุกต์ปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

หน่วยงานที่รับผิดชอบ

สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๑. เด็กและเยาวชน มีความรู้ด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

๒. มีสื่อการเรียนการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษา

๓. มีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาผ่านกระบวนการเรียนรู้ธรรมศึกษาสู่เด็กและเยาวชน

๔. สถานศึกษาทั่วประเทศได้เห็นความสำคัญในการเรียนการสอนธรรมศึกษาและสร้างศาสนทายาทให้เกิดในพระพุทธศาสนา

กลุ่มส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแพร่หลักธรรม
สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

ประวัติอักษรธรรม

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม หรือที่เรียกกันว่า **นักธรรม** เกิดขึ้นตามพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นการศึกษาพระธรรมวินัยในภาษาไทย เพื่อให้ภิกษุสามเณรผู้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาสามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้สะดวกและทั่วถึง อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่สัมมาปฏิบัติ ตลอดจนเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป

การศึกษาพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยแต่โบราณมา นิยมศึกษาเป็นภาษาบาลีที่เรียกว่า **การศึกษาพระปริยัติธรรม** ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ยากสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จึงปรากฏว่าภิกษุสามเณรที่มีความรู้ในพระธรรมวินัยอย่างทั่วถึงมีจำนวนน้อย เป็นเหตุให้สังฆมณฑลขาดแคลนพระภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถที่จะช่วยกิจการพระศาสนาทั้งในด้านการศึกษา การปกครอง และการแนะนำสั่งสอนประชาชน ดังนั้น **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส** จึงได้ทรงพระดำริวิธีการเล่าเรียนพระธรรมวินัยในภาษาไทยขึ้นสำหรับสอนภิกษุสามเณรวัดบวรนิเวศวิหารเป็นครั้งแรก นับแต่ทรงรับหน้าที่ปกครองวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นต้นไป โดยทรงกำหนดหลักสูตรการสอนให้ภิกษุสามเณรได้เรียนรู้พระพุทธศาสนา ทั้งด้านหลักธรรม พุทธประวัติ และพระวินัย ตลอดถึงหัดแต่งแก้กระทู้ธรรม

เมื่อทรงเห็นว่า การเรียนการสอนพระธรรมวินัยเป็นภาษาไทยดังนี้ได้ผล ทำให้ภิกษุสามเณรมีความรู้กว้างขวางขึ้น เพราะเรียนรู้ได้ไม่ยาก จึงทรงดำริที่จะขยายแนวทางนี้ไปยังภิกษุสามเณรทั่วประเทศ ประกอบกับใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ประเทศไทยเริ่มมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ซึ่งภิกษุทั้งหมดจะได้รับการยกเว้น ส่วนสามเณรจะยกเว้นให้เฉพาะสามเณรผู้รู้ธรรม ทางราชการได้ขอให้คณะสงฆ์ช่วยกำหนดเกณฑ์ของสามเณรผู้รู้ธรรม สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงทรงกำหนดหลักสูตร **องค์สามเณรผู้รู้ธรรม** ขึ้น ต่อมาได้ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์สามเณรผู้รู้ธรรมนั้นเป็น **“องค์นักธรรม”** สำหรับภิกษุสามเณรชั้นนวกะ (คือผู้บวชใหม่) ทั่วไป ได้รับพระบรมราชานุมัติ เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ และโปรดให้จัดการสอบในส่วนกลางขึ้นเป็นครั้งแรกในเดือนตุลาคมปีเดียวกัน โดยใช้วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุ และวัดเบญจมบพิตร เป็นสถานที่สอบ การสอบครั้งแรกนี้ มี ๓ วิชา คือ ธรรมวิภาค ในนวโกวาท แต่งความแก้กระทู้ธรรม และแปลภาษามครเฉพาะท้องนิทานในอรรถกถาธรรมบท

พ.ศ. ๒๔๕๕ ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์นักธรรมให้เหมาะสมสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จะเรียนรู้ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยแบ่งหลักสูตรเป็น ๒ อย่าง คือ **อย่างสามัญ** เรียนวิชาธรรมวิภาค พุทธประวัติ และเรียงความแก้กระทู้ธรรม และ **อย่างวิสามัญ** เพิ่มแปลอรรถกถาธรรมบท มีแก้อรรถบาลีไวยากรณ์และสัมพันธ์ และวินัยบัญญัติที่ต้องสอบทั้งผู้ที่เรียนอย่างสามัญและวิสามัญ

พ.ศ. ๒๔๕๖ ทรงปรับปรุงหลักสูตรรองคณักรรรมอีกครั้งหนึ่ง โดยเพิ่มหลักสูตรหมวดคติปฏิบัติเข้าในส่วนของธรรมวิภาคด้วย เพื่อให้เป็นประโยชน์ในการครองชีวิตฆราวาส หากภิกษุสามเณรรูปนั้น ๆ มีความจำเป็นต้องลาสิกขาออกไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง เรียกว่า **นักรรรมชั้นตรี** การศึกษาพระธรรมวินัยแบบนี้ใหม่ได้ ได้รับความนิยมาจากหมู่ภิกษุสามเณรอย่างกว้างขวาง และแพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว เพียง ๒ ปีแรกก็มีภิกษุสามเณรสมัครเข้าสอบสนามหลวงเกือบพันรูป เมื่อทรงเห็นว่าการศึกษาชั้นรองคณักรรรมอันเคยคู่พระศาสนาและภิกษุสามเณรทั่วไป ในเวลาต่อมา จึงทรงพระดำริขยายการศึกษาชั้นรองคณักรรรมให้ทั่วถึงแก่ภิกษุทุกระดับ คือ ทรงตั้งหลักสูตรนักรรรมชั้นโท สำหรับภิกษุชั้นมัชฌิมะ คือ มีพรรษาเกิน ๕ แต่ไม่ถึง ๑๐ และนักรรรมชั้นเอก สำหรับภิกษุชั้นเถระ คือ มีพรรษา ๑๐ ขึ้นไป ดังที่เป็นหลักสูตรการศึกษาชั้นพื้นฐานของคณะสงฆ์สืบมาตราบถึงทุกวันนี้

ต่อมาพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒินิ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธฯ ทรงพิจารณาเห็นว่า การศึกษานักรรรมมิได้เป็นประโยชน์ต่อภิกษุสามเณรเท่านั้น แม้ผู้ที่ยังครองฆราวาสวิสัยก็จะได้ประโยชน์จากการศึกษานักรรรมด้วย โดยเฉพาะสำหรับเหล่าข้าราชการครู จึงทรงตั้งหลักสูตรนักรรรมสำหรับฆราวาสขึ้น เรียกว่า **“ธรรมศึกษา”** มีครบทั้ง ๓ ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก ซึ่งมีเนื้อหาเช่นเดียวกันกับหลักสูตรนักรรรมของภิกษุสามเณร เว้นแต่วินัยบัญญัติที่ทรงกำหนดใช้เบญจศีลเบญจธรรม และอุโบสถศีลแทน ได้เปิดสอบธรรมศึกษาตรีครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ และเปิดสอบครบทุกชั้นในเวลาต่อมา มีฆราวาสทั้งหญิงและชายเข้าสอบเป็นจำนวนมาก นับเป็นการส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ปัจจุบัน การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมนี้ มี**พระพรหมมุนี** (พรหมคุณุตเถร) **วัดบวรนิเวศวิหาร** เป็นแม่กองธรรมสนามหลวง เน้นการพัฒนาศาสนทายาทให้มีคุณภาพสามารถดำรงพระศาสนาไว้ได้ด้วยดี ทั้งถือว่าเป็นกิจกรรมของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีตถึงปัจจุบัน

สนามหลวงแผนกธรรม

สารบัญ ๑

เรื่อง	หน้า
อนุโมทนาภา คำนำ ประวัติกรมการศาสนา ประวัตินักธรรม การนำ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” บูรณาการกับโครงการเสริมสร้างคุณธรรม และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนในชาติ หลักสูตรธรรมศึกษาที่ประกาศใช้ปัจจุบัน ธรรมศึกษาชั้นตรี	๑
ภาควิชากระทัธรรม	
บทนำ ความสำคัญของวิชาเรียงความโดยทั่วไป ประโยชน์ของการเรียนกระทัธรรม	๓
บทที่ ๑ หลักเกณฑ์และวิธีการแต่ง	๔
บทที่ ๒ การใช้ภาษาและสำนวนในการพรรณนา	๗
บทที่ ๓ ความกลมกลืนของเนื้อความและอรรถรส	๘
บทที่ ๔ ความสมบูรณ์ของกระทัพร้อมด้วยอุปมาและสาธก ตัวอย่างกระทัธรรม ธรรมศึกษาชั้นตรี	๙ ๑๑
พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑ ห้าหมวด	๑๕
ภาควิชาธรรมวิภาค	
ทูกะ คือ หมวด ๒	๒๒
ธรรมมีอุปการะมาก ๒	๒๒
ธรรมเป็นโลกบาล คือคัมครองโลก ๒	๒๓
ธรรมอันทำให้งาม ๒	๒๓
บุคคลหาได้ยาก ๒	๒๔
ติกะ คือ หมวด ๓	๒๖
รัตนะ ๓	๒๖
คุณของรัตนะ ๓	๒๗
โอวาทของพระพุทธเจ้า ๓	๒๗
ทัจจิต ๓	๒๘
สุจจิต ๓	๒๘
อกุศลมูล ๓	๒๙
กุศลมูล ๓	๒๙
สัปปริสบัญญัติ คือข้อที่ท่านสัตบุรุษตั้งไว้ ๓	๒๙
บุญกิริยาวัตถุ ๓	๓๐

สารบัญ ๒

	หน้า
จตุกกะ คือ หมวด ๔	๓๑
วุฒิธรรม คือธรรมเป็นเครื่องเจริญ ๔	๓๑
จักร ๔	๓๑
อคติ ๔	๓๑
ประธาน คือความเพียร ๔	๓๒
อธิษฐานธรรม คือธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ๔	๓๒
อิทธิบาท คือคุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ ๔	๓๓
ควรทำความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน	๓๓
พรหมวิหาร ๔	๓๓
อริยสัจ ๔	๓๔
ปัญจกะ คือ หมวด ๕	๓๕
อนันตริยกรรม ๕	๓๕
อกิลหปัจจเวกขณะ ๕	๓๕
ธัมมัสสวนานิสงส์ คืออานิสงส์แห่งการฟังธรรม ๕	๓๖
พละ คือธรรมเป็นกำลัง ๕	๓๖
ชั้น ๕	๓๖
ฉกกะ คือ หมวด ๖	๓๗
คารวะ ๖	๓๗
สาราณียธรรม ๖	๓๗
สัตตกะ คือ หมวด ๗	๔๐
อริยทรัพย์ ๗	๔๐
สัพปุริสธรรม ๗	๔๐
สัพปุริสธรรมอีก ๗	๔๑
อัฐกะ คือ หมวด ๘	๔๒
โลกธรรม ๘	๔๒
ทศกะ คือ หมวด ๑๐	๔๓
บุญกิริยาวัตถุ ๑๐	๔๓
คิปปฎิบัติ	
จตุกกะ หมวด ๔	๔๔
ทิวฐัมมิกัตถประโยชน์ คือประโยชน์ในปัจจุบัน ๔	๔๔
สัมปรายิกัตถประโยชน์ คือประโยชน์ในภายหน้า ๔	๔๔
มิตรปฏิรูป คือคนเทียมมิตร ๔ จำพวก	๔๔

สารบัญ ๓

	หน้า
มิตรแท้ ๔ จำพวก	๔๕
สังคหวัตถุ ๔	๔๖
ธรรมของภรรยา ๔	๔๗
ปัญจกะ หมวด ๕	๔๘
มิจฉาวณิชา คือการค้าขายไม่ชอบธรรม ๕	๔๘
สมบัติของอุบาสก ๕ ประการ	๔๘
ฉักกะ หมวด ๖	๔๙
ทิส ๖	๔๙
อบายมุข คือเหตุเครื่องนิบหนาย ๖	๕๒
ภาควิชาพุทธประวัติ	
บทนำ ทำไมต้องเรียนพุทธประวัติ	๕๔
บทที่ ๑ ปฐมกาล ชมพูทวีป และประชาชน	๕๕
สักกชนบทและศากยวงศ์	๕๗
ประสูติ	๖๐
บรรพชา	๖๑
ตรัสรู้	๖๒
บทที่ ๒ ปฐมโพธิกาล ปฐมเทศนา และปฐมสาวก	๖๕
ส่งสาวกไปประกาศพระศาสนา	๖๘
โปรดชฎิล	๖๙
โปรดพระเจ้าพิมพิสาร	๗๐
บทที่ ๓ มัชฌิมโพธิกาล ทรงบำเพ็ญพุทธกิจในมคธรัฐ	๗๓
เสด็จสักกชนบท	๗๖
โปรดอนาถบิณฑิกเศรษฐี	๗๗
บทที่ ๔ ปัจฉิมโพธิกาล ทรงปลงอายุสังขาร	๗๘
ทรงพระประสูติ	๘๐
สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล	๘๑
อุบาสกบุคคล ๔ จำพวก	๘๒
นิพพาน	๘๔
บทที่ ๕ อปรกาล ถวายพระเพลิง	๘๕
แจกพระบรมสารีริกธาตุ	๘๖
เจดีย์ ๔ ประเภท	๘๗
การจัดประเภทแห่งเจดีย์	๘๗

สารบัญ ๔

	หน้า
สังคายนา	๘๘
ภาคผนวก	๘๙
ศาสนพิธี	
บทนิเทศ	๙๐
หมวดที่ ๑ กุศลพิธี	๙๒
พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ	๙๒
พิธีรักษาอุโบสถ	๑๐๒
พิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๑๐๓
หมวดที่ ๒ บุญพิธี	๑๐๙
พิธีทำบุญเลี้ยงพระ	๑๐๙
ทำบุญงานมงคล	๑๑๐
ทำบุญงานอวมงคล	๑๑๓
หมวดที่ ๓ ทานพิธี	๑๒๐
ระเบียบพิธี	๑๒๑
คำถวายทานต่าง ๆ	๑๒๒
หมวดที่ ๔ ปกิณกะ	๑๒๘
วิธีแสดงความเคารพพระ	๑๒๘
วิธีประเคนของพระ	๑๒๙
วิธีทำหนังสืออาราธนาและทำใบปวารณาถวายจตุปัจจัย	๑๓๐
วิธีอาราธนาศีล อาราธนาพระปริตร อาราธนาธรรม	๑๓๐
วิธีกรวดน้ำ	๑๓๒
ภาควิชาเบญจศีลและเบญจธรรม	
บทนำ	๑๓๖
ข้อความเบื้องต้น	๑๓๗
หลักสำคัญในการรักษาศีล	๑๓๘
วิรัติ	๑๓๙
คำว่า รูปธรรม-นามธรรม	๑๔๐
เบญจศีล	๑๔๑
เบญจกัลยาณธรรม	๑๕๙
ปัญหาและเฉลยข้อสอบสนามหลวง พ.ศ. ๒๕๔๘	๑๖๓
บรรณานุกรม	๑๙๘

การนำ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”

บูรณาการกับโครงการเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนในชาติ
วาระแห่งชาติ : ยกระดับคุณธรรมจริยธรรมคนในชาติตามรอยพระยุคลบาท ตามมติคณะรัฐมนตรี
เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงกับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมคนในชาติอย่างยั่งยืน”

ผู้รับผิดชอบโครงการ : สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

ปีงบประมาณ ๒๕๕๐

หลักการและเหตุผล

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะ
แนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า ๒๕ ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์
ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้
อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลง (สำนักงานคณะกรรมการ
พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๘) เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทาง
การดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ถึงระดับรัฐ
เป็นเศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง (Self Sufficiency) อยู่ได้โดย
ไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตัวเองให้ดีเสียก่อน เพราะผู้ที่มีอาชีพและ
ฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้า และฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้น
ไปตามลำดับต่อไปได้ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ จึงประกอบหลักการ
หลักวิชา และหลักธรรมหลายประการ ยึดเส้นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิต
ให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยใช้หลักการพึ่งตนเอง ๕ ประการ คือ ด้านจิตใจ ด้านสังคม
ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านเทคโนโลยี และด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะด้านจิตใจ คือ
การทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม

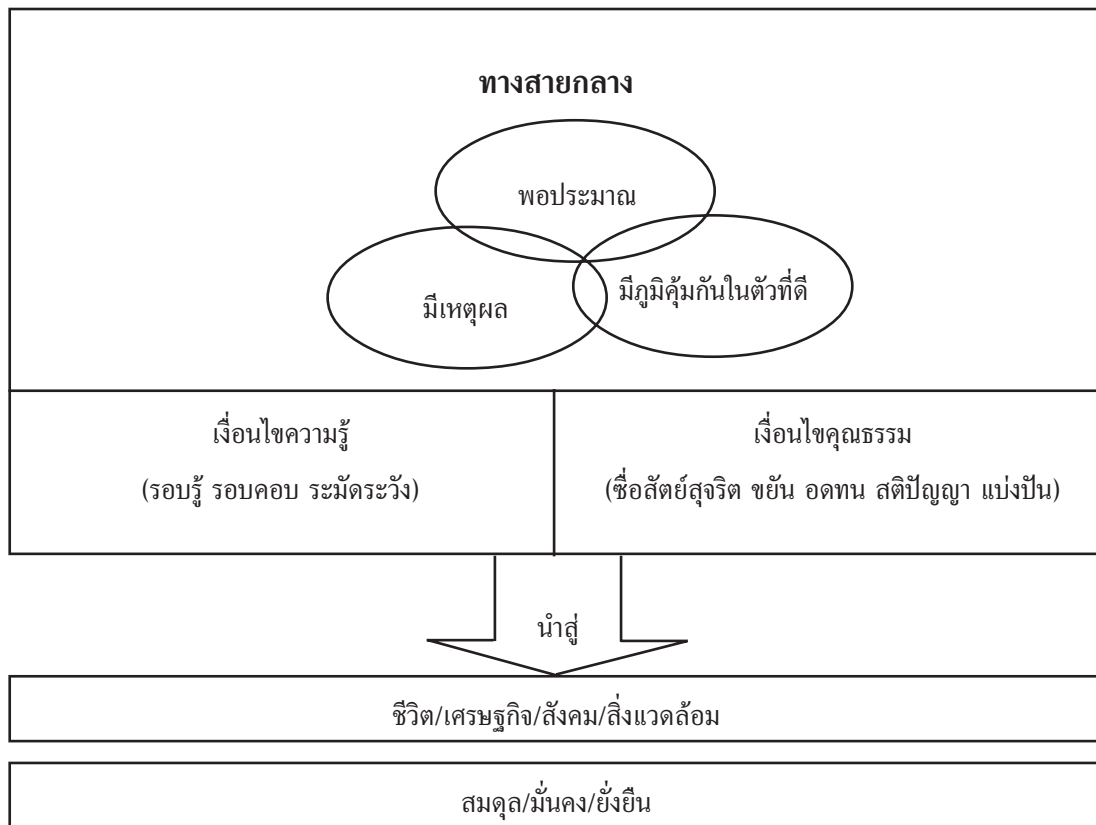
หมายเหตุ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ประมวลและกลั่นกรองจากพระราชดำริ
ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระราชทานในวโรกาสต่าง ๆ รวมทั้ง
พระราชดำรัสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่ เมื่อวันที่
๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๒ เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติของทุกฝ่ายและประชาชนโดยทั่วไป

มีจิตใจเอื้ออาทร ประณีประนอม ซื่อสัตย์สุจริต เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ดังกระแสพระราชดำรัส
ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับการพัฒนาคน ความว่า

**“...บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี คือ ความหนักแน่นมั่นคงในสุจริตธรรม และความ
มุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้จนสำเร็จ ทั้งต้องมีกุศโลบายหรือวิธีการอันแยบยลในการปฏิบัติงานประกอบ
พร้อมด้วย จึงจะสัมฤทธิ์ผลที่แน่นอน และบังเกิดประโยชน์อันยั่งยืนแก่ตนเองและแผ่นดิน...”**

การนำหลักปรัชญาฯ ไปประยุกต์ใช้ตามทางสายกลางนั้น จะต้องอาศัยวิธีการ หรือการกระทำ
ที่ยึดหลักของความพอประมาณ บนพื้นฐานของความมีเหตุผล และมีการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอ
ควบคู่ไปกับการอาศัยเงื่อนไขอีก ๒ ประการ คือ เงื่อนไขความรู้ อันประกอบด้วย การมีความรอบรู้
ความรอบคอบ และความระมัดระวัง และเงื่อนไขทางด้านคุณธรรม ทั้งทางด้านจิตใจและการกระทำ
เป็นสำคัญ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๘)

สรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ในการนี้ กรมการศาสนาได้พิจารณาเห็นว่า ทุกภาคส่วนของสังคมไทยจะต้องมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งสร้างกระแสสังคม ให้มีการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ได้อย่างเหมาะสม และเกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการดำรงชีวิตและวิถีปฏิบัติ ตลอดจนปรับแนวทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง โครงการเสริมสร้างคุณธรรม และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนในชาติ เป็นวาระแห่งชาติ : ยกระดับคุณธรรมจริยธรรมคนในชาติตามรอยพระยุคลบาท ตามมติคณะรัฐมนตรี โดยมีกลุ่มเป้าหมายที่เป็นองค์รวมของการพัฒนาประเทศ คือ ๑) กลุ่มเด็กและเยาวชน ๒) กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐทุกกระทรวง/ทบวง/กรม และ ๓) กลุ่มประชาชน จะสามารถนำปรัชญา หลักธรรมของเศรษฐกิจพอเพียง ทางสายกลาง ตามหลักพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเงื่อนไขคุณธรรม (ข้อสัจธรรม สัจจะ อุดหนุน สติ ปัญญา แบ่งปัน) กับการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน และเผยแพร่แก่คนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อร่วมขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงคนในชาติ ภายใต้โครงการเสริมสร้างคุณธรรม และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนในชาติ เป็นวาระแห่งชาติ : ยกระดับคุณธรรมจริยธรรมคนในชาติตามรอยพระยุคลบาท ตามมติคณะรัฐมนตรี
๒. เพื่อให้คนในชาติทุกกลุ่มเป้าหมาย ได้เรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา
๓. เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมคนในชาติทุกกลุ่มเป้าหมาย

เป้าหมาย

- กลุ่มเป้าหมายที่เป็นองค์รวมของการพัฒนาประเทศ คือ ๑) กลุ่มเด็กและเยาวชน ๒) กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐทุกกระทรวง/ทบวง/กรม และ ๓) กลุ่มประชาชน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ทุกภาคส่วนของสังคมขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้โครงการเสริมสร้างคุณธรรม และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนในชาติ เป็นวาระแห่งชาติ : ยกระดับคุณธรรมจริยธรรมคนในชาติตามรอย พระยุคลบาท ตามมติคณะรัฐมนตรี และได้เรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่สอดคล้องกับ หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา^๑

^๑กลุ่มส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแพร่หลักธรรม สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

“เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเสมือนรากฐานของชีวิต รากฐานความมั่นคง
ของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกต้องรองรับบ้านเรือนตัวอาคารไว้แน่นอน
สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ก็อยู่ที่เสาเข็ม แต่คนส่วนมากมองไม่เห็นเสาเข็ม และลืมเสาเข็ม
เสียด้วยซ้ำไป”

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

จากวารสารชัยพัฒนา

ที่ รฐ ๐๐๐๓/๑๘๘๘๘

สำนักพระราชพิธีการ

พระบรมมหาราชวัง กทม. ๑๐๒๐๐

๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๒

เรื่อง พระราชทานพระบรมราชานุญาต

เรียน ประธานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

อ้างถึง หนังสือที่ นร ๑๐๐๑/พ.๐๑ ลงวันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๒

สิ่งที่ส่งมาด้วย สำเนาบทความ เรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ที่แก้ไขแล้ว

ตามที่ท่านขอให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยบทความ เรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและสาขาอื่น ๆ มาร่วมกันประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัส เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง และขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตนำบทความดังกล่าวไปเผยแพร่ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของสำนักงานฯ และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนประชาชนโดยทั่วไป นั้น

ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไขพระราชทาน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ตามที่ขอพระมหากรุณา

(หม่อมหลวงพีระพงศ์ เกษมศรี)

ราชเลขาธิการ

กองการในพระองค์

โทร. ๐๒ ๒๒๕๓ ๔๕๗-๖๒ ต่อ ๒๓๑๕, ๒๓๑๖

เศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า ๓๐ ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี พอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ประมวลและกลั่นกรองจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระราชทานในวโรกาสต่าง ๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่ เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๒ เพื่อแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายและประชาชนโดยทั่วไป

“...อันนี้เคยบอกว่า ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เอง. อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอ จะต้องมีความพอเพียงพอสมควร. บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก...”

พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา

๔ ธันวาคม ๒๕๔๐

หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

มีหลักพิจารณาอยู่ด้วยกัน ๕ ส่วน ดังนี้

๑. **กรอบแนวคิด** เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

๒. **คุณลักษณะ** เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

๓. **คำนิยาม** ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย ๓ คุณลักษณะพร้อม ๆ กันดังนี้

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

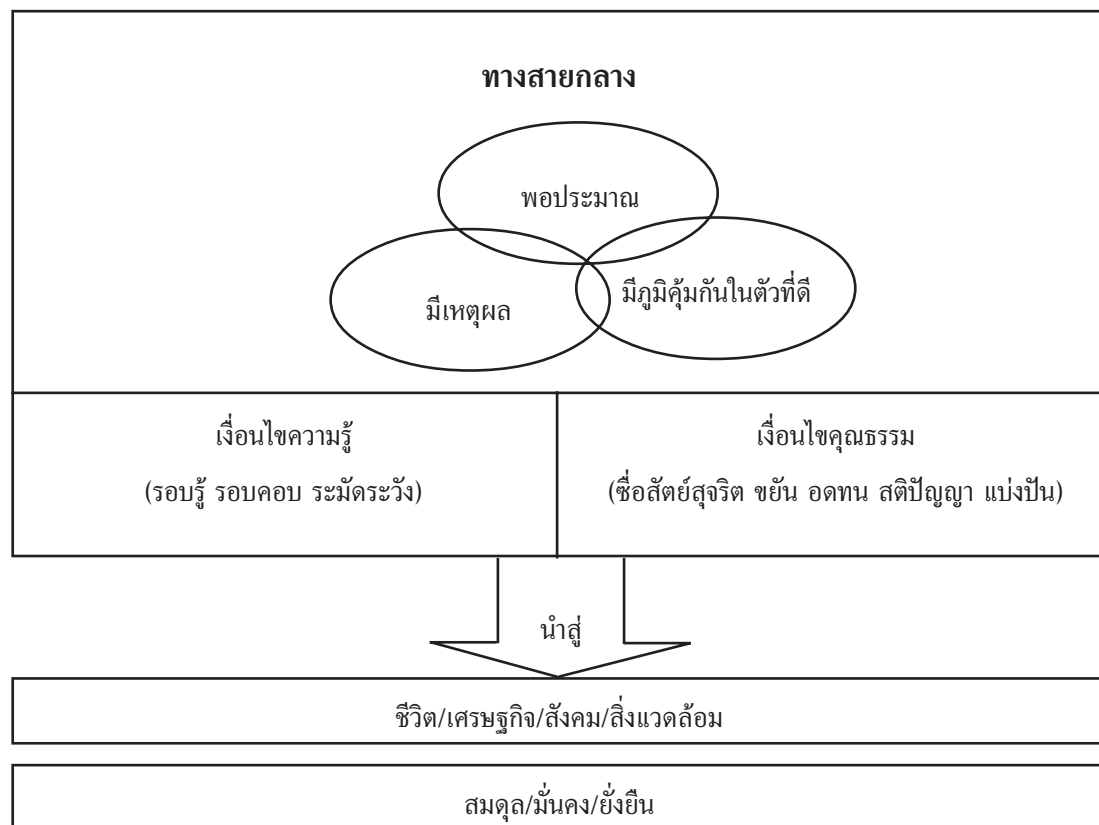
๔. **เงื่อนไข** การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ไม่โลภ และไม่ตระหนี่

๕. แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้ และเทคโนโลยี

สรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

๑

^๑ หนังสือเศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร จัดทำโดยคณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (หน้า ๑-๑๕)

หลักธรรมที่สนับสนุนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

การปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น ที่เรียกว่า ทัฎฐธัมมิกัตถสังวัตตนิคกรรม ๔ ประการ

๑. อุฏฐานสัมปทา **ถึงพร้อมด้วยความหมั่น** คือ ขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่ การงาน และการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จัก รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบหาวิธีการที่เหมาะสมที่จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

๒. อารักขสัมปทา **ถึงพร้อมด้วยการรักษา** คือ รู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษาโภคทรัพย์ และ ผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตราย หรือเสื่อมเสีย

๓. กัลยาณมิตตตา **คบหาคนดีเป็นมิตร** คือ รู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพ นับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพทางการงาน

๔. สมชีวิตา **เลี้ยงชีวิตแต่พอดี** คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้^๑

สัปปริสธรรม แปลว่า ธรรมของสัปปริสชน คือ คนดีมี ๗ ประการ คือ

๑. ทัมมัญญูตา **รู้หลักและรู้จักเหตุ** คือ รู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่ตน เข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติหน้าที่และดำเนินกิจการต่าง ๆ รู้เข้าใจสิ่งที่จะต้อง ประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่าตำแหน่ง ฐานะ อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความ รับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จ ที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้น ๆ ดังนั้นเป็นต้น ตลอดจนถึงสูงสุดคือ รู้เท่าทันกฎธรรมดา หรือหลักความจริงของธรรมชาติ เพื่อปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง มีจิตใจเป็นอิสระไม่ตกเป็นทาส ของโลกและชีวิตนั้น

๒. อัถลัญญูตา **รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล** คือ รู้ความหมายและความมุ่งหมายของ หลักการที่ตนปฏิบัติเข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้น ๆ ดำเนินชีวิต

^๑หนังสือธรรมานุชีวิต โดย พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๐

อย่างนั้น เพื่อประสงค์ประโยชน์อะไรหรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไร ที่ให้มีหน้าที่ ตำแหน่ง ฐานะ การงานอย่างนั้น ๆ เขากำหนดวางกันไว้เพื่อความมุ่งหมายอะไร กิจกรรมที่ตนทำอยู่ขณะนี้ เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร ดังนี้ เป็นต้น ตลอดจนถึงขั้นสูงสุด คือ รู้ความหมายของคตินิยม และประโยชน์ที่เป็นจุดหมายแท้จริงของชีวิต

๓. **อัตตัญญูตา รู้ตน** คือ รู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติปฏิบัติ ให้เหมาะสม และทำการต่าง ๆ ให้สอดคล้องถูกต้อง ที่จะสัมฤทธิ์ผล ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงตนให้เจริญ งอกงามถึงความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

๔. **มัตตัญญูตา รู้ประมาณ** คือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภคในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดี ในการพูด การปฏิบัติกิจและทำการต่าง ๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับ และการสนุกรสสนานรื่นเริงทั้งหลาย ทำการทุกอย่างด้วยความเข้าใจวัตถุประสงค์เพื่อผลดีแท้จริงที่พึง ต้องการ โดยมีใช้เพียงเพื่อเห็นแก่ความพอใจ ชอบใจ หรือเอาแต่ใจของตน แต่ทำตามความพอดี แห่งเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบทั้งหลาย ที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา

๕. **กาลัญญูตา รู้กาล** คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้ในการ ประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน ปฏิบัติการต่าง ๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่าเวลาไหน ควรทำอะไร อย่างไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา ให้ถูกเวลา ตลอดจน รู้จักกะเวลา และวางแผนการใช้เวลาอย่างได้ผล

๖. **ปริสัณญูตา รู้ชุมชน** คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมนุม และชุมชน รู้การอันควรประพฤติปฏิบัติ ในถิ่นที่ชุมนุม และต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาควรต้องทำกิริยาอย่างนี้ ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้องกับ ควรต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างนี้ ๆ เป็นต้น

๗. **ปุคคลัญญูตา รู้บุคคล** คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอรรถาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใคร ๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่น ๆ ด้วยดีว่า ควรจะคบหรือไม่ ได้คดีอะไร จะสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือ จะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี ดังนี้ เป็นต้น^๑

^๑หนังสือธรรมานุวัตร โดยพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๐

หลักปฏิบัติของเยาวชน

๑. อัตตัญญูตา รู้จักตน

การรู้จักตน หมายถึง การรู้จักฐานะ ตำแหน่ง หน้าที่ เพศ ภูมิของตนเอง ว่าเป็นใคร มีฐานะอย่างไร มีหน้าที่อย่างไร แล้วประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับตนเอง เช่น เป็นนักเรียนจะต้องรู้จักหน้าที่ของนักเรียนว่ามีอะไรบ้าง จะต้องปฏิบัติตนอย่างไร คุณธรรมใดบ้างที่ควรปฏิบัติเพิ่มเติม ซึ่งคุณธรรมสำหรับปฏิบัตินั้นมีหลายประการ คือ

๑.๑ **หิริโอตตปปะ** มีความเกลียด ชั่ว กลัว ทุจริต มองเห็นความชั่วทั้งหลายเหมือนของสกปรก ไม่อยากจะเข้าใกล้กลัวจะเปื้อนตัวเอง หรือเปื้อนเสื้อผ้าอาภรณ์ที่สวมใส่ พิจารณาเห็นความชั่วเหมือนกับถ่านเพลิงที่ลุกโชนไม่อยากจะแตะต้องเพราะกลัวจะไหม้มือฉะนั้น

๑.๒ **รู้จักวางแนวความคิดหรือประพฤติตนในทางที่ถูก** หมายถึง มีแนวความคิดและปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม คิดและทำในสิ่งที่ดีมีประโยชน์และถูกต้องเหมาะสมแก่เวลา สถานที่ เช่น เมื่อเป็นนักเรียน สิ่งที่จะต้องคิดและปฏิบัติก็คือ เรื่องเกี่ยวกับการเรียนเป็นหลัก ไม่คิดหรือทำสิ่งอื่นที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียน เป็นต้น

๑.๓ **มีความขยันหมั่นเพียร** หมายถึง กระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยความขยันขันแข็ง และกระทำอย่างต่อเนื่องโดยสม่ำเสมอ ไม่ทอดธุระในสิ่งที่ทำหรือปล่อยให้งานค้างค้ำ ซึ่งเป็นการพอกพูนทำให้เกิดความล่าช้าเสียหาย ผู้มีความขยันหมั่นเพียรยอมทำงานได้สำเร็จตามเวลาที่กำหนดไว้ ส่วนผู้เกียจคร้านยอมทำงานไม่สำเร็จ และยังปราศจากการยอมรับของผู้คนอื่นอีกด้วย

๑.๔ **รู้จักประหยัด** หมายถึง การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้น้อยที่สุด โดยได้ผลประโยชน์จากการใช้นั้นมากที่สุด เช่น

- ประหยัดเงิน คือ การใช้เงินเมื่อถึงคราวใช้ โดยรู้คุณค่าของเงิน ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย สรุ่ยสร่าย หรือใช้อย่างไม่ถูกต้อง แต่มิได้หมายถึงการเก็บไว้ โดยไม่จ่ายเลย จะต้องรู้จักใช้ รู้จักเก็บให้เหมาะสม ดังคำกลอนว่า

“มีสิ่งพึงบรรจบให้ครบบาท
มีน้อยใช้น้อยค่อยบรรจง
ไม่ควรซื้อก็อย่าไปพิไรซื้อ
ยามพ่อแม่แก่เฒ่าชรากาล

อย่าให้ขาดสิ่งของต้องประสงค์
อย่าจ่ายลงให้มากจะยากนาน
ให้เป็นมือเป็นคราวทั้งคาวหวาน
จงเลี้ยงท่านอย่าให้อดร้อนทใจ”

- ประหยัดเวลา คือ รู้จักใช้เวลาที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ คำนึงค่ากับเวลาที่ผ่านไป
- ประหยัดวาจา คือ รู้จักพูดในเวลาและสถานที่ที่ควรพูด โดยคำนึงถึง

สภาพแวดล้อม และบุคคลที่พูดด้วย เป็นต้น

๑.๕ ละเว้นอบายมุขทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นการกิน การดื่มน้ำเมา การเที่ยวกลางคืน การดูการละเล่น การเล่นการพนัน การคบเพื่อนชั่ว หรือการเกียจคร้านไม่ทำงาน เหล่านี้จงพยายามหลีกเลี่ยงให้ห่างไกลเหมือนกับหลีกเลี่ยงอสริษณะนั้น เพราะอบายมุขเป็นหนทางแห่งความเสื่อมความพินาศ เป็นเหตุแห่งความหายนะไม่เคยทำให้ใครได้รับความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตเลยแม้แต่คนเดียว

๑.๖ เป็นคนว่าง่าย คือ ไม่ดื้อรั้น ถ้อยทีถ้อยอาศัย เมื่อฟังคำตักเตือนจากผู้อื่นที่เขาเตือนด้วยความหวังดี แล้วแทนที่จะถือโทษโกรธเคือง กลับมีความรู้สึกยินดีรับคำสั่งสอนตักเตือนนั้นด้วยความยินดี เหมือนกับพบผู้ชี้ชุมทรัพย์ให้^๑

^๑หนังสือหลักปฏิบัติของเยาวชน โดยอนุศาสนาจารย์ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๐

หลักสูตรธรรมศึกษาที่ประกาศใช้ปัจจุบัน

ธรรมศึกษาชั้นตรี

๑. วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม

หลักสูตร ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑ ในชั้นนี้ กำหนดขอบข่ายการออกข้อสอบไว้ ๕ หมวด คือ ๑. ทานวรรค ๒. ปาปวรรค ๓. ปุญญวรรค ๔. สติวรรค ๕. สีลวรรค

ให้นักเรียนแต่งอธิบายให้สมเหตุผล อ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบด้วย ๑ สุภาษิต บอกชื่อ คัมภีร์ที่มาแห่งสุภาษิตนั้นด้วย สุภาษิตที่อ้างมานั้นต้องเรียงเชื่อมความให้ติดต่อสมเรื่องกับกระทู้ตั้ง ชั้นนี้ กำหนดให้เขียนลงในใบตอบ ตั้งแต่ ๒ หน้า (เว้นบรรทัด) ขึ้นไป

๒. วิชาธรรม

หลักสูตร ใช้หนังสือนวโกวาทแผนกธรรมวิภาคและคิหิปฏิบัติ ชั้นนี้กำหนดให้เรียน หมวดธรรม ดังนี้

ทูกะ หมวด ๒

ธรรมมีอุปการะมาก ๒

ธรรมเป็นโลกบาล ๒

ธรรมอันทำให้งาม ๒

บุคคลหาได้ยาก ๒

ติกะ หมวด ๓

รัตนะ ๓

คุณของรัตนะ ๓

โอวาทของพระพุทธเจ้า ๓

ทุจจริต ๓

สุจจริต ๓

อกุศลมูล ๓

กุศลมูล ๓

สัพปุริสบัญญัติ ๓

บุญกิริยาวัตถุ ๓

จตุกกะ หมวด ๔

วุฑฒิ ๔

จักร ๔

อคติ ๔

ปธาน ๔

อิทธิฐานธรรม ๔

อิทธิบาท ๔

ควรทำความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน

พรหมวิหาร ๔

อริยสัจ ๔

ปัญจกะ หมวด ๕

อนันตริยกรรม ๕

อภิณหปัจเจกขณะ ๕

ธัมมัสสวนานิสงส์ ๕

พละ ๕ ชั้น ๕

การวาระ ๖	ฉัฏกะ หมวด ๖	สาราณียธรรม ๖
อริยทรัพย์ ๗	สัฏตกะ หมวด ๗	สัปปริสธรรม ๗
โลกธรรม ๘	อัฏฐกะ หมวด ๘	
บุญกิริยาวัตถุ ๑๐	ทศกะ หมวด ๑๐	

คิทธิปฏิบัติ

ทิวฐัมมิกัตถประโยชน์ ๔	จตุกกะ หมวด ๔	สัมปรายิกัตถประโยชน์ ๔
มิตรปฏิรูป ๔		มิตรแท้ ๔
สังคหวัตถุ ๔		ธรรมของฆราวาส ๔

ปัญจกะ หมวด ๕

มัจฉาวณิชชา ๕	สมบัติของอุบาสก ๕
---------------	-------------------

ฉัฏกะ หมวด ๖

ทศ ๖	อบายมุข ๖
------	-----------

๓. วิชาพุทธ

หลักสูตร ใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม ๑-๒-๓ ปฐมสมโพธิ พระนิพนธ์ สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว) และศาสนพิธี เล่ม ๑ ขององค์การศึกษา

๔. วิชาวินัย

หลักสูตร ใช้หนังสือเบญจศีลเบญจธรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวรเถร)

ภาควิชากระทุ้ธรรม

บทนำ

ความสำคัญของวิชาเรียงความโดยทั่วไป ประโยชน์ของการเรียนกระทุ้ธรรม

เรียงความ เป็นวิชาที่เป็นทั้งศิลป์และศาสตร์ ซึ่งอาจเรียกได้ว่า “ศิลปศาสตร์” ที่กล่าวว่า เป็นศิลป์ ก็เพราะเรียงความเป็นเรื่องราวของความงามในการใช้ภาษา ส่วนที่กล่าวว่า เป็นศาสตร์นั้น ก็เพราะเรียงความ เป็นวิชาที่มีหลักการ มีทฤษฎี ซึ่งจำเป็นต้องศึกษาหาความรู้และมีประสบการณ์ มากพอสมควร จึงจะสามารถเขียนเรียงความได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ความสำคัญของวิชาเรียงความ มีดังนี้

- ส่งเสริมความเจริญทางด้านจินตนาการ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของผู้เรียน
- ทำให้ผู้เรียนรู้จักลำดับความคิด สามารถถ่ายทอดความรู้สึกรู้สึกนึกคิดของตนออกมา ให้ผู้อื่นเข้าใจตามต้องการได้
- รู้จักเลือกถ้อยคำสำนวนโวหารมาใช้ได้อย่างถูกต้องตามหลักภาษา
- ส่งเสริมให้ผู้เรียนเขียนได้ถูกต้องตามแบบที่นิยม

ประโยชน์ของการเรียนกระทุ้ธรรม

- ทำให้ผู้เรียนเกิดความซาบซึ้งในคุณค่าของธรรมะ
- ทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจถึงผลดี ผลเสีย กล่าวคือ คุณและโทษของการปฏิบัติตามและ ไม่ปฏิบัติตามธรรมะ
- ให้เข้าใจในชีวิตและรู้จักแสวงหาความสุขโดยมีธรรมะเป็นเครื่องชี้แนวทาง
- ช่วยพัฒนาด้านจิตใจของมนุษย์ให้รู้จักผิดชอบชั่วดี ละความชั่วประกอบความดี โดยพยายามงดเว้นความชั่วโดยเด็ดขาด

บทที่ ๑

หลักเกณฑ์และวิธีการแต่ง

หลักเกณฑ์

เรียงความแก้กระทู้ธรรม คือการแสดงความคิด ความรู้สึกของผู้เขียนออกมาโดยการพูดหรือเขียนเป็นหนังสือ เพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังได้เข้าใจความคิด ความรู้สึกที่ผู้เขียนได้แสดงออก เรียงความจะดีหรือไม่เพียงไร ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถของผู้เขียน การเข้าใจในหลักเกณฑ์ การเรียงความเพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เขียนเรียงความได้ดี เพราะการเรียงความเป็นศิลปะอย่างหนึ่งจึงจำเป็นต้องอาศัยความชำนาญของผู้เขียนอีกด้วย อย่างไรก็ตามการเข้าใจหลักเกณฑ์ ย่อมจะช่วยให้เรียงความดีขึ้นกว่าโดยไม่เข้าใจในหลักเกณฑ์ เพราะฉะนั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่เราจะต้องศึกษาหลักเกณฑ์ต่าง ๆ เหล่านี้พอสมควร การเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรม จำต้องคำนึงถึงหลักเกณฑ์สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. ตีความหมาย
๒. ขยายความให้ชัดเจน
๓. ตั้งเกณฑ้อธิบาย

ตีความหมาย ได้แก่ การให้คำจำกัดความของธรรมนั้น ว่ามีความหมายอย่างไร เช่น พุทธภาษิตว่า “กฺลฺยาณการี กฺลฺยาณํ ปาปการี จ ปาปกํ.” ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว ดังนี้ ก็ให้คำจำกัดความคำว่า กรรมดีคืออะไร กรรมชั่วคืออะไร ในที่นี้ กรรมดี หมายถึง กุศลกรรมบถ กรรมชั่ว หมายถึง อกุศลกรรมบถ ฯลฯ

ขยายความให้ชัดเจน ได้แก่ การขยายเนื้อความของคำซึ่งได้ให้ความหมายไว้แล้ว คือ กุศลกรรมบถ และอกุศลกรรมบถ ว่ามีอย่างละ ๑๐ ประการ ฯลฯ

ตั้งเกณฑ้อธิบาย ได้แก่ การวางโครงร่างที่จะอธิบายเนื้อความของข้อ (๒) ว่ามีอะไรบ้าง มีอะไรเป็นมูลเหตุทำให้เกิดขึ้น มีผลดีผลเสียอย่างไร มีข้อเปรียบเทียบหรือมีตัวอย่างมาประกอบให้เห็นเด่นชัดได้หรือไม่ และควรจะนับถึงผลกรรมนั้น ๆ อย่างไร จึงจะทำให้ผู้อ่านผู้ฟังคล้อยตาม โดยเรียงเป็นลำดับขั้นตอนก่อนหลังไม่สับสนวกไปวนมา

อนึ่ง นอกจากหลักเกณฑ์สำคัญทั้ง ๓ ประการดังกล่าวแล้ว เรียงความโดยทั่วไปจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ คือ :-

๑. คำนำ
๒. เนื้อเรื่อง
๓. คำลงท้าย (สรุป)

คำนำ นับว่าเป็นตอนเริ่มต้นที่สำคัญที่สุด เพราะการเขียนคำนำที่ดีก็จะสามารถชักจูงจิตใจของผู้อ่านให้ติดตามอ่านเรียงความต่อไปจนจบ หากเริ่มต้นคำนำแบบจืดชืด ก็จะไม่เกิดความประทับใจผู้อ่าน แต่คำนำของเรียงความแก้กระทู้ธรรม โดยมากจะเขียนไปในแนวอารัมภบทพจนานุกรม เพื่อเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติของผู้อ่าน (คำนำของเรียงความแก้กระทู้ธรรมนั้น ควรเขียนประมาณ ๓-๔ บรรทัดกำลังพอดี)

เนื้อเรื่อง หมายถึง เรียงความแก้กระทู้ธรรมนั้น ๆ จะต้องให้เนื้อหาสาระที่สำคัญแก่ผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านได้คุณค่าในด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษา ความรู้ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ฯลฯ โดยลำดับเนื้อหาสาระให้ต่อเนื่องเป็นเหตุเป็นผลกันไป ไม่ทำให้ผู้อ่านสับสนไขว้เขว (เนื้อเรื่องของเรียงความแก้กระทู้ธรรมนั้น ควรเขียนประมาณ ๑๕-๒๐ บรรทัดกำลังพอดี) เมื่อเขียนอธิบายความของเนื้อเรื่องมาพอสมควรแล้ว ก็นำเอาข้อธรรม (กระทู้รับ) ที่มีเนื้อความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันกับเนื้อเรื่องที่เขียนมาอ้างรับรองไว้เป็นหลักฐาน แล้วอธิบายความของกระทู้รับนั้นต่อไป (กระทู้รับ ควรเขียนประมาณ ๕-๗ บรรทัดกำลังพอดี)

คำลงท้าย หมายถึง การรวบรวมใจความที่สำคัญของเนื้อเรื่องที่ได้อธิบายมาตั้งแต่ต้น มาสรุปไว้อย่างย่อ ๆ โดยให้มีหลักคติธรรมนำไปประพฤติปฏิบัติตามได้ เพราะว่ คำลงท้ายที่ดีย่อมเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของเรียงความแก้กระทู้ธรรม ทำให้ผู้อ่านเกิดความซาบซึ้งและรู้สึกว่เรียงความที่อ่านมีคุณค่าน่าเชื่อถือ น่าปฏิบัติตาม เกิดศรัทธาในความคิดของผู้เขียน และเรียงความนั้นจะได้คะแนนดีโดยไม่ต้องสงสัย (สรุปความ ควรเขียนประมาณ ๕-๗ บรรทัดกำลังพอดี)

วิธีการแต่ง
การแต่งกระทู้ธรรมมี ๒ แบบ คือ

๑. แบบตั้งวง คือ อธิบายความหมายของธรรมข้อนั้น ๆ เสียก่อนแล้วจึงขยายความออกไป
 ๒. แบบตีวง คือ บรรยายเนื้อความไปก่อนแล้ว จึงวกเข้าหาความหมายของกระทู้ธรรมนั้น
- วิธีการแต่งทั้ง ๒ แบบนี้ โดยมากผู้แต่งนิยมใช้แบบที่ ๑ คือ อธิบายความหมายก่อนแล้วจึงขยายความให้ชัดเจนต่อไป

บทที่ ๒

การใช้ภาษาและสำนวนในการพรรณนา

การใช้ภาษา

ในการเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรมนั้น ผู้เขียนจะต้องพิถีพิถันในด้านการใช้ภาษาให้มาก จะต้องเขียนอย่างประณีต ไม่ใช่เพียงเขียนเพื่อให้เต็ม ๆ หน้าเท่านั้น ต้องคำนึงถึงภาษาที่ใช้ด้วย กล่าวคือ ภาษาที่ใช้จะต้องเป็นภาษาเขียน ไม่ใช่เขียนด้วยภาษาพูด เช่น ไม่ควรใช้คำว่า “ซัน” ในที่ที่ควรเขียนว่า “ฉัน” หรือ “เค้า” ในที่ที่ควรเขียนว่า “เขา” ไม่ควรเขียนว่า “เป็นไง” แทนคำว่า “เป็นอย่างไร” ฯลฯ และไม่ควรรวมการใช้ภาษาไทยปนภาษาต่างประเทศ ซึ่งบางทีผู้เขียนอาจเห็นว่า ถ้าเขียนเช่นนั้น แสดงว่าตนเป็นผู้มีความรู้สูง แต่นั่นหาชื่อว่าเป็นการเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรมที่ดีไม่ การเรียบเรียงเรื่องราวก็ควรให้เป็นไปตามลำดับก่อนหลังไม่วกไปวนมาจนน่าเวียนหัว เพราะฉะนั้น ในเวลาเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรมข้อใดก็ตาม ผู้หัดเขียนใหม่ ๆ จึงควรวางโครงเรื่องที่จะเขียน ให้ดีเสียก่อน แล้วเขียนให้เป็นไปตามลำดับขั้นตอนของเรื่องที่วางไว้

เรื่องการใช้ภาษาในการเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรมนั้น พอสรุปเพื่อจำง่าย ๆ ได้ว่า

๑. ต้องใช้ภาษาเขียนที่ถูกต้อง โดยมีประธาน กริยา หรือประธาน กริยา กรรม อย่างสมบูรณ์
๒. ไม่ใช่ภาษาตลาด ภาษาสแลง ภาษาคำผวน
๓. ไม่ใช่ภาษาพื้นเมืองหรือภาษาท้องถิ่น
๔. ไม่ใช่ภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาอังกฤษ เป็นต้น

สำนวนในการพรรณนา

การเขียนเรียงความภาษาไทยโดยทั่วไปใช้สำนวนหรือโวหารได้หลายแบบ เช่น บรรยายโวหาร พรรณาโวหาร เทศนาโวหาร ฯลฯ แล้วแต่ผู้เขียนจะมีความสามารถใช้โวหารแบบใด ส่วนเรียงความแก้กระทู้ธรรมนั้น นิยมใช้เทศนาโวหาร ซึ่งเป็นสำนวนที่ใช้แสดงหรืออธิบายข้อความให้กว้างขวางออกไป โดยหาเหตุผลหรือหลักฐานมาประกอบอ้างอิงตามความรู้ความเห็นของผู้แต่ง ด้วยความมุ่งหมายจะให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจความหมายอย่างชัดเจน และเพื่อให้เห็นจริง เห็นดี เห็นชอบ เชื่อถือตาม เป็นข้อสำคัญ

เทศนาโวหารนั้น มีหลักการเขียน ดังนี้

๑. ข้อความที่เขียนนั้นจะต้องมีเหตุผลใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงได้
๒. มีอุทาหรณ์และหลักคติธรรม
๓. ผู้เขียนจะต้องแสดงให้เห็นว่า ตนมีลักษณะและคุณสมบัติพอเป็นที่เชื่อถือได้

บทที่ ๓

ความกลมกลืนของเนื้อหาและอรรถรส

เนื่องจากวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรมเป็นศิลปะอย่างหนึ่ง จึงจำเป็นจะต้องอาศัยความสามารถและความชำนาญของผู้เขียนที่จะเขียนเรียงความเรื่องหนึ่ง ๆ โดยให้สาระสำคัญแก่ผู้อ่านผู้ฟัง ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังได้คุณค่าในด้านต่าง ๆ คู่ค้ำกับเวลาที่เสียไป ไม่ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังสับสนไขว้เขว โดยการนำเอาเนื้อหาที่ไม่จำเป็น ไม่น่าสนใจมาบรรจุไว้

นอกจากเนื้อหาสาระจะต้องสมบูรณ์แล้ว ยังจะต้องมีความหมายชัดเจนแจ่มแจ้ง ไม่คลุมเครืออีกด้วย เพราะฉะนั้นเรียงความเรื่องหนึ่ง ๆ จะต้องมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความมุ่งหมายเพียงอย่างเดียว คือจะต้องอธิบายเนื้อหาให้อยู่ในขอบข่ายของหัวเรื่องที่ได้ตั้งเอาไว้ ไม่นำเรื่องอื่นมาพูด หากมีความจำเป็นก็ต้องเลือกเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกัน หรือทำให้เรื่องเดิมเด่นชัดยิ่งขึ้น

อีกประการหนึ่ง ผู้เขียนจำเป็นต้องศึกษาหาความรู้ในเนื้อหาเป็นอย่างดี และนำเสนอตามลำดับขั้นตอน ให้ต่อเนื่องเป็นเหตุเป็นผลกันไปตั้งแต่ต้นจนจบ กล่าวคือ ใจความของเรียงความนั้นจะต้องเกี่ยวโยงกันประดุจลูกโซ่

เรียงความแก้กระทู้ธรรมที่ดี นอกจากเนื้อหาจะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและสัมพันธ์กันแล้ว ผู้เขียนต้องเข้าใจจิตวิทยาในการใช้ภาษา กล่าวคือ การสร้างความงามในการใช้ภาษา เช่น ลายมือ ความสะอาด การจัดย่อหน้า การใช้คำ การเรียบเรียง ประโยคสำนวนโวหาร และแบบของการเขียน ฯลฯ เพื่อให้เกิดความไพเราะ น่าอ่าน ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดความพอใจ ประทับใจ

บทที่ ๔

ความสมบูรณ์ของกระทู้พร้อมด้วยอุปมาและสาธก

เรียงความแก้กระทู้ธรรมที่ได้คะแนนน้อยนั้น ส่วนมากจะมีข้อบกพร่องต่าง ๆ หลายประการ เช่น อธิบายเนื้อความของกระทู้ตั้งผิดจากความมุ่งหมายของกระทู้ธรรมนั้นบ้าง อธิบายความลับสนวกไปวนมาเสียบ้าง ไม่มีสรุปความบ้าง ใช้ภาษาไม่ถูกต้องและใช้ถ้อยคำไม่เหมาะสมบ้าง นอกจากนั้นแล้วยังมีข้อบกพร่องซึ่งประกอบด้วยลักษณะต่าง ๆ อีก คือ :-

๑. ไม่อ้างกระทู้ธรรมมาเชื่อมข้อความที่แต่ง (ไม่มีกระทู้รับ)
๒. อธิบายความไม่สมเหตุสมผลกับกระทู้ธรรมที่ตั้งไว้
๓. เขียนข้อความโดยไม่มีกรเว้นระยะวรรคตอนหรือเว้นระยะวรรคตอนไม่ถูกต้อง
๔. เขียนข้อความโดยไม่มีกรย่อหน้าหรือย่อหน้าเอาตามความพอใจ โดยยังไม่ทันสิ้น

กระแสดความ

๕. นำกระทู้ธรรมมาเชื่อม โดยไม่อ้างถึงข้อความของกระทู้ธรรมนั้นก่อน
๖. ไม่บอกชื่อคัมภีร์ที่มาของกระทู้ธรรมที่นำมารับหรือบอกชื่อคัมภีร์ผิดพลาด
๗. เขียนคำบาลีและคำแปลภาษาไทยไม่ถูกต้องหรือขาดตกบกพร่อง
๘. เขียนตัวสะกด การันต์ ผิดพลาดมาก
๙. เขียนหนังสือสกรปรก โดยมีการขีดฆ่า ขูดลบ ปรากฏอยู่ทั่วไป

อนึ่ง เรียงความแก้กระทู้ธรรมที่ดี นอกจากไม่มีข้อบกพร่องซึ่งมีลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วนั้น ผู้แต่งควรจะนำอุปมาและสาธกยกมาประกอบข้อความที่แต่งด้วย

อุปมา คือการใช้ข้อความเปรียบเทียบเพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้งขึ้น โดยไม่ขัดกับเรื่องที่แต่ง และมีความหมายเหมาะสมกัน อุปมานั้นต้องคู่กับอุปไมยเสมอ เช่น ครู เปรียบเสมือนเรือจ้าง ชวานาเปรียบเหมือนกระดูกสันหลังของชาติ ใญบุญเหมือนพระเวสสันดร ฯลฯ

สาธก คือการยกตัวอย่างหรือยกนิทานชาดกมาประกอบข้อความที่แต่งเพื่อให้แจ่มแจ้งเห็นจริง โดยยกมาหมดทั้งเรื่อง ตัดตอนมาเฉพาะบางส่วนซึ่งมีความสัมพันธ์กับกระทู้ธรรมที่แต่งหรือย่อเรื่องให้เหลือเพียงสั้น ๆ เฉพาะตอนที่สำคัญ

๑. วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม นักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี ข้อเสนอแนะสำหรับครูผู้สอนและนักเรียน

- บทนำ** **ครูผู้สอน** อธิบายให้นักเรียนทราบว่า การเรียนกระทู้ธรรมมีประโยชน์อย่างไร ชำนาญซึ่งในเนื้อหาสาระของธรรมะแค่ไหน
- นักเรียน** ได้รู้คุณค่าของธรรมะ รู้จักรับผิดชอบชีวิต รู้จักใช้ธรรมะให้เป็นประโยชน์แก่ตน ในการดำเนินชีวิตอยู่อย่างมีความสุขในปัจจุบัน
- บทที่ ๑** หลักเกณฑ์และวิธีการแต่ง
- ครูผู้สอน** ต้องพยายามอธิบายให้นักเรียนเข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจน ถ้าผู้ใดยังไม่เข้าใจ ต้องอธิบายซ้ำอีกจนเข้าใจ
- นักเรียน** ต้องตั้งใจฟังเวลาครูอธิบาย และที่สำคัญต้องจดจำหลักเกณฑ์ ๓ ประการ และองค์ประกอบ ๓ ประการ ของวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรมให้ได้แม่นยำ
- บทที่ ๒** การใช้ภาษาและสำนวนในการพรรณนา
- ครูผู้สอน** ต้องยกตัวอย่างภาษาเขียนและภาษาพูด มาเขียนให้นักเรียนได้ดูหลาย ๆ อย่าง และแนะนำว่า ประโยค วลี หรือคำเช่นใด ควรใช้ไม่ควรใช้ เป็นต้น
- นักเรียน** ต้องอาศัยประสบการณ์ และกำหนดจดจำภาษาทั้งสองนั้น นำมาใช้ให้ถูกต้อง และต้องจำลักษณะ ๓ ประการ ของเทศนาโวหารให้ได้แม่นยำ
- บทที่ ๓** ความกลมกลืนของเนื้อความและอรรถรส
- ครูผู้สอน** ต้องชี้แจงและเน้นให้นักเรียนทราบว่า เรียงความที่ดีนั้นจะต้องมีเนื้อความ สัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กล่าวคือ เนื้อหาสาระอยู่ในขอบข่ายของหัวข้อเรื่องที่ตั้งไว้
- นักเรียน** ต้องเขียนเรียงความให้อยู่ในขอบเขตของหัวเรื่องที่ตั้งไว้ โดยให้เนื้อความกลมกลืนกัน ทำให้ผู้อ่านเกิดความประทับใจ
- บทที่ ๔** ความสมบูรณ์ของกระทู้พร้อมด้วยอุปมาและสาธก
- ครูผู้สอน** ต้องยกข้อความเปรียบเทียบ หรือยกตัวอย่างที่เหมาะสมกับเรื่องที่แต่ง มาอธิบายให้นักเรียนเข้าใจ โดยมีเหตุผลมีผลเหมาะสมกัน
- นักเรียน** ต้องหลีกเลี่ยงลักษณะความบกพร่อง ๔ ข้อให้ได้ อย่าให้ผิดพลาด เรียงความที่เขียนขึ้นนั้น จึงจะเป็นเรียงความที่สมบูรณ์และได้คะแนนดี
- บทสรุป** สำหรับแบบฝึกหัดนั้น นักเรียนต้องหัดเขียนบ่อย ๆ โดยใช้หัวข้อธรรมจากหนังสือ พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑ ซึ่งใช้เรียนอยู่

กระทรวงธรรม ธรรมศึกษาชั้นตรี

สอบในสนามหลวง

วันเสาร์ที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๐

พระปริยัติสารเมธี วัดราชผาติการาม แต่งเป็นตัวอย่าง

อุปมตฺตา น มียนฺติ

ผู้ไม่ประมาทย่อมไม่ตาย

บัดนี้ จะได้พรรณนาความแห่งธรรมที่ตั่งไว้ พอเป็นปทัฏฐฐานแห่งการศึกษาและการปฏิบัติศาสนธรรม เป็นลำดับไป

ความแห่งธรรมที่ตั่งไว้ ณ เบื้องต้นนั้น มีความหมายว่า บุคคลที่ไม่ประมาท คือบุคคลที่มีสติอยู่ทุกเมื่อ มีความไม่เลินเล่อเปลอเพลิน ก่อนที่จะทำ จะพูด จะคิด ก็มีสติกำกับอยู่ทุกเมื่อ มีสติอยู่ทุกขณะจิต ก็จักไม่เกิดความผิดพลาด ความไม่ผิดพลาดในชีวิตของเรานั้น จะทำให้เราอยู่ในสังคมอย่างมีความหมาย ความไม่ผิดพลาดนี้แหละท่านเรียกว่าไม่ตาย เพราะจะทำให้เราได้บำเพ็ญความดี เพราะฉะนั้นบุคคลที่ไม่ประมาทก็เหมือนบุคคลที่ไม่ตาย คือไม่ตายจากคุณงามความดีนั่นเอง

ความไม่ประมาท ได้แก่ ความมีสติ มีความไม่เลินเล่อ ความระวัง มีสติกำกับตัวไว้เสมอ ตรงกันข้ามกับความประมาท คือเป็นบุคคลที่ไม่มีสติกำกับ มีความเลินเล่อ ไม่มีความระวัง ทั้งในการพูด การทำ และการคิด ความผิดพลาดจะต้องเกิดขึ้นเสมอแก่บุคคลที่ประมาท เพราะฉะนั้นท่านจึงว่า บุคคลที่ประมาทแล้วก็เหมือนบุคคลที่ตายแล้ว คือตายไปจากคุณงามความดี

ความประมาทนั้น ท่านแปลตามศัพท์ว่า ความเมาทั่ว คือความไม่รู้สีกตัวว่าตัวเองได้ทำอะไรลงไป เราดูได้จากคนเมา ไม่ว่าจะคน ๆ นั้นจะเมาอะไร ก็เกิดความเสียหายทั้งนั้น จะเป็นเมาในลาภสักการะ เมาในยศ ในตำแหน่ง เมาในความรู้ เมาในการบริโภค เมาในกิเลสตัณหา เป็นการทำความเสียหายได้ทั้งนั้น ทำคนเมานั้นให้ล้มตัว ไม่มีสติควบคุม ซึ่งทำความผิดพลาดให้เกิดขึ้นได้ ความเมานั้นเมื่อสรุปแล้วก็มีอยู่ ๓ ประการด้วยกัน คือ เมาในวัย ๑ เมาในชีวิต ๑ และเมาในความไม่มีโรค ๑

เมาในวัยนั้น หมายความว่า เห็นว่าตัวเองยังหนุ่มสาว อยู่ในวัยที่จะแสวงหาความสนุกสนานเพลิดเพลินได้ ก็หาความสนุกเรื่อยไป ในปัจจุบันนี้มีสิ่งที่เป็นที่ตั่งแห่งความเมามาก ทำคนที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวให้ประมาทมัวเมา เช่น สถานที่เรีงรมย์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็สถานที่เรีงรมย์เช่นใด ทำให้คนมัวเมาได้ บางคนถึงกับทิ้งการเรียนการศึกษา เมื่อทิ้งการเรียนการศึกษาก็กลายเป็นคนไม่มีความรู้

ไม่มีอนาคตที่ดี แม้ไม่ละทิ้งการเรียน แต่ยังมีแว่มาในการเที่ยวเตร่หาความสนุกสนาน การเรียนก็ไม่ได้ผลเต็มที่ แล้วอนาคตจะเป็นอย่างไร ความหวังของผู้ปกครองที่ต้องการเห็นบุตรหลานของตนเองมีอนาคตสดใส ก็พลอยผิดหวังไปด้วย พวกที่เมาอยู่ในวัยหนุ่มสาว ไม่คำนึงถึงอนาคตของตนเอง ก็เท่ากับทำตัวให้ตายไปด้วย

เมาในชีวิตนั้น ได้แก่ การใช้ชีวิตในทางที่ผิด ๆ แล้วไม่สร้างคุณงามความดี พวกนี้มักจะคิดว่า ไม่เป็นไร ความดีนั้นทำเมื่อไหร่ก็ได้ ขอใช้ชีวิตให้เกิดความสนุกเพลิดเพลินก่อน ลืมไปว่าชีวิตของคนเรานั้นสั้นนัก อยู่ไม่ถึงร้อยปีก็ตายแล้ว ไม่เร่งรีบในการสร้างอนาคต สร้างที่พึ่งให้แก่ตนเอง ก็เหมือนกับได้ตายไปแล้วเช่นกัน

ส่วนบุคคลที่เมาในความไม่มีโรคนั้นก็เป็นผู้ประมาทว่า เรายังแข็งแรงอยู่ โรคภัยไข้เจ็บยังไม่มี ยังไม่เป็นไร พอโรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้นก็ทำอะไรไม่ได้แล้ว ทรัพย์สมบัติเงินทองที่จะหารักษา ก็ไม่มี ใช้จ่ายไปกับความสนุกสนานหมดแล้ว เมื่อรักษาไม่ได้ รักษาไม่หาย ก็ต้องตายนั่นเอง

ผู้ที่ตกอยู่ในความเมาทั้ง ๓ ประการนี้ เหมือนกับบุคคลที่ตายไปแล้ว ทั้ง ๆ ที่ยังมีชีวิตอยู่ คือตายทั้งเป็น เพราะฉะนั้นท่านจึงสอนไว้ว่า บุคคลที่ประมาทเหมือนคนที่ตายแล้ว คนที่ประมาทมีว่เมาเช่นนี้ เป็นคนที่ควรถูกตำหนิต่างส่วนตัวและสังคม แม้ท่านผู้รู้ก็ตำหนิตัวด้วย ส่วนคนที่ไม่ประมาทนั้น ท่านผู้รู้ ผู้เป็นบัณฑิตก็สรรเสริญ ดังพระพุทธภาษิตที่มากในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาตว่า **อปฺปมาทํ ปสฺสนฺติ** ความว่า **บัณฑิตย่อมสรรเสริญความไม่ประมาท** ดังนี้

ความไม่ประมาท ก็คือความมีสติกำกับตัวเองอยู่ทุกเมื่อ ผู้ที่ไม่ประมาทเป็นผู้ที่ไม่มั่วเมาในวัย ในชีวิต ในความไม่มีโรค ท่านสอนไว้ว่า บุคคลควรทำความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน คือ ไม่ประมาทในการละกายทุจริต ประพฤติกายสุจริต ๑ ไม่ประมาทในการละวจีทุจริต ประพฤติวจีสุจริต ๑ ไม่ประมาทในการละมโนทุจริต ประพฤติมโนสุจริต ๑ และไม่ประมาทในการละความเห็นผิด ทำความเห็นให้ถูก ๑

เราจึงเห็นได้ว่า บุคคลที่ไม่ประมาท จะทำอะไร จะพูดอะไร จะคิดอะไรก็ไม่ผิดพลาด ถูกต้องเสมอ เพราะมีสติกำกับอยู่ ภัยทั้งหลายย่อมไม่เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่ประมาทแล้ว เมื่อบุคคลไม่ประมาท ก็จะสามารสร้างอนาคตของตนเอง สร้างความหวังของตนเอง และผู้อื่นอันเป็นที่รักของตนให้สมหวังได้ และสร้างความคิดให้เกิดแก่สังคม ประเทศชาติ ถึงแม้ท่านตายไปแล้ว แต่ความคิดชื่อเสียงของท่านไม่ได้ตายไปจากโลกนี้ ยังเป็นที่ยกย่องสรรเสริญของคนทั้งหลาย ที่เป็นเช่นนี้เพราะท่านเหล่านั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ผู้ที่ไม่ประมาท ย่อมยึดถือประโยชน์ไว้ได้ แม้ทั้งในปัจจุบันและประโยชน์ในภายภาคหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งคือหมดกิเลส สมดังพระบาลีพุทธภาษิตที่มากในธรรมบท ขุททกนิกายว่า

	อปฺปมตฺโต อฺโห อตฺเต	อริคฺคฺหาติ ปณฺทิตो
แปลความว่า	บัณฑิตผู้ไม่ประมาท	ย่อมได้รับประโยชน์ทั้งสอง ดังนี้

สรุปความว่า ผู้ที่ไม่ประมาท คือมีสติอยู่ทุกเมื่อ ทำอะไรก็ไม่มี ความผิดพลาด เมื่อไม่ผิดพลาด
สิ่งที่สร้างนั้นก็ เป็นคุณงามความดีให้แก่ตนเอง สังคม และประเทศชาติ ผู้นั้นก็เท่ากับว่ายังไม่ตาย
ยังมีชีวิตอยู่ ยังได้รับการกล่าวขวัญถึง ยกย่องนิยมนัก อยู่ตลอดไป ดังคำประพันธ์ที่ว่า

“อันประมาทปราชญ์ชมนิยมนัก

ว่าเป็นมรรคครุไรอันใหญ่หลวง

ให้ประชาสาธุชนคนทั้งปวง

พ้นจากบ่วงตัณหาสิ้นราศี”

มีอรรถาธิบายมา ด้วยประการฉะนี้

อักษรย่อชื่อคัมภีร์

ช. ชา. อฏฐก.	ชุททกนิกาย ชาตก	อัฐฐกนิบาต
ช. วิ.	ชุททกนิกาย	วิมานวัตถุ
ช. เปต.	ชุททกนิกาย	เปตวัตถุ
ช. ฐ.	ชุททกนิกาย	ธัมมปทกถา
ช. อุ.	ชุททกนิกาย	อุทาน
ช. ชา. สตตก.	ชุททกนิกาย ชาตก	สัตตกนิบาต
ช. เถร.	ชุททกนิกาย	เถรคาถา
ช. ชา. ปกิณณก.	ชุททกนิกาย ชาตก	ปกิณณกนิบาต
ช. ชา. นวก.	ชุททกนิกาย ชาตก	นวกนิบาต
ช. ชา. ทสก.	ชุททกนิกาย ชาตก	ทสกนิบาต
ช. ชา. เอก.	ชุททกนิกาย ชาตก	เอกนิบาต
ช. อิติ.	ชุททกนิกาย	อิติวุตตกะ
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวรรค
ม. ม.	มัชฌมิกาย	มัชฌิมปิณฑาสกั
วิ. จุล.	วินัยปิฎก	จุลลวรรค
วิ. มหา.	วินัยปิฎก	มหาวรรค
ว. ว.	สมเด็จพระมหาสมณเจ้า	กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
สั. ส.	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค
ส. ส.	สมเด็จพระสังฆราช (สา)	
อง. ปญจก.	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต
อง. ติก.	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต

พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑

๕ หมวด

๑. ทานวรรค คือ หมวดทาน

๑. ทานนุจ ยุทธนุจ สมานมาหุ.
ทานว่า ทานและการรบเสมอกัน
สํ. ส. ๑๕/๒๙, พุ. ชา. อฎฺฐก. ๒๗/๒๔๙
๒. นตฺถิ จิตฺเต ปสนฺนํ มหิ อปฺปกา นาม ทกฺขิณา.
เมื่อจิตเลื่อมใสแล้ว ทักขิณาทานชื่อว่าน้อย ย่อมไม่มี
พุ. วิ. ๒๖/๘๒
๓. วิเจยฺย ทานํ สุกตฺตปฺปสฺตถํ.
การเลือกให้ อันพระสุคตทรงสรรเสริญ
สํ. ส. ๑๕/๓๐, พุ. ชา. อฎฺฐก. ๒๗/๒๔๙, พุ. เปต. ๒๖/๑๙๗
๔. พาลา หเว นปฺปสฺสฺนติ ทานํ.
คนพาลเท่านั้น ย่อมไม่สรรเสริญทาน
พุ. ฐ. ๒๕/๓๗
๕. ททํ มิตฺตทานํ คนฺถติ.
ผู้ให้ ย่อมผูกไมตรีไว้ได้
สํ. ส. ๑๕/๓๑๖
๖. ททํ ปิโย โหติ ภขฺนติ นํ พหุ.
ผู้ให้ ย่อมเป็นที่รัก คนหมู่มากย่อมคบเขา
อจ. ปญจก. ๒๒/๔๓
๗. ททมาโน ปิโย โหติ.
ผู้ให้ ย่อมเป็นที่รัก
อจ. ปญจก. ๒๒/๔๔
๘. สุขสฺส ทาทา เมธาวิ สุขํ โส อธิคจฺจติ.
ปราชญ์ผู้ให้ความสุข ย่อมได้รับความสุข
อจ. ปญจก. ๒๒/๔๕

๙. มนาปทายี ลกเต มนาปี.
ผู้ให้สิ่งที่ชอบใจ ย่อมได้สิ่งที่ชอบใจ
อง. ปญจก. ๒๒/๕๕
๑๐. เสฎฐจุนทโท เสฎฐจุมุเปติ จานัน.
ผู้ให้สิ่งที่ประเสริฐ ย่อมได้สิ่งที่ประเสริฐ
อง. ปญจก. ๒๒/๕๖
๑๑. อคคสุต ทาทา ลกเต ปุนคัค.
ผู้ให้สิ่งที่เลิศ ย่อมได้สิ่งที่เลิศอีก
อง. ปญจก. ๒๒/๕๖
๑๒. ททโต ปุญญัม ปวฑฒติ.
เมื่อให้ บุญก็เพิ่มขึ้น
ที. มหา. ๑๐/๑๕๙, ชุ. อุ. ๒๕/๒๑๕
๑๓. ทเทยย ปุริโส ทานัน.
คนควรให้ของที่ควรให้
ชุ. ชา. สตตก. ๒๓/๒๑๓

๒. ปาปพรรค คือ หมวดบาป

๑๔. มลา เว ปาปกา ธมมา อสมี โลกเ ปรมหิ จ.
บาปกรรมเป็นมลทินแท้ ทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกอื่น
อง. อฏฐก. ๒๓/๑๙๘, ชุ. ฐ. ๒๕/๔๓
๑๕. ทุกโข ปาปสฺส อจฺจโย.
ความสั่งสมบาป นำทุกข์มาให้
ชุ. ฐ. ๒๕/๓๐
๑๖. ปาปานํ อกรณํ สุขิ.
การไม่ทำบาป นำสุขมาให้
ชุ. ฐ. ๒๕/๕๙
๑๗. ปาปี ปาเปน สุกริ.
ความชั่วอันคนชั่วทำง่าย
วิ. จุล. ๓/๑๙๕, ชุ. ฐ. ๒๕/๑๖๘

๑๘. ปาเป น รมตี สุจิ.
คนสะอาดไม่ยินดีในความชั่ว
วิ. มหา. ๕/๓๔, ชุ. อุ. ๒๕/๑๖๖
๑๙. สกมมุนา หลณติ ปาปธมโม.
คนมีสันดานชั่ว ย่อมลำบากเพราะกรรมของตน
ม. ม. ๑๓/๔๑๓, ชุ. เถร. ๒๖/๓๗๙
๒๐. ตปสตา ปชหนติ ปापกम्म.
สาวกชนย่อมละบาปกรรมด้วยตบะ
ชุ. ชา. อฏฐก. ๒๗/๒๔๕
๒๑. ปापานิ กम्मานิ กโรนติ โมหา.
คนมักทำบาปกรรมเพราะความหลง
ม. ม. ๑๓/๔๑๓, ชุ. ชา. ปกิณณก ๒๗/๓๘๐
๒๒. นตฺถิ ปาปี อุกุพฺพโต.
บาปไม่มีแก่ผู้ไม่ทำ
ชุ. ฐ. ๒๕/๓๑
๒๓. ธมฺมํ เม ภณฺมานสฺส น ปापมฺพลิมฺปติ.
เมื่อเรากล่าวธรรมอยู่ บาปย่อมไม่แปดเปื้อน
ชุ. ชา. สตตก. ๒๗/๒๒๔
๒๔. นตฺถิ อการิยํ ปาปี มุสฺสาวาทิสฺส ชนฺตฺวิน.
คนมักพูดมุสา จะไม่เพียงทำความชั่ว ย่อมไม่มี
นัย. ชุ. ฐ. ๒๕/๓๘, นัย. ชุ. อิติ. ๒๕/๒๔๓
๒๕. ปापานิ ปริวชฺชเย.
พึงละเว้นบาปทั้งหลาย.
ชุ. ฐ. ๒๕/๓๓
๒๖. น ฆาสเหตุปี กเรยฺย ปาปี.
ไม่ควรทำบาปเพราะเห็นแก่กิน
นัย. ชุ. ชา. นวก. ๒๗/๒๖๒

๓. ปุณฺณวรรค คือ หมวดบุญ

๒๗. ปุณฺณ โจเรหิ ทูหริ.
บุญอันโจรนำไปไม่ได้
ถึ. ส. ๑๕/๕๐
๒๘. ปุณฺณ สุขํ ชีวิตสงฺขมฺหิ.
บุญนำสุขมาให้ในเวลาสิ้นชีวิต
ช. ฐ. ๒๕/๕๙
๒๙. สุโข ปุณฺณสฺส อุกฺกโย.
ความสั่งสมซึ่งบุญ นำสุขมาให้
ช. ฐ. ๒๕/๓๐
๓๐. ปุณฺณานิ ปฺรโลกสฺมึ ปตฺติจฺจา โหนฺติ ปาณินิ.
บุญเป็นที่พึ่งของสัตว์ในโลกหน้า
ถึ. ส. ๑๕/๒๖, อง. ปญจก. ๒๒/๔๔, ช. ชา. ทสก. ๒๗/๒๙๕
๓๑. ปุณฺณานิ กยิราถ สุขาวหาณิ.
ควรทำบุญอันนำสุขมาให้
ถึ. ส. ๑๕/๓, อง. ติก. ๒๐/๑๙๘

๔. สติวรรค คือ หมวดสติ

๓๒. สติ โลกสฺมึ ชาคโร.
สติเป็นธรรมเครื่องตั้งอยู่ในโลก
ถึ. ส. ๑๕/๖๑
๓๓. สติ สพฺพตฺถ ปตฺถิยา.
สติจำปรารถนาในที่ทั้งปวง
ว. ว.
๓๔. สติมโต สทา ภาทํ.
คนผู้มีสติ มีความเจริญทุกเมื่อ
ถึ. ส. ๑๕/๓๐๖
๓๕. สติมา สุขเมธติ.
คนมีสติ ย่อมได้รับความสุข
ถึ. ส. ๑๕/๓๐๖

๓๖. สติมโต สุเว เสยโย.
คนมีสติ เป็นผู้ประเสริฐทุกวัน
ถึ. ส. ๑๕/๓๐๖
๓๗. รกขมานो สโต รกฺเข.
ผู้รักษา ควรมีสติรักษา
ถ. ส.

๕. สีสวรรค คือ หมวดศีล

๓๘. สีสํ ยาว ชรา สาธุ.
ศีลยังประโยชน์ให้สำเร็จทราบเท่าชรา.
ถึ. ส. ๑๕/๕๐
๓๙. สุขํ ยาว ชรา สีสํ.
ศีลนำสุขมาให้ทราบเท่าชรา
ช. ฐ. ๒๕/๕๙
๔๐. สีสํ กิเรว กลฺยาณํ.
ท่านว่า ศีลนั้นเทียว เป็นความดี
ช. ชา. เอก. ๒๗/๒๘
๔๑. สีสํ โลเก อนุตฺตรํ.
ศีลเป็นเยี่ยมในโลก
ช. ชา. เอก. ๒๗/๒๘
๔๒. สํวาเสน สีสํ เวทิตพฺพํ.
ศีลพึงรู้ได้เพราะอยู่ร่วมกัน
นัย. ช. อุ. ๒๕/๑๖๘
๔๓. สาธุ สพฺพตฺถ สํวโร.
ความสำรวมในที่ทั้งปวง เป็นดี
ถึ. ส. ๑๕/๑๐๖, ช. ฐ. ๒๕/๖๔
๔๔. สญฺญมโต เวรํ น จียติ.
เมื่อคอยระวังอยู่ เวย่อมไม่ก่อขึ้น
ที. มหา. ๑๐/๑๕๙, ช. อุ. ๒๕/๒๑๕
๔๕. สีสํ รกฺขยฺย เมธาวิ.
ปราชญ์พึงรักษาศีล
ช. อิติ. ๒๕/๒๘๒

๒. วิชาธรรม

บทนำ

ธรรมวิภาค ได้แก่ การแบ่งแยก จำแนก หรือจัดข้อธรรมเป็นหมวดหมู่ตามลำดับประมาณ หรือจำนวน เพื่อสะดวกในการค้นหา เมื่อต้องการเรียนรู้หลักธรรมหมวดนั้น ๆ สำหรับผู้ยังใหม่ ต่อธรรมะในพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ดี คำว่า **ธรรม** นับว่าเป็นคำศัพท์ที่น่าสนใจมาก เฉพาะอย่างยิ่ง มีคนจำนวนไม่น้อย ยังเข้าใจว่าเป็นภาษาของชาวดัตถ์สำหรับศึกษาพุทธศาสนาเท่านั้น พวกเขารู้ว่า ธรรมะ ธรรม โสณนิกธรรม เรียนปริยัติธรรมและปฏิบัติธรรมเป็นต้น มีเพียงได้ยินหรือพบ คำว่า **ศีลธรรม** ยังชวนให้คิดเตลิดไปถึงว่าเรื่องชวนเบื่อเกี่ยวกับเรื่องคำสอนที่ท่านเทศน์อบรมนั่นเอง แท้ที่จริงแล้ว **ธรรม** คำนี้ นิยมใช้พูดจนติดปาก สืบเนื่องกันมานานมาจนกระทั่งทุกวันนี้ แต่ส่วนใหญ่ ต่างพากันลืมที่จะคิด ทั้งนี้ เนื่องมาแต่การเพิ่มคำอื่นนำหน้า และต่อท้ายของคำว่าธรรม เช่น ยุติธรรม กรรมธรรม ธรรมชาต ธรรมชาติ เป็นต้น

คำว่า ธรรม อาจกล่าวได้ว่า เป็นแกน เมล็ดใน ศูนย์กลาง คือเป็นแก่นของมลาธรรม คำสอนในพุทธศาสนา ธรรม คำนี้มีความหมายค่อนข้างสับสนและลึกซึ้งยากที่จะจำกัดความให้แน่ชัด ลงไป แต่จะอย่างไรก็ตาม นักปราชญ์ผู้รอบรู้พระพุทธศาสนาในยุคก่อน ตลอดจนสมัยปัจจุบันนี้ก็ ได้ให้ทัศนะคติอันเป็นอุดมการณ์ไว้ในรูปลักษณะต่าง ๆ ใครจะรวบรวมอุทาหรณ์เกี่ยวกับความหมาย ของคำว่า ธรรม จากวรรณคดีภาษาบาลีมาอ้างหลาย ๆ แห่ง ดังนี้

๑. นี้ธรรม นี้วินัย นี้สัตตสุตต (อภัย ธรรม อภัย วินโย อิทํ สตตสุตต) พุทธพจน์ ในพระไตรปิฎก
๒. เพิ่งจะมาสู่ธรรมวินัยนี้ไม่นานนัก (อรุณาคโต อิมํ ธรรมวินัย) พรหมจรรย์ ศาสนา
๓. ตถาคตกถว่าหลักธรรมไว้ดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด (สวากุขาโต ธรรม โจรธ ภิกขโว พุรุมหจริย) หลักศีลธรรม ทฤษฎี
๔. คุณวิเศษอันลึกซึ้ง เห็นได้ยาก เข้าใจได้ยาก (ธรรม คมกีโร พุทโธ พุราณุโพโธ) ปรมัตถธรรม
๕. สิ่งทั้งปวง นอกเหนืออำนาจตน (สพเพ ธรรมา อนตตา) ปราภฏการณธรรมชาติ
๖. นั่น (ข้อเท็จจริง) เป็นกฎเกณฑ์โบราณ (อมตตะ) (เอส ธรรม สนนตโน) กฎหมาย หลักเกณฑ์
๗. ธรรมย่อมนำไปสู่สรณะ (อธรรม นิรย เนติ) ความประพฤติผิด สกัดจากกาม และสงบ จากอกุศลธรรม (วิวิจเจว กามะหิ วิวิจจ อกุสเลหิ ธรรมะหิ) อกุศลธรรม

บาปกรรมทั้งหลายทำให้เศร้าหมอง (มลา เว บาปกา ธมฺมา) บาป

ส่วนแนวบรรยาย หรือหลักเกณฑ์ในการอธิบายข้อธรรมในที่นี้ โดยทั่วไปแล้วมุ่งที่จะให้เข้าใจง่าย ใช้ภาษาตลาด โดยตัดทอนและเพิ่มเติมเนื้อความเฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น ทั้งนี้ ด้วยความประสงค์จะใช้เป็นคู่มือประกอบการเรียนรู้เนื้อหาของธรรม เฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับผู้เริ่มสนใจธรรมขั้นต้น ยิ่งกว่าการแนะนำการสอนวิชาธรรมสำหรับครูผู้ทำการสอนหลักสูตรธรรมขั้นต้น

ภาควิชาธรรมวิภาค

ทุกะ คือ หมวด ๒

ธรรมมีอุปการะมาก ๒

ความหมาย ชื่อว่า ธรรมมีอุปการะมาก เพราะ

- เป็นคุณธรรมที่เสริมสร้างทางดำเนินชีวิตให้ก้าวหน้าและสูงส่ง
- เป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมการศึกษาและปฏิบัติงานให้สำเร็จเรียบร้อยรอบคอบ

มีประเภท ๒

๑. สติ ความระลึกได้ นึกถึงตนเองอยู่ตลอดเวลาโดยละเอียดถี่ถ้วน คือ ไม่พลั้งเผลอจนไม่รู้สึกรู้ตัว
๒. สัมปชัญญะ ความรู้ตัว ควบคุมกระแสจิตให้จดจ่อปรากฏปกติและสม่ำเสมอด้วยความระมัดระวังมั่นคง

อ.จ. ทุก. ๒๐/๔๐๗/๑๑๙; ที. ปา. ๑๑/๓๗๘/๒๙๐

แนวปฏิบัติ จิตสำนึกเหล่านี้สามารถกลายเป็นขุมพลังและทรงอิทธิพลเหนือสภาพแวดล้อม โดยผ่านการนึกและอบรมอันถูกต้องตามระบบขั้นตอน ดังนี้

๑. ก่อนจะทำ จะพูด จะคิด ต้องไตร่ตรองเหตุผลอย่างรอบคอบและชอบธรรมทุกครั้ง
๒. ขณะทำ ขณะพูด ขณะคิด ใจมุ่งจดจ่อต่อสิ่งนั้นโดยสม่ำเสมอและมั่นคง
๓. ฝึกใฝ่สนใจตรงกิจที่กำลังดำเนินอยู่ ตรวจสอบและปรับปรุงเพื่อเหมาะสมยิ่งขึ้น
๔. งดเว้นจากของมีนเมาและสิ่งเสพติดให้โทษโดยเด็ดขาด
๕. ปลุกนิสสัยใจคอยให้เยือกเย็น สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน โดยหาโอกาสเจริญกัมมัฏฐาน

ประโยชน์

๑. งานที่ทำ คำที่พูด เรื่องที่คิด ไม่ผิดพลาดบกพร่อง ได้ผลสมบูรณ์ และปลอดภัยพ้นภัยทั้งปวง
๒. ป้องกันมิให้จิตฟุ้งซ่าน ฟั่นเฟือน แต่จะสุขุมเยือกเย็น เหมาะแก่งานละเอียดและกิจสำคัญ
๓. สุขภาพร่างกายแข็งแรง จิตผ่องใสเยือกเย็น มีความคิดเฉียบแหลมและปัญญาฉลาดเฉลียว
๔. เกื้อหนุนให้สำเร็จการศึกษา ก้าวหน้าในอาชีพ และดีเด่นในสังคม

พุทธภาษิต

สติ สัพพุตถ ปตติยา ในการทำงานทุกอย่าง จำเป็นต้องมีสติรอบคอบ
สติมโต สุเว เสยโย ผู้มีสติย่อมเจริญยิ่งขึ้นทุกวัน

ธรรมเป็นโลกบาล คือคัมครองโลก ๒

ความหมาย ชื่อว่า คัมครองโลก เพราะ

- ธรรมสนับสนุนชาวโลกให้รู้จักยับยั้งจิตและละอายตนเองไม่กล้าทำทุจริต
- ปรุงแต่งอหยาศัยและใจให้บริสุทธิ์ ทั้งประกอบด้วยหลักมนุษยธรรม
- ช่วยบำบัดความวุ่นวายเดือดร้อน พิทักษ์โลกด้วยการปลูกสวัสดิภาพและสันติอันถาวร
- และชื่อว่า “เทวธรรม” เพราะเป็นแก่นแห่งมนุษยธรรม และทำให้จิตมนุษย์สูงเยี่ยงเทวดา

หัวข้อธรรมแบ่งเป็น ๒

๑. หิริ ความละอายแก่ใจ ต่อหน้าไม่ทำบาปกลับหลังไม่กล้าประพฤติชั่ว ไม่พัวพันทุจริต ไม่ยอมเกี่ยวข้องกับคดีละเมิดกฎหมายและผิดศีลธรรม ใจสูง ไม่นำพาลสิ่งชั่วยวนไฟต่ำ
๒. โอตตปปะ ความเกรงกลัว ใจเกลียดพฤติกรรมชั่ว กลัวเกรงโทษผิดและทุกข์ภัย ไม่เลื่องทำผิดทั้งในที่ลับและที่แจ้ง

อิง. พุท. ๒๐/๒๕๔/๖๕; พุ. อิติ. ๒๕/๒๒๐/๒๕๗

หลักการฝึกตนเอง

๑. สำนึกหน้าที่และรับผิดชอบส่วนตนและส่วนรวม ด้วยความสุจริตใจ จริ่งใจ และชอบด้วยศีลธรรม
๒. วางตนเปิดเผย ตรงไปตรงมา สมเหตุสมผลเสมอ ทั้งไม่เป็นพิษภัยต่อใครทั้งสิ้น
๓. ไม่ฝืนใจทำเองและไม่สนับสนุนผู้อื่นทำทุจริต ไม่เห็นแก่สินจ้างรางวัล
๔. รักเกียรติและศักดิ์ศรี ยึดมั่นสุจริตธรรมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อรางวัลคือชื่นอกและอิมใจ

ผลตอบแทน

๑. ผลส่วนตัว เป็นตัวอย่างนำทางดี ก่อเกียรติและศรีแก่ตระกูล ตลอดจนอนุชน
๒. ผลด้านสังคม ดับทุกข์เชื้อและเพิ่มพูนสันติสุขร่มเย็น
๓. ผลดีแก่ชาติ ลดคดีมีจนาชีพ อาชญากรรม ซาติอยู่รอดปลอดภัย
๔. ผลสะท้อนต่อโลก ช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมและมนุษยธรรมให้ยืนนาน

ธรรมอันทำให้งาม ๒

ความหมาย ชื่อว่า ทำให้งาม เพราะ

- บุคลิกงาม บึกบึน ถู ทรหด บุกบ้นอย่างเด็ดเดี่ยว กล้าเผชิญหน้าต่ออุปสรรคและภัยอันตราย

- อัจฉริยะ ใจงาม น้ำใจอดทน เยือกเย็น ยอมรับการหยามหมิ่น และอดกลั้นสิ่งชั่วร้ายและเข้ายวน

มีลักษณะเป็น ๒ คือ

๑. **ขันติ** ความอดทนต่อทุกข์ยาก ลำบากตรากตรำในการประกอบกิจเลี้ยงชีพต่อภัยธรรมชาติ หนาวร้อน และสัตว์ร้ายเบียดเบียน อดกลั้นต่อคำกล่าวล่วงเกิน อดใจต่อสิ่งชั่วร้าย (อิริยาสนขันติ ยอดของขันติ)

๒. **โสรจจะ** ความสงบเสถียร น้ำใจองอาจ สู้ทน ไม่หวั่นไหว คุมสติอารมณ์คงที่ ไม่หวั่นไหว เพราะรัก และไม่หวั่นเพราะชัง น้ำใจหนักแน่นมั่นคง ไม่สะทกสะท้าน

อง. ทุก. ๒๐/๔๑๐/๑๑๘; วิ. มหา. ๕/๒๔๔/๓๓๔

สร้างนิสัยดีงาม

๑. สนใจเลือกเฉพาะงานสุจริต ต้องตามประเพณีนิยม และเที่ยงธรรมสมเหตุสมผลเท่านั้น
๒. ตั้งใจประกอบภารกิจที่กำลังทำ แม้จะยาก ด้วยความอดทนจริงจังแบบหนักเอาเบาผู้
๓. ใฝ่หาความรู้ปัญญานันแบบยล ปรับปรุงตนเองให้แก่งาน สถานที่ และบุคคลที่เกี่ยวข้อง
๔. กล้าหาญเอาชนะปัญหาและอุปสรรค บางครั้งแก่งัดทำเป็นโง่ ไม้รู้ และทำเป็นยอมแพ้

ผลสนองทันตา

๑. สุขภาพสมบูรณ์ แข็งแรง บুদ্ধิองอาจ มีเสน่ห์ กิริยามารยาทสง่างาม อายุยืน
๒. อุปนิสัยดีงาม จิตใจสูงส่ง เชื้อมั่นตนเอง เป็นที่น่ายำเกรงและรักใคร่ของเพื่อนฝูง
๓. งานบรรลุตรงเป้าหมาย ชีวิตครอบครัวปลอดภัย ผาสุกมั่นคง
๔. เป็นบุคคลแบบอย่างที่ดี ญาติมิตร หน่วยงานต่าง ๆ และประเทศชาติพึงปรารถนา

บุคคลหาได้ยาก ๒

ความหมาย - พ่อแม่บังเกิดเกล้า คือพ่อตัวแม่ตัวที่แท้ มีสองคนเท่านั้น หาแทนไม่ได้ หาได้ยาก

- พ่อตัวแม่ตัวที่แท้ ผู้พลีทำหน้าที่ของตนต่อลูกอย่างสมบูรณ์ ทำได้แสนยากหาได้ยาก
- ลูกตั้งหลายคน แต่จะหาผู้เสียสละทำหน้าที่สนองคุณพ่อแม่สองคนโดยเต็มที่และจริงใจนั้นไม่ค่อยมี หาได้ยาก

บุคคล ๒ ประเภท

๑. **บุพพการี** คนผู้ทำอุปการะก่อน
 - บิดามารดาบังเกิดเกล้า คือ ชายและหญิงผู้ให้กำเนิดและชีวิตใกล้ชิดกว่าใครทั้งหมด
 - ผู้เสียสละ ทุ่มเทเลี้ยงแสนเหนื่อยยาก มิได้หวังตอบแทนอะไรเลย
 - พ่อแม่บุญธรรม คือ เพียงอุปถัมภ์ เลี้ยงดูจนเติบโตใหญ่ พร้อมทั้งซุบซูนชีวิตตลอดมา
๒. **กตัญญูกตเวที** คนผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทนคุณท่าน
 - บุตรธิดาที่เกิดสืบสายเลือดในอกแท้ ผู้เสมือนดวงใจโดยตรงของพ่อแม่ คือ ลูกในไส้

- เด็กที่ผู้อื่นยกให้และได้รับอุปการะชบเลี้ยง จนสามารถพึ่งตนเองได้ คือ ลูกบุญธรรม
- คนภายใต้ปกครอง พักพิงอาศัยเรียนศิลปวิทยา และอบรมบ่มนิสัย คือ ลูกศิษย์

สายธารแห่งน้ำใจของพ่อแม่

๑. ห่วงใยชีวิตลูกยิ่งกว่าตนเอง พยายามป้องกันมิให้ถูกชักจูงหลงผิดจนเสียคน
๒. สร้างอนาคตให้สดใส โดยการปลูกฝังให้มีนิสัยทำงาน มีสมบัติผู้ดีมีสกุล
๓. เสียสละทุกสิ่งด้วยน้ำใจจริง ทุ่มเทศนับสนุนลูกให้มีความรู้และอาชีพเป็นหลักฐาน
๔. รอบรู้หน้าที่ได้ทุกอย่าง กระทั่งยอมเป็นหนี้ ด้วยความยินดีกับความสำเร็จของลูก
๕. ตัดลูกไม่ขาด ต้องอุปการะถึงที่สุด และยกทรัพย์มรดกให้ในสมัย

หน้าที่รับผิดชอบที่ลูกควรทำ

๑. ลูกควรมีใจเมตตากรุณา ไม่เห็นแก่ตัว ควรบำรุงเลี้ยงพ่อแม่เมื่อท่านแก่เฒ่า
๒. ตนเองคือเลือดเนื้อและที่รักของพ่อแม่ จึงควรเอาอกเอาใจท่านให้ชื่นบานเสมอ
๓. ทำตนเป็นคนว่าง่าย รักษาจารีตอันเป็นมรดกล้ำค่าของตระกูลไว้ให้มั่นคง
๔. ประพฤติตนเป็นทายาทที่น่าไว้วางใจ สมกับที่ท่านรักและห่วงใย
๕. เมื่อท่านสิ้นชีพ ก็กระทำบุญกุศลสนองความดีมีน้ำใจของท่าน

วัฒนธรรมด้านจิตใจ

๑. การเลี้ยงดูพ่อแม่ให้มีความสุข เป็นวัฒนธรรมอันดีของสังคมมนุษย์
๒. ให้รู้คุณค่าแห่งชีวิต เติบโตขึ้นเป็นบุคคลสำคัญประจำตระกูล
๓. สงวนเอกลักษณ์ของครอบครัวไทย ให้คงอยู่เป็นแบบแผนที่น่ายกย่องคู่โลกสืบไป

ติ๊กะ คือ หมวด ๓

รัตนะ ๓

ความหมาย - โดยทั่วไป รัตนะ คือ แก้วหรืออัญมณีมีค่า
- เฉพาะที่นี้ รัตนะ หมายถึง วัตถุคือสิ่งมีคุณประเสริฐล้ำค่ามหาศาล
- รัตนะ ผู้ทรงพระคุณดั่งแก้ว ควรเคารพบูชาอย่างสูงสุดในพระพุทธศาสนา
- รัตนตรัยและไตรรัตนก็เรียก คือ ปุชณียวัตถุ ๓ ชนิด อันล้ำคณียอดเยี่ยม ซึ่งศาสนิกชนชาวพุทธยอมยึดถือเป็นที่พึ่งทางใจชั่วชีวิต เปล่งวาจารับไตรสรณคมน์ก่อนประกอบพิธีกรรมทางศาสนาทุกครั้ง ดังนี้

๑. **พระพุทธ** คือ พระพุทธเจ้า นามเดิม สิทธัตถะ โคตมโคตร

- ผู้ค้นพบ โดยตรัสรู้สัจธรรมอันประเสริฐโดยชอบด้วยพระองค์เอง และสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตาม

- ผู้ทรงตั้งพระพุทธศาสนา ประกาศพรหมจรรย์ คือ ธรรมวินัยแก่ชาวโลกไม่เลือก

เผ่าพันธุ์

- ผู้ประทานกำเนิดพุทธบริษัท ๔ และผู้ประกอบด้วยพระคุณ ๓ ประการ (บริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระคุณ ๓ คือ ปัญญาคุณ บริสุทธิคุณ มหากรุณาคุณ)

๒. **พระธรรม** คือ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา

- คำสอน คำสั่งของพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระธรรมวินัยหรือพระไตรปิฎก (วินัย สุตตันตะ และอภิธรรม)

- สัจธรรมซึ่งสามารถพิสูจน์ได้ตลอดเวลาไม่เลือกกาล

- หลักธรรมนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ล่วงพ้นทุกข์ ชีวิตไม่ตกต่ำสามารถรู้แจ้งเห็นจริง

ด้วยตนเอง

๓. **พระสงฆ์** คือ อริยสงฆ์และสมมติสงฆ์

- หมู่สาวกผู้ประพฤติพรหมจรรย์ตามสิกขาบทบัญญัติแห่งพระธรรมวินัย

- ผู้ปฏิบัติถูกต้องและชอบด้วยศีลธรรมอันดี ปฏิบัติโดยเคร่งครัด

- ผู้บำเพ็ญตนโดยชอบธรรมและเผยแผ่พุทธธรรมแก่ชาวโลก

พ. พ. ๒๕/๑/๑

การปฏิบัติต่อพระรัตนตรัย

๑. แสดงตนเคารพ เช่น ถอดรองเท้า ไม่กั้นร่ม เป็นต้น กิริยาวาจาสุภาพเรียบร้อย ภายในบริเวณนั้น ๆ

๒. ยกย่องบูชา ระลึกถึงพระคุณ และกราบไหว้สักการะ

๓. ศึกษาหาความรู้ในหลักธรรม ปฏิบัติตามด้วยความเชื่อมั่นและความสามารถ

๔. ช่วยกันเผยแผ่ศาสนาธรรม สรรเสริญเกียรติคุณ และอุปถัมภ์บำรุงตามกำลังศรัทธา

คุณหรืออานิสงส์

๑. ชีวิตมีที่พึ่งยึดเหนี่ยว จิตสำนึกผิดชอบชั่วดี โดยใจมั่นและบำเพ็ญความดี

๒. ดำเนินชีวิตตามสายกลาง

๓. เห็นคุณค่าและรสนิยมด้านวรรณคดี ภาษา และศิลปวัฒนธรรม

คุณของรัตนะ ๓

ธรรมข้อนี้มีมูลทั้งหมดเกี่ยวข้องกับรัตนะ ๓ อย่างนั่นเอง คือ

- พระพุทธเจ้าผู้รู้ดีรู้ชอบด้วยพระองค์เองก่อนแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้ตาม

- พระธรรมย่อมรักษาผู้ปฏิบัติไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว

- พระสงฆ์ปฏิบัติชอบตามคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว สอนผู้อื่นให้กระทำตามด้วย

๑. ทรงสั่งสอน เพื่อจะให้ผู้ฟังรู้อย่างเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น

๒. ทรงสั่งสอนมีเหตุให้ผู้ฟังอาจตรงตามให้เห็นจริงได้

๓. ทรงสั่งสอนเป็นอัศจรรย์ คือ ผู้ปฏิบัติตาม ย่อมได้ประโยชน์โดยสมควรแก่การปฏิบัติ

นัย. อจ. ตีก. ๒๐/๕๖๕/๓๕๖

โอวาทของพระพุทธเจ้า ๓

ข้อความ นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้หลุดตรัสมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงตั้งพระเหตุที่บำเพ็ญประโยชน์ โดยเสด็จจาริกไปสั่งสอนพุทธบริษัททุกหมู่เหล่าในสถานที่ต่าง ๆ เริ่มด้วยแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร トラบเท่าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา นั้นทรงแสดงพระธรรมเทศนาจำนวนมาก แต่หากจะประมวลลง ได้แก่ “แก่นของพระพุทธศาสนา” คือโอวาทปาติโมกข์ ๓ ดังนี้

๑. การไม่ทำบาปทุจริต คือ ไม่ประพฤติชั่วด้วยกาย วาจา ใจ (สพฺพปาปสฺส อภฺรณฺ)

๒. การประกอบสุจริต คือ ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ (กุสฺสสุปฺสุมฺพทา)

๓. การอบรมจิตของตนให้บริสุทธิ์สะอาด ปราศจากกิเลส (สจิตฺตปริโยทปนฺ)

ที. มหา. ๑๐/๕๔/๕๗

ทุจจริต ๓

ความหมาย - ทุจจริต คือ ความประพฤติชั่วทางกาย วาจา และใจ ซึ่งขัดต่อประเพณีและศีลธรรม
- ทุจจริต คือ พฤติกรรมก่อให้เกิดความทุกข์เดือดร้อน ท่านผู้รู้อ้างถึงคำนี้ เป็นกิจไม่ควรทำ ๓ ประเภท และมีส่วนประกอบ ๑๐ อย่าง คือ

๑. **กายตุจจริต** พฤติกรรมไร้มนุษยธรรม ทำโดยพลังทางกาย ๓ อย่าง
 - ๑.๑ ทรมานเบียดเบียน หรือทำลาย ฆ่าสิ่งมีชีวิตให้ถึงตาย (ปาณาติบาต)
 - ๑.๒ ประพฤติเยี่ยงโจร ลักขโมยทรัพย์สินของผู้อื่น (อทินนาทาน)
 - ๑.๓ ล่วงประเวณีทางเพศ ผิดจารีตนิยม และไม่ชอบด้วยกฎหมาย (กาเมสุมิฉฉาจาร)
๒. **วจีตุจจริต** พูดจาภาษาไม่สุภาพ ไร้สมบัติผู้ดี มี ๔ อย่าง
 - ๒.๑ พูดเท็จ หลอกลวงทำให้คนอื่นหลงเชื่อ เลี่ยงความจริง ผลาญประโยชน์ผู้อื่น
 - ๒.๒ พูดส่อเสียด ยุยงฝ่ายนี้ให้เข้าใจผิดฝ่ายโน้น แกล้งให้สองฝ่ายบาดหมางกันและกัน
 - ๒.๓ พูดคำหยาบ เยาะเย้ย เสียดสี เพื่อให้ผู้ฟังเดือดร้อนและแค้นใจ
 - ๒.๔ พูดเพ้อเจ้อ ใช้ภาษาพล่อย ๆ เหลวไหล ไม่เหมาะแก่บุคคลและสถานที่
๓. **มโนตุจจริต** อุปนิสัยใจคออยากได้ ปองร้าย เห็นผิด เกิดแต่จิตสำนึก ๓ อย่าง
 - ๓.๑ คิดโลภจัด เห็นแก่ตัว ดิ้นรนเพื่อครอบครองสิ่งของของผู้อื่น
 - ๓.๒ พยาบาทปองร้าย จองเวรผูกเวร หมายถึงผลาญชีวิต และทำลายสมบัติของผู้อื่น
 - ๓.๓ มีทัศนคติผิดคลองธรรม คิดเห็นขัดแย้งต่อปรากฏการณ์แท้จริง ผันกฎแห่งกรรม

อง. ทสภ. ๒๔/๑๘๘/๓๐๒

สุจจริต ๓

ความหมาย สุจจริต คือ ความประพฤติชอบ ประกอบด้วยมนุษยธรรม ทำด้วยกาย วาจา และใจ
- สุจจริต คือ พฤติกรรมบริสุทธิ์ ประกอบด้วยประโยชน์สุข เป็นกรรมพึงกระทำโดยแท้ มีประเภทและส่วนประกอบ ดังนี้ :-

๑. **กายสุจจริต** ความประพฤติชอบด้วยกาย ๓
๒. **วจีสุจจริต** ความประพฤติชอบด้วยวาจา ๔
๓. **มโนสุจจริต** ความประพฤติชอบด้วยใจ ๓

เรียกว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการก็ได้ เป็นกรรมฝ่ายดี ดังนั้น ข้อความจึงตรงกันข้ามกับ ทุจจริต (อกุศลกรรมบถ ๑๐) ที่กล่าวข้างบนนี้ เปลี่ยนแต่คำว่า “เว้นจาก” และเพิ่มคำว่า “ไม่โลกไม่พยาบาทปองร้าย และเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม” เท่านั้น

อง. ทสภ. ๒๕/๑๘๘/๓๐๓

อกุศลมูล ๓

อกุศลมูล คือ มูลเหตุอันสำคัญแห่งพฤติกรรมชั่วโหด หรือรากเง่าของบาปทุจริต ๓ อย่าง คือ

๑. โลกะ อยากได้ เห็นแก่ตัว ลุอำนาจ ดิ้นรนเพื่อมีสิทธิเหนือสิ่งของของผู้อื่น
๒. โทสะ คิดประทุษร้ายเขา จิตเดือดพล่าน โหดร้าย หมายประหารผู้อื่นให้ถึงเจ็บและตาย
๓. โมหะ หลงไม่รู้จริง หลงผิด ไม่รู้แจ้งเห็นจริงตามข้อมูลและข้อเท็จจริง

ที่. ปาฏิ. ๑๑/๓๙๓/๒๙๑; พุ. อิติ. ๒๕/๒๒๘/๒๖๔

บทประมวล บรรดาปัญหาทำทายกกฎหมาย คดีมีพิษภัยต่อสังคม เช่น อาชญากรรม โจรกรรม และฆาตกรรมที่เขย่าขวัญเกรียวกราว ทุกหนทุกแห่งทั่วมุมเมือง โดยคิดเฉลี่ยแล้วเกิดขึ้นจากความเหลวแหลกของจิตไร้สำนึกผิดชอบ ปล่อยให้ความโง่มน้าวเห็นแก่ตัวที่ฝังรากหยั่งลงลึก จนแนบแน่นในใจ ชื่อว่า อกุศลมูล จัดเป็นปหัตตัพพธรรม ควรกำจัดให้สิ้นซาก

กุศลมูล ๓

ความหมาย ประเภทธรรม

กุศลมูล คือ พื้นฐานแห่งจริยธรรมฝ่ายดี เป็นภาเวตัพพธรรม ควรปลูกสร้างให้เกิดขึ้นในจิตสันดาน ๓ อย่าง

๑. อโลกะ สำนึกในลัทธินุชยชน ไม่เห็นแก่ได้ กลับมีน้ำใจเสียสละ โอบอ้อมอารี
๒. อโทสะ ช่มอารมณ์ ไม่อู่วาม รู้จักให้อภัย ไม่ถือโทษ และมีน้ำใจ เมตตาปรานี
๓. อโมหะ มีปัญญารอบคอบ เข้าใจเหตุผล และเฉลียวฉลาดทันต่อเหตุการณ์

ที่. ปาฏิ. ๑๑/๓๙๔/๒๙๒

สัปปริสบัญญัติ คือข้อที่ทำนสัตบุรุษตั้งไว้ ๓

ความหมาย หลักธรรมสำหรับผู้ดำเนินชีวิตในสังคม ที่ปราศรัย คือคนดีผู้เจนในปรัชญาชีวิตได้บัญญัติเป็นแนวทางไว้ ๓ ประการ คือ

๑. ทาน แบ่งปันสิ่งของแก่ญาติมิตรอื่น ๆ ด้วยน้ำใจเอื้อเฟื้อ
๒. ปิพพัชชา ถือบวชเป็นอุบายวิธีปลีกตนรักสงบและจิตว่าง ปราศจากพิษภัย
๓. มาตาปิตุอุปัฏฐาน บำรุงพรหมคือบิดามารดาให้มีความสุขด้วยอาหารและเอาใจ

อง. ติก. ๒๐/๔๘๔/๑๙๑

บุญกิริยาวัตถุ ๓

ความหมาย ประเภทธรรม

องค์ประกอบแห่งบุญในการประกอบความดีหรือหลักของการทำบุญซึ่งมีผลเป็นประโยชน์สุข มี ๓ ประการ

๑. ทานมัย บุญเกิดแก่ความเสียสละ แจกจ่ายสิ่งของให้ผู้รับอิมกายและสบายใจ
๒. สีลมัย บุญสืบมาจากฝึกรบมกายและวาจา มีมารยาทสุภาพเรียบร้อย
๓. ภวานามัย บุญทวีคูณด้วยการปรับปรุงจิตใจให้ผ่องใสและสงบจากมลทินโทษต่าง ๆ

พ. อิติ. ๒๕/๒๓๘/๒๗๐; อิง. อฎฐก. ๒๓/๑๒๖/๒๔๕

จตุกกะ คือ หมวด ๔

วุฒิธรรม คือธรรมเป็นเครื่องเจริญ ๔

ความหมาย ประเภทธรรม

จริยธรรมเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในทางสร้างสรรค์ ความรุ่งโรจน์ และสันติสุขแห่งชีวิตทุกสภาพ

๑. สัมปยุตสังเสาะ ชั้นแรกเลือกคบคนสนิทเฉพาะกัลยาณมิตรผู้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรม และระเบียบวินัย

๒. สัทธัมมัสสวนะ เชื้อฟังคำตักเตือนและคำแนะนำจากท่านสม่าเสมอและจริงจัง

๓. โยนิโสมนสิการ ฟังแล้วใช้ปัญญาไตร่ตรองเห็นโทษแห่งความชั่วและคุณประโยชน์แห่งความดี

๔. ธรรมานุสรมปฏิบัติ งดเว้นจากบาปทุจริตเด็ดขาด ตั้งใจประพฤติสุจริตธรรมอย่างจริงจัง

อง. จตุกก. ๒๑/๒๔๘/๓๓๒

จักร ๔

ความหมาย ประเภทธรรม

จรรยาบรรณคุณลัทธิ ซึ่งนำชีวิตไปสู่ความก้าวหน้า ราบรื่น ตามลำดับขั้นตอนเป็น ๔ ระยะ ๆ คือ

๑. ปฏิรูปเทศาสะ เบื้องต้นได้อาศัยเลี้ยงชีพในสถานที่ดี มีสิ่งแวดล้อมเหมาะสม

๒. สัมปยุตสูปัสสะ เลือกผูกมิตร ใกล้ชิดกับอารยชนคนมีวัฒนธรรม และรู้ดีปฏิบัติชอบ

๓. อุตตสัมมาปณิธิ ได้เรียนรู้และเห็นตัวอย่างดีแล้ว ปรับปรุงตัวให้ชอบด้วยศีลธรรม

๔. ปุพเพตปญญา อาศัยพื้นอุปนิสัยที่เคยอบรมไว้พญุงจิตให้โน้มเอียง แต่สุจริตและ สัมมาชีพ

อง. จตุกก. ๒๑/๓๑/๔๑

อคติ ๔

ความหมาย ประเภทธรรม

ความลำเอียง สัญชาตญาณถูกโน้มน้าวไปโดยไร้ความเที่ยงธรรม ความลำเอียงแห่งอารมณ์ ผุดขึ้นจากความเหลื่อมล้ำต่ำสูง และช่องว่างในสังคม มี ๔ คือ

๑. จันทาคติ โอนเอียงโดยสนับสนุนญาติมิตรที่ชอบพอหรือผู้จ่ายสินจ้างแก่ตน

๒. โทสาคติ ลำเอียง เข้าข้าง หรือลงโทษฝ่ายที่ตนเกลียดชังให้หนักกว่าฝ่ายที่ตนชอบพอ
๓. โมหาคติ เสียความยุติธรรมเพราะโหดเขลา ไม่รู้ทันเหตุการณ์ที่แท้จริง
๔. ภยากติ ขาดดุลยอุมร่วมด้วยเพราะเกรงอำนาจอิทธิพล หรือกลัวจะขาดผลประโยชน์

อง. จตุกก. ๒๑/๑๗-๑๙/๒๓

ปธาน คือความเพียร ๔

ความหมาย ประเภทธรรม

ปธาน พยายามด้วยน้ำใจเด็ดเดี่ยว บากบั่นจริงจัง ขยันมั่นใจสม่ำเสมอ จนสำเร็จเป็นสัมมปปธาน บางครั้งก็หมั่นเพียรโดยชอบธรรมและสม่ำเสมอ

๑. สังวรปธาน เพียรระวังกิริยามารยาท ไม่ประพฤตินาม ไม่พูดเหลว และไม่คิดร้าย
๒. ปหานปธาน เพียรเลิกละทุจริต ไม่พูดคำหยาบ กำจัดความคิดเหลวไหล
๓. ภาวนापธาน เพียรบำเพ็ญสุจริต พุดจาสุภาพ ฝึกทำใจให้ผ่องใส โดยจริงจังเสมอ
๔. อนุรักขนาปธาน เพียรยึดมั่นในการบำเพ็ญประโยชน์สุข ทำความดีเกื้อกูลไม่หยุดยั้ง

อง. จตุกก. ๒๑/๑๔/๒๐

ข้อสังเกต

สัมมปปธาน คือ เพียรชอบ ก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสัมมวาจาโม เพียรชอบในอริยมรรคมีองค์ ๘

อธิฐานธรรม คือธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ๔

ความหมาย ประเภทธรรม

ตั้งใจยึดมั่นในอันที่จะปลูกฝังอริยาศัยดีงาม และทำให้จิตว่าง สงบ คือ

๑. ปัญญา รอบรู้ศิลปวิทยาทั้งคดีโลก คดีธรรม ตลอดจนจนหยั่งรู้สภาวะธรรม
๒. สัจจะ ประพฤติธรรมด้วยใจซื่อถือสัตย์ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยน้ำใสใจจริง
๓. จาคะ สละตอามณ์ขัดแย้งที่ทำให้ท้อแท้และขัดสิ่งเข้ายวนให้สิ้นซาก
๔. อุปสมะ ใจว่าง สว่างจากกิเลสทั้งปวง คือ ปลอดโปร่งใจและสงบสุข

ม. อ. ๑๔/๖๘๒/๔๓๗

ประโยชน์

๑. นับเป็นส่วนสำคัญ ในทางเสริมบุคลิกภาพและอุปนิสัยใจคอ
๒. มีกำลังใจเข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว ชนะอุปสรรคต่าง ๆ โดยไม่ย่อท้อ
๓. มีสมรรถนะในการประกอบภารกิจที่รับผิดชอบ ให้บรรลุผลสำเร็จเรียบร้อย
๔. เป็นตัวอย่างผู้นำทำความดี ชีวิตก้าวหน้า และชื่อเสียงดีเด่น

อิทธิบาท คือคุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ ๔

ความหมาย ประเภทธรรม

หลักธรรม ซึ่งสร้างผลงานที่มนุษย์พึงทำได้ให้เสร็จเรียบร้อยและแน่นอน คือ

๑. **ฉันทะ** สนใจ โดยประเมินคุณค่าของงาน ทุ่มเทพลังกายและปัญญารับผิดชอบหน้าที่
๒. **วิริยะ** เต็มใจ อาศัยความพยายาม กำลังใจเข้มแข็ง อุตุน หนักเอาเบาสู้
๓. **จิตตะ** ตั้งใจ จิตจดจ่อต่องาน ขวนขวายด้วยความกระตือรือร้นและจริงจัง
๔. **วิมังสา** เข้าใจ ดัดแปลงและปรับปรุงงานให้เหมาะแก่สถานที่และกาลเวลา

อภิ. วิ. ๓๕/๕๐๕-๕๐๖/๒๙๒

ประโยชน์

๑. ทำให้เป็นคนมีนิสัยรักงาน ใฝ่ใจติดตามผลงานอย่างเพลิดเพลีน
๒. รู้จักรับผิดชอบงานที่ทำด้วยความมีระเบียบและสมเหตุสมผล
๓. มีประสบการณ์จัดเจนในกิจกรรมหลายสาขา สามารถแก้ปัญหาได้เฉียบขาดถูกต้อง

และรอบคอบ

๔. ทำให้กิจการซึ่งไม่เหลือบ่ากว่าแรงบรรลุเป้าหมาย สำเร็จ คุ่มค่า และทันเหตุการณ์

ควรทำความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน

๑. ในการละกายทุจริต ประพฤติกายสุจริต
๒. ในการละวจีทุจริต ประพฤติวจีสุจริต
๓. ในการละมโนทุจริต ประพฤติมโนสุจริต
๔. ในการละความเห็นผิด ประพฤติทำความเห็นให้ถูก

อีกอย่างหนึ่ง

๑. ระวังใจไม่ให้กำหนดในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด
 ๒. ระวังใจไม่ให้ขัดเคืองในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง
 ๓. ระวังใจไม่ให้หลงในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความหลง
 ๔. ระวังใจไม่ให้มัวเมาในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา
- ธรรม ๒ หมวดนี้ มีใจความชัดเจนอยู่ในตัวเองเพียงพอแล้ว

อง. จตุกก. ๒๑/๑๑๖-๑๑๗/๑๖๐-๑๖๐

พรหมวิหาร ๔

ความหมาย ประเภทธรรม

คุณสมบัติประจำใจสำหรับผู้ใหญ่ โดยมุ่งธรรมสูงส่งดุจพรหม คือ

๑. เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาสันติสุขแก่ทุกชีวิต ประสานโลกให้อบอุ่นร่มเย็น
๒. กรุณา ความสงสารใฝ่ใจในอันจะรับรู้ความเดือดร้อนแทนคนอื่นเหมือนทุกข์ของตน
๓. มุทิตา ความยินดี พลอยชื่นชมยินดีต่อความสำเร็จของผู้อื่นโดยบริสุทธิ์ใจ
๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ปลงใจวางเฉย เห็นเป็นธรรมดาของโลก

ประโยชน์

๑. กลายเป็นคนใจกว้างขวาง เยือกเย็น ไม่ก่อพิษและแพร่ภัยแก่ใคร
๒. บุคลิกลักษณะที่น่านิยมนับถือ เป็นที่พึ่งของสังคม
๓. มีน้ำใจประเสริฐ เปี่ยมด้วยมนุษยธรรม มองโลกในแง่ดี ซึ่งจะทำให้มีชื่อเสียงดีเด่น

ชีวิตผาสุกทุกสถาน

อริยสัจ ๔

ความหมาย ประเภทธรรม

- เป็นของประเสริฐ ธรรมชาติที่แท้จริง เป็นธาตุแท้ดีจริง
- ของพระอริยะ ซึ่งค้นพบโดยพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ
- ทำให้เป็นอริยะ สัจธรรมนำไปสู่ปฏิบัติตามตรัสรู้และพ้นทุกข์ได้ มี ๔ คือ

๑. **ทุกข์** ความไม่สบายกาย เดือดร้อนใจ ทุกข์เพราะเกิดดับ ไม่สมหวัง พลัดพรากจากคนรักและของชอบใจ และทุกข์เนื่องจากมีเบญจขันธ์

๒. **สมุทัย** เหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ความอยากได้กามคุณ กวตัณหา อยากมี อยากเป็น วิภวตัณหา อยากให้ตัวเองไม่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้

๓. **นิโรธ** ความดับทุกข์ กำจัดตัณหาให้สิ้นไป จิตสงบจากกิเลสและนิวรณ์

๔. **มรรค** ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ทาง ๓ ชั้น หรือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ทางสายกลาง มัชฌิมาปฏิปทา

อภิ. วิ. ๓๕/๑๔๔-๑๔๕/๑๒๗

ความสำคัญและดีเด่น

๑. อริยสัจธรรม นำไปสู่ที่สุด คือ วิปัสสนาปัญญา ข้ามพ้นสังสารทุกข์ในวัฏฏะได้

๒. มัชฌิมาปฏิปทา แนวปฏิบัติเกี่ยวกับศีล สมาธิ และปัญญา เหมาะแก่ทุกชั้น ทุกเพศ และไม่จำกัดเวลา

๓. สามุกกัณฐิกา พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ยกอริยสัจ ๔ ขึ้นแสดงเป็นเทศนาสำคัญ

๔. พระพุทธเจ้าตรัสรู้อุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เหล่าพระอรหันตสาวกบรรลุธรรมตาม เพราะอาศัยอริยสัจ ๔

บัญญัติคือ หมวด ๕

อหันตริยกรรม ๕

ความหมาย ประเภทกรรม

- คือ อาชญากรรมของขวัญ เขี้ยวโหด โทษร้ายแรงมหันต์ และสังกรรมร้ายเกี่ยว
- คือ ทารุณกรรม ปิดสวรรค์ กั้นนิพพาน โทษสาหัส รongจากนิตมิจฉาภิภูฏี
- คือ พฤติกรรมหนักที่สุดฝ่ายบาปอกุศลส่งผลแรงผลักดันสู่เวจันรกโลกภูมิชั่วกัลป์ มี ๕ ประการ คือ

๑. มาตุฆาต พฤติการณ์แฝงด้วยอกตัญญู เนรคุณหยาบช้า และประหารแม่บังเกิดเกล้า
๒. ปิตุฆาต การทรยศ โหดร้าย ฆ่าพ่อตนเองอย่างไรสำนึกคุณธรรม
๓. อรหันตฆาต โฉดชั่ว หัวหาญ คล้ายผลาญแม้ชีวิตพระอรหันต์ผู้ไม่เป็นพิษภัยต่อใคร
๔. โลहितูปบาท มุ่งร้ายทำให้เกิดฟกขำมีพระโลหิตไหลขึ้นในพระวรกายของพระพุทธเจ้า

เช่น พระเวทที่ตกลึงหินทับ

๕. สังฆเภท สหธรรมิกุญแห่ยังสงฆ์ให้แตกกัน แยกสงฆ์แบ่งพรรคคุมพวกไม่ร่วมสังฆกรรม

อง. ปญจก. ๒๒/๑๒๙/๑๖๕

ข้อสังเกต

พระภิกษุสงฆ์ด้วยกัน ทำลายสงฆ์เป็นหมู่ โดยแยกทำสังฆกรรม จึงเป็นสังฆเภทได้ ส่วนชาวบ้านทำได้แต่สนับสนุน คือแบ่งพรรคแยกพวก แต่ไม่ถึงเป็นสังฆเภท

อภินิหารเวทขณะ ๕

ความหมาย ประเภทกรรม

การวิเคราะห์ดูพฤติการณ์ของชีวิต เป็นประจำสม่ำเสมอ คือ

๑. พิจารณาเนื่อง ๆ ถึงความแก่ ความเสื่อมโทรมของร่างกาย และเสื่อมถอยกำลังกาย
๒. กำหนดรู้ธรรมชาติของความเจ็บป่วย สังขารถูกบีบคั้นโดยปัจจัยภายนอกและภายในกาย
๓. นึกถึงความตายเสมอ ชีวิตของตนต้องสิ้นสุดลงด้วยความตาย หลีกเลี้ยงไม่พ้น
๔. รู้ทันล่วงหน้าว่าจำเป็นต้องพลาจากคนรัก จำต้องพลัดพลาจากของรักของหวง แม้แต่ร่างกายของตนเองยังต้องทิ้งไป

๕. ตระหนักว่า เป็นทายาทของกรรม ตนเองต้องรับมรดกของกรรมที่ตนก่อไว้ไม่ว่าดี

หรือเลว

อง. ปญจก. ๒๒/๕๗/๘๑

ประโยชน์

๑. ไม่เสียใจยามตกยากอับเฉา และไม่หลงเพลินใจยามมั่งมีและมีความสุข
๒. ไม่ประมาทในชีวิต ใฝ่ศึกษาและประกอบภารกิจเต็มความสามารถด้วยใจรักและสุจริต
๓. เข้าใจคุณค่าแห่งชีวิต เข้าถึงธาตุแท้แห่งการดำรงชีพที่ดั่งงามไม่น้อยใจในเรื่องเกี่ยวกับ

โชควาสนา

ธัมมัสสวนานิสงส์ คืออานิสงส์แห่งการฟังธรรม ๕

ความหมาย ประเภทธรรม

ผู้ฟังธรรมย่อมได้รับความรู้ความเข้าใจ มีผลเป็นความสุขใจ คือ

๑. ฟังโดยสนใจ ยอมรับรู้สิ่งใหม่และเรื่องแปลกเพิ่มขึ้น
๒. ได้ทบทวนความจำสิ่งที่ผ่านมาแล้ว เข้าใจชัดเจนกว่าเดิม
๓. กำจัดความคลุมเครือและคลายสงสัยให้หมดไป
๔. ปรับทัศนคติหรืออุดมการณ์ให้สอดคล้องกับสังฆธรรม
๕. เข้าใจแจ่มแจ้ง จิตใจผ่องใส ปลอดโปร่งใจ

อง. ปญจก. ๒๒/๒๐๒/๒๗๖

ผล คือธรรมเป็นกำลัง ๕

ความหมาย ประเภทธรรม

- ธรรมะซึ่งทรงอำนาจให้พลังทางจิตในด้านส่งเสริมการบรรลุมรรค ผล นิพพาน
 - อินทรีย์ ๕ ก็เรียก เพราะเป็นหลักใหญ่ รับผิดชอบหน้าที่โดยตรง คือ
๑. สัทธา เชื่อพุทธศาสนาว่าจริงใจ และเชื่อว่าคุณและโทษของกรรมมีจริง
 ๒. วิริยะ เพียรชอบ คือ ระวังตัวละเว้นบาปอกุศลและสะสมบุญกุศลเสมอ
 ๓. สติ ระลึกร่มมั่น มีสติรอบคอบ ขณะทำ พุท และคิดมิให้ฟุ้งซ่าน พลังผล
 ๔. สมาธิ จิตตั้งมั่น ปราศจากนิวรณ์ ว่าง และสงบนิ่งมีอารมณ์เป็นหนึ่ง
 ๕. ปัญญา รู้เท่าทันสภาวะธรรมคือนามรูปตามเป็นจริง

อง. ปญจก. ๒๒/๑๓/๑๑

ขั้นที่ ๕

ความหมาย ประเภทธรรม

- ชีวิตหรือตัวตน ประกอบด้วยกายและจิต คือ รูปกับนาม รวมเรียกว่า เบญจขันธ์ หรืออุปาทานขันธ์มี ๕ คือ

๑. รูป เรือนร่างที่คุ่มรวมกันไว้ด้วยธาตุ ๔ อันเป็นส่วนที่ปรากฏเห็นได้ด้วยตา
๒. เวทนา การเสวยอารมณ์ รู้สึกสุขกายสบายใจ เดือดร้อน เจ็บแค้นใจ ใจเบิกบาน และเฉย ๆ
๓. สัญญา รู้และจำอารมณ์ที่ผ่านอายตนะทั้ง ๖ เข้ามาแล้วบันทึกไว้ในใจ
๔. สังขาร สภาวะปรุงแต่งวิญญาณผู้ก่อกรรมเกิดรูปนามติดต่อกันไป
๕. วิญญาณ รู้แจ้งอารมณ์ภายในที่สัมผัสกับปัจจัยภายนอก

ข้อสังเกต

รูป คงเป็นรูป (มองเห็นได้) ที่เหลือ ๔ จัดเป็นนามทั้งนั้น

อภิ. วิภังค. ๓๕/๑/๑

ฉีกะ คือ หมวด ๖

การวะ ๖

ความหมาย ประเภทธรรม

ตระหนักถึงความสำคัญและคุณสมบัติ แล้วแสดงกิริยานอบน้อม เทิดทูนไว้สูงเหนือกว่าตนเอง คือ

๑. ระลึกถึงคุณด้วยความนอบน้อมต่อพระพุทธรูป พระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น
๒. ศึกษาและปฏิบัติศาสนธรรมด้วยความเคารพและจริงใจ
๓. ให้เกียรติและเคารพพระสงฆ์โดยการอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔ และรับฟังคำสั่งสอน
๔. พุ่มเทพร่างกายและใจในการศึกษาพระธรรมวินัย และวิชาการต่าง ๆ ด้วยความสนใจ
๕. สำรวมระวังตนเสมอในทุกอิริยาบถและชวนชวายเป็นทางปฏิบัติ
๖. ฉลาดรอบรู้ในการต้อนรับและเจรจาปราศรัยกับผู้มาเยี่ยมเยียน

อง. นกภ. ๒๒/๒๐๓/๓๖๙

ข้อสังเกต

ความอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นการเสริมเสน่ห์และบุคลิกภาพ นับเป็นเกียรติคุณแก่ผู้ประพฤติ และเป็นการจูงใจผู้พบเห็นให้ยกย่องพระพุทธศาสนา

สาราณียธรรม ๖

ความหมาย ประเภทธรรม

จริยธรรมซึ่งเป็นธรรมประสานสัมพันธ์ อยู่ร่วมกันสนิทสนมอบอุ่น และอาลัยรักให้ระลึกถึงกัน ยามห่างไกลของพระภิกษุสามเณร คือ

๑. ช่วยกันและกันทำภารกิจด้วยน้ำใสใจจริง รับผิดชอบร่วมกัน ไม่ดูดายและไม่รังเกียจ
๒. ต่อหน้าตักเตือนแนะนำ ลับหลังก็ปรารภถึง ด้วยห่วงใยและปรารถนาดี
๓. มุ่งประโยชน์สุขสวัสดิ์ อาศัยเมตตาจิตต่อเพื่อนสหธรรมิกทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๔. แบ่งปันทั่วถึงระหว่างหมู่เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งปัจจัยลาภและกิจนิมนต์
๕. เครื่องครัดในศีลและวัตร ประพฤติปฏิบัติหมัดจดตัดเทียมเพื่อนพรหมจรรย์มิให้รังเกียจ

และกินแห่งแคลงใจ

๖. ปรับแนวความคิดให้สอดคล้องกับเพื่อนสหธรรมิก หลีกเลียงการขัดแย้งหรือบาดหมางกัน

ผลที่หวังได้รับ

๑. ทำให้ผู้ประพุดิเป็นที่รักและนับถืออย่างสนิทใจ
๒. สร้างมนุษยสัมพันธ์อย่างอบอุ่น เกื้อกูลกลมเกลียวอย่างแน่นแฟ้น
๓. อยู่ร่วมกันเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวเหมือนกลุ่มญาติ จากไปไกลก็คิดถึงกัน

สัตตกะ คือ หมวด ๗

อริยทรัพย์ ๗

ความหมาย ประเภทธรรม

คุณธรรมที่ปรุ้งแต่งอหยาศัยและจิตให้มีประสิทธิภาพและคุณค่า ดังทรัพย์อันประเสริฐ มี ๗ คือ

๑. สัทธา ปักใจเชื่อพิสูจน์ได้สมเหตุสมผล
๒. สีล มีสมบัติผู้ดี มารยาทสงบเสงี่ยม พุดจาสุภาพ
๓. หิริ ละอายใจ ไม่กล้าทำบาปทุจริต ทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๔. โอตตัปปะ เกรงกลัวต่อความชั่ว เกรงเวรภัย และเลื่อมศักดิ์ศรี จึงไม่เสียมทำผิด
๕. พาหุสัจจะ ความเป็นคนรอบรู้ ชำนาญการทั้งคดีโลกคดีธรรม
๖. จาคะ ไม่แล้งน้ำใจ เพื่อแผ้วพัสตุสิ่งของเพื่อความสุขของผู้อื่น
๗. ปัญญา หลีกแหลมแยกคายในอุบายชีวิต ทั้งรับผิดชอบ ควรมิควรออย่างไร

อง. สตตก. ๒๓/๖/๕

สัพปริสธรรม ๗

ความหมาย ประเภทธรรม

ธรรมอันเป็นสมบัติของคนดีผู้มีสกุล วางตนพอดี พอเหมาะแก่สมาคม สมแก่กาลและสถานที่ มี ๗ คือ

๑. รัชมัญญูตา รู้ชัดถึงเหตุแห่งความทุกข์เดือดร้อน และบ่อเกิดแห่งความผาสุก
๒. อัถถัญญูตา รู้ซึ่งถึงความเจริญสุขและทุกข์โทษสืบมาแต่บาปทุจริต
๓. อัถตัญญูตา สำเนียงความรู้ความสามารถ วางตนสมอัถภาพอย่างเจียมใจ
๔. มัตตัญญูตา รู้จักใช้งบประมาณพอดี สมควรแก่ฐานะในการบริโภคใช้สอย
๕. กาลัญญูตา จัดสรรกิจการให้ถูกจังหวะของกาลเวลา
๖. ปริสัญญูตา เข้าใจปรับบุคลิกภาพของตนให้สอดคล้องกับสมาคมทุกระดับ
๗. ปุคคปโรปริญญูตา อ่านอหยาศัยคนออกด้วยจิตของตน ถ่อมตนหรือยกย่องผู้อื่น

สมแก่กรณี

อง. สตตก. ๒๓/๖/๕/๑๑๓-๑๑๘

สัปฺปริสฺสธรรมอีก ๗

๑. มีคุณสมบัติ ๗ ประการ คือ ศรัทธา หิริ โอตตัปปะ พาหุสัจจะ วิริยะ สติ และปัญญา
๒. อวิหิงสา ปรีกษาหาโร ไม่ให้ผู้อื่นเดือดร้อนเพราะพฤติกรรมของตน
๓. ปรรณนาดี มีเมตตาจิต ไม่คิดร้ายต่อใคร
๔. พุดจาปราศรัยเชื่อถือได้ ไพเราะ
๕. ทำประโยชน์ไม่บกพร่อง ช่วยงานสังคมไม่ย่อหย่อน
๖. มีระดับจิตสูงด้วยทัศนคติและอุดมการณ์
๗. เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และสุภาพอ่อนโยน

นัย. ม. อุ. ป. ๑๔/๑๔๔/๑๑๒

อัฐฐกะ คือ หมวด ๘

โลกธรรม ๘

ความหมาย ประเภทธรรม

ปรากฏการณ์ประจำโลกมนุษย์ หรือชีวิตมนุษย์ตกอยู่ภายใต้อำนาจของปรากฏการณ์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ๘ คือ

อิฏฐารมณ์ ทุกคนต้องการ	อนิฏฐารมณ์ ไม่มีใครอยากได้
๑. มีลาภ มีสิ่งที่ต้องการสมใจ	๕. ไม่มีลาภ ไม่มีครอบครองของที่หวัง
๒. มียศ มีตำแหน่งหน้าที่ถูกใจ	๖. ไม่มียศ ถูกรีดรอนสิทธิและลดตำแหน่ง
๓. สรรเสริญ ชื่อเสียงเด่น	๗. นินทา ถูกติเตียน กล่าวร้าย
๔. สุข ชีวิตผาสุก สดชื่น จิตแจ่มใส	๘. ทรมานกาย และขมขื่นใจ

อง. อกุจฉก. ๒๓/๙๕/๑๕๘

วิธีปฏิบัติตนเพื่ออยู่รอดพ้นอิทธิพลของโลกธรรม

- อย่าหวังยินดี ติดใจเพลิดเพลินไปกับส่วนที่ต้องการ ไม่ยินร้ายเสียใจกับสิ่งที่ไม่อยากได้
- ปลงตกว่า ธรรมดาของโลกย่อมมีการผันแปรไม่แน่นอน เมื่อมีได้ก็เสื่อมได้

ทศกะ คือ หมวด ๑๐

บุญกิริยาวัตถุ ๑๐

ความหมาย ประเภทธรรม

เจตนา คือ สิ่งสำคัญในการประกอบประโยชน์สุขแก่ตนและสังคม แนวทางแห่งการทำบุญมี ๑๐ คือ

๑. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการสละทรัพย์และสิ่งของช่วยคนยากจน และสาธารณประโยชน์
๒. สีลมัย บุญสำเร็จด้วยการประพฤติชอบด้วยกายและวาจา
๓. ภวานามัย บุญสำเร็จด้วยการอบรมและเจริญกัมมัญฐาน
๔. อปจายนมัย บุญสำเร็จด้วยการประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่
๕. เวยยาวัจจมัย บุญสำเร็จด้วยการชวนชวายในกิจการชอบธรรม
๖. ปัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการแบ่งให้คนอื่นมีส่วนแห่งความดีที่ตนทำ
๗. ปัตตานุโมทนามัย บุญสำเร็จด้วยความพลอยยินดี รับรู้ความดีงามของผู้อื่น
๘. ธรรมัสสวนมัย บุญสำเร็จด้วยความตั้งใจฟังธรรมโดยเคารพ
๙. ธรรมเทศนามัย บุญสำเร็จด้วยการแนะนำแนวทางที่ชอบด้วยศีลธรรม
๑๐. ทิฏฐุชุกัมม บุญสำเร็จด้วยการปรับแนวความคิดให้ตรงตามหลักธรรม

สุ. วิ. ๓/๒๕๖; ที. อ. ๓/๒๕๖

สังคห. ๒๙

คิหิปฏิบัติ จตุกกะ หมวด ๔

ทิวฐธัมมิกัตถประโยชน์ คือประโยชน์ในปัจจุบัน ๔

ความหมาย ประเภทธรรม

บทบาทในทางสร้างความสำเร็จและมั่นคงแห่งชีวิตปัจจุบันหัวใจเศรษฐกิจก็เรียก

๑. อุฏฐานสัมปทา เพียรเอาจริงเอาจังในการศึกษา เลี้ยงชีพธุรกิจทุกอย่าง
๒. อารักขสัมปทา คุมภารกิจมิให้บกพร่อง ประหยัดและคุ้มครองทรัพย์สิน
๓. กัลยาณมิตรตตา เลี้ยงหลบคนชั่ว ปลูกมิตรกับคนดี
๔. สมชีวิตา จับจ่ายเลี้ยงชีพและครอบครัว พอสมควรแก่รายได้และใช้จ่ายเท่าที่จำเป็น

อง. อนุจัก. ๒๓/๑๔๕/๒๔๔

สัมปรายิกัตถประโยชน์ คือประโยชน์ในภายหน้า ๔

ความหมาย ประเภทธรรม

คุณสมบัติหลักในทางสะสมทรัพย์ คือ บุญ ความสุข และมรรคผลภายหน้า

๑. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา เชื่อมั่นหลักธรรม เชื่อกฎแห่งกรรม
๒. สีสสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล ประพฤติชอบด้วยกายวาจา
๓. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการบริจาคมีน้ำใจเสียสละ เกื้อกูลผู้อื่นให้มีสุขสบาย
๔. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา จิตสำนึกผิดชอบชั่วดีรู้ปรัชญาชีวิตเจเนจบ

อง. อนุจัก. ๒๓/๒๔๕/๒๔๗

มิตรปฏิรูป คือคนเทียมมิตร ๔ จำพวก

ความหมาย ประเภทธรรม

คนที่มีใช้มิตรแท้ ผู้ไม่มีความจริงใจ ไม่ควรคบใกล้ชิด มีลักษณะต่าง ๆ

๑. คนปอกลอก ทำดีสนิให้หวังใจ ปลิ้นปล้อน
๒. คนดีแต่พูด กำนัลด้วยลมปากหวานหวานล้อม
๓. คนหัวประจบ ทำโอนอ่อนใจเลี้ยวลด ใจคดปากซื่อ
๔. คนชักชวนในทางฉิบหาย ชักจูงให้หลงผิดจนเสียตัวเสียคน

ที. ปาฎิ. ๑๑/๑๔๖/๑๔๗

ลักษณะของคนปอกลอก ๔

(๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว	(๒) เสียให้น้อย คิดเอาให้ได้มาก
(๓) เมื่อมีภัยแก่ตัว จึงรีบทำกิจของเพื่อน	(๔) คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตัว

ที่. ปาฐ. ๑๑/๑๘๗/๑๙๙

ลักษณะของคนดีแต่พูด ๔

(๑) เก็บเอาของล่วงแล้วมาปราศรัย	(๒) อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย
(๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้	(๔) ออกปากฟังมิได้

ที่. ปาฐ. ๑๑/๑๘๘/๒๐๐

ลักษณะของคนหัวประจบ ๔

(๑) จะทำชั่วก็คล้อยตาม	(๒) จะทำดีก็คล้อยตาม
(๓) ต่อหน้าว่าสรรเสริญ	(๔) ลับหลังตั้งนินทา

ที่. ปาฐ. ๑๑/๑๘๙/๒๐๐

ลักษณะของคนชักชวนในทางฉิบหาย ๔

(๑) ชักชวนดื่มน้ำเมา	(๒) ชักชวนเที่ยวกลางคืน
(๓) ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น	(๔) ชักชวนเล่นการพนัน

ที่. ปาฐ. ๑๑/๑๙๒/๒๐๑

มิตรแท้ ๔ จำพวก

เพื่อนแท้ที่มีความปรารถนาดี มีน้ำใสใจจริง รักเพื่อนเหมือนส่วนหนึ่งของชีวิตตน

๑. มิตรมีอุปการะ ยามเดือดร้อนอาศัยได้ ครวญล้าเคียดก็เกื้อกูล
๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ น้ำใจซื่อ เปิดเผย เข้าถึงใจกัน เสียสละแทนกันได้
๓. มิตรแนะนำประโยชน์ ตักเตือนมิให้หลงผิด ปลูกปลูกบอให้ตั้งตนไว้ชอบ
๔. มิตรมีความรักใคร่ เสมอต้นเสมอปลาย รักและภักดีทั้งต่อหน้าและลับหลัง

ที่. ปาฐ. ๑๑/๑๙๒/๒๐๑

ลักษณะของมิตรมีอุปการะ ๔

(๑) ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว	(๒) ป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
(๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้	(๔) เมื่อมีธุระ ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

ที่. ปาฐ. ๑๑/๑๙๓/๒๐๑

ลักษณะของมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ๔

- (๑) ขยายความลับของตนแก่เพื่อน (๒) ปิดความลับของเพื่อนไม่ให้แพร่พราย
(๓) ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ (๔) แม้ชีวิตก็อาจสละแทนได้

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๑๙๔/๒๐๑

ลักษณะของมิตรแนะประโยชน์ ๔

- (๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว (๒) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
(๓) ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง (๔) บอกทางสวรรค์ให้

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๑๙๕/๒๐๑

ลักษณะของมิตรมีความรักใคร่ ๔

- (๑) ทุกข์ ๆ ด้วย (๒) สุข ๆ ด้วย
(๓) โต้เถียงคนที่พูดติเตียนเพื่อน (๔) รับรองคนที่พูดสรรเสริญเพื่อน

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๑๙๖/๒๐๒

สังคหัตถุ ๔

ความหมาย ประเภทธรรม

สังคหัตถุ คือ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ ธรรมสำหรับผูกไมตรีเป็นจรรยาบรรณ
ด้านมนุษยสัมพันธ์ เกิดเสน่ห่มหานิยมชนะใจคน ครองใจคน

๑. ทาน แจกจ่ายแก่คนยากจน คนประสบภัยพิบัติต่าง ๆ และบริจาคเพื่อกุศลสงเคราะห์
๒. ปิยวาจา พูดจานุ่มนวล อ่อนหวาน
๓. อัตถจริยา สงเคราะห์ผู้ขัดสน และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์
๔. สมานัตตตา วางตนเหมาะสมแก่สิ่งแวดล้อมไม่ถือตัว

อง. จตุกก. ๒๑/๓๒/๔๒

คุณภาพ ผลประโยชน์

๑. สร้างความผาสุกแก่เพื่อนมนุษย์ ส่งเสริมเศรษฐกิจสังคมให้คล่องตัว
๒. สร้างความเอื้อโย ไมตรีจิตกระชับมนุษยสัมพันธ์
๓. อนุรักษ์สวัสดิภาพ วัฒนธรรม เพื่อเกียรติคุณเพื่อตนและประเทศ
๔. เป็นตัวอย่างที่ดี นำเคารพ สรรเสริญ

ธรรมของพราวาส ๔

ความหมาย ประเภทธรรม

ชีวิตชาวบ้านจะร่มเย็นเป็นสุขและรุ่งโรจน์มั่นคงเหมือนเรือนสุวรรณค์ เพราะคุณธรรม คือ

๑. **สัจจะ** น้ำใจสัตย์ซื่อ จริงใจ และจงรักภักดีซึ่งกันและกัน
๒. **ทมะ** ช่มจิต ยับยั้งชั่งใจ ปรับอารมณ์โดยนึกเอาใจเขามาใส่ใจเรา
๓. **ขันติ** ออดทนสู้ในการประกอบสัมมาชีพ ออดทนต่ออุปสรรค และอดกลั้นสิ่งสะเทือนใจ
๔. **จาคะ** เอื้อเฟื้อแบ่งปันสิ่งของของตน อุดมถนอมน้ำใจ ให้สละอารมณ์ที่ค้างค้ำให้หมด

ถ. ต. ๑๕/๘๔๕/๓๑๖

บัญญัติ หมวด ๕

มิจฉาวณิชา คือการค้าขายไม่ชอบธรรม ๕

ความหมาย ประเภทธรรม

อาชีพซื้อขายเฉพาะขายสินค้าที่ตะขิดตะขวงใจชาวพุทธไม่ควรดำเนินการ คือ

๑. ขายเครื่องประหาร ศัสตรา อาวุธ หอก ดาบ ปืน ระเบิด และเครื่องดักจับสัตว์
๒. ขายคนโดยบังคับใช้งานเยี่ยงทาส และบังคับหญิงให้ค้าประเวณี
๓. ขายสัตว์มีชีวิตเพื่อฆ่าปรุงเป็นอาหารบริโภค
๔. ขายของมีนเมาประเภทสุรายาเมาและสิ่งเสพติดให้โทษ
๕. ขายยาพิษ ยาเบื่อ อุปกรณ์สำหรับทำลายชีวิตสัตว์และแมลง

อง. ปลูก. ๒๒/๑๗๗/๒๓๒

สมบัติของอุบาสก ๕ ประการ

ความหมาย ประเภทธรรม

เอกลักษณ์ คือ คุณสมบัติพิเศษของชาวพุทธ ทั้งอุบาสกและอุบาสิกา คือ

๑. เปี่ยมด้วยศรัทธา เชื่อมั่นในคำสอนของพระพุทธศาสนา เชื่อกฎแห่งกรรม
๒. มีศีลบริสุทธิ์ เกรงครัดไม่ละเมิดยึดถือทั้งทางกายและวาจา
๓. เชื่อแน่ว่าโชคลาภหรืออภัยเพราะอำนาจกรรมมิใช่เทวดาบันดาล
๔. ไม่ร้อนรุ่มแสหาที่พึ่งทางใจนอกพระพุทธศาสนา
๕. ประพฤติดีที่บำเพ็ญความดีตามหลักพระพุทธศาสนา

อง. ปลูก. ๒๒/๑๗๕/๒๓๐

ฉีกกะ หมวด ๖

ทิศ ๖

ความหมาย ประเภทธรรม

จุดสัมพันธ์แห่งหน้าที่พลเมืองดีแต่ละหน่วย ตามแบบฉบับชาวพุทธ คือ

๑. พ่อแม่ คือผู้ที่ลูกรู้จักและใกล้ชิดก่อนใครหมด	ชื่อว่าตรงหน้า (ปรีถิมทิส)
๒. อาจารย์หรือครู ผู้อบรมและสั่งสอน	ชื่อว่าขวามือ (ทักษิณทิส)
๓. ภรรยาและบุตรธิดา ติดตามมาภายหลัง จำต้องเลี้ยงดู	ชื่อว่าเบื้องหลัง (ปัจฉิมทิส)
๔. มิตร เพื่อนสนิทที่ร่วมเรียนร่วมงาน	ชื่อว่าซ้ายมือ (อุตตรทิส)
๕. บ่าว คนรับใช้ กรรมกรรับจ้าง ซึ่งอยู่ภายใต้บังคับบัญชา	ชื่อว่าเบื้องล่าง (เหฎฐิมทิส)
๖. สมณพราหมณ์ นักบวชบำเพ็ญพรตพรหมจรรย์	ชื่อว่าเบื้องบน (อุปริมทิส)

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๑๔๘/๒๐๓

๑. หน้าที่อันบุตรธิดาต้องทำต่อพ่อแม่ ๕ คือ

๑) เลี้ยงดูด้วยอาหารและเอาอกเอาใจ	๒) ทำงานแทนเมื่อตนสามารถ
๓) รักษาจารีตประเพณีของสกุลไว้	๔) ประพฤติเป็นทายาทน่าวางใจ
๕) ทำบุญอุทิศกุศลให้ตามโอกาส	

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๑๔๙/๒๐๓

พ่อแม่อนุเคราะห์บุตรธิดา ๕ คือ

๑) ป้องกันมิให้หลงผิดเสียคน	๒) ปลูกฝังนิสัยดีงาม
๓) ส่งเสริมให้ศึกษาและรู้จักเลี้ยงชีพ	๔) หาคู่ครองที่เหมาะสมให้
๕) มอบทรัพย์มรดกให้เมื่อถึงเวลา	

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๑๔๙/๒๐๓

๒. หน้าที่ศิษย์พึงปฏิบัติต่ออาจารย์ ๕ คือ

๑) เอาใจใส่คอยต้อนรับ	๒) คอยรับใช้อยู่ใกล้ชิด
๓) เชื่อฟังและว่าง่าย	๔) ปรนนิบัติและช่วยทำกิจการงาน
๕) ตั้งใจเรียนโดยเคารพอ่อนน้อม	

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๐/๒๐๓

ครูอาจารย์สนองน้ำใจศิษย์ ๕ คือ

- ๑) อบรมให้วางตนอ่อนน้อม
- ๒) สอนจนเกิดความสันทัดชัดเจน
- ๓) ชี้แจงให้รู้แจ้งปฏิบัติตามได้จริง
- ๔) ให้กำลังใจจนผลงานดีเด่นในหมู่เพื่อน
- ๕) ฝากฝังให้แสดงผลงานตามสถาบันต่าง ๆ

ที่. ปาฐ. ๑๑/๒๐๐/๒๐๔

๓. หน้าที่ที่สามที่ต้องปฏิบัติต่อภรรยา ๕ คือ

- ๑) ยกย่องให้ภรรยามีหน้าที่ในสังคม
- ๒) ไม่เหยียดหยามหรือทำให้สะเทือนใจ
- ๓) ทะนุถนอมรักใคร่ให้ชีวิตครอบครัวอบอุ่น
- ๔) มอบให้ภรรยารับผิดชอบการเรือนเต็มที่
- ๕) ให้เครื่องประดับและอาภรณ์

ที่. ปาฐ. ๑๑/๒๐๑/๒๐๔

ภรรยาสนองตอบสามี ๕ คือ

- ๑) จัดแจงควบคุมกิจการภายในบ้านเรียบร้อย
- ๒) อุดหนุนเครื่องญาติของสามีมิให้แห้งใจ
- ๓) เอาใจรักและภักดีไม่จืดจาง
- ๔) สะสมทรัพย์สินเศรษฐกิจมั่นคง
- ๕) ทำภารกิจหนักเบาทุกประเภทด้วยความฉลาดปราดเปรียว

ที่. ปาฐ. ๑๑/๒๐๑/๒๐๔

๔. เพื่อนพึงปฏิบัติต่อมิตร ๕ คือ

- ๑) เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- ๒) พุดจาปลอบใจ ปราศรัยจงจิต
- ๓) ร่วมแรงร่วมใจทำงานให้จนสำเร็จ
- ๔) วางตนเป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย
- ๕) มีจิตซื่อสัตย์และปรารถนาดีทั้งต่อหน้าและลับหลัง

ที่. ปาฐ. ๑๑/๒๐๒/๒๐๔

มิตรสนองตอบเพื่อน ๕ คือ

- ๑) ป้องกันมิให้เพื่อนถูกชักชวนหลงทำผิด
- ๒) ค้ำครองลูกเมียและสมบัติของเพื่อนให้ปลอดภัย
- ๓) ปลุกปลอบใจเป็นที่พึ่งยามว่าเหว่เดือดร้อน
- ๔) สุขก็เคียงไหล่ ยากไร้ก็กอดคอกัน
- ๕) นับถือญาติของเพื่อนเหมือนญาติสนิทของตน

ที่. ปาฐ. ๑๑/๒๐๒/๒๐๕

๕. นายจ้างพึงอนุเคราะห์ผู้รับจ้าง ๕ คือ

- ๑) มอบหมายงานให้เหมาะสมแก่วัยและกำลังความสามารถ
- ๒) เหนี่ยงกินและของใช้เป็นรางวัล
- ๓) มีสวัสดิการสงเคราะห์ยามเจ็บป่วย
- ๔) แจกของกำนัลและของขวัญแปลก ๆ บ้าง
- ๕) ปลอ่ยให้เที่ยวเตร่ผ่อนคลาຍอารมณ์ในงานเทศกาลพิเศษ

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๓/๒๐๕

ผู้รับจ้างพึงสนองน้ำใจนายจ้าง ๕ คือ

- ๑) ซะมักเขม่นเริ่มงานก่อนนายจ้างเสมอ
- ๒) ตรวจงานเรียบร้อยแล้วเลิกงานที่หลัง
- ๓) ซื่อตรงไม่ยกยอกกินเศษกินเลย
- ๔) แก้ไขปรับปรุงการปฏิบัติให้รัดหน้าอยู่เสมอ
- ๕) เผยแพร่เกียรติคุณนายจ้างและกิจกรรมของงานให้รู้ทั่วถึง

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๓/๒๐๕

๖. ศาสนิกชนพึงอุปถัมภ์สมณพราหมณ์ ๕ คือ

- ๑) แสดงน้ำใจเครพยำเกรงด้วยกิริยามารยาทเรียบร้อย
- ๒) พุดจาปราศรัยถ่อมตน นอบน้อม
- ๓) เชิดชูบูชาด้วยน้ำใสใจจริง
- ๔) ยินดีเชื่อเชิຍสุบ้านเรือนตลอดเวลา
- ๕) อุปถัมภ์สิ่งบริโภคใช้สอยและบำรุงสถาบันให้มั่นคง

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๔/๒๐๕

สมณพราหมณ์ควรอนุเคราะห์สนองต่อศาสนิกชน ๖ คือ

- ๑) ส่งสอนมิให้หลงทำทุจริตผิดศีลธรรม
- ๒) ชักจูงแนะนำในทางประพฤติชอบ
- ๓) หมายส่งเสริมให้ก้าวหน้าเจริญสุขด้วยใจจริง
- ๔) แนะนำดำเนินชีวิตใหม่และแปลกเสมอ
- ๕) ซี้แจงยับอຍ ๆ ให้เข้าใจชัด
- ๖) จูงใจให้ทำดีมีความสุขก้าวหน้ายิ่งขึ้น

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๔/๒๐๖

อบายมุข คือเหตุเครื่องฉิบหาย ๖

ความหมาย ประเภทกรรม

เหตุใกล้ต่อความเสื่อม ไร้ความเจริญรุ่งเรือง ไม่ควรประกอบ มี ๖ คือ

๑. ดื่มของมึนเมา มั่วสุมสิ่งเสพติดให้โทษ
๒. เตรีตเตร่เสเพล มั่วสุรานารีจนตีกตี้นค่อนคิน
๓. พร่ำเวลา ผลาญทรัพย์ ไปสถานเริงรมย์และมหรสพ
๔. เล่นการพนัน ฝืนทางเสียงโชค
๕. นิยมพวกมิฉฉาชีพ ใกล้ชิดนักเลงอันธพาล
๖. เลี้ยงหลบงาน เกียจคร้านเฉื่อยชา

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๑๗๘/๑๙๖

๑. โทษคือพิษร้ายจากของมึนเมา สิ่งเสพติดให้โทษ ๖ คือ

๑) เสียทรัพย์สิ้น ลิ่นเงินตรา	๒) ก่อบาดหมาง สร้างศัตรู
๓) บ่อเกิดโรคร้าย ร่างกายอ่อนแอ	๔) เพื่อนฝูงตำหนิ ญาติมิตรติเตียน
๕) หน้าด้านบุ่มบ่าม พุดจาไร้อาย	๖) ปัญญามืดมิด จิตเสื่อมทรมาน

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๑๗๙/๑๙๖

๒. โทษและภัยแห่งการเสเพลยามราตรี ๖ คือ

๑) เอาตนเสี่ยงอันตราย	๒) ลูกเมียกังวลใจไม่อบอุ่น
๓) โภคทรัพย์เสื่อมสูญง่ายตาย	๔) คนทั้งหลายรังเกียจระแวง
๕) ถูกสังคมคาคาโทษและคดีความ	๖) ชีวิตลำบากนวยเดือดร้อน

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๑๘๐/๑๙๖

๓. ผลเสียหายเนื่องจากพร่ำเวลาในสถานเริงรมย์และมหรสพ ๖ คือ

๑) เสียเวลาดำเนินธุรกิจ	๒) ผูกมิตรกับคนเสเพล
๓) สนุกสนานฮาเฮผลาญสมบัติ	๔) กำหนดเสียงแสงสิ่งยั่วชวน
๕) ฝังตนจนหมดอนาคต	๖) ตกเป็นทาสอารมณ์และตัณหา

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๑๘๑/๑๙๖

๔. โทษมหันต์แห่งการพนันและเสียงโชค ๖ คือ

๑) เกิดศัตรูแข่งเมื่อเล่นได้	๒) ผีสิงใจคั้งแค้นจะเอาคืน
๓) เศรษฐกิจครอบครัวย่ำแย่	๔) ลมปากก็ไม่มีคนเชื่อ
๕) เพื่อนฝูงเบือนหน้าปราคาสา	๖) ไร้ค่าสิ้นชีวิตไร้คู่ครอง

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๑๘๒/๑๙๖

๕. ผลเสียเกิดจากถ่ายทอดนิสัยและตามคนที่ใกล้ชิด ๖ คือ

๑) กลายเป็นนักเลงการพนัน	๒) หัดนิสัยเจ้าชู้หนุ่มเจ้าสำราญ
๓) นักสุรabanคอเหล้า	๔) นักดื่มหลอกหลวงปลอมแปลง
๕) เป็นคนปลิ้นปล้อนฉ้อโกง	๖) ใจหยาบซ้ารับจ้างฆ่าและขายชาติ

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๑๘๓/๑๙๗

๖. โทษและความเสื่อมเนื่องจากเกียจคร้านเฉื่อยชา ๖ คือ

๑) เจ้าเล่ห์เพียบอ้างหนาวร้อน	๒) อ่อนว่าเย็นและเข้านักแค้นนอนเฉื่อยชา
๓) หิวจ้งโหยจริงขอนิ่งหลบงาน	๔) สุขภาพจิตเสื่อมกำลังใจท้อแท้
๕) เศรษฐกิจการเงินตกต่ำ	๖) จุดชีวิตตกต่ำล่มจมในที่สุด

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๑๘๔/๑๙๗

ภาควิชาพุทธประวัติ

บทนำ

ทำไมต้องเรียนพุทธประวัติ

เป็นธรรมดาอยู่เอง คนเราเมื่อจะยอมรับนับถือคำสั่งสอนของท่านผู้ใด มักจะสืบดูภูมิหลัง ท่านผู้นั้นเสียก่อนว่า เป็นผู้ที่น่านับถือเคารพบูชาหรือไม่ คำสอนของท่านนั้นท่านเองประพฤติปฏิบัติหรือไม่ หรือว่าดีแต่สอน ส่วนตนเองประพฤติตนไปในทางที่ชั่ว ในทางหายหน้า เมื่อทราบภูมิหลังว่าสกปรก ถึงแม้คำสอนของท่านจะประเสริฐปานใด ก็ไม่สามารถจะยอมรับนับถือได้ แต่เมื่อสืบทราบว่าภูมิหลังของท่านเป็นคนสะอาด ก็เกิดศรัทธา ความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใสในคำสอนยิ่งขึ้น ดังนั้น เราจึงต้องเรียนพุทธประวัติ

ประโยชน์ของการเรียน

ในการเรียนพุทธประวัตินี้ มีประโยชน์ดังนี้ คือ

๑. ได้ศรัทธาและปสาทะ
๒. ได้ทราบพระประวัติของพระองค์
๓. ได้ทราบพระจริยาวัตร การประพฤติปฏิบัติของพระองค์
๔. ได้ทิวทัศน์คติ แบบแผนที่ดีงาม
๕. นำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อปรับปรุงชีวิตของตนเอง

บทที่ ๑

ปริมกาล

ชมพูทวีป และประชาชน

ชมพูทวีป คือ แผ่นดินที่เรียกว่าประเทศอินเดียในกาลก่อน แต่ในสมัยปัจจุบันเป็นที่ตั้งของประเทศ ๔ ประเทศ คือ อินเดีย เนปาล ปากีสถาน และบังกลาเทศ ซึ่งอยู่ทางทิศพายัพของประเทศไทย

ชนชาติที่อาศัยอยู่มี ๒ เผ่า คือ

๑. ชนชาติมิถิลยะ เจ้าถิ่นเดิมอาศัยอยู่ก่อน

๒. ชนชาติอริยกะ ยกข้ามภูเขาหิมาลัยมารุกไล่เจ้าถิ่นเดิม จนร่นถอยไปอยู่ปลายแดน แล้วตนเองเข้ายึดครองชมพูทวีปนั้น

แบ่งออกเป็นจังหวัดใหญ่ ๆ ๒ จังหวัด คือ

๑. มัชฌิมชนบทหรือมัธยมประเทศ ได้แก่ จังหวัดส่วนกลาง

๒. ปัจฉิมชนบทหรือปัจฉิมประเทศ ได้แก่ จังหวัดปลายแดนหรือรอบนอก

อาณาเขตแห่งมัชฌิมชนบทในครั้งพุทธกาล ตามในพระบาลีวินัยปิฎก จัมมขันธ์กะมหาวรรค มีดังนี้

ทิศบูรพา ภายในแต่มหาศาลนครเข้ามา

ทิศอาคเนย์ ภายในแต่แม่น้ำสัลลวตีเข้ามา

ทิศทักษิณ ภายในแต่เสตถ์ณณิกนิคมเข้ามา

ทิศปัจฉิม ภายในแต่ถุนคามเข้ามา

ทิศอุดร ภายในแต่ภูเขาอุสิรรชชะเข้ามา

นอกจากเขตที่กำหนดนี้ เป็นอาณาเขตแห่งปัจฉิมชนบท

อาณาจักรต่าง ๆ

ในครั้งพุทธกาล ชมพูทวีปแบ่งการปกครองออกเป็น ๒๑ อาณาจักร หรือแคว้น คือ

๑. ที่ปรากฏในพระบาลีอุโบสถสูตร ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย มี ๑๖ แคว้น คือ อังคะ มคธะ กาสี โกสละ วัชชี มัลละ เจตี วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระ กัมโพชะ

๒. ที่ปรากฏในพระสูตรอื่นที่ชื่อไม่ซ้ำกัน ๕ แคว้น คือ สักกะ โกลิยะ ภัคคะ วิเทหะ อังคุตตราปะ

อาณาจักรเหล่านี้ ผู้ปกครองดำรงยศเป็นมหาราชบ้าง เป็นราชาบ้าง เป็นอธิบดีบ้าง
การปกครอง บางอาณาจักรปกครองโดยอำนาจสิทธิ์ขาด บางอาณาจักรปกครองระบอบประชาธิปไตย
บางอาณาจักรก็ปกครองโดยสามัคคีธรรม

วรรณะ ๔ ประชาชนชาวชมพูทวีป แบ่งออกเป็น ๔ จำพวก เรียกว่า วรรณะ ๔ คือ

๑. กษัตริย์ จำพวกเจ้า จัดเป็นพวกชั้นสูง
๒. พราหมณ์ จำพวกเล่าเรียนและทำพิธีกรรม จัดเป็นพวกชั้นสูง
๓. แพศย์ จำพวกพลเรือน ทำนา ค้าขาย จัดเป็นพวกสามัญ
๔. ศูทร จำพวกกรรมกร จัดเป็นพวกชั้นต่ำ

กษัตริย์และพราหมณ์ ถือตนเองว่าเป็นคนมีวรรณะสูง จึงรังเกียจพวกที่มีวรรณะต่ำ
ไม่ยอมร่วมกินร่วมนอน จะสมสู่เป็นสามีภรรยาเฉพาะในวรรณะของตนเท่านั้น ถ้าหากหญิงที่เป็น
นางกษัตริย์หรือพราหมณ์ไปแต่งงานกับชายเป็นแพศย์หรือศูทร บุตรที่เกิดมาจะถูกเรียกว่าเป็นคน
“จัณฑาล” เป็นที่รังเกียจของคนทั่วไป โดยถือว่าเป็นคนกาลกัณณี หรือที่คนไทยถือว่าเป็น
“เสนียดจัญไร”

หน้าที่และการศึกษา

กษัตริย์	มีหน้าที่ในการปกครองบ้านเมือง จึงต้องศึกษาเกี่ยวกับยุทธวิธี
พราหมณ์	มีหน้าที่ในการสั่งสอนและทำพิธี จึงต้องศึกษาเกี่ยวกับศาสนา พิธีกรรม และวิทยาการต่าง ๆ
แพศย์	มีหน้าที่ในการทำนา ค้าขาย จึงต้องศึกษาเกี่ยวกับการเพาะปลูก
ศูทร	มีหน้าที่รับจ้างทำการทำงาน จึงต้องศึกษาเกี่ยวกับการใช้แรงงาน

ความคิดเห็น เกี่ยวกับการตายการเกิด คนยุคโน้นมีความคิดเห็นต่าง ๆ นานา แต่พอสรุปได้เป็น
๒ ประการ คือ

๑. ถือว่าตายแล้วเกิด
๒. ถือว่าตายแล้วสูญ

๒. พวกที่ถือว่าตายแล้วสูญ ก็มีความเห็นต่างกันออกเป็น ๒ จำพวก คือ

๑. ตายแล้วสูญโดยประการทั้งปวง
๒. สูญเพียงบางสิ่งบางอย่าง

เกี่ยวกับ ความสุขความทุกข์ พอสรุปได้เป็น ๒ ประการ คือ

๑. สัตว์จะได้รับความสุขความทุกข์ ก็ได้เอง ไม่มีเหตุปัจจัย
๒. สัตว์จะได้รับความสุขความทุกข์ เพราะมีเหตุปัจจัย

พวกถือว่า ลัทธิจะได้รับความสุขความทุกข์ เพราะมีเหตุปัจจัยนั้นยังมีความเห็นแตกต่างกัน ออกไปเป็น ๒ ประการ คือ

๑. เป็นเพราะเหตุภายนอก มีเทวดา เป็นต้น
๒. เป็นเพราะเหตุภายใน คือ กรรม

ส่วนคนพื้นเมืองทั่วไป ถือว่าโลกธาตุที่เทวดาสร้างขึ้นมา มีเทวดาประจำ เช่น ดิน น้ำ ไฟ ลม มีเทวดาแต่ละองค์ประจำอยู่ จึงมีการกราบไหว้บวงสรวงเทวดาตามลัทธิของพราหมณ์

สักกชนบทและศากยวงศ์

สักกชนบท ตั้งอยู่ในชมพูทวีปตอนเหนือ ณ ประเทศหิมพานต์ ในดงไม้สักกะ หรือสากะ (ไม้ชูดงไม้สัก) จึงได้ชื่อว่า “สักกชนบท” มีตำนานเล่าว่า พระเจ้าโอกกากราชมีพระราชบุตร ๔ พระองค์ พระราชธิดา ๕ พระองค์ ต่อมาพระมเหสีทิวงคต จึงมีพระมเหสีใหม่ มีพระราชโอรส ๑ พระองค์ พระองค์ทรงโปรดปรานมาก จึงปลั่งพระโอรสให้แก้มเหสี พระนางตรัสขอราชสมบัติให้แก่พระโอรส พระองค์จึงตรัสให้พรพระราชบุตร-ธิดา ไปสร้างพระนครอยู่ใหม่ พระราชบุตร-ธิดาทั้ง ๙ จึงยกพลเสนาออกจากพระนคร ไปสร้างพระนครอยู่ใหม่ในกลางดงไม้สักกะ ประเทศหิมพานต์

กบิลพัสดุ์ พระนครที่สร้างขึ้นใหม่นี้ มีนามว่า “กบิลพัสดุ์” เพราะเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. พระนครนี้สร้างในสถานที่อันเป็นที่อยู่ของกบิลดาบส
๒. พระนครนี้สร้างขึ้นตามคำแนะนำของกบิลดาบส มีเรื่องเล่าว่า เมื่อพระราชบุตร-ธิดา เหล่านั้นไปพบกบิลดาบส เล่าถึงความประสงค์ของตน กบิลดาบสจึงแนะนำให้สร้างขึ้นตรงสถานที่อยู่ของตนโดยกล่าวว่าสถานที่นี้เป็นมงคลสถาน พระนครนี้ จะมีชื่อเสียงต่อไปในภายภาคหน้า

ศากยวงศ์ พระราชบุตร-ธิดาเหล่านั้น อภิเษกสมรสกันเองระหว่างพี่น้อง เว้นแต่พระเชษฐภคินี (พี่สาวใหญ่) ซึ่งยกไว้ในฐานะพระราชมารดา ตั้งวงศ์กษัตริย์วงศ์นี้ได้นามว่า “ศากยวงศ์” เพราะเหตุ ๓ ประการ คือ

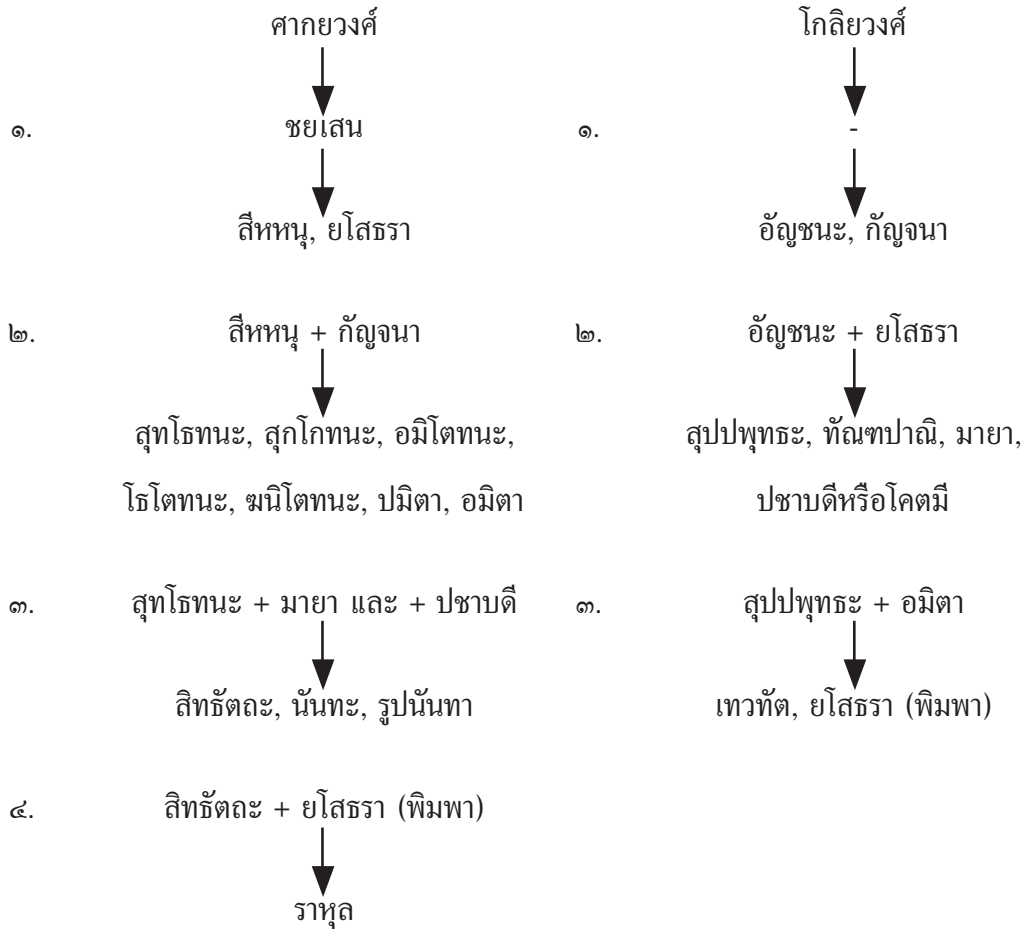
๑. เพราะกษัตริย์วงศ์นี้ตั้งอยู่ในสักกชนบท
๒. เพราะกษัตริย์วงศ์นี้สมสู่กันเองระหว่างพี่น้อง ที่เรียกว่า “สกุลสังวาส”
๓. เพราะกษัตริย์วงศ์นี้ทรงถือเอาพระราชดำรัสของพระเจ้าโอกกากราชที่ออกพระโอรส ชมว่า สักกา เป็นผู้อาจหาญ มีความสามารถ

เนื่องด้วยภายหลังต่อมา พระเจ้าโอกกากราชตรัสถามถึงพระราชบุตร-ธิดาของพระองค์ อำมาตย์ได้กราบทูลเรื่องราวทั้งหมดให้ทรงทราบ จึงทรงออกพระโอรสเช่นนั้น ส่วนพระเชษฐภคินี ภายหลังมีจิตปฏิพัทธ์กับพระเจ้ากรุงเทวทหะ จึงได้อภิเษกสมรส แล้วตั้งวงศ์กษัตริย์โกถิยะสืบมา

การปกครอง กล่าวไว้ไม่ชัด สันนิษฐานว่า คงจะปกครองโดยสามัคคีธรรมเหมือนแคว้นวัชชี
และแคว้นมัลละ

ลำดับวงศ์

ศากยวงศ์และโกถยวงศ์ สืบเชื้อสายต่อกันมาโดยลำดับ คือ

เครื่องหมาย ↓ หมายถึงพระราชาบุตร-ธิดา
 + หมายถึงอภิเษกสมรสหรือสมสู่
 - หมายถึงไม่ปรากฏชื่อ

ประสูติ

- ปฏิสนธิ** สุธโททกุมาร ได้อภิเษกสมรสกับพระนางเจ้ามาया พระราชธิดาของพระเจ้าอัญชนะกับพระนางยโสธราฝ่ายโกถิยะ เมื่อพระเจ้าสีหหนุทิวงคตแล้วได้สืบราชสมบัติแห่งนครกบิลพัสดุ์ จำเนียรกาลต่อมา พระโพธิสัตว์ได้จุติจากดุสิตเทวโลก มาปฏิสนธิในพระครรภ์เมื่อเวลาใกล้รุ่งคืนวันเพ็ญแห่งอาสาฬหมาส (วันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีระกา) ก่อนพุทธศก ๘๐ ปี บังเกิดแผ่นดินไหวซึ่งในคืนนั้น พระนางเจ้ามาयाทรงพระสุบินว่ามีพญาช้างเผือกชูดอกบัวขาว เข้าสู่พระครรภ์ของพระองค์
- ประสูติ** เวลาสายใกล้เที่ยง ณ วันเพ็ญแห่งอาสาฬหมาส (วันศุกร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีจอ) ก่อนพุทธศก ๘๐ ปี เวลาเช้าพระนางเจ้าสิริมหามายาเสด็จประพาสพระราชอุทยาน ลุมพินีวัน ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์กับกรุงเทวทหะต่อกัน ขณะประพาสเล่นอยู่ เกิดประชวรพระครรภ์จะประสูติ อำมาตย์ผู้ตามเสด็จจึงจัดที่ประสูติถวายได้ร่มสาละเท่าที่จะจัดได้ พระนางเจ้าได้ประสูติพระราชโอรส ณ ที่นั่นเอง บังเกิดแผ่นดินไหว แต่อาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์กล่าวว่า น่าจะเป็นความประสงค์ของพระนางเจ้าที่จะกลับไปประสูติ ณ ที่สกุลเดิมของพระนาง ตามธรรมเนียมของพราหมณ์มากกว่าที่จะไปประพาสพระราชอุทยาน แต่เกิดประชวรครรภ์เสียก่อน จึงได้ประสูติที่นั่น ขณะประสูติพระนางมาयाประทับยืน พระหัตถ์ทรงจับกิ่งสาละ พระโพธิสัตว์พอประสูติจากพระครรภ์แล้ว ดำเนินไปได้ ๗ ก้าว แล้วแปลงอาสาฬหมาส อันเป็นนุรพนิมิตแห่งโพธิญาณ
- ทำนายลักษณะ** ฝ่ายยโธติดาบสหรือกาฬเทวิลดาบส ผู้คุ่นเคยแห่งราชสกุลทราบขาว จึงได้เข้าเฝ้าเมื่อเห็นพระโพธิสัตว์มีลักษณะต้องตามตำรับมหาปุริสลักษณะ จึงทำนายว่ามีคติเป็น ๒ คือ
๑. ถ้าเป็นฆราวาส จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
 ๒. ถ้าออกบวช จะได้เป็นศาสดาเอกในโลก
- เกิดความเคารพจึงก้มลงกราบที่พระบาททั้งคู่ แล้วถวายพระพรลากลับ
- ขนานพระนาม** เมื่อประสูติได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะโปรดให้ชุนุมพระญาติวงศ์และเสนามาตย์พร้อมกัน เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คน มาฉันโภชนาหาร แล้วทำนายพระลักษณะและทำมงคลรับพระลักษณะ ขนานพระนามว่า “สิทธัตถกุมาร” แต่มหาชนทั่วไปมักจะเรียกตามพระโคตรว่า “โคตมะ”

มารดาทิวศต	พอประสูติได้ ๗ วัน พระมารดาก็ทิวศต พระเจ้าสุทโธทนะจึงมอบพระโพลีสัตว์ให้อยู่ในความดูแลของพระนางปชบาดีโคตมีพระน้านางต่อมา
ศึกษาศิลปวิทยา	เมื่อพระชนมายุได้ ๗ พรรษา พระราชบิดาตรัสให้ชุดสระขึ้นภายในพระราชนิเวศน์ ๓ สระ ปลูกอุบล บัวขาวสระ ๑ ปลูกปทุม บัวหลวงสระ ๑ ปลูกปทุมทริก บัวขาวสระ ๑ และเห็นว่าควรจะศึกษาศิลปวิทยาได้แล้ว จึงทรงพาไปมอบไว้ในสำนักครูวิศวามิตร
อภิเษกสมรส	เมื่อพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา เห็นควรจะมีพระชายาได้แล้ว พระราชบิดาตรัสสั่งให้สร้างปราสาทขึ้น ๓ หลัง เพื่อเหมาะแก่การอยู่ตามฤดูทั้ง ๓ แล้วตรัสขอพระนางยโสธราหรือพิมพา พระราชบุตรีของพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางอมิตา แห่งโกถียวงศ์มาอภิเษกเป็นพระเทวี จนกระทั่งพระชนมายุได้ ๒๙ พรรษา พระนางพิมพาจึงมีพระโอรสพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า “ราหุลกุมาร”

บรรพชา

ในปีที่พระชนมายุ ๒๙ พรรษานั้นเอง พระโพลีสัตว์เสด็จออกบรรพชา อะไร? เป็นมูลเหตุให้เสด็จออกบรรพชา และอาการที่เสด็จบรรพชานั้นเป็นอย่างไร? พระอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ มีความเห็นเป็น ๒ นัย คือ

๑. อาจารย์ผู้แต่งอรรถกถา กล่าวตามนัยมหาปทานสูตรว่า พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๔ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ อันเทวดาสร้างเนรมิตรไว้ในระหว่างทาง เมื่อเสด็จประพาสพระราชอุทยานทั้ง ๔ วาระโดยลำดับ ทรงสังเวชสลดพระทัยเมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๓ ข้างต้น แต่พอพระทัยในการบรรพชาเพราะได้เห็นสมณะในวันที่พระราหุลกุมารประสูตินั้นเอง เวลากลางคืนยามดึกพระองค์ทรงมักัณฐกะ มีนายฉันทตามเสด็จหนีออกจากพระราชวังถึงฝั่งแม่น้ำโนมานที ทรงตัดพระเมาฬี ด้วยพระขรรค์ แล้วอธิษฐานเพศเป็นบรรพชิต ณ วันเพ็ญอาสาพหุชา (ขึ้น ๑๕ เดือน ๘) เวลาใกล้รุ่ง

๒. ส่วนอาจารย์ผู้แต่งมัชฌิมนิกายกล่าวว่า ทรงปรารถนาความแก่ ความเจ็บ และความตาย ที่มีอยู่ทั่วทุกตัวตน ไม่มีใครจะรอดพ้นไปได้ แต่ถึงอย่างนั้น เพราะเหตุที่ไม่ได้ฟังคำสั่งสอนของท่านผู้รู้ เห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย จึงเกิดความเบื่อหน่าย ความเกลียดชัง ไม่คิดบ้างว่า ตนเองก็ต้องเป็นเช่นนั้นเหมือนกัน มัวเมาอยู่เพราะความเมา ๓ ประการ คือ ๑. เมาในความเป็นหนุ่มสาว ๒. เมาในความไม่มีโรค ๓. เมาในชีวิต เหมือนหนึ่งว่าตนเองจะไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย มีแต่ขวนขวายหาของอันมีสภาวะเช่นนั้น ไม่คิดหาอุบายเครื่องที่จะให้พ้นจากความแก่ เจ็บ ตาย บ้างเลย ถึงพระองค์ก็ต้องเป็นเช่นนั้นเป็นธรรมดา แต่จะเบื่อหน่ายหรือเกลียดชังเหมือนอย่างเขา ไม่สมควร เมื่อดำริเช่นนี้ ก็บรรเทาความเมา ๓ ประการ และความเพลิดเพลนในกามสมบัติเสียได้ จึงดำริต่อไปว่า ธรรมดา

สภาวะทั้งปวงย่อมมีของแก่กัน เช่น มีร้อนก็มีเย็นแก่ มีมืดก็มีสว่างแก่ บางทีจะมีอุบายแก่ทุกข์ ๓ อย่างนี้ บ้างกระมัง แต่ว่าการจะแสวงหาอุบายแก่ทุกข์ ๓ อย่างนั้นเป็นของยาก ถ้ายังอยู่ในฆราวาสวิสัย เพราะฆราวาสวิสัยนี้คับแคบและเป็นที่ตั้งแห่งอารมณ์อันทำให้เศร้าหมอง เพราะความรัก ความซัง ความหลง ดุจเป็นทางมาแห่งธุลี ส่วนบรรพชาเป็นช่องว่าง พอที่จะแสวงหาอุบายนั้นได้ ทรงดำริอย่างนี้แล้ว ก็มีพระทัยน้อมไปในการบรรพชา ไม่โยติในฆราวาสสมบัติ การบรรพชานั้นในครั้งแรกคงจะถูก พระบิดามารดาและพระญาติวงศ์ผู้ไม่ยินยอมห้ามปราม ดังนั้น ภายหลังพระองค์จึงปลงพระเกศา และพระมัสสุ ทรงครองผ้ากาสายะ ถือการปฏิบัติแบบบรรพชิต

แต่อย่างไรก็ตาม ความเห็นของพระอาจารย์ทั้ง ๒ นั้น ก็ลงรอยเป็นอันเดียวกันว่า พระมหาบุรุษทรงบรรพชาเพราะปรารถนาถึงความแก่ เจ็บ ตาย และเสด็จออกบรรพชาจากศากยสกุล เมื่อพระชนมายุได้ ๒๙ พรรษา

ตรัสรู้

ให้ปฏิญญา เมื่อบรรพชาแล้วเสด็จพักแรมอยู่ที่อนุปิยัมพวัน แขวงมัลลชนบท ๗ วัน แล้วเสด็จจาริกไปสู่มคธชนบท ผ่านกรุงราชคฤห์ พบพระเจ้าพิมพิสารได้สนทนา ปราศรัยกันแล้ว พระเจ้าพิมพิสารทรงชักชวนให้อยู่ โดยจะมอบราชสมบัติ ให้กึ่งหนึ่ง พระองค์ไม่ทรงรับ แสดงพระประสงค์ในการจะแสวงหาพระสัมมาสัมโพธิญาณ พระเจ้าพิมพิสารทรงอนุโมทนา แล้วตรัสขอปฏิญญาว่า ถ้าตรัสรู้แล้วขอให้เสด็จมาโปรดบ้าง พระองค์ทรงรับโดยคุณธิภาพ (คือหนึ่ง)

ศึกษาลัทธิต เป็นธรรมดาอยู่เองสำหรับพระองค์ผู้ใหม่ต่อลัทธิต่างๆ จำเป็นต้องหาครูอาจารย์ เพื่อศึกษาลัทธิต จึงเสด็จไปสู่สำนักอาหารดาบสกาลามโคตรและอุททกดาบสรามบุตร ศึกษาลัทธิตสมัยของท่านจนจบสมบัติ ๘ ประการ คือ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ เมื่อเห็นว่ามิใช่ทางตรัสรู้จึงลาออกจากสำนักจาริกไปจนถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคมทรงเห็นว่าเป็นสถานที่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร จึงประทับอยู่ ณ ที่นั้น

บำเพ็ญทุกกรกิริยา พระมหาบุรุษทรงทดลองบำเพ็ญทุกกรกิริยา คือ การทรมานพระวรกาย ให้ลำบากที่นักบำเพ็ญตบะทั้งหลายยกย่องว่าเป็นการบำเพ็ญเพียร อย่างยอดเยี่ยมโดยการบำเพ็ญเพียร ๓ วาระ คือ

๑. วาระแรก ทรงกอดพระทนต์ด้วยพระทนต์ (กัดฟัน) กอดพระตาลูด้วยพระชีวหา (ใช้ลิ้นกดเพดาน) ไถจันแน่น จนน้ำพระเสโท (เหงื่อ) ไหลออกจากพระกัจฉะ (รักแร้) เกิดทุกขเวทนา อย่างแรงกล้า

๒. วาระต่อมา ทรงผ่อนและกลั่นลมอัสสาสะปัสสาสะ (ลมหายใจเข้าออก) เมื่อลมเดินไม่สะดวกทางช่องพระนาสิก (จมูก) และพระโอษฐ์ (ปาก) ก็เกิดเสียงดังอู้อี้ที่ช่องพระกรรณ (หู) ทั้งสองทำให้ปวดพระเศียร (ศีรษะ) เสียดพระอุทร (ท้อง) ร้อนในพระวรกาย

๓. วาระสุดท้าย ทรงอดอาหาร ผ่อนเสวยแต่วันละน้อย ๆ บ้าง เสวยแต่อาหารที่ละเอียดบ้าง จนพระกายเหี่ยวแห้ง พระฉวีวรรณเศร้าหมอง พระอัฐิ (กระดูก) ปรากฏทั่วพระวรกาย เสวยทุกขเวทนาอย่างแรงกล้า ถึงกระนั้นพระองค์ก็มีทรงท้อพระทัย

เกิดอุปมา ๓ ข้อ ครั้นนั้นอุปมา ๓ ข้อมาปรากฏแก่พระองค์

๑. สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดก็ตาม มีกายยังไม่หลีกออกจากกาม ยังมีความพอใจรักใคร่ในกาม จะเสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้า ซึ่งเกิดเพราะความเพียรหรือไม่ก็ตาม ก็ไม่ควรจะตรัสรู้ เหมือนไม้สดที่แช่น้ำ ยากที่จะลี้ให้เกิดไฟได้

๒. สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดก็ตาม แม้มีกายหลีกออกจากกาม แต่ยังมีมีความพอใจรักใคร่ในกามอยู่ ก็ไม่ควรจะตรัสรู้ เหมือนไม้สด ถึงจะไม่แช่น้ำ ก็ยากที่จะลี้ให้เกิดไฟได้

๓. สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดก็ตาม ที่มีกายหลีกออกจากกาม และละความพอใจรักใคร่ในกามเสียได้ ก็ควรจะตรัสรู้ เหมือนไม้แห้งที่ห่างไกลจากน้ำ อาจลี้ให้เกิดไฟได้

ดังนั้น พระองค์จึงพยายามป้องกันพระหฤทัยมิให้น้อมไปในกามารมณ์ ครั้นเห็นว่ามิใช่หนทางตรัสรู้ จึงได้ละทุกกรกิริยานั้นเสีย กลับมาเสวยพระกระยาหารใหม่ เพื่อที่จะบำเพ็ญเพียรทางใจต่อไป

ในขณะที่พระองค์ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยาอยู่นั้น ฤๅษี ๕ ตน คือ โกลนทัณฑุญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ อัสสชิ รวมเรียกว่า **ปัญจวัคคีย์** ซึ่งเคยได้เห็นบ้าง ได้ยินมาบ้างว่าพระมหาบุรุษถ้าออกบวช จะได้เป็นศาสดาเอกในโลก เมื่อได้ทราบข่าวว่าพระองค์เสด็จออกบวรพชา จึงพากันออกบวชตามหา มาพบขณะบำเพ็ญทุกกรกิริยา จึงคอยเฝ้าอยู่ปฏิบัติ แต่เมื่อเห็นพระองค์ละทุกกรกิริยาเสีย จึงคิดว่า ทรงคลายความเพียร ไม่มีทางที่จะตรัสรู้ได้ จึงพากันละทิ้งพระองค์ไปอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี

ทรงรับข้ามรุธูปายาส พระมหาบุรุษเสวยพระกระยาหารจนพระวรกายกลับมีพระกำลังขึ้นเหมือนเดิมแล้ว ทรงเริ่มบำเพ็ญเพียรทางใจต่อไป นับตั้งแต่บวรพชามาประมาณ ๖ ปี จนถึงวันเพ็ญแห่งวิสาขมาส (วันพุธ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖) ตอนเช้าวันนั้นนางสุชาดา ธิดาของกุกกุณพีผู้เป็นนายบ้านของชาวบ้านอุรุเวลาเสนานิคมปรารถนา จะทำการบวงสรวง (แก้บน) เทวดา จึงนำข้ามรุธูปายาสไปยังต้นไทรต้นหนึ่ง ใกล้บ้าน ได้เห็นพระมหาบุรุษประทับนั่งอยู่ ถ้าค้ำคู้ว่าเป็นเทวดา จึงน้อมข้ามรุธูปายาสเข้าถวาย พระองค์ทรงรับพร้อมทั้งลาดทองแล้วทรงถือไปยัง

ริมแม่น้ำเนรัญชรา ทรงเสวยหมดแล้ว ทรงอธิษฐานลอยลาดเสียในกระแสน้ำ เวลาเย็นพระองค์เสด็จมาสู่ต้นโพธิ์ ทรงรับหญ้าคา ๘ กำมือ ที่โสตถิยพราหมณ์ถวายในระหว่างทาง ทรงปลาดหญ้าคาที่โคนต้นโพธิ์แล้วประทับนั่ง ผินพระพักตร์ไปทางทิศบูรพา หันพระปฤษฎางค์ (หลัง) ไปทางลำต้นมหาโพธิ์ ทรงอธิษฐานพระทัยว่า ตราบใดยังมีได้บรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณ แม้พระมังสะ (เนื้อ) และพระโลหิต (เลือด) จะเหือดแห้งไปเหลือแต่พระตจะ (หนัง) พระนหารุ (เอ็น) พระอัฐิ (กระดูก) ก็ตามที่ ก็จะไม่ลุกขึ้นตราบนั้น

ขณะมาร

สมัยนั้น พญามารได้ยกพลเสนามารมาผจญ พระองค์ทรงต่อสู้ด้วยพระบารมี ๑๐ ทิศ คือ (๑) ทาน การเสียสละ (๒) ศีล การรักษากายวาจาให้ปกติ (๓) เนกขัมมะ การออกจากกาม ได้แก่ บรรพชา (๔) ปัญญา รู้สิ่งที่ควรรู้ (๕) วิริยะ ความเพียรพยายาม (๖) ขันติ ความอดทน (๗) สัจจะ ความซื่อสัตย์ (๘) อธิษฐาน ความตั้งใจอย่างมั่นคง (๙) เมตตา ความรัก (๑๐) อุเบกขา ความวางเฉย จนพญามารได้พ่ายแพ้ไปตอนพระอาทิตย์จะตกแล้ว พระองค์ ทรงเริ่มเจริญสมถภาวนา ทำจิตใจให้เป็นสมาธิ จนได้บรรลुปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน แล้วยังฌานอันเป็นองค์แห่งปัญญา ๓ ประการ ให้เกิดขึ้นในยามทั้ง ๓ คือ

๑. ในปฐมยาม ทรงบรรลुบุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ ระลึกชาติได้
๒. ในมัชฌิมยาม ทรงบรรลुจตุปปาตญาณ คือ รู้การตายการเกิดของเหล่าสัตว์หรืออีกนัยหนึ่ง เรียกว่า ทิพยจักขุญาณ คือ ตาทิพย์
๓. ในปัจฉิมยาม พระองค์ทรงพิจารณาปฏิจสมุปบาท คือ ธรรมที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้น เป็นเหตุและเป็นผลเนื่องกันเหมือนกับลูกโซ่ จนได้รู้แจ้งอริยสัจ คือ ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ คือ

๑. ทุกข์ ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ
๒. สมุทัย เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์
๓. นิโรธ ความดับเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์
๔. มรรค หนทางที่จะดับทุกข์

แล้วจึงได้บรรลุอาสวัคชญาณ คือ ความรู้เป็นเหตุสิ้นอาสวกิเลส จิตของพระองค์ก็พ้นจากกิเลสและอาสวะทั้งปวง ไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน อันเป็นการได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในยามที่ ๓ แห่งราตรีวิสาขมาส ก่อนพุทธศก ๔๕ ปี จึงได้พระนามบัญญัติโดยคุณนิมิตว่า **อรหัน** เป็นพระอรหันต์ ห่างไกลกิเลสทั้งปวง และ **สัมมาสัมพุทธโ** เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสรู้โดยชอบด้วยลำพังพระองค์เอง หาได้มีผู้ใดผู้หนึ่งอื่นเป็นครูอาจารย์ไม่

บทที่ ๒
ปฐมโพธิกาล
ปฐมเทศนา และปฐมสาวก

- สัตตมหาสถาน^๑** พระสัมมาสัมพุทธเจ้าครั้นตรัสรู้ธรรมพิเศษแล้ว เสด็จประทับเสวยวิมุตติสุข คือ สุขเกิดแต่ความหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะ ลี้กกาลนาน ๗ สัปดาห์ ณ สถานที่ ๗ แห่ง คือ
- สัปดาห์ที่ ๑** หลังจากที่พระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว เสด็จประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ภายใต้อัมมโคตรพระศรีมหาโพธิ์ ตลอด ๗ วัน ทรงพิจารณาปฏิจสงมุขบาท ตามลำดับและทวนลำดับกลับไปกลับมา ทั้งฝ่ายเกิดและฝ่ายดับ ตลอด ๓ ยามแห่งราตรี แล้วเปล่งอุทาน คือ ตรัสออกมาด้วยความเบิกบานพระหฤทัยยามละครั้ง
- สัปดาห์ที่ ๒** เสด็จไปทางทิศอีสาน ประทับยืนทอดพระเนตรต้นพระศรีมหาโพธิ์ โดยมีได้กะพริบพระเนตร ตลอด ๗ วัน สถานที่นั้นเรียกว่า **อนิมิสสเจดีย์**
- สัปดาห์ที่ ๓** เสด็จกลับจากที่นั้น มาหยุดอยู่ระหว่างกลางต้นพระศรีมหาโพธิ์และอนิมิสสเจดีย์ ทรงเนรมิตที่จงกรมขึ้นแล้ว เสด็จจงกรมกลับไปกลับมา ณ ที่นั้น ตลอด ๗ วัน สถานที่นั้นเรียกว่า **รัตนจงกรมเจดีย์**
- สัปดาห์ที่ ๔** เสด็จไปทางทิศพายัพหรือทิศปัจฉิมแห่งต้นศรีมหาโพธิ์ ประทับนั่งขัดสมาธิ ณ เรือนแก้วที่เทวดาเนรมิตขึ้น ทรงพิจารณาอภิธรรมปิฎก ตลอด ๗ วัน สถานที่นั้นเรียกว่า **รัตนฆรเจดีย์ (เรือนแก้ว)**
- สัปดาห์ที่ ๕** เสด็จไปทางทิศบูรพาแห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ ไปยังต้นไทรต้นหนึ่งอันเป็นที่พักอาศัยร่มเงาของคนเลี้ยงแพะ ซึ่งได้ชื่อว่า **อชปาลนิโครธ** ถูกพราหมณ์คนหนึ่งผู้มีปกติชอบกล่าวคำว่า หี หี หรือ หุง หุง อันเป็นคำหยาบจนติดปากทูลถามถึงพราหมณ์และธรรมที่ทำให้คนให้เป็นพราหมณ์^๒
- สัปดาห์ที่ ๖** เสด็จไปยังต้นจิก ซึ่งอยู่ทางทิศอาคเนย์แห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ใกล้สระน้ำอันเป็นที่อยู่ของพญานาคชื่อมุจลินท์ สถานที่นั้นจึงได้ชื่อว่า **มุจลินท์** ประทับนั่งเสวยวิมุตติสุขตลอด ๗ วัน ทรงเปล่งอุทานว่า ความสงบเป็นความสุขของบุคคลผู้มีธรรมอันได้ดับแล้ว เป็นต้น^๓

^๑ตามนัยแห่งอรรถกถา (วิ. อ. ๓/๑-๖/๓-๑๒; พุ. พุทฺธ. อ. ๔๑๙-๔๒๐ สารตฺถ. ฎีกา ๓/๔/๑๗๕)

^๒พระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม ๔ เป็นสัปดาห์ที่ ๒

^๓พระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม ๔ เป็นสัปดาห์ที่ ๓

สัปดาห์ที่ ๑ เสด็จไปยังต้นเกด ซึ่งได้นามว่า ราชายตนะ อยู่ทางทิศทักษิณแห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ มีพ่อค้า ๒ คนพี่น้อง ชื่อตปุสสะและภัลลิกะเดินทางมาจากอุกกถชนบท ได้นำข้าว ถั่วถั่วก้อน ถั่วถั่วฝักยาวแล้วแสดงตนเป็นอุบาสก โดยขอถึงพระพุทธ พระธรรม เป็นสภาระที่พึงพอใจ นับว่าเป็นอุบาสกคนแรกในพระพุทธศาสนาที่ถึงรัตนะ ๒ ประการ (เทววจิกอุบาสก)^๔

ปฐมเทศนา ครั้นล่วง ๗ วันแล้ว พระองค์เสด็จออกมายังร่มไม้ราชายตนะ (ต้นเกด) กลับมาประทับ ณ ร่มไม้ชลาปนนิโครธอีก ทรงพิจารณาถึงธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วว่าเป็นธรรมที่ลึกซึ้งยากที่บุคคลที่ยินดีในกามคุณจะรู้ตามได้ ท้อพระทัยที่จะสั่งสอนแต่อาศัย พระมหากรุณาในหมู่สัตว์ ส่วนพระคันถรจนจารย์แสดงความว่า ในกาลที่พระองค์ ท้อพระทัยนั้น ท้าวสัทหมติพรหมทราปพุทธอัยยาศัย จึงมากราบทูลอาราธนาเพื่อทรง แสดงธรรม พระองค์พิจารณาที่ทราบด้วยปัญญาว่า หมู่สัตว์เปรียบได้กับดอกบัว ๔ เหล่า คือ

๑. **อุคฆติตัญญู** เหล่าสัตว์ที่มีกิเลสบางเบา มีอินทรีย์แก่กล้า มีอาการอันดี พึงสอนให้รู้ได้ โดยง่าย เปรียบเหมือนดอกบัวที่ขึ้นพ้นน้ำ พอดีต้องแสงอาทิตย์ก็บานทันที

๒. **วิปจิตัญญู** เหล่าสัตว์ผู้มีคุณสมบัติเช่นนั้นพอปานกลางได้รับการอบรมจนมีอุปนิสัย แก่กล้าก็สามารถจะบรรลุธรรมพิเศษได้ เปรียบเหมือนดอกบัวที่อยู่เสมอน้ำ จักบานในวันรุ่งขึ้น

๓. **เนยยะ** เหล่าสัตว์ผู้มีคุณสมบัติอย่างนั้นยังอ่อน หากอุปนิสัยไม่ได้เลย ก็ยังควรได้รับการแนะนำในธรรมเบื้องต้น เพื่อบำรุงอุปนิสัย เปรียบเหมือนดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำ จักบานในวันต่อไป

๔. **ปทปรมะ** เหล่าสัตว์ที่เป็นอกัปปบุคคล ไม่ยอมรับคำแนะนำ เปรียบเหมือนดอกบัว ที่เริ่มแตกดอกใหม่ ๆ ที่อยู่ใต้น้ำลึก เหมาะที่จะเป็นอาหารของปลาและเต่า ฉะนั้น

ดังนั้น พระองค์จึงตกลงพระทัยที่จะแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ พระองค์ทรงพิจารณาบุคคล ผู้สมควรรับเทศนาครั้งแรก ทรงปรารภถึงอาหารดาบสกาลามโคตร และอุททกดาบสรามบุตร แต่ทรง ทราบว่าท่านทั้งสองสิ้นชีพเสียแล้ว จึงทรงระลึกถึงปัญจวัคคีย์ว่ามีอุปการะแก่พระองค์มาก ทรงตัดสินใจ พระทัยที่จะแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ จึงเสด็จจากต้นชลาปนนิโครธไปยังเมืองพาราณสี ได้พบอุปกาชีวก กลางทางระหว่างต้นโพธิ์กับเมืองคยา เสด็จถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวันในเวลาเย็นวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน อาสาฬหะ (เดือน ๘) ณ วันรุ่งขึ้นพระองค์ทรงเรียกปัญจวัคคีย์มาเพื่อจะทรงสั่งสอน คือ ประทาน ปฐมเทศนา โดยพระองค์บอกว่าพระองค์ได้บรรลุอมตธรรม (คือธรรมที่ผู้บรรลุแล้วไม่ตาย) ถูกปัญจวัคคีย์ คัดค้านในตอนแรก แต่ในที่สุดก็ยอมจำนนและยอมรับฟังพระธรรมเทศนากัณฑ์แรกที่พระองค์ทรงแสดง ได้แก่ **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร** เนื้อความแห่งพระสูตรนี้ พระองค์ทรงแสดงทาง ๒ สาย คือ

^๔ พระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม ๔ เป็นสัปดาห์ที่ ๔

๑. ให้ละทาง ๒ สาย คือ (๑) **ทางที่หย่อนเกินไป** ได้แก่ กามสุขัลลิกานุโยค คือ การประกอบตนให้มีความสุข โดยหมกมุ่นอยู่ในกาม (๒) **ทางที่ตึงเกินไป** ได้แก่ อตตกิลมณานุโยค คือ การบำเพ็ญเพียรโดยการทรมานตัวให้ลำบาก ทางทั้ง ๒ สาย มิใช่ทางตรัสรู้

๒. ให้ดำเนินทางสายกลาง คือ **มัชฌิมาปฏิปทา** ไม่หย่อนเกินไป และไม่ตึงเกินไป ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ ประการ อันเป็นทางที่จะให้ตรัสรู้ได้

และทรงแสดงอริยสัจ คือ ความจริงอย่างประเสริฐ ๔ ประการ คือ

๑. ทุกข์ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ
๒. สมุทัย เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์
๓. นิโรธ ความดับเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์
๔. มรรค หนทางที่จะดับทุกข์

ปฐมสาวก ขณะที่พระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาอยู่นั้น ปรากฏว่า ธรรมจักขุ คือ ดวงตา เห็นธรรมได้เกิดขึ้นแก่ท่านโกณฑัญญะว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับเป็นธรรมดา” คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นมาแล้วย่อมแตกสลายไปทั้งหมด เป็นเหตุให้ท่านโกณฑัญญะเป็นพระโสดาบัน พระองค์ทรงทราบจึงเปล่งอุทานว่า “โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ” เพราะพระอุทานที่ว่า “อัญญาสิ” ที่แปลว่า “ได้รู้แล้ว” จึงเป็นคำนำหน้านามว่าอัญญาโกณฑัญญะตั้งแต่นั้นมา พอจบพระธรรมเทศนาท่านจึง ทูลขออุปสมบทในพระธรรมวินัย พระองค์ทรงประทานอุปสมบทให้ด้วยพระดำรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำ ที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” การอุปสมบทแบบนี้ เรียกว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” เป็นอันว่าท่านพระอัญญาโกณฑัญญะได้เป็นปฐมสาวก คือ พระสาวกองค์แรกใน พระพุทธศาสนา และในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนอาสาฬหะนั้นเอง สังฆรัตนะได้เกิดขึ้น เป็นครั้งแรกในโลก เป็นเหตุให้ครบ ๓ รัตนะ ที่เรียกว่า “รัตนตรัย”

พระสาวกสำเร็จเป็นพระอรหันต์ จำเดิมแต่นั้นพระองค์ทรงสั่งสอนบรรพชิตทั้ง ๔ ให้เกิดดวงตา เห็นธรรมด้วยพระธรรมเทศนาเบ็ดเตล็ดแล้วประทานอุปสมบทให้ ครั้นวันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ เห็นว่าปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ มีอินทรียก่อกล้ำ จึงได้ประทานพระธรรมเทศนาชื่อว่า “อนัตตลักขณสูตร” (พระสูตรที่แสดงถึงลักษณะไม่มีตัวไม่มีตน) โดยใจความแห่ง พระธรรมเทศนานั้นว่า ชันธ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นอนัตตา คือ มิใช่ตัวมิใช่ตน เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มิให้ยึดมั่นว่าเป็นเราเป็นของเรา เมื่อจบ พระธรรมเทศนา จิตของภิกษุทั้ง ๕ ก็หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะไม่ถือนั่นด้วยอุปาทาน ได้สำเร็จ มรรคผลเบื้องสูง คือ พระอรหันต์ เป็นพระอรหันต์ นับว่าพระอรหันต์อุบัติขึ้นแล้วในโลก ๖ องค์ คือ พระบรมศาสดา ๑ กับพระสาวกปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕

ส่งสาวกไปประกาศพระศาสนา

ยสบรรพชา มีกุลบุตรผู้หนึ่งชื่อยสะ เป็นบุตรเศรษฐีเมืองพาราณสี ครั้งนั้นเป็นฤดูฝนสกุลบุตร อยู่ปราสาทที่เหมาะสมแก่ฤดู มีหญิงล้วน ๆ ขับร้องประโคมดนตรี คั้นวันหนึ่งยสะ ตื่นขึ้นมายามดึก เห็นอาภักปิริยาของหญิงนางบำเรอมีอาการต่าง ๆ ก็เกิดความเบื่อหน่าย จึงสวมรองเท้าเดินออกจากบ้านไปตามทางที่จะไปป่าอิสิปตนมฤคทายวันเดินไปพลาง บ่นไปพลางว่า “ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ” ขณะนั้นเป็นเวลาใกล้รุ่ง พระบรมศาสดา เสด็จจรงกรมไต่ยินเข้า จึงตรัสไปว่า “ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง เชิญทางนี้เถิด และนั่งลง เราจักแสดงธรรมแก่ท่าน” ยสะไต่ยินดังนั้นจึงถอดรองเท้าเข้าไปเฝ้าถวายนมัสการ แล้วนั่งลงที่สมควรแห่งหนึ่ง

พระองค์ทรงแสดงอนุปพิภกา ๕ ประการ คือ (๑) ทาน การเสียสละ (๒) ศีล การรักษา กายวาจาให้เรียบร้อย (๓) สวรรค์ (๔) กามาทีนพ โทษของกาม (๕) เนกขัมมานิสังส์ อานิสังส์ แห่งการออกจากกาม แล้วทรงแสดงอริยสัง ๔ พอจบพระธรรมเทศนา ยสกุลบุตรได้ดวงตาเห็นธรรม

ฝ่ายมารดาของยสะตื่นขึ้นตอนเช้าไม่เห็นลูกชาย จึงบอกแก่สามีและจัดแจงให้คนใช้ ไปตามหา ส่วนเศรษฐีผู้บิดาของยสะ เดินไปตามลูกชายที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เห็นรองเท้า ก็จำได้จึงเข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดา พระองค์ทรงเทศนาอนุปพิภกาและอริยสังเหมือนกัน พอจบธรรมเทศนา เศรษฐีได้ดวงตาเห็นธรรม ส่วนยสะสำเร็จพระอรหัต เศรษฐีได้แสดงตนเป็นอุบาสก ขอลิขิตนะทั้ง ๓ เป็นสรณะตลอดชีวิต จึงนับว่าเป็นอุบาสกคนแรกในโลกที่ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ (เตเวจิกอุบาสก) เศรษฐีเมื่อเห็นลูกชายจึงบอกให้กลับบ้าน พระบรมศาสดาจึงตรัสว่ายสะได้บรรลุ พระอรหัตแล้ว ไม่ควรจะไปครองเรือนอีก เศรษฐีจึงว่าเป็นลาภอย่างยิ่งของยสะแล้ว เชิญเสด็จ พระศาสดากับยสะเพื่อเสวยภัตตาหารในเช้าวันนั้น พระองค์ทรงรับโดยคุณนิภาพ (การนั่ง)

เมื่อเศรษฐีจากไป ยสะทูลขออุปสมบท พระองค์ประทานด้วยพระดำรัสว่า “เธอจงเป็น ภิกษุมารเกิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด” ในที่นี้ไม่มีคำว่า “เพื่อทำที่สุด แห่งทุกข์โดยชอบเถิด” เพราะยสะเป็นพระอรหันต์ ถึงที่สุดแห่งทุกข์แล้ว ในเช้าวันนั้นพระองค์ พร้อมด้วยพระยสะได้เสด็จไปบ้านเศรษฐี มารดาและภรรยาเก่าของท่านพระยสะเข้าเฝ้า พระองค์ ทรงแสดงอนุปพิภกาและอริยสังโปรด เมื่อจบพระธรรมเทศนา หญิงทั้งสองได้เป็นโสดาบันแล้ว แสดงตนเป็นอุบาสิกา โดยถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต นับเป็นอุบาสิกาคนแรกในโลก พอเสวยพระกระยาหารเสร็จ ทรงแสดงธรรมให้คนทั้ง ๓ ให้เกิดความอาจหาญว่าแจ้งแล้ว ก็เสด็จ กลับไปป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

สหายพระยสะบรรพชา ฝ่ายสหายของพระยสะที่มีชื่อ ๔ คน คือ วิมลละ สุพาหุ ปุณณชิ และควัมปติ และที่ไม่ปรากฏชื่อ ๕๐ คน ทราบข่าวว่ายสกุลบุตรบวช จึงพากันมาหาท่าน

พระยสะได้พาไปเฝ้าพระศาสดา พระองค์จึงทรงสั่งสอนจนกุลบุตรเหล่านั้น ได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว ทรงประทานอุปสมบทและทรงสั่งสอนจนสำเร็จ เป็นพระอรหันต์ ครั้งนั้นมีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลกแล้ว ๖๐ องค์

ส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนา เมื่อพระสาวกมีมากพอที่จะส่งไปประกาศพระศาสนาได้แล้ว พระองค์จึงตรัสเรียกพระสาวกทั้ง ๖๐ องค์มาแล้วตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราได้พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้เธอทั้งหลายก็เหมือนกัน เธอทั้งหลายจงเที่ยวไปตามชนบท เพื่อประโยชน์และความสงบสุขแก่ชนเป็นอันมาก แต่อย่าไปทางเดียวกัน ๒ องค์ จงแสดงธรรมที่มีคุณในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะอันบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง สัตว์ทั้งหลายมีกิเลส บังปญญาจตุรลีนจักขุอันน้อยมีอยู่ เพราะโทษที่มีได้ฟังธรรมจึงเสื่อมจากคุณ ที่จะฟังได้ฟังถึง ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมีอยู่ แม้เราเองจะไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อจะแสดงธรรม”

เมื่อพระสาวกทั้ง ๖๐ องค์ ได้จาริกประกาศพระศาสนาไปตามคามนิคมชนบท ได้มีกุลบุตร เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ใครจะอุปสมบท ก็ไม่สามารถจะให้อุปสมบทได้ จึงพามาเฝ้าพระพุทธองค์ หวังจะให้ประทานอุปสมบทให้ พระพุทธองค์ทรงเห็นความลำบากนั้น ทรงยกขึ้นเป็นเหตุแล้วทรง อนุญาตว่า “บัดนี้ เราอนุญาต เธอทั้งหลายจงให้กุลบุตรอุปสมบทในทิศนั้น ๆ ในชนบทนั้น ๆ เองเถิด กุลบุตรนั้นเธอพึงให้ปลงผมและหนวดเสียก่อน แล้วให้ห่มผ้าที่ย้อมด้วยน้ำฝาด แล้วให้นั่งกระโหียง ประนมมือ กราบเท้าภิกษุทั้งหลาย แล้วสอนให้ว่าตามว่า ‘พุทฺธิ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ทฺวติยมฺปิ ฯลฯ ตติยมฺปิ ฯลฯ’ ดังนี้” การบวชแบบนี้เรียกว่า ดิสรณคมนุปสัมปทา คือ การบวชด้วยการรับไตรสรณคมนัน ซึ่งพระองค์ทรงอนุญาตให้พระสาวกบวชกุลบุตรเป็นครั้งแรก

โปรดชฎิล

ภัททวัคคีย์บรรพชา ครั้งพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เมืองพาราณสีพอควรแก่พระประสงค์แล้ว จึงได้เสด็จไปยังอุรุเวลาเสนานิคม ในระหว่างทางเสด็จแวะพักที่ไร่ฝ้ายแห่งหนึ่ง ได้ทรงพบสหาย ๓๐ คน ซึ่งได้ชื่อว่า “ภัททวัคคีย์” พร้อมทั้งภรรยาเล่นอยู่ ณ ที่นั้น ทรงตรัสอนุพุพพิทถาและอริยสัจโปรดจนสหายเหล่านั้นได้ดวงตาเห็นธรรม แล้วประทานอุปสมบท (และทรงส่งไปประกาศพระศาสนา)

โปรดชฎิล ส่วนพระองค์เสด็จไปโดยลำดับถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชฎิล ๓ พี่น้องกับหมู่ศิษย์ ๑,๐๐๐ คน พี่ชายใหญ่ชื่ออุรุเวลกัสสปะ น้องชาย

คนกลางชื่อนทีกัสสปะ น้องชายคนเล็กชื่อยกัสสปะ ทั้งสามแยกกันสร้างอาศรม อยู่กับบริวารของตนใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา พระองค์ทรงทรมานอุรวลกัสสปะ ด้านวิธีต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่าลัทธินั้นไม่มีแก่นสาร จนอุรวลกัสสปะสลดใจ จึงพร้อมทั้งบริวารลอยผมที่เกล้าเป็นชฎาและเครื่องบริวารบำเพ็ญพรตและบูชาไฟ เสียในแม่น้ำทูลขออุปสมบท พระองค์ทรงประทานให้

ส่วนน้องชายทั้งสองตั้งอาศรมอยู่ทางใต้กระแสน้ำ ได้เห็นชฎาและบริวาร เครื่องบำเพ็ญพรต บูชาไฟ จึงพร้อมทั้งบริวารพากันมายังอาศรมพี่ชาย เห็นพี่ชาย ถือเพศเป็นภิกษุ ถามทราบความว่าพรหมจรรย์นี้ประเสริฐ จึงลอยชฎาและบริวาร ของชฎิลเสียเข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดาทูลขออุปสมบท พระองค์ก็ทรงประทานให้

ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร พระพุทธองค์เมื่อเห็นอินทรีย์ของภิกษุเหล่านั้นแก่กล้าแล้ว จึงทรงไปยัง ตำบลยาสีสะใกล้แม่น้ำคยา ประทับอยู่ ณ ที่นั้น ตรัสเรียกภิกษุเหล่านั้น มาพร้อมกันแล้วทรงแสดง “อาทิตตปริยายสูตร” พระสูตรว่าด้วยความร้อนใจ ความแห่งพระสูตรนั้นว่า สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน คือ

๑. อายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นของร้อน
๒. อายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธัมมมารมณฺ์ เป็นของร้อน
๓. วิญญาณ ผัสสะ และเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะอายตนะภายใน กับอายตนะภายนอก

กระทบกันเป็นของร้อน

ร้อนเพราะอะไร ร้อนเพราะไฟ ๓ กอง คือ ไฟคือราคะ ๑ ไฟคือโทสะ ๑ ไฟคือโมหะ ๑ และร้อนเพราะการเกิด แก่ ตาย ความเศร้าโศกคร่ำครวญ ความทุกข์ ความเสียใจ และความขัดเคืองใจ เมื่อจบพระธรรมเทศนาภิกษุทั้ง ๑,๐๐๓ รูป ได้สำเร็จพระอรหัตต์เป็นพระอรหันต์ในพระพุทธ-ศาสนา

โปรดพระเจ้าพิมพิสาร

พระพุทธองค์ครั้งประทับอยู่ที่คยาสี่สะตามควรแก่พระอัยยาคัยแล้ว พร้อมด้วยภิกษุสาวก เหล่านั้น เสด็จถึงกรุงราชคฤห์โดยลำดับ ประทับอยู่ ณ ลักขณวัน สวนตาลหนุ่ม พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าแผ่นดินมคธ ได้ทรงสดับกิตติศัพท์นั้นเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยราชบริวารและ ประชาชนออกไปเฝ้า ทรงนมัสการแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่อันสมควรแห่งหนึ่ง ส่วนราชบริวารและ ประชาชนนั้นมีอาการต่าง ๆ กัน แบ่งออกได้เป็น ๕ ประการ คือ (๑) บางพวกถวายบังคม (๒) บางพวกเพียงแต่กล่าววาจาปราศรัย (๓) บางพวกเพียงแต่ประนมมือ (๔) บางพวกเพียงแต่ ประกาศชื่อและโคตรของตน (๕) บางพวกก็นั่งนิ่งเฉยอยู่

พระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็นอาการของบริวารเหล่านั้นต่าง ๆ กัน ยังไม่สมควรจะรับพระธรรมเทศนา มีพระประสงค์ให้พระอรุณเวลกัสสปะ ซึ่งเป็นที่นับถือของชนเหล่านั้นประกาศความไม่มีสาระแก่นสารแห่งลัทธิเก่าให้ทราบ จึงได้ตรัสเรียกท่านพระอรุณเวลกัสสปะมาเมื่อท่านอรุณเวลกัสสปะประกาศความไม่มีแก่นสารแห่งลัทธิเดิมของตนแล้ว จึงลุกขึ้นชบศิระลงที่พระบาทพระบรมศาสดาทูลประกาศว่า “พระองค์เป็นพระศาสดาของข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นสาวกของพระองค์” พวกบริวารเหล่านั้นจึงได้น้อมจิตใจตั้งโสตคอยรับฟังพระธรรมเทศนา พระพุทธองค์ทรงแสดงอนุปุพพิททา ๕ และอริยสัจ ๔ เมื่อจบพระธรรมเทศนาพระเจ้าพิมพิสารพร้อมราชบริวารรวมเป็น ๑๑ นหุต (เท่ากับ ๑๑๐,๐๐๐) ได้ดวงตาเห็นธรรม อีกส่วนตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์

ความปรารถนาของพระเจ้าพิมพิสาร ครั้งนั้น พระราชประสงค์ของพระเจ้าพิมพิสารสำเร็จบริบูรณ์ พระองค์จึงกราบทูลว่า ครั้งก่อนเมื่อข้าพระองค์ยังเป็นราชกุมาร ได้ตั้งความปรารถนาไว้ ๕ อย่าง คือ

๑. ขอให้ข้าพเจ้าได้รับอภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดินในมครรัฐนี้เกิด
๒. ขอท่านผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้รู้เองโดยชอบ พึงมายังแคว้นของข้าพเจ้า
๓. ขอข้าพเจ้าพึงได้เข้าไปนั่งใกล้พระอรหันต์นั้น
๔. ขอพระอรหันต์นั้นพึงแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้า
๕. ขอข้าพเจ้าพึงรู้ทั่วถึงธรรมของพระอรหันต์นั้น

บัดนี้ ความปรารถนาของข้าพระองค์นั้นสำเร็จแล้วทั้ง ๕ ประการ

เมื่อพระเจ้าพิมพิสารกราบทูลเช่นนั้นแล้ว จึงแสดงตนเป็นอุบาสก และกราบทูลเชิญเสด็จพระบรมศาสดาพร้อมหมู่ภิกษุสงฆ์ เพื่อเสวยที่พระราชนิเวศน์ในวันพรุ่งนี้ เสด็จลุกจากที่ประทับ ถวายอภิวาท ทำประทักษิณแล้วเสด็จกลับในเช้าวันรุ่งขึ้น พระองค์ทรงอังคาส (คือถวายอาหาร) พระบรมศาสดาพร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ด้วยอาหารอันประณีต ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง เสร็จแล้วทรงจับพระเต้าทองหลังน้ำทักษิโณทกถวายพระราชอุทยานเวพวัน (สวนไม้ไผ่) เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยแห่งภิกษุสงฆ์ มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธาน พระพุทธองค์ทรงรับและทรงแสดงธรรมเทศนา อนุโมทนาให้อาจอภาวสำเร็จในสัมมาปฏิบัติตามสมควรแล้วเสด็จประทับอยู่ ณ เวพวันนั้น **เวพวันมหาวิหารนี้ นับเป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนา**

อัครสาวกบรรพชา ครั้งนั้น มาณพสกุลพราหมณ์สองสหาย คือ อุปติสสะ บิดาชื่อวังคันตะ มารดาชื่อสารี และโกณฑิยะ บิดาชื่อโกณฑิยะ มารดาชื่อโมคคัลลี บิดาของสองสหายเป็นนายบ้าน ตำบลนาลันทา สองสหายกับบริวารบวชอยู่ในสำนักสัทธชัยปริพาชก ณ กรุงราชคฤห์ แต่ยังมีได้บรรลุลหรมพิเศษอันเป็นที่สุดที่พอใจ จึงนัดหมายกันว่าผู้ใดได้บรรลุลหรมพิเศษก่อนผู้นั้นจงบอกแก่อีกผู้หนึ่ง

วันหนึ่งอุปติสสะได้พบท่านพระอัสสชิกำลังบิณฑบาตอยู่ มีอาการนำเลื่อมใส จึงติดตามไปข้างหลัง เมื่อถึงเวลาอันควรเข้าไปถามว่า “ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก ผิวพรรณของท่านหมดจดดีนัก ท่านบวชเฉพาะใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน ท่านชอบใจธรรมของใคร”

“ผู้มีอายุ เราบวชเฉพาะพระมหาสมณะ ผู้เป็นโอรสแห่งศากยสกุล พระองค์เป็นศาสดาของเราเราชอบใจธรรมของพระองค์” พระอัสสชิตอบ

“พระศาสดาของท่านสั่งสอนอย่างไร”

“ผู้มีอายุ เราเป็นคนใหม่ บวชยังไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ ไม่อาจแสดงธรรมโดยพิสดารได้ จักกล่าวโดยย่อพอรู้ความว่า ‘ธรรมใดเกิดแต่เหตุ พระศาสดาทรงแสดงเหตุแห่งธรรมนั้น และความดับแห่งธรรมนั้น พระองค์ทรงสั่งสอนอย่างนี้’”

อุปติสสะพอได้ฟังก็ได้ดวงตาเห็นธรรมว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา” เมื่อทราบวาทะบรมศาสดาประทับอยู่ที่เวฬุวัน จึงกล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น ขอท่านอาจารย์จงกลับไปก่อน ผมจะกลับไปบอกสหาย และจะพากันไปเฝ้าพระบรมศาสดา”

เมื่อพระเถระกลับไปแล้ว จึงกลับมาสู่อารามปริพาชกอันเป็นที่อยู่ บอกข่าวที่ได้ไปพบพระเถระและแสดงธรรมให้โกณฑิละฟัง โกณฑิละปริพาชกพอฟังจบก็ได้ดวงตาเห็นธรรม ทั้งสองจึงชวนกันไปลาสังขยผู้อาจารย์ ถูกห้ามไว้และอ้อนวอนให้อยู่หลายครั้งก็ไม่ฟัง พบบริวารมาเฝ้าพระบรมศาสดา ทูลขออุปสมบท พระองค์ทรงอนุญาต เมื่อบวชแล้วภิกษุสหธรรมิกส่วนมากเรียกท่านอุปติสสะว่า สารีบุตร เหตุเป็นบุตรของนางสารี เรียกท่านโกณฑิละว่า โมคคัลลานะเหตุเป็นบุตรนางโมคคัลลี ภิกษุผู้เป็นบริวารบวชแล้วไม่นานได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วบำเพ็ญเพียรก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ก่อน

ฝ่ายท่านพระโมคคัลลานะแต่อุปสมบทได้แล้ว ๗ วัน ไปทำความเพียรอยู่ที่บ้านกัลลวาลมุตตคาม แคว้นมคธ อ่อนใจนั่งโง่งงอยู่ พระพุทธองค์เสด็จไปที่นั่น ทรงแสดงอุบายระงับความง่วง ๘ ประการ มีทำใจถึงสัญญา และตรีกตรองพิจารณาถึงธรรมที่ได้ฟังมาแล้ว เป็นต้น ท่านพระโมคคัลลานะได้ดับอุบายแก้ง่วงและปฏิบัติตามพระโอวาทที่ทรงสั่งสอนก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในวันนั้นเอง ภายหลังได้รับการยกย่องเป็นพระอัครสาวกฝ่ายซ้ายเลิศทางมฤทธิ

ส่วนท่านพระสารีบุตรอุปสมบทแล้วได้กึ่งเดือน นั่งถวายงานพักอยู่เบื้องหลังพระบรมศาสดาที่ถ้ำสุกรขาตา เขิงภูเขาคิชฌกูฏ กรุงราชคฤห์ ได้ฟังพระธรรมเทศนาอันเป็นอุบายแห่งกาละทีฎฐิ ๓ ประการ และเวทนาปริคคหสูตร (การกำหนดเวทนา ๓ ประการ) ที่พระองค์ทรงแสดงแก่ปริพาชกชื่อทิมขะ (มีเล็บยาว) อัคคิเวสสนโคตร ก็ใช้ปัญญาพิจารณาไปตามกระแสพระธรรมเทศนา จิตก็หลุดพ้นจากอาสวะ ไม่ยึดมั่นด้วยอุปาทานได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ส่วนทิมขะปริพาชกนั้นได้เพียงดวงตาเห็นธรรม หมดความสงสัยในพระพุทธศาสนาทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนา แสดงตนเป็นอุบาสกแล้วหลีกไป ส่วนพระสารีบุตรภายหลังได้รียกย่องเป็นพระอัครสาวกฝ่ายขวา เลิศทางปัญญา

บทที่ ๓

มัชฌิมโพธิกาล

ทรงบำเพ็ญพุทธกิจในนครรัฐ

ประธานอุปสมบทแก่พระมหากัสสปะ คราวหนึ่งพระพุทธองค์เสด็จจาริกโปรดประชาชนในนครชนบทประทับอยู่ใต้ร่มไทร เรียกว่า พุทฺตตนิโครธ ในระหว่างกรุงราชคฤห์และนาลันทาต่อกัน ในเวลานั้น ปีผลิมาณพ กัสสปโคตร เบื่อหน่ายการครองเรือน ถีอเพศบรรพชิตบวชอุทิศพระอรหันต์ในโลก เพียวจาริกมาถึงที่นั่น พบพระพุทธองค์เกิดความเลื่อมใส นับถือพระองค์เป็นศาสดาของตนแล้วทูลขอบวช พระองค์ทรงประธานอุปสมบทให้ โดยการประธานโอวาท ๓ ข้อว่า

๑. กัสสปะ เธอพึงศึกษาว่า เราจักเข้าไปตั้งความละเอียดและความยำเกรงไว้ในภิกษุทั้งที่เป็นผู้เฒ่า ผู้ปานกลาง และผู้ใหม่อย่างแรงกล้า
๒. ธรรมใดก็ตาม ที่ประกอบไปด้วยกุศล เราจักเสวยหูลงฟังธรรมนั้น และพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมนั้น
๓. เราจักไม่ละสติที่เป็นไปในกาย คือ พิจารณาร่างกายเป็นอารมณ์ (กายคตาสติ) ครั้นทรงสั่งสอนอย่างนี้แล้ว ก็เสด็จหลีกไป

การบวชแบบนี้เรียกว่า “อุปสมบทโดยรับโอวาท ๓ ข้อ”

ท่านพระปิณฑลได้ฟังพุทธโอวาทที่ทรงสั่งสอนแล้ว บำเพ็ญเพียรไม่ช้านัก ในวันที่ ๘ แต่อุปสมบทมา ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เมื่อท่านเข้ามาสู่พระธรรมวินัย สหธรรมิกทั้งหลายมักเรียกชื่อท่านว่า **พระมหากัสสปะ**

แม้ท่านพระมหากัสสปะจะได้มาอุปสมบทโดยเอหิภิกขุอุปสัมปทาจากพระบรมศาสดา ณ กรุงราชคฤห์

มหาสันนิบาตแห่งสาวก ครั้งหนึ่ง เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จประทับอยู่ ณ เวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์ เมืองหลวงแห่งนครรัฐ ได้มีการประชุมพระสาวกครั้งใหญ่คราวหนึ่งเรียกว่า **จาตุรงคสันนิบาต** แปลว่า การประชุมมีองค์ ๔ คือ

๑. พระสาวก ๑,๒๕๐ องค์ มาประชุมพร้อมกันโดยมิได้นัดหมาย
๒. พระสาวกเหล่านั้นทั้งหมดล้วนเป็นพระอรหันต์ชีณาสพทั้งสิ้น

๓. พระสาวกเหล่านั้นล้วนบวชด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาทั้งสิ้น (คือมีพระพุทธองค์เป็นอุปัชฌาย์)

๔. วันนั้นเป็นวันพระจันทร์เพ็ญเต็มดวงเสวยมาฆฤกษ์ (เดือน ๓ ขึ้น ๑๕ ค่ำ)

เมื่อองค์ ๔ มาประชุมพร้อมกันเช่นนี้ พระองค์จึงทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์แก่พระสาวกเหล่านั้นนับแต่นั้นมาพระพุทธองค์ทรงแสดงทุกกึ่งเดือน ภายหลังเมื่อทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในสังฆกรรมทั้งหมด จึงทรงอนุญาตให้สาวกพระปาติโมกข์แทน

หัวใจพระพุทธศาสนา โอวาทปาติโมกข์ นับว่าเป็นหลัก หรือหัวใจพระพุทธศาสนา ซึ่งรวมคำสอนไว้ทั้งหมด มีใจความ ดังนี้ คือ

๑. ขันติ คือ ความอดทน เป็นตบะอย่างยอด ท่านผู้รู้กล่าวนิพพานว่าเป็นยอดบรรพชิต ผู้ฆ่าผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เชื่อว่าเป็นสมณะ
๒. การไม่ทำบาป (ความชั่ว) ทั้งปวง การยังกุศล (ความดี) ให้บริบูรณ์ และการทำจิตของตนให้ผ่องใส เป็นคำสอนของท่านผู้รู้
๓. การไม่พูดก่อนขออดกัน การไม่ประหัดประหารกัน ความสำรวมในปาติโมกข์ การรู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร การพอใจที่นอนที่นั่งอันสงบ การประกอบจิตไว้โดยยิ่ง เป็นคำสอนของท่านผู้รู้

ทรงอนุญาตเสนาสนะ ตอนต้นพุทธกาล ภิกษุสงฆ์สาวก ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง เมื่อพระเจ้าพิมพิสารถวายเวฬุวันให้เป็นที่ประทับพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ต่อมาเศรษฐกิจเมืองราชคฤห์เสื่อมใส จึงถวายวิหารแก่พระภิกษุสงฆ์ พระองค์ทรงอาศัยเหตุนี้จึงทรงอนุญาตเสนาสนะ คือ ที่นอนที่นั้ง ๕ ชนิด ได้แก่ (๑) วิหาร คือ กุฏิมีหลังคาและปีกทั้งสองข้างอย่างปกติ (๒) อัทธมโยคะ ได้แก่ โรงหรือร้านที่มุงด้านเดียว เช่น โรงขน โรงลิเก เป็นต้น (๓) ปราสาท บ้านหรือตึกปลูกซ้อนกันเป็นชั้น ๆ ตั้งแต่สองชั้นขึ้นไป (๔) หัมมียะ ได้แก่ ตึกหลังคาตัด ใช้หลังคาเป็นที่ตากอากาศได้ (๕) คูหา ได้แก่ ถ้ำ

ทรงแสดงวิธีทำปุพพเปตพลี พวกราหมณ์มีธรรมเนียมเช่นและทำทักษิณอุทิศบุรพบิดรของเขา เรียกว่า ศราท เนื่องจากกาฬาศพ ครอบรอบวันตายหรือต้นเดือนต้นปีบุรพบิดร ๓ ชั้น คือ พ่อ ปู่ ทวด พราหมณ์จะเซ่นด้วยก้อนข้าว เรียกว่า สปิณฑะ แปลว่า ผู้ร่วมก้อนข้าว บุรพบิดรพ้นจากนั้นไป หรือญาติผู้มีได้สืบสายโลหิตโดยตรงเป็นผู้จะพึงได้รับน้ำกรวด เรียกว่า สมานอก แปลว่า ผู้ร่วมน้ำ ส่วนพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ทำบุญอุทิศแก่เปรตชน คือ ผู้ตายทั่วไป โดยไม่จำกัดเพียงบุรพบิดรเท่านั้น จะเป็นเพื่อนมิตรสหายหรือใครก็ได้ โดยการกระทำทั้ง ๒ อย่าง คือ สปิณฑะและสมานอก โดยนำไปบริจาคในสงฆ์ แทนที่จะวางให้สัตว์มีกาเป็นต้นกิน แล้วกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่เปรตชนเหล่านั้น ทักษิณ

ที่อุทิศให้คนตายทั่วไป เรียกชื่อว่า ทักษิณานุทาน แปลว่า การตามเพิ่มให้ทักษิณบ้าง เรียกชื่อว่า มตกทาน แปลว่า การถวายทานอุทิศให้ผู้ตายบ้าง ส่วนทักษิณาที่อุทิศเฉพาะ บุรพบิดร เรียกว่า ปุพพเปตพลี

เปรตชน มีความหมายเป็น ๒ นัย

๑. หมายถึงคนตายไปแล้ว ได้ในคำว่า เบโต กาลกโต แปลว่า ผู้ละไปแล้วผู้ตายไปแล้ว
๒. หมายถึงสัตว์ที่เกิดในปิตติวิสัย เป็นพวกอหิสสมานกาย มีกายไม่ปรากฏที่เรียกกันว่า

เปรต

เปรตชนจะได้ผลทานเพราะเหตุ ๓ ประการ คือ

๑. ทายกบริจาคทานแล้วต้องอุทิศส่วนบุญไปให้
๒. ปฏิภาหผู้รับทานเป็นทักษิณียะ คือ ผู้ควรที่จะรับทาน
๓. เปรตชนนั้นได้รับส่วนบุญแล้วต้องอนุโมทนา

ทายกผู้ทำทักษิณาได้แสดงออก ๓ ประการ คือ

๑. ได้แสดงญาติธรรมให้ปรากฏ
๒. ได้ทำการบูชา คือยกย่องเปรตชน
๓. ได้เพิ่มกำลังให้แก่ภิกษุทั้งหลาย

เป็นอันได้บุญมิใช่น้อย

ทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ วันหนึ่งพระองค์ทรงทอดพระเนตรเห็นราชพราหมณ์ มีร่างกายผ่ายผอม มีผิวพรรณเศร้าหมอง ตรัสถามได้ว่าความว่าอยากจะทำอะไร แต่ไม่มีผู้ใดบวชให้ จึงตรัสให้ พระสารีบุตรเป็นอุปัชฌาย์บวชพราหมณ์ ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ตรัสให้เลิกการอุปสมบทด้วย ไตรสรณคมนุปสัมปทา ทรงอนุญาตให้อุปสมบทด้วยวิธีประชุมสงฆ์ตั้งญาติ ๑ ครั้ง และ สวดอนุสาวนา (สวดประกาศ) ๓ ครั้ง วิธีนี้เรียกว่า “ญาติติจตุตถกรรมวาจา” แม้ในสังฆกรรมอื่น ๆ ก็ทรงมอบอำนาจให้แก่สงฆ์ โดยแบ่งสงฆ์ออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. จตุวรรค ภิกษุ ๔ รูป สำหรับกรรมทั่วไป เว้นการให้อุปสมบท ปวารณา กรานกฐินอัฏฏกาน (การรับกลับเข้าหมู่)
๒. ปัญจวรรค ภิกษุ ๕ รูป สำหรับกรรมทั่วไป เว้นการให้อุปสมบทในมัชฌิมประเทศ และอัฏฏกาน
๓. ทศวรรค ภิกษุ ๑๐ รูป สำหรับกรรมทั่วไป เว้นอัฏฏกาน
๔. วิสดีวรรค ภิกษุ ๒๐ รูป สำหรับกรรมทั่วไป (ใช้ได้ทั้งสังฆกรรมทุกประเภท) สังฆกรรมทุกประเภท ภิกษุทุกรูปที่เข้าประชุมเห็นชอบ อนุมติ จึงจะใช้ได้ ถ้ามีผู้แย้ง เพียงรูปเดียวก็ใช้ไม่ได้

ทรงสอนผ่านคติธรรมคตโลก พระพุทธองค์ทรงเปลี่ยนแปลงการไหว้ทิศทั้ง ๖ ของสิงคาลมาณพ มาใช้ในหลักพระพุทธศาสนาว่า

๑. ทิศบูรพา อันเป็นทิศเบื้องหน้า ได้แก่ มารดา บิดา
 ๒. ทิศทักษิณ อันเป็นทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครู อาจารย์
 ๓. ทิศปัจฉิม อันเป็นทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตร ภรรยา
 ๔. ทิศอุดร อันเป็นทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย
 ๕. เหนือทิศ อันเป็นทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ลูกจ้าง คนใช้
 ๖. อุบริมทิศ อันเป็นทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์
- ผู้ที่จะไหว้ทิศทั้ง ๖ ควรเว้นสิ่งต่อไปนี้ คือ
๑. กรรมกิเลส คือการงานอันเศร้าหมอง ๔ อย่าง
 ๒. อคติ คือความลำเอียง ๔ อย่าง
 ๓. อบายมุข คือทางหายนะ ๖ อย่าง

ทรงแสดงวิธีทำเทวดาพลี การสังเวทเทวดาเป็นธรรมเนียมของพวกอริยกะในครั้งพุทธกาล พวกอริยกะนั้นยังนับถือเทวดาทั้งที่ให้คุณและให้โทษ การสังเวทเทวดาที่ให้คุณก็เพื่อให้มีความเอ็นดูยิ่งขึ้น สังเวทเทวดาที่ให้โทษ ก็เพื่อไม่ให้คิดร้าย

ครั้งหนึ่ง พระบรมศาสดาเสด็จจาริกถึงบ้านปาฏลิกาม (ปาฏลีนคร) แขวงมคธได้รับ อาราธนา เพื่อเสวยภัตตาหารที่เมืองใหม่พร้อมกับภิกษุสงฆ์จากสุณิธพราหมณ์และวัสสการพราหมณ์ ๒ มหาอำมาตย์ของพระเจ้าชาตศัตรุ ผู้กำลังคุมการก่อสร้างพระนครเพื่อป้องกัน ชาววัชชี เมื่อพระองค์และภิกษุสงฆ์เสวยเสร็จแล้ว ทรงอนุโมทนาด้วยคาถามีคำว่า

“กุลบุตรผู้เป็นบัณฑิตอยู่ในที่ใด ฟังนิมนต์ผู้ประพฤติพรหมจรรย์มีศีลหมดจด สำรวมดีแล้วมาฉัน ณ ที่นั้น แล้วอุทิศส่วนบุญกุศลให้แก่เทวดาผู้สิงสถิต ณ ที่นั้น เทวดาทั้งหลาย อันกุลบุตรนั้นบูชาแล้วย่อมนับถือตอบ แต่นั้นย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรนั้นด้วยเมตตา ดูจมารดาที่บุตร กุลบุตรอันเทวดาอนุเคราะห์แล้ว ย่อมเห็นผลอันเจริญทุกเมื่อ”

เสด็จสักกชนบท

โปรดพุทธบิดา พระเจ้าสุทโธทนะ พุทธบิดาทรงทราบว่ พระบรมศาสดาทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ แล้วเสด็จจาริกแสดงธรรมสั่งสอนบรรพชิตและคฤหัสถ์มาโดยลำดับ เสด็จประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์ มีพระราชประสงค์จะทรงได้เห็น จึงตรัสสั่งกาพุทธายี อำมาตย์ให้ไปเชิญเสด็จ พระพุทธองค์ทรงรับอาราธนา เสด็จพระดำเนินวันหนึ่งสิ้นหนทาง ๑ โยชน์* จากกรุงราชคฤห์

* โยชน์ = ๑๖ กิโลเมตร

ถึงกรุงกบิลพัสดุ์ ระยะทาง ๖๐ โยชน์ ทรงใช้เวลา ๒ เดือน จึงบรรลุถึงกรุงกบิลพัสดุ์
แคว้นสักกชนบท ประทับอยู่ที่นิโครธารามพร้อมด้วยภิกษุบริวาร ๒ หมื่นองค์ ทรงทำลาย
ทิวภูมิมานะของพวกศากยภิกษุตรียจนเป็นเหตุมหัศจรรย์ ฝนโบกขรพรรษตกลงมาในสมาคมนั้น
พวกภิกษุสงฆ์ทูลถาม จึงได้ตรัสเวสสันดรชาดก

ในวันรุ่งขึ้น ทรงเสด็จออกบิณฑบาตพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ไปยังบ้านเรือนประชาชนทั่วไป
พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบ รีบตามเสด็จไปเชิญเสด็จกลับ พระองค์ตรัสว่าเป็นกิจวัตรของ
สมณะ แล้วตรัสธรรมเทศนาโปรดจนพระเจ้าสุทโธทนะบรรลุโสดาปัตติผล

โปรดอนาถบิณฑิกเศรษฐี

กาลครั้งหนึ่ง คฤหบดีชาวเมืองสาวัตถี แคว้นโกศล ชื่อสุทัตต์ ได้เนमितกนามว่า
อนาถบิณฑิกะ แปลว่า ก้อนข้าวสำหรับคนอนาถ เป็นคนใจบุญได้ไปกรุงราชคฤห์ด้วยภารกิจบางอย่าง
พักอาศัยอยู่ที่บ้านของเศรษฐีเมืองนั้น ได้เห็นท่านเศรษฐีตาละวณสั่งคนใช้ให้เตรียมอาหารมีประการ
ต่าง ๆ จึงได้ถาม ทราบความว่า ได้นิมนต์พระสงฆ์มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธานมาฉันในวันรุ่งขึ้น
พอได้ยินคำว่า พระพุทธเจ้า อนาถบิณฑิกะตกตะลึงใครจะได้เฝ้าแต่ถูกห้ามไว้ว่าเป็นเวลาไม่สมควร
พอรุ่งขึ้นก่อนที่พระองค์จะเสด็จมา อนาถบิณฑิกเศรษฐีรีบไปเฝ้าเสียก่อนที่สี่วัน ได้ฟังอนุพุทพิกถา
และอริยสัจ ๔ ก็บรรลุโสดาปัตติผลแล้วกราบทูลแสดงตนเป็นอุบาสก

บทที่ ๔

ปัจฉิมโพธิกาล

ทรงปลงอายุสังขาร

เสด็จบ้านเวพुकคาม เมื่อพระองค์เสด็จพระพุทธดำเนินสั่งสอนเวไนยสัตว์ ในคามนิคมชนบทราชธานีต่าง ๆ มีเมืองราชคฤห์ เป็นต้น ประดิษฐานพุทธสาวกมณฑลให้เป็นไปนัยกาลกำหนด แต่ได้ตรัสรู้มาแล้วได้ ๔๔ พรรษา ครั้นพรรษาที่ ๔๕ เสด็จจำพรรษา ณ บ้านเวพुकคาม เขตเมืองเวสาลี ภายในพรรษากาลนั้น พระองค์ทรงพระประชวรชราพาธกล้า เกิดทุกขเวทนา ไกล้มรณชนม์พินาศ แต่พระองค์ทรงดำรงพระสติสัมปชัญญะ ทรงอดกลั้นทุกขเวทนา ด้วยอิริยาบถขันติ เห็นว่ายังมีควรที่จะปรินิพพาน จึงขับไล่บาบัตอาพาธนั้นให้สงบระงับไป ทรงสั่งสอนภิกษุสงฆ์ในเอกายนมรรค คือ สติปัญญาทั้ง ๔ และปกิณณกเทศนาตามสมควร

ทรงปลงอายุสังขาร จนกาลล่วงไปถึงมาฆปุณณมี แห่งฤดูเหมันต์ (ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓) เวลาเช้าวันนั้นพระองค์ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จโคจรบิณฑบาต ณ เมืองเวสาลีครั้นหลังเวลาภัตตาหารด่ำเสร็จให้พระอานนท์ถือเอาผ้าสีทณะสำหรับรองนั่ง เสด็จไปยังป่าवालเจตีย์ เพื่อสำราญพระอิริยาบถในเวลากลางวัน พระพุทธองค์ทรงพระประสงค์จะให้พระอานนท์กราบทูลอาราธนาให้ดำรงอยู่ชั่วอายุกับหนึ่งหรือเกินกว่าอายุกับ จึงได้ตรัสโอภาสปริยายนิมิตอันชัดถึง ๓ ครั้ง แสดงอนุภาพแห่งอิทธิบาททาวนาสามารถจะให้ท่านผู้เจริญดำรงอยู่ได้อายุกับหนึ่ง หรือเกินกว่าอายุกับ แต่มารเข้าตลบใจท่านพระอานนท์ จึงไม่สามารถรู้ทัน มิได้อาราธนาพระองค์จึงทรงขับพระอานนท์ไปเสียจากที่นั้น

ครั้นท่านพระอานนท์หลีกไปไม่ช้า มารได้เข้าไปเฝ้า ยกเนื้อความแต่ปางหลัง เมื่อเริ่มแรกตรัสรู้และกราบทูลว่า “บัดนี้ ปริสทมบัติ (ความถึงพร้อมด้วยบริษัท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา) พระพรหมจรรย์ก็สมบูรณ์ดังพุทธประสงค์ทุกประการแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงปรินิพพานเถิด บัดนี้เป็นกาลที่จะปรินิพพานแห่งพระผู้มีพระภาคแล้ว” พระองค์จึงตรัสว่า “ดูก่อนมารผู้มีบาป เธอจงมีความขวนขวายน้อยเถิด ความปรินิพพานแห่งตถาคตจักมีในไม่ช้า แต่จะไปอีก ๓ เดือน ตถาคตจักปรินิพพาน”

ลำดับนั้น พระพุทธองค์ทรงมีพระสติสัมปชัญญะ ทรงปลงอายุสังขาร ณ ป่าवालเจตีย์นั้น ก็เกิดมหัศจรรย์แผ่นดินไหวใหญ่ และชนลุกชูชันสยอเกล้านำสะพรั่งกลัว ทั้งกลองทิพย์ก็บันลือลั่นในอากาศ

เหตุเกิดแผ่นดินไหว ๘ ประการ ท่านพระอานนท์เกิดพิศวงความมหัศจรรย์นั้น จึงเข้าไปถวายบังคม แล้วทูลถาม พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “เหตุที่จะให้เกิดแผ่นดินไหวใหญ่มี ๘ ประการ คือ (๑) ลมกำเริบ (๒) ท่านผู้มีฤทธิ์บันดาล (๓) พระโพธิสัตว์จุติจากดุสิตลงสู่พระนคร (๔) พระโพธิสัตว์ประสูติ (๕) พระโพธิสัตว์ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ (๖) ตลาคต แสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตร (๗) ตลาคตปลงอายุสังขาร (๘) ตลาคตปรินิพพานด้วย อนุภาทิเสสนิพพานธาตุ”

สถานที่ทรงกระทำนิมิตโอกาส ๑๖ ตำบล ท่านพระอานนท์ได้ทราบว่าจะทรงปลงอายุสังขาร จึงกราบทูลอาราธนาว่า “ขอพระผู้มีพระภาคจงดำรงอยู่กับหนึ่งเกิด เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” พระองค์ตรัสห้ามว่า “อย่าเลย อานนท์ ท่านอย่าได้อ่อนวอนตลาคตเลย บัดนี้ มีไฉ่กาลเพื่อจะวิงวอนเสียแล้ว เมื่อตลาคตทำนิมิตโอกาส หากอานนท์พึงวิงวอนไซ้ ตลาคตพึงห้ามเสีย ๒ ครั้ง ครั้นวาระที่ ๓ ตลาคตจะรับอาราธนา แต่อานนท์มิได้วิงวอน เพราะเหตุนี้ จึงเป็นความผิดของอานนท์ ผู้เดียว” สถานที่ที่ตลาคตทำนิมิตโอกาส ๑๖ ตำบล คือ **เมืองราชคฤห์ ๑๐ ตำบล ได้แก่**

๑. ภูเขาชิลมกุฏ	๒. โคตมนิโครธ
๓. เหวที่ทังโจร	๔. ถ้ำสัตตบรรณคูหาข้างภูเขาเวภารบรรพต
๕. กาศศิลา เชิงภูเขาอิสสิลิลิบรรพต	๖. เนืองสัปปีโสณฑิกา ณ ลีตวัน
๗. ตโปทาราม	๘. เวฬุวัน
๙. ชีวกัมพวัน	๑๐. มัททกุจฉิมิคทายวัน

และเมืองเวสาลี ๖ ตำบล ได้แก่

๑. อุเทนเจดีย์	๒. โคตมกเจดีย์
๓. สัตตัมพเจดีย์	๔. พหุปัตตเจดีย์
๕. สारันทเจดีย์	๖. ปาวาลเจดีย์

ปัจฉิมบิณฑบาต เมื่อพระองค์ตรัสแก่พระอานนท์แล้ว จึงเสด็จพุทธดำเนินไปยังกุฎาคารศาลาปามหาวัน ให้พระอานนท์เรียกประชุมภิกษุทั้งหลายที่อาศัยอยู่เมืองเวสาลีแล้วเสด็จประทับ พุทธอาสน์ตรัสประทานโอวาทสอนภิกษุสงฆ์ด้วยอภิญาตศีลธรรม ธรรมที่ทรงแสดงด้วย ปัญญาอันยิ่ง ได้แก่ สติปัญฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทริย ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ เพื่อประโยชน์สุขเกื้อกูลแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพื่ออนุเคราะห์ สัตว์โลก และทรงแสดงสังเวคกถาและอัปมาทธรรมครั้งรุ่งขึ้น ทรงนุ่งห่มแล้ว ถือบาตรจีวร เสด็จเข้าไป บิณฑบาตยังเมืองเวสาลี ครั้นปัจฉิมกัถกกลับจากบิณฑบาตแล้ว ทอดพระเนตร เมืองเวสาลีเป็นนาควาโลก คือทรงกลับพระองค์ (กลับหันหลัง เหมือนช้างเหยี่ยวหลัง)

ทอดพระเนตร อันเป็นอาการแห่งมหาบุรุษตรัสกะพระอานนท์ว่า “ดูก่อนอานนท์ ตลาคตเห็นเมืองเวสาลีครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้าย เรามาพร้อมกันไปบ้านภัณฑุคามกันเถิด” พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ประทับอยู่ ณ บ้านภัณฑุคามนั้น ตรัสเทศนาจริยธรรม ๔ ประการ คือ คีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติ ต่อแต่นั้นก็เสด็จไปยังบ้านหัตถิลคาม อัมพคาม ชัมพูคาม และโกคนคร ประทับอยู่ที่อานันทเจดีย์ ตรัสมหาปเทศ ๔ ฝ่ายพระสูตรว่า “ถ้าจะมีผู้ใดมาอ้างว่านี้เป็นธรรม เป็นวินัย เป็นสัตตสุตตันต์ เธออย่าพึงรีบเชื่อและอย่าพึงปฏิเสธก่อน พึงเรียนบทพญัชชนะให้แน่นอนแล้วพึงสืบสวนในสูตร พึงเทียบในวินัยถ้าสอบไม่ตรงกันในสูตรเทียบกันไม่ได้ในวินัย พึงเข้าใจว่านั่นไม่ใช่คำของพระผู้มีพระภาคเจ้า เธอผู้นั้นรับมาผิดจามาเคลื่อนคลาด ถ้าสอบกันได้เทียบกันได้ นั่นเป็นคำของพระผู้มีพระภาค” เป็นต้น

เมื่อวันคืนล่วงไปใกล้กำหนดจะประนิพพาน พระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ได้เสด็จไปยังเมืองปาวานคร ประทับอยู่ที่สวนมะม่วงของนายจุนทกัมมารบุตร นายจุนทกัมมารบุตรทราบข่าวจึงไปเฝ้าได้ฟังธรรมมีกถาแล้วเลื่อมใส จึงได้กราบทูลนิมนต์พระองค์พร้อมภิกษุสงฆ์เพื่อฉันภัตตาหารในวันรุ่งขึ้นแล้วลากลับ

รุ่งขึ้นเวลาเช้า อันเป็นวันวิสาขปุณณมี (ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖) พระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จไปถึงบ้านของนายจุนทะ ประทับ ณ พุทธอาสน์แล้ว ตรัสเรียกหานายจุนทะมาว่า “ดูก่อนจุนทะ สุกกรมัททวะ (เห็นชนิดหนึ่ง) ที่เธอได้จัดแจงไว้ฉัน จงอังคาส (ถวาย) แก่ตลาคตเท่านั้น ส่วนของเคี้ยวของฉันอันประณีต เธอจงอังคาสภิกษุสงฆ์เถิด” นายจุนทะทำตามพระพุทธรประสงค์ เมื่อเสร็จภัตตาหารแล้วตรัสให้นายจุนทะนำสุกรมัททวะไปฝังเสีย มิให้ผู้ใดบริโภค ทรงแสดงธรรมมีกถาแล้วเสด็จกลับ

ทรงพระประหาร

เมื่อพระพุทธรองค์ทรงเสวยภัตตาหารของนายจุนทะแล้ว ก็เกิดอาพาธอย่างแรงกล้า ทรงพระประหารลงพระโลหิต (อาเจียนเป็นเลือด) ใกล้แต่มรณทุกซ์ ทรงมีพระสติสัมปชัญญะ ทรงอดกลั้นด้วยยธิวาสนขันติ จึงตรัสแก่พระอานนท์ว่า “อานนท์ เรามาพร้อมกันเถิด เราจักไปเมืองกุสินารา เมื่อเสด็จมากลางทางทรงเหน็ดเหนื่อย ทรงแวะเข้าประทับร่มไม้แห่งหนึ่ง ตรัสให้พระอานนท์ปูผ้าสังฆาฏิพับเป็นสี่ชั้น แล้วประทับนั่ง ตรัสให้นำน้ำมาให้ดื่ม ท่านพระอานนท์นำบาตรไป น้ำที่ช้อนเพราะเกวียน ๕๐๐ เล่มก็กลับใส พระอานนท์ตักน้ำนำมาถวายแล้วกราบทูลถึงความมหัศจรรย์

ขณะนั้นบุตรแห่งมัลลกะศรัยชื่อกุกุสะ เคยเป็นศิษย์แห่งสำนักอาหารดาบส กาลามโคตร ร่วมกัน เดินผ่านมาเห็นเข้าจำได้ จึงเข้าไปเฝ้า ได้ฟังสันติวิหารธรรม เกิดเลื่อมใส ได้ถวายผ้าสังฆาฏิ ๑ คู่ แล้วหลีกไป เมื่อพระองค์ทรงนุ่งห่ม ปรากฏว่าผิวพรรณงามยิ่งนักเป็นที่น่ายมหัศจรรย์ พระอานนท์กราบทูลสรรเสริญ พระองค์ตรัสว่า “ผิวกายของตลาคตจะผุดผ่องสวยงามยิ่งใน ๒ กาล คือ

ในราตรีที่จะได้ตรัสรู้ และในราตรีที่จะปรินิพพาน คุณอนอนนท ในยามสุดท้ายแห่งราตรีวันนี้ตลาคค จักปรินิพพาน ณ ระหว่างไม้รังทั้งคู่ที่ศาลาโนทยานเมืองกุสินารา อนนท เราไปยังแม่น้ำกกุชานที่กั้นเกิด”

บิณฑบาตทาน ๒ คราว มีผลเท่ากัน ครั้นถึงแม่น้ำกกุชานที่ เสด็จลงตรงและเสวยพอเพียงพุทธประสงค์ เสด็จขึ้นประทับที่สวนมะม่วง ตรัสให้พระจุนทกเถระปูลาดสังฆาฏิให้เป็นที่ชันถวายเป็นสำเร็จ สีหไสยา (นอนแบบราชสีห์) โดยข้างเบื้องขวา แล้วตรัสเรียกพระอนนทมาว่า “อนนท อาจจะมีบ้างที่ใครบางคนจะทำความเดือดร้อนแก่นายจุนทกัมมารบุตรว่า “จุนทะ ไม่เป็นลาภของท่านเลย ท่านไม่ได้ดีเลย พระตลาคคเจ้าเสวยภัตตาหารของท่านเป็น ครั้งสุดท้ายแล้วเสด็จปรินิพพาน” อนนท ความเดือดร้อนของนายจุนทะนั้น เธอทั้งหลาย พึงระงับเสียให้สงบด้วยพลอบให้เบาใจว่า “คุณอนนทเป็นลาภใหญ่ของท่าน ท่านได้ดีแล้ว พระตลาคคเจ้าเสวยภัตตาหารของท่านแล้วปรินิพพาน เราได้รับฟังมาเฉพาะพระพักตร์ว่า บิณฑบาต ๒ คราว คือ

๑. บิณฑบาตที่พระตลาคคเจ้าเสวยแล้วตรัสรู้
๒. บิณฑบาตที่พระตลาคคเจ้าเสวยแล้วปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุมีผลเสมอกัน มีวิบากเสมอกัน มีผลมาก มีอานิสงส์มากกว่าบิณฑบาตทั้งหลายอื่น ๆ “กรรมที่ให้อายุ วรรณะ สุข ยศ สวรรค์ และความเป็นอธิบดี นายจุนทะได้สั่งสมก่อสร้างแล้ว” ดังนี้ ต่อแต่นั้นเสด็จข้ามแม่น้ำหิรัญญูตีถึงศาลาโนทยาน เมืองกุสินาราตรัสให้พระอนนท ตั้งเตียง หันพระเศียรไปทางทิศอุดร ระหว่างต้นไม้รังทั้งคู่ทรงสำเร็จ สีหไสยา มีพระสติ สัมปชัญญะแต่มิได้มีมณสิการที่จะลุกขึ้น เพราะเป็นการบรรทมครั้งสุดท้าย เรียกว่า อนุชฎานไสยา

ปรารภสักการบูชา สมัยนั้น ต้นรังทั้งคู่ก็ผลิดดอกอันมิใช่ฤดูกาล ตั้งแต่โคนต้นตลอดยอด บานสะพรั่งหล่นลงมา แม้ออกมณฑลารพอันเป็นดอกไม้เมืองสวรรค์ ก็ตกลงมาจากอากาศ เพื่อบูชาพระตลาคคเจ้า เป็นที่น่ายศจรรย ถ้าดับนั้น พระพุทธองค์ตรัสเรียกพระอนนทมา ตรัสว่า “คุณอนนท ตลาคคเป็นผู้อันบริษัทสักการบูชาด้วยสักการะพิเศษเพียงเท่านั้นหามิได้ อนนท บริษัททั้ง ๔ ผู้ใดก็ตามเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ยิ่งปฏิบัติธรรมโดยสมควร ผู้นั้นชื่อว่า เคารพสักการะตลาคคด้วยการบูชาอย่างยิ่ง

สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล

สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล คือ

๑. สถานที่พระตลาคคเจ้าบังเกิดแล้ว คือ ประสูติจากพระครรภ์พระมารดา
๒. สถานที่พระตลาคคเจ้าตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ

๓. สถานที่พระตถาคตเจ้าแสดงพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร

๔. สถานที่พระตถาคตเจ้าปรินิพพานแล้วด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุสถานที่ ๔ ตำบลนี้ ทรงแสดงแก่พระอานนท์ว่า “เป็นที่ควรจะเห็น ควรจะดู และควรให้เกิดความสังเวชแห่งกุลบุตรผู้มีศรัทธา บริษัททั้ง ๔ ผู้มีศรัทธาจักมายังสถาน ๔ ตำบลนั้นด้วยความเชื่อว่า พระตถาคตเจ้าบังเกิดแล้ว ณ ที่นี้ พระองค์ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ที่นี้ พระองค์ได้แสดงธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว ณ ที่นี้ พระองค์เสด็จปรินิพพานแล้วด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ ณ ที่นี้ ดูก่อนอานนท์ ชนทั้งหลายเหล่าใด เทียวไปยังเจดีย์จาริกอยู่ จักเป็นคนเลื่อมใส เมื่อทำกาลกิริยาหลง ชนเหล่านั้นจะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์”

การปฏิบัติในสตรีเพศ พระองค์ทรงแสดงการปฏิบัติอันสมควรในสตรีเพศ ดังนี้

๑. ไม่เห็น ไม่ดูเสียเลย เป็นการดี
๒. ถ้าเห็นแล้ว และจำเป็นต้องดู การไม่พูดไม่เจรจา เป็นการสมควร
๓. ถ้าจำเป็นต้องพูด ต้องเจรจา ก็ต้องมีสติอยู่เสมอ

อุปารหบุคคล ๔ จำพวก

เมื่อพระองค์ตรัสวิธีปฏิบัติพุทธสรีระเช่นเดียวกับพระเจ้าจักรพรรดิแล้ว ทรงแสดงอุปารหบุคคล คือ บุคคลที่ควรแก่การประดิษฐานไว้ในสถูป ๔ จำพวก คือ

๑. พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
๒. พระปัจเจกพุทธเจ้า
๓. พระอรหันตสาวก
๔. พระเจ้าจักรพรรดิ

บุคคลพิเศษ ๔ จำพวกควรบรรจุอัฐิธาตุไว้ในสถูปตั้งไว้ให้เป็นที่สักการบูชาแก่ชนทั่วไป การบูชาอันสามารถจะเป็นปัจจัยนำสัตว์ให้เกิดในสุคติโลกสวรรค์ตามกำลังความเลื่อมใสแห่งจิตของตน

ประทานโอวาทและสรรเสริญพระอานนท์ เมื่อพระอานนท์หลบหลีกไปยืนร้องไห้ พระองค์ให้เรียกหาพระอานนท์มาแล้วตรัสว่า “สิ่งใดเป็นของเกิดขึ้น มีขึ้น อันปัจจัยแต่งขึ้น สิ่งนั้นมีความฉิบหายเป็นธรรมดา อันใคร ๆ จะปรารถนาว่า “ขอสิ่งนั้นอย่าฉิบหายเลย” นั้นไม่ใช่ฐานะที่จะเป็นไปได้” แล้วตรัสสรรเสริญพระอานนท์แก่เหล่าภิกษุ โดยใจความว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีตก็ได้ ในอนาคตก็ดี มีภิกษุผู้อุปัฏฐากพระองค์อย่างยิ่งก็เท่าพระอานนท์นี้แหละไม่ยิ่งไม่หย่อนกว่านี้ พระอานนท์เป็นบัณฑิตดำเนินตนด้วยปัญญาย่อมรู้จักที่บริษัทใดจะเฝ้าพระตถาคต” อนึ่ง พระองค์ทรงแสดงข้ออัศจรรย์ ๔ ประการในพระอานนท์ว่า “เมื่อใดบริษัททั้ง ๔ เข้าใกล้ พอได้เห็นพระอานนท์ก็มีจิตยินดี ถ้าแสดงธรรมก็ชื่นชมภายิต ไม่อ้อมไม่เบื้อ เมื่อพระอานนท์หยุดนิ่ง บริษัททั้งหลายซึ่งได้ฟังแล้วก็ยินดี ไม่อ้อมไม่เบื้อ”

ตรัสเมืองกุสินารา พระอนันททูลว่าเมืองกุสินาราเป็นเมืองเล็ก ขอให้เสด็จไปปรินิพพานเมืองอื่นที่ใหญ่กว่า พระองค์ตรัสว่า ในกาลก่อน เมืองนี้เป็นราชธานี ชื่อกุสวดี โดยยาว ๑๒ โยชน์ กว้าง ๙ โยชน์ กีกก้องไปด้วยเสียง ๑๐ ประการ ทั้งกลางคืนกลางวัน คือ เสียงช้าง ม้า รถ เกรี่ (กลอง) ตะโพน พิณ ขับร้อง กังสดาล สังข์ และเสียงคนเรียกกันบริโภคนอาหาร ซึ่งมีพระเจ้าจักรพรรดิผู้สมบูรณ์ไปด้วยรัตนะ ๘ ประการ พระนามว่า มหาสุทนต์ปกครองโดยธรรม

โปรดสุภททปริพาชก ครั้งเมื่อมัลลกษัตริย์ได้ถวายอภิวาทเสด็จในปฐมยาม สมัยนั้น ได้มีปริพาชกผู้หนึ่งชื่อสุภททได้ขอเข้าเฝ้า พระอนันททักทวนไว้ถึง ๓ ครั้ง พระองค์ทรงได้สติ จึงตรัสให้เข้าเฝ้า สุภททปริพาชกทูลถามถึงเรื่องครูทั้ง ๖ คือ ปุณณกัสสป มัคชลิโคศล อจิตเตสสัมพล ปกุกุทธกัจจายนะ สัตถุชัยเวฬุภุตร นิครนถนาฏบุตรว่าตรัสรู้ด้วยปัญญาจริงหรือไม่ พระองค์ตรัสตอบว่า “มรรคมืองค์ ๘ มีอยู่ในธรรมวินัยใด พระอริยบุคคลย่อมมีในธรรมวินัยนั้น แต่มรรคมืองค์ ๘ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น หากว่าชนทั้งหลายยังปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอยู่ไซ้ (ปฏิบัติตามอริยมรรค ๘) โลกจะไม่พินิจว่างจากพระอรหันต์” สุภทททะเกิดเลื่อมใสทูลขอบวชเมื่อบวชแล้วหลีกตนออกจากหมู่คณะ บำเพ็ญเพียรไม่ช้าก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน นับเป็นพระอรหันต์สาวกองค์สุดท้าย

ประทานโอวาท พระพุทธองค์ตรัสประทานโอวาทแก่ภิกษุบริษัทว่า “เธอทั้งหลายอย่ามีความดำริว่า ปาพจน์ คือ ศาสนธรรม มีพระศาสดาล่วงแล้ว พระศาสดาแห่งเราทั้งหลายไม่มี เธอทั้งหลายไม่พินิจเห็นเช่นนั้น ธรรมก็ดี วินัยก็ดี อันใดอันเราได้แสดงแล้วได้บัญญัติไว้แล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจักเป็นศาสดาแห่งเธอทั้งหลายโดยกาลล่วงไปแล้วแห่งเรา” ต่อแต่นั้น ทรงสั่งสอนให้ภิกษุร้องเรียกกันและกันโดยโวหารอันสมควรว่า ภิกษุเถระผู้แก่พรรษา พึงเรียกภิกษุที่อ่อนกว่าตนโดยชื่อ หรือโคตร หรือโดยคำว่า “อาวุโส” ส่วนภิกษุใหม่ที่อ่อนพรรษา พึงเรียกภิกษุเถระที่มีพรรษาแก่กว่าตนว่า “กันเฒ่า” หรือ “อายุสมา”

วิธีลงพรหมทัณฑ์ แล้วตรัสถึงวิธีลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันนะว่า เมื่อพระองค์ล่วงไปแล้วสงฆ์พึงลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุฉันนะ โดยภิกษุทั้งหลายไม่พึงว่ากล่าว ไม่พึงให้โอวาท ไม่พึงสั่งสอน เธอจะทำอะไรก็ช่าง นี้ชื่อว่า พรหมทัณฑ์

ปัจฉิมโอวาท ทรงตรัสเตือนภิกษุเป็นครั้งสุดท้ายว่า “บัดนี้ ตถาคตขอเตือนเธอทั้งหลายให้รู้ว่าสังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังกิจทั้งปวงอันเป็นประโยชน์ตน และผู้อื่นให้บริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาทเถิด” พระดำรัสนี้เป็นปัจฉิมโอวาท คือ คำสั่งสอนครั้งสุดท้าย

นิพพาน

ต่อแต่นั้นพระองค์มิได้ตรัสอะไรเลย ทรงทำปรีณิพพานบริกรรมด้วยอนุปปวิหารสมาบัติ ทั้ง ๙ คือ ทรงเข้ารูปสมาบัติทั้ง ๔ (รูปฌาน) ตามลำดับ ออกจากรูปฌานที่ ๔ แล้วเข้ารูปสมาบัติทั้ง ๔ (อรูปฌาน) ออกจากอรูปฌานที่ ๔ แล้วเข้าสัญญาเวทียตนิโรธดับจิตตสังขาร คือ สัญญาและเวทนา ครั้นแล้วทรงออกจากสัญญาเวทียตนิโรธเข้าสู่รูปฌาน ๔ ที่ถอยหลังตามลำดับกลับมาจนกระทั่ง ปฐมฌาน ออกจากปฐมฌานแล้วเข้าสู่ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌานโดยลำดับ พิจารณาองค์ แห่งจตุตถฌานนั้นแล้ว เสด็จออกจากฌานนั้นยังมีทันเข้าสู่รูปสมาบัติ ก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ ยามสุดท้ายแห่งราตรีวันอังคารขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ก่อนพุทธศก ๑ ปี ในขณะนั้นก็ยังบังเกิด แผ่นดินไหวใหญ่สั่นสะเทือน โลมชาติชูชันสยดสยอง กลองทิพย์ก็บันลือสนั่นสำเนียงในอากาศ

บทที่ ๕

อปรกาล

ถวายพระเพลิง

เมื่อสว่างแล้ว ท่านพระอนุรุทธเถระเจ้าจึงบัญชาให้พระอานนทเถระไปแจ้งข่าวปริณิพพานแก่พวกมัลลกะศรัย พวกมัลลกะศรัยทราบ ก็ทรงกำสรดโสภาคต่าง ๆ ทรงให้ประกาศให้ประชาชนทราบไปทั่วพระนคร แล้วนำดอกไม้ ของหอม ดนตรี ผ้าขาว ๕๐๐ พับ เสด็จไปยังศาลาโนทยาน ทำการสักการบูชาพระพุทธศรีระอย่างมโหฬาร ตลอดทั้ง ๖ วัน ๖ คืน

ครั้นรุ่งขึ้นวันที่ ๗ มัลลปาโมกข์ทั้ง ๘ องค์ ได้อัญเชิญพระพุทธศรีระเข้าไปยังพระนคร โดยประตูด้านทิศอุดรแท้ให้ประชาชนถวายสักการบูชาทั่วพระนคร แล้วอัญเชิญออกจากพระนคร ทางประตูด้านทิศบูรพา ไปประดิษฐานที่มกุฏพันธเจดีย์ (สถานที่ทำราชาภิเษก) ซึ่งอยู่ ณ ทิศบูรพา แห่งพระนครกุสินารา เพื่อจะถวายพระเพลิง

การปฏิบัติพระพุทธศรีระ พวกมัลลกะศรัยตรัสถามท่านพระอานนทเถระว่า จะปฏิบัติเช่นไร ต่อพระพุทธศรีระ พระเถระบอกให้ปฏิบัติเช่นเดียวกับพระเจ้าจักรพรรดิ พวกมัลลกะศรัย ทรงปฏิบัติตามพุทธประสงค์ โดยใช้ผ้าขาวใหม่ห่อพระศรีระแล้วซับด้วยสำลีแล้วห่อด้วย คู่ผ้าขาวใหม่แล้วซับด้วยสำลี โดยนัยนี้จนครบ ๕๐๐ ชั้น แล้วอัญเชิญลงในหีบเหล็ก ที่มีน้ำมันเต็มปิดฝาประดิษฐานบนจิตกาธาร คือ เเชิงตะกอนที่ทำด้วยไม้หอมล้วน ๆ แล้วมัลลปาโมกข์ ๘ องค์ นำเพลิงเข้าไปจุดเชิงตะกอนทั้ง ๘ ทิศ ก็ไม่สามารถจะจุดเพลิงให้ติดได้ มีพระเหตุยสงฆ์จึงตรัสถามท่านพระอนุรุทธเถระเจ้า พระเถระบอกให้คอยท่าน พระมหากัสสปะก่อน

เกิดเลี่ยนหนามต่อพระพุทธศาสนา ขณะนั้น ท่านพระมหากัสสปเถระกำลังเดินทางมาจากปาวนคร ยังมีทันถึงมกุฏพันธเจดีย์ พร้อมด้วยภิกษุประมาณ ๕๐๐ องค์ แวะพักข้างทางที่ร่มไม้ แห่งหนึ่ง ได้เห็นอาชีวกผู้หนึ่งถือดอกมณฑาพเดินมา จึงได้เข้าไปถามถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า อาชีวกตอบว่าพระสมณโคดมปริณิพพานได้ ๗ วัน พวกภิกษุที่เป็นปุถุชน บางพวกก็ยกมือ ทั้งสองขึ้นประคองแล้วร้องไห้ ปรีเทวนการรำพันเกลือกกลิ้งไปมา ส่วนภิกษุที่เป็น พระอรหันตชินาสพ มีสติสัมปชัญญะอดกลั้นโดยธรรมสังเวช

ในทีนั้น มีภิกษุรูปหนึ่งบวชเมื่อแก่ ชื่อสุภัททะ (สุภัททพมบรรพชิต) ได้ติดตามพระเถระ และภิกษุทั้งหลายมาด้วย ได้ร้องห้ามขึ้นว่า “หยุดร้องไห้เถิดท่านทั้งหลาย อย่าได้เศร้าโศกเสียใจไปเลย

เราทั้งหลายพ้นแล้วจากพระมหาสมณะ ด้วยว่าพระองค์ทรงสั่งสอนว่า “สิ่งนี้ควร สิ่งนี้ไม่ควร” เราทั้งหลายจำเป็นต้องทำตามจึงลำบากนัก บัดนี้ เราจะทำสิ่งใดหรือไม่ทำสิ่งใดก็ตามก็ทำได้ตามความพอใจ โดยมีต้องเกรงผู้ใด” ท่านพระมหากัสสปเถระได้สดับแล้วเกิดความสังเวชสลดใจ ครั้นจะยกขึ้นเป็นอธิกรณ์ทำนาคหกรรมเล่าก็เห็นว่ายังไม่สมควร จึงปลอมภิกษุทั้งหลายโดยชอบธรรม แล้วรียนำภิกษุทั้งหลายไปสู่มกุฏพันธเจดีย์ เข้าไปใกล้เชิงตะกอนประนมอัญชลีขึ้นนมัสการ กระทำประทักษิณล้น ๓ รอบ แล้วถวายบังคมพระบาทยุคลทั้งคู่ ด้วยเศียรเกล้า เมื่อพระมหากัสสปเถระและภิกษุ ๕๐๐ องค์ ถวายบังคมแล้ว เตโชธาตุก็ได้โพล่งขึ้นเองลูกโชติช่วงเผาพระพุทธรูปพร้อมทั้งจิตกาธาร

ส่วนที่เหลืออยู่ ส่วนที่เหลือจากพระเพลิงเผาไหม้ คือ พระอัฐิ (กระดูก) พระเกศา (ผม) พระโลมา (ขน) พระขนาน (เล็บ) พระทันตา (ฟัน) ทั้งหมด และผ้าคู่มือพระสรีระคู่อึ่งหนึ่ง เป็นเครื่องห่อพระบรมสารีริกธาตุเหลืออยู่ มิได้ไหม้ นอกนั้นเพลิงเผาพินาศหมดสิ้น

เมื่อเสร็จจากการถวายพระเพลิง มัลลกษัตริย์ทั้งหลายนำสุคนธาวารี คือ น้ำหอมชนิดต่าง ๆ ดับจิตกาธาร อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานไว้ ณ สัณฐาคารศาลาภายในพระนคร ตั้งเหล่าทหารรักษารายล้อมภายในพระนครอย่างแข็งแรงมั่นคง ทำสักการบูชา และมีมหรสพลองพระบรมสารีริกธาตุอย่างมโหฬาร ตลอด ๗ วัน ๗ คืน

แจกพระบรมสารีริกธาตุ

ราชทูต ๗ ทัพ บรรดากษัตริย์และผู้ครองนครทั้ง ๗ นคร คือ

๑. พระเจ้าอชาตศัตรู แห่งเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ
๒. กษัตริย์ลิจฉวี แห่งเมืองเวสาลี แคว้นวัชชี
๓. ศากยกษัตริย์ แห่งเมืองกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกชนบท
๔. ฤทธิกษัตริย์ แห่งเมืองอัลลกะปนคร
๕. โกลีกษัตริย์ แห่งเมืองรามคาม แคว้นสักกชนบท
๖. มัลลกษัตริย์ แห่งเมืองปาวานคร แคว้นมัลละ
๗. มหาพราหมณ์ แห่งเมืองเวฐฐทีปนคร

ได้ทราบกิตติศัพท์จึงได้ส่งทูตเชิญราชสาส์นพร้อมทั้งกองทัพมายังมัลลกษัตริย์เมืองกุสินารา เพื่อทูลขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานไว้ในพระสถูปเจดีย์ เพื่อเป็นที่สักการบูชา ณ เมืองแห่งตน มัลลกษัตริย์ไม่ยอมให้ เกือบจะเกิดสงครามกันขึ้น

สุนทรพจน์ของโทมพราหมณ์ ฝ่ายโทมพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ มีปัญญาสามารถหาญฉลาดมีถ้อยคำเป็นที่เชื่อถือของคนทั่วไป สามารถจะห้ามการวิวาทให้สงบลงได้โดยธรรมได้ฟังการปฏิเสธของมัลลกษัตริย์แล้วคิดว่า สงครามและการทะเลาะวิวาทเกิดขึ้นเพราะการแย่งพระบรม-

สารีริกธาตุนั้นไม่เป็นการสมควรเลย ควรจะแบ่งให้เท่า ๆ กัน เพื่อจะได้นำไปสักการบูชา
ยังเมืองของตน คิดดังนี้แล้ว จึงได้กล่าวขึ้นว่า “ขอพระมหाराชเจ้าทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า
สมเด็จพระพุทธองค์ทรงเป็นสรณะที่พึ่งแห่งเราทั้งหลาย พระองค์เป็นชั้นติวาท กล่าวสรรเสริญ
ความอดทนอดกลั้นต่อทุกข์และกำลังแห่งกิเลส การจะถือเอาพระบรมสารีริกธาตุเป็นเหตุ
แล้วทำการประหัตประหารต่อสู้กันด้วยศาสตราวุธจนเป็นสงครามขึ้นมาไม่ดีไม่งามเลย ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ขอบรรดาเจ้านครทั้งหลายจงพร้อมใจกันแบ่งพระบรมสารีริกธาตุดอกเป็น
๘ ส่วนเสมอกันทุก ๆ พระนครเถิด ขอพระสอุปบริจจุพระบรมสารีริกธาตุดอกแพร่หลายไป
ทั่วทุกทิศ จักให้สำเร็จประโยชน์ความสุขแก่นิกรสัตว์สิ้นกาลนาน”

กษัตริย์ทั้งหลายเมื่อได้สดับก็ทรงเห็นชอบ และได้ให้โทณพราหมณ์เป็นผู้แบ่งโทณพราหมณ์
นั้นใช้ตุ้มพระทะนันทอง ดวงพระบรมธาตุดอกแบ่งออกเป็น ๘ ส่วนเท่า ๆ กัน ถวายกษัตริย์และพราหมณ์
ทั้ง ๘ พระนคร เสร็จแล้วทูลขอตุ้มพระที่ดวงพระบรมธาตุดอกอันควรแก่การบรรจุไว้ ณ เจดียสถาน
ไปก่อสอุปบริจจุไว้

ภายหลัง โมริยกษัตริย์แห่งเมืองปีฬลวันได้ทราบข่าว จึงได้ส่งราชทูตมาทูลขอมัลลกษัตริย์
ได้ตรัสว่า “ส่วนพระสรีระไม่มี เราได้แบ่งกันเป็นส่วน ๆ หมดยไปแล้ว ท่านจงเชิญพระอังคาร ไปบรรจุ
พระสอุปทำการสักการบูชาเถิด” ราชทูตจึงได้นำพระอังคารกลับไปบรรจุไว้ในพระสอุปยังเมืองปีฬลวัน

เจดีย์ ๔ ประเภท

สัมพุทธเจดีย์ คือเจดีย์อันเนื่องด้วยองค์สมเด็จพระพุทธเจ้า ท่านกล่าวไว้ ๔ ประเภท คือ

๑. ธาตุเจดีย์
๒. บริโภคเจดีย์
๓. อุทเทสิกเจดีย์
๔. รัชมเจดีย์

การจัดประเภทแห่งเจดีย์

๑. พระสอุปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ จัดเป็นธาตุเจดีย์
๒. พระสอุปที่บรรจุตุ้มพระทะนันทองซึ่งดวงพระบรมธาตุดอกที่บรรจุอังคาร ตั้งเวชนียสถาน
ทั้ง ๔ แห่ง บริหารทั้งหมดของพระพุทธองค์ ตลอดกระทั่งเตียงตั้ง เสนาสนะ กุฎี วิหาร ซึ่งพระองค์
เคยประทับ จัดเป็นบริโภคเจดีย์
๓. พระพุทธรูปหรือพระพุทธรูปปฏิมา จัดเป็นอุทเทสิกเจดีย์
๔. พระสอุปที่บรรจุคัมภีร์ไบลานหรือหนังสือ และสิ่งต่าง ๆ ที่จารึกพุทธวจนะ คือ
พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ จัดเป็นรัชมเจดีย์

สังคายนา

สังคายนา หรือสังคีติ หรือการร้อยกรอง หรือจัดพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่ ว่าเป็นธรรม นี้เป็นวินัย จัดได้เป็น ๓ หมวด เรียกว่า พระไตรปิฎก คือ

๑. ที่เป็นกฎระเบียบ ข้อบังคับ จัดเป็นวินัยปิฎก

๒. ที่เป็นพระธรรมคำสอน อันเป็นปูชนียวัตถุ ยกบุคคลเป็นอุทาหรณ์ จัดเป็นสุตตันตปิฎก

๓. ที่เป็นธรรมล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับบุคคลเป็นธรรมที่สุขุมลึกซึ้ง จัดเป็นอภิธรรมปิฎก การทำสังคายนานั้นที่พอจะนับได้มี ๕ ครั้ง ทำในชมพูทวีป ๓ ครั้ง ในลังกาทวีป ๒ ครั้ง คือ

๑. ปฐมสังคายนา ครั้งที่ ๑ กระทำที่หน้าถ้ำสัตตบรรณคูหา เชิงภูเขาเวภารบรรพต กรุงราชคฤห์ พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นองค์อุปถัมภ์ ภายหลังกุศลินีพยาน ๓ เดือน พระมหากัสสปเถระเป็นประธาน พระอุบาลีเถระวิสัยชนาพระวินัย พระอานันทเถระวิสัยชนาพระสูตร และพระอภิธรรม รวมกับพระอรหันตชีนาสพ จำนวน ๕๐๐ รูป ปรารภเรื่องพระสุกัณฑ์กล่าวจ้วงจาบพระศาสดา กระทำอยู่ ๗ เดือน จึงสำเร็จ

๒. ทศสังคายนา ครั้งที่ ๒ กระทำที่วาสุการาม เมืองเวสาลี พระเจ้ากาฬโคตรราช เป็นองค์อุปถัมภ์ เมื่อ พ.ศ. ๑๐๐ โดยพระอรหันต์ จำนวน ๗๐๐ รูป มีพระยสกาภิกษุบุตรเถระเป็นประธาน และมีพระสัพพกามีเถระ และพระเรวตเถระ เป็นต้น ชำระเรื่องวัตถุ ๑๐ ประการที่พวกภิกษุชาววัชชีบุตร ชาวเมืองเวสาลีนำมาแสดงว่าไม่ผิดธรรมวินัย กระทำอยู่ ๘ เดือน จึงสำเร็จ

๓. ทศสังคายนา ครั้งที่ ๓ กระทำที่โศการาม เมืองปาฏลิบุตร พระเจ้าอโศกมหาราช เป็นองค์อุปถัมภ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๘ โดยพระอรหันต์ จำนวน ๑,๐๐๐ รูป มีพระโมคคัลลบุตรติสสเถระเป็นประธาน เนื่องด้วยเดียรถีย์ปลอมบวชในพุทธศาสนา กระทำอยู่ ๙ เดือน จึงสำเร็จ

๔. จตุตถสังคายนา ครั้งที่ ๔ กระทำที่ถูปาราม เมืองอนูราธบุรี ลังกาทวีป พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะเป็นองค์อุปถัมภ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖ มีพระมหินทเถระและพระอริฏฐเถระเป็นประธาน ชักชวนภิกษุชาวสีหฬ ๖๘,๐๐๐ รูป เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปให้มั่นคงในลังกาทวีป กระทำอยู่ ๑๐ เดือน จึงสำเร็จ

๕. ปัญจสังคายนา ครั้งที่ ๕ กระทำที่อาโลกเลณสถาน ในมัลลชนบท ลังกาทวีป พระเจ้าวัฏฐคามินีอภัยเป็นองค์อุปถัมภ์ เมื่อ พ.ศ. ๔๕๐ โดยภิกษุชาวสีหฬผู้พระอรหันต์ จำนวน ๑,๐๐๐ รูป พระติสสมหาเถระและพระพุทธทัตตเถระ เป็นต้น เห็นความเสื่อมถอยปัญหาแห่งกุศลบุตร จึงได้ประชุมกันจารึกพระธรรมวินัย เป็นอักษรลงไว้ในใบลานซึ่งมีพระพุทธทัตตเถระเป็นประธาน พระติสสเถระเป็นผู้วิสัยชนา ทำอยู่ ๑ ปี จึงสำเร็จ

^๑บางตำราว่า พ.ศ. ๔๓๓

ภาคผนวก

ชื่อชนบท (แคว้น) มหาชนบท ๑๖ แห่ง

๑. อังคะ
๒. มคธะ
๓. กาสี
๔. โกศล
๕. วัชชี
๖. มัลละ
๗. เจตี
๘. วังสะ
๙. กุรุ
๑๐. ปัญจาละ
๑๑. มัจฉะ
๑๒. สุรเสนะ
๑๓. อัสสกะ
๑๔. อวันตี
๑๕. คันธาระ
๑๖. กัมโปชะ

ชื่อนครหลวง

- จำปา
ราชคฤห์
พาราณสี
สาวัตถี
เวสาลี
กุสินารา-ปาวา
โสตถิวดี
โกสัมพี
อินทปัตถะ
กัมปิลละ
สาคละ
มถุรา
โปตนะ หรือโปตลี
อุชเชนี
ตักกิลิลา
ทวารกะ

นอกจากมหาชนบท ๑๖ แห่ง

๑. สักกะ
๒. โกลิยะ
๓. ภัคคะ
๔. วิเทหะ
๕. อังคุตตราปะ

- กบิลพัสดุ์
เทวทหะ หรือรามคาม
สูงสูมารคีระ
มิลิลา
เป็นแต่นิคมชื่อ อาปณะ

ศาสนพิธี

บทนิเทศ

พิธี คือ แบบอย่าง แบบแผน หรือรูปแบบต่าง ๆ ที่พึงปฏิบัติในทางพระศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธรศาสนา เรียกว่า **ศาสนพิธี** ความจริงเรื่องพิธีเป็นเรื่องมีด้วยกันทุกศาสนา และเป็นเรื่องเกิดขึ้นที่หลังศาสนา หมายความว่า มีศาสนาเกิดขึ้นก่อนแล้วจึงมีพิธีต่าง ๆ เกิดตามมาภายหลัง แม้ศาสนพิธีในพระพุทธรศาสนาก็เช่นกัน เกิดขึ้นภายหลังทั้งสิ้น

เหตุเกิดศาสนพิธีในพระพุทธรศาสนา นี้ ก็เนื่องจากมีหลักการของพระพุทธรศาสนา ซึ่งพระพุทธรเจ้าทรงวางไว้แต่ในปีที่ตรัสรู้ เพื่อพุทธรสาวกจะได้ถือเป็นหลักในการออกไปประกาศพระศาสนา อันเรียกว่า “โอวาทปาติโมกข์” ในโอวาทปาติโมกข์นั้น มีหลักการสำคัญที่ทรงวางไว้เป็นหลักทั่ว ๆ ไป ๓ ประการ คือ พระพุทธรศาสนา

- (๑) สอนไม่ให้อำนาจความชั่วทั้งปวง
- (๒) สอนให้อบรมกุศลให้พร้อม
- (๓) สอนให้ทำจิตใจของตนให้ผ่องแผ้ว

โดยหลักการทั้ง ๓ นี้ เป็นอันว่าพุทธรบริษัทต้องพยายามเลิกละความประพฤติชั่วทุกอย่าง จนเต็มความสามารถ และพยายามสร้างกุศลสำหรับตนให้พร้อมเท่าที่จะสร้างได้ กับพยายามชำระจิตใจให้ผ่องใสอยู่เสมอ ด้วยการพยายามทำตามคำสอนในหลักการนี้ เป็นการพยายามทำดี เรียกว่า “ทำบุญ” และการทำบุญนี้แหละพระพุทธรเจ้าทรงแสดงวัตถุ คือที่ตั้งอันเป็นทางไว้โดยหลักย่อ ๆ ๓ ประการ เรียกว่า “บุญกิริยาวัตถุ” คือ

- (๑) ทาน การบริจาคสิ่งของของตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น
- (๒) ศีล การรักษากายวาจาให้สงบเรียบร้อยไม่ล่วงพุทธรบัญญัติ
- (๓) ภาวนา การอบรมจิตใจให้ผ่องใสในทางกุศล

บุญกิริยาวัตถุนี้เอง เป็นแนวให้พุทธรบริษัทปฏิบัติตามหลักการที่กล่าวข้างต้นและเป็นเค้าให้เกิดศาสนพิธีต่าง ๆ ขึ้นโดยนิยมนั้น คือ ในกาลต่อ ๆ มาพุทธรบริษัทนิยมทำบุญ ไม่ว่าจะปรารถนาเหตุใด ๆ ก็ให้เข้าหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ นี้ โดยเริ่มต้นมีรับศีล ต่อไปภาวนาด้วยการสวดมนต์เอง หรือฟังพระสวดแล้วส่งใจไปตาม จบลงด้วยบริจาคทานตามสมควร เพราะนิยมทำบุญเป็นการบำเพ็ญความดีดังกล่าวนี้ และทำในกรณีต่าง ๆ กันตามเหตุที่ปรารถนา จึงเกิดพิธีกรรมขึ้นมากประการ เมื่อพิธีกรรมใดเป็นที่นิยมและรับรองปฏิบัติสืบ ๆ มาจนเป็นประเพณี พิธีกรรมนั้นก็กลายเป็นศาสนพิธีขึ้น ฉะนั้น ศาสนพิธีจึงมีมากมาย เมื่อแยกเป็นหมวดก็สงเคราะห์ได้ ๔ หมวด คือ

- (๑) หมวดกุศลพิธี ว่าด้วยพิธีบำเพ็ญกุศล
- (๒) หมวดบุญพิธี ว่าด้วยพิธีทำบุญ
- (๓) หมวดทานพิธี ว่าด้วยพิธีถวายทาน และ
- (๔) หมวดปกิณกพิธี ว่าด้วยพิธีเบ็ดเตล็ด

หมวดที่ ๑ กุศลพิธี

เรื่องกุศลพิธี เป็นเรื่องพิธีกรรมต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องด้วยการอบรมความดีงามทางพระศาสนา เฉพาะตัวบุคคล คือ เรื่องสร้างความคิดแก่ตนทางพระพุทธศาสนาตามพิธีนั่นเอง ซึ่งพิธีทำนองนี้มีมากด้วยกัน เมื่อจัดเข้าเป็นหมวดเดียวกัน จึงให้ชื่อหมวดว่า “หมวดกุศลพิธี” ฉะนั้น หมวดกุศลพิธีที่จะกล่าวต่อไปนี้จะนำกุศลพิธีเฉพาะที่พุทธบริษัทพึงปฏิบัติในเบื้องต้นอย่างสามัญมาชี้แจงเพียง ๓ เรื่อง คือ

- ก. พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ
- ข. พิธีรักษาอุโบสถ
- ค. พิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ คือ การประกาศตนของผู้แสดงว่า เป็นผู้รับนับถือพระพุทธเจ้าเป็นของตน เป็นการแสดงตนให้ปรากฏว่ายอมรับนับถือพุทธศาสนาประจำชีวิตของตนเอง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงชี้แจงเหตุผลและที่มาของพิธีนี้ไว้โดยละเอียดในพระนิพนธ์ค่านำหนังสือพุทธมามกะว่า

“การแสดงให้เห็นปรากฏว่า เป็นผู้รับนับถือพระพุทธศาสนา ได้ทำกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลเป็นกิจจำต้องทำในสมัยนั้นอันเป็นคราวที่พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นใหม่ เพื่อแสดงให้เห็นว่าตนละลัทธิเดิมรับเอาพระพุทธศาสนาไว้เป็นที่นับถือ วิธีแสดงตนมีต่างกันโดยสมควรแก่บริษัท ดังนี้

๑. ผู้เป็นบรรพชิตภายนอกมาก่อนแล้ว กราบขอรบพรพาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ พระศาสดาทรงรับด้วยวาจาว่า “มาเถิดภิกษุ ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” หรือเพียงว่า “มาเถิดภิกษุ จงประพฤติพรหมจรรย์เถิด” ภิกษุที่ทรงรับใหม่นั้นถือเพศตาม เป็นเสร็จ คฤหัสถ์ผู้ปรารถนาจะเป็นภิกษุ แสดงตนและทรงรับเหมือนอย่างนั้น

๒. ผู้ขอบรรพชาอุปสมบทต่อพระสาวก รับถือเพศตามก่อนแล้วลั่นวาจาถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ คือที่ระลึกนับถือ ๓ หน เป็นเสร็จ

๓. ภายหลังใช้วิธีที่ ๒ รับเป็นสามเณร สงฆ์ประกาศรับเป็นภิกษุ

๔. คฤหัสถ์ผู้ไม่ปรารถนาจะบวช ลั่นวาจาถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ ปฏิญาณตน ชาย เป็นอุบาสก หญิง เป็นอุบาสิกา ลั่นวาจาอย่างอื่นอันมีใจความอย่างเดียวกัน เช่น ขอถวายตัวขอรับเอาเป็นที่พำนัก ขอเข้าเป็นศิษย์ หรือไม่ได้ลั่นวาจา แต่แสดงความนับถืออย่างสูง

ให้ปรากฏเช่นในบัดนี้กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ท่านว่าใช้ได้ “ทำซ้อหลัง ดูเหมือนเพียงได้ความรับรองว่าเป็นผู้นับถือ”

“การปฏิญาณตนเป็นผู้นับถือพระศาสนา ไม่จำทำเฉพาะคราวเดียว ทำซ้ำ ๆ ตามกำลังแห่งศรัทธาและเลื่อมใสก็ได้ เช่น พระสาวกบางรูป ภายหลังแต่ได้รับอุปสมบท ล้วนจاءว่า “พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพระพุทธเจ้า ๆ เป็นสาวก” ดังนี้ก็มี อุบาสกประกาศตนคนหนึ่งแล้ว ประกาศซ้ำอีกก็มี”

“เมื่อการถือพระศาสนาไม่เป็นเพียงเฉพาะตัว ถือกันทั่วทั้งสกุลและสืบชั้นลงมามารดาบิดา ยอมนำบุตรธิดาของตนให้เข้าถึงพระศาสนาที่ตนนับถือตั้งแต่ยังเป็นเด็กอ่อนไม่รู้จักเดียงสา มีเรื่องเล่าไว้ในอรรถกถาว่า นิมนต์พระสำหรับสกุลไปแล้ว ขอให้ขนานชื่อและให้ลิกขาบทแก่เด็ก ขอให้ขนานชื่อไม่เคอะ ขอให้ลิกขาบทเคอะอยู่ หรือให้พอเป็นพิธีเท่านั้น ธรรมเนียมเมืองเราเจ้านายประสูติใหม่ นำเข้าเมื่อสมโภชเดือน เชิญเสด็จออกมาหาพระสงฆ์ถ้าเป็นพระกุมาร พระสังฆเถระผูกพระหัตถ์ด้วยด้ายสายสิญจน์ ถ้าเป็นพระกุมารี พาดสายสิญจน์ไว้มุมเบาะข้างบน แล้วพระสงฆ์สวดอำนวยการด้วยบาลีว่า โส อุตถลทโร... หรือว่า สา อุตถลทธา... โดยควรแก่ภาวะบุตรธิดาของสกุลที่ไม่ได้ทำขวัญเดือน ดูเหมือนนำมาขอให้พระผูกมือให้เท่านั้น ความรู้สึกก็ไม่เป็นไปทางเข้าพระศาสนา เป็นไปเพียงทางรับมงคลเนื่องด้วยพระศาสนา”

“นำเข้าพระศาสนาแต่ยังเล็ก เด็กไม่รู้สึกรู้ด้วยตนเอง เมื่อโตขึ้นที่เป็นชายจึงนำเข้าบรรพชาเป็นสามเณรและอุปสมบทเป็นภิกขุ ที่เจ้าตัวได้ปฏิญาณและได้ความรู้สึก การนำและลำแดงซ้ำอย่างนี้เป็นทัฬหีกรรม คือ ทำให้มัน เช่นเดียวกับอุปสมบทซ้ำ”

“เมื่อความนิยมในการบวชเณรจืดจางลง พร้อมกับเข้ากับการส่งเด็กออกไปเรียนในยุโรปก่อน แต่มีอายุสมควรบวชเณร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชปริวิตกว่าเด็ก ๆ จักหาได้ความรู้สึกในทางพระศาสนาไม่ จึงโปรดให้พระราชโอรสผู้มีได้เคยทรงผนวชเป็นสามเณร ทรงปฏิญาณพระองค์ เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ก่อนเสด็จออกไปศึกษายุโรป ครั้งนั้นใช้คำลำแดงเป็นอุบาสกตามแบบบาลี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เป็นพระองค์แรกปฏิญาณพระองค์ตามธรรมเนียมที่ทรงตั้งขึ้นใหม่นั้น และใช้เป็นราชประเพณี ต่อมาได้ทราบว่ามีผู้อื่นจากพระราชวงศ์เห็นชอบตามพระราชดำริ ทำตามบ้างก็มี”

“ธรรมเนียมนี้แม้ได้ใช้นานมาแล้วยังไม่ได้เรียบเรียงไว้เป็นแบบแผน คราวนี้ สมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า (รัชกาลที่ ๖) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จะส่งพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุมพฏพงษ์บริพัตร พระโอรสสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต กับหม่อมเจ้าอื่น ๆ ออกไปศึกษาในยุโรป สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต มีพระประสงค์จะให้พระโอรสได้ปฏิญาณพระองค์ในพระพุทธศาสนาตามธรรมเนียมที่พระองค์ได้เคยทรงมา พระบิดาและพระญาติของหม่อมเจ้าอื่นก็ทรงดำริร่วมกัน เป็นอันว่าธรรมเนียมนี้ยังจักใช้ต่อไป ข้าพเจ้าจึงเรียบเรียง

ตั้งเป็นแบบไว้ที่เดียว สำหรับใช้ทั่วไปไม่เฉพาะเจ้านาย ได้แก่บท “อุบาสก” เฉพาะผู้ใหญ่ ผู้ได้ศรัทธาเลื่อมใสด้วยตนเองเป็น “พุทธมามกะ” ที่แปลว่า ผู้รับเอาพระพุทธเจ้าเป็นของตน”

โดยเหตุนี้ จึงเกิดเป็นประเพณีนิยมแสดงตนเป็นพุทธมามกะขึ้นสืบต่อกันมา แต่ในปัจจุบัน ความนิยมของชาวพุทธในประเทศไทยมีสรุปได้ว่า

๑. เมื่อมีบุตรหลานของตนมีอายุพ้นเขตเป็นทารก เจริญวัยอยู่ในระหว่างอายุ ๑๒ ถึง ๑๕ ปี ก็ประกอบพิธีให้บุตรหลานได้แสดงตนเป็นพุทธมามกะ เพื่อให้เด็กสืบความเป็นชาวพุทธ ตามตระกูลวงศ์ต่อไป หรือ

๒. เมื่อจะส่งบุตรหลานของตนซึ่งเป็นชาวพุทธอยู่แล้ว ให้ไปอยู่ในถิ่นที่ไม่ใช่ดินแดนของ พระพุทธศาสนา เพื่อการศึกษาหรือเพื่อประโยชน์ใด ๆ ก็ตาม เป็นการศึกษาที่ต้องจากถิ่นไปนานแรมปี ก็นิยมประกอบพิธีให้บุตรหลานของตนที่จะจากไปนั้น แสดงตนเป็นพุทธมามกะ เพื่อให้เด็กได้รำลึก อยู่เสมอว่าตนเป็นพุทธศาสนิกชน หรือ

๓. เมื่อจะปลูกฝังนิสัยเยาวชนให้มั่นคงในพระพุทธศาสนาส่วนมากทางโรงเรียนที่สอนวิชา ทั้งสามัญศึกษาและอาชีวศึกษาแก่เด็ก ซึ่งตั้งอยู่ในกลุ่มชาวพุทธ นิยมประกอบพิธีให้นักเรียนที่เข้า ศึกษาใหม่ในรอบปี ได้แสดงตนเป็นพุทธมามกะหมู่ คือ แสดงรวมกันเป็นหมู่ทำปีละครั้งในวัน ที่สะดวกที่สุด เพื่อให้นักเรียนเห็นความสำคัญในการที่ตนเป็นชาวพุทธร่วมอยู่กับชาวพุทธทั้งหลาย และ

๔. เมื่อมีบุคคลต่างศาสนาเกิดเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาต้องการจะประกาศตนเป็น ชาวพุทธ ก็ประกอบพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะเพื่อประกาศว่า นับแต่นี้ไปตนยอมรับนับถือ พระพุทธศาสนาแล้ว

การแสดงตนเป็นพุทธมามกะตามธรรมเนียมในปัจจุบัน มีระเบียบปฏิบัติที่นิยมกันดังต่อไปนี้

ระเบียบพิธี

๑. **มอบตัว** ผู้ประสงค์จะประกอบพิธี ต้องไปมอบตัวกับพระอาจารย์ที่ตนเคารพนับถือ และ มุ่งหมายจะให้เป็นที่ประจักษ์ในพิธีด้วยก่อน ถ้าเป็นเด็กต้องมีผู้ปกครองนำไป แต่ถ้าเป็นพิธีแสดงหมู่ เช่น นักเรียน ให้ครูใหญ่หรือผู้แทนโรงเรียนเป็นผู้นำแต่เพียงบัญชีรายชื่อของนักเรียนที่จะเข้าพิธี ไปเท่านั้นก็พอ ไม่ต้องนำนักเรียนทั้งหมดไปก็ได้ การมอบตัวควรมีดอกไม้ธูปเทียนใส่พานไปถวาย พระอาจารย์ตามธรรมเนียมโบราณด้วย พิธีปฏิบัติดังนี้

ก. เข้าไปหาพระอาจารย์ ทำความเคารพพร้อมกับผู้นำ (ถ้ามีผู้นำ)

ข. แจ้งความประสงค์ให้พระอาจารย์ทราบ เมื่อพระอาจารย์รับแล้ว จึงมอบตัว

ค. การมอบตัว ให้ผู้จะแสดงตนเป็นพุทธมามกะถือพานดอกไม้ธูปเทียนที่เตรียมไปนั้น เข้าไปใกล้ ๆ พระอาจารย์คุกเข่าลงกับพื้น กะว่าเข่าของตนห่างจากตัวพระอาจารย์ประมาณศอกเศษ แล้วยกพานนั้นน้อมตัวประเคน เมื่อพระอาจารย์รับพานแล้ว เขยิบกายถอยหลังทิ้ง ๆ อยู่ในท่าคุกเข่านั้น

ห่างออกมาเล็กน้อย แล้วประนมมือก้มลงกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ตรงหน้าพระอาจารย์ ๓ ครั้ง ถ้าเป็นตัวแทนมอบตัวหมู่ ให้ผู้แทนปฏิบัติเช่นเดียวกัน พร้อมกับถวายบัญชีรายชื่อผู้ที่จะประกอบพิธี

๗. กราบเสร็จแล้วนั่งราบในท่าพับเพียบลงตรงนั้นเพื่อฟังข้อแนะนำและนัยหมายของ พระอาจารย์จนเป็นที่เข้าใจเรียบร้อย

๘. เมื่อตกลงกำหนดการกันเรียบร้อยแล้ว ขอเผด็จสงฆ์ต่อพระอาจารย์ตามจำนวน ที่ต้องการไม่น้อยกว่า ๓ รูป รวมเป็น ๔ ทั้งพระอาจารย์

เมื่อเสร็จธุระนี้แล้ว ให้กราบลาพระอาจารย์ด้วยเบญจางคประดิษฐ์อีก ๓ ครั้ง

๒. เตรียมการ ในการประกอบพิธีนี้ต้องมีเตรียมการให้พร้อมทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายผู้แสดงตน คือ

ก. ฝ่ายสงฆ์ พระอาจารย์ผู้เป็นประธานสงฆ์ที่ได้รับมอบตัวผู้จะแสดงตนเป็น พุทธมามกะแล้ว ต้องเป็นผู้จัดเตรียมบริเวณพิธีภายในวัดไว้ให้พร้อมก่อนกำหนดนัด เพราะพิธี แสดงตนเป็นพุทธมามกะนี้ ประกอบขึ้นในวัดเป็นเหมาะที่สุด ถ้าไม่จำเป็นแล้วไม่ควรทำในที่อื่น บริเวณ พิธีในวัดควรจัดในพระอุโบสถได้เป็นที่ดี เพราะเป็นสถานที่สำคัญอันเป็นหลักของวัด แต่ถ้าในพระ อุโบสถไม่สะดวกด้วยประการใด ๆ ควรจัดในวิหารหรือศาลาการเปรียญ หอประชุมแห่งใดแห่งหนึ่งก็ได้ ไม่ควรจัดให้มีในที่กลางแจ้ง ควรตั้งโต๊ะบูชามีพระพุทธรูปเป็นประธาน ในบริเวณพิธีนั้น ๆ จัดให้ สะอาดเรียบร้อยตามธรรมเนียม และให้เด่นอยู่กึ่งกลาง ถัดหน้าโต๊ะบูชาออกมาตรงหน้าพระประธาน ตั้งหรือปูอาสนสงฆ์หันหน้าออกตามพระประธานนั้น อาสนะพระอาจารย์อยู่ข้างหน้าเดี่ยวเฉพาะ องค์เดียว อาสนสงฆ์อยู่ข้างหลังพระอาจารย์ เรียงแถวหน้ากระดาน ถ้าเป็นการแสดงตนหมู่ ควรเตรียมที่ปักธูปเทียนและที่วางดอกไม้บูชาพระสำหรับผู้แสดงตนไว้ข้างหน้าให้พร้อม ถ้าสถานที่ ไม่อำนวยให้จัดเช่นนี้ได้ก็จัดอาสนะพระอาจารย์และพระสงฆ์ให้อยู่ทางซีกขวาของพระประธานเป็น ด้านข้างให้หันหน้าไปทางซีกซ้ายของพระประธาน วิธีจัดก็ให้อาสนะพระอาจารย์อยู่หน้าอาสนะพระสงฆ์ เรียงแถวอยู่หลังพระอาจารย์ เช่นเดียวกับที่กล่าวแล้ว ที่จัดตั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้แสดงตน เข้าแสดงตน ต่อสงฆ์ โดยหันหน้าตรงพระอาจารย์แล้วได้หันมือขวาเข้าหาพระประธาน นับเป็นการแสดงความ เคารพอีกประการหนึ่งด้วย

ข. ฝ่ายผู้แสดงตน ต้องเตรียมผ้าขาวสำหรับนุ่งผืนหนึ่ง ชายควรนุ่งโจงกระเบน หลึงควรนุ่งจีบแบบผ้าถุงหรือจะตัดเย็บเป็นกระโปรงก็ได้แล้วแต่เหมาะสม และต้องมีผ้าขาวสำหรับ ห่มสะไบเฉียงอีกหนึ่งผืน ใ้ใช้เหมือนกันทั้งชายและหญิง นอกจากนี้มีเสื้อขาวแบบสุภาพสวมก่อน สะไบเฉียงทั้งชายและหญิง รองเท้าและถุงเท้าไม่ต้องใช้พิธี ถ้าเป็นการแสดงตนหมู่ เช่น นักเรียนหรือ ข้าราชการ เป็นต้น จะไม่นุ่งขาวห่มขาวตามแบบ ก็ให้แต่งเครื่องแบบของตนให้เรียบร้อยทุกประการ เว้นแต่รองเท้าต้องถอดในเวลาเข้าพิธี อีกประการหนึ่ง ต้องเตรียมเครื่องสักการะสำหรับถวายพระอาจารย์ ในพิธีเฉพาะตน ๆ ด้วย คือ ดอกไม้รูปเทียนใส่พาน ๑ ที่ กับดอกไม้รูปเทียนสำหรับจุดบูชาพระในพิธี ๑ ที่ นอกนั้นจะมีไทยธรรมถวายพระสงฆ์ในพิธีด้วย ก็แล้วแต่ศรัทธา

๓. พิธีการ เมื่อเตรียมการพร้อมทุกฝ่ายดังกล่าวแล้ว ถึงวันนัดประกอบพิธี โดย

ก. ให้ผู้จะแสดงตนเป็นพุทธมามกะ นุ่งขาว ห่มขาว หรือแต่งเครื่องแบบของตน เรียบร้อยแล้วไปยังบริเวณพิธีก่อนกำหนด นั่งรอเวลาในที่ที่ทางวัดจัดไว้

ข. ถึงเวลากำหนด พระอาจารย์และพระสงฆ์เข้าสู่บริเวณพิธี กราบพระพุทธรูป ประทานแล้ว เข้านั่งประจำอาสนะ

ค. ให้ผู้แสดงตนเข้าไปคุกเข่าหน้าโต๊ะบูชา จุดธูปเทียนและวางดอกไม้บูชาพระสงฆ์ ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย เปล่งวาจาว่า

อภินา สกกาเรน, พุทฺธํ ปุเชมิ.

ข้าพเจ้าขอบูชาพระพุทธเจ้า ด้วยเครื่องสักการะนี้

(กราบ)

อภินา สกกาเรน, ธมฺมํ ปุเชมิ.

ข้าพเจ้าขอบูชาพระธรรม ด้วยเครื่องสักการะนี้

(กราบ)

อภินา สกกาเรน, สงฺฆํ ปุเชมิ.

ข้าพเจ้าขอบูชาพระสงฆ์ ด้วยเครื่องสักการะนี้

(กราบ)

ถ้าเป็นการแสดงตนหมู่ ให้หัวหน้าเข้าไปจุดธูปเทียนบูชาคนเดียว นอกนั้นวางดอกไม้ธูปเทียน ยังกี่ที่จัดไว้ แล้วนั่งคุกเข่าประนมมือ หัวหน้านำกล่าวคำบูชา ให้ว่าพร้อม ๆ กัน การกราบต้องก้มลง กราบกับพื้นด้วยเบญจางคประดิษฐ์ทุกครั้ง

ข. เข้าไปสู่ที่ประชุมสงฆ์ตรงหน้าพระอาจารย์ ถวายพานเครื่องสักการะแก่พระอาจารย์ แล้วกราบพระสงฆ์ตรงหน้าพระอาจารย์นั้น ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ๓ ครั้ง ถ้าแสดงตนหมู่ ทุกคน คงนั่งคุกเข่าประนมมืออยู่กับที่หัวหน้าหมู่คนเดียวนำสักการะที่เดียวเข้าถวายแทนทั้งหมด แล้วกราบ พร้อมกับหัวหน้า

ง. กราบเสร็จแล้ว คงคุกเข่าประนมมือ เปล่งคำปฏิญาณตนให้จะฉานต่อหน้าสงฆ์ ทั้งคำบาลีและคำแปลเป็นตอน ๆ ไปจนจบเรื่องปฏิญาณ ดังนี้

คำนมัสการ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สุมมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สุมมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สุมมาสมฺพุทฺธสฺส

คำแปล

ข้าพเจ้าขอนอบน้อม แต่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น
ข้าพเจ้าขอนอบน้อม แต่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น
ข้าพเจ้าขอนอบน้อม แต่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น

คำปฏิญาณ

เอสาหัม ภนฺเต, สฺวจิรปรินิพฺพุตมฺปิ, ตํ ภควนฺตํ สรณํ

คจฺฉามิ, ธมฺมณฺจ สงฺฆณฺจ, พุทฺธมามโกติ มํ สงฺโฆ ธาเรตุ.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น แม้ปรินิพพานไปนานแล้ว
ทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ เป็นสภาวะที่ระลึกนึบถือ ขอพระสงฆ์จงจำข้าพเจ้าไว้ว่าเป็นพุทธมามกะ
ผู้รับเอาพระพุทธเจ้าเป็นของตน คือ ผู้นึบถือพระพุทธเจ้า

หมายเหตุ :- ถ้าปฏิญาณพร้อมกันหลายคนทั้งชายหญิง คำปฏิญาณให้เปลี่ยนเฉพาะ
ที่ขีดเส้นใต้ไว้ ดังนี้

เอสาหัม เป็น	ชายว่า	เอเต มยํ
	หญิงว่า	เอตา มยํ
คจฺฉามิ	เป็น	คจฺฉาม (ทั้งชายและหญิง)
พุทฺธมามโกติ	เป็น	พุทฺธมามกาติ (ทั้งชายและหญิง)
มํ	เป็น	โน (ทั้งชายและหญิง)

คำแปลก็เปลี่ยนเฉพาะคำ “ข้าพเจ้า” เป็นว่า “ข้าพเจ้าทั้งหลาย” เท่านั้น นอกนั้น
เหมือนกัน สำหรับหญิงผู้ปฏิญาณคนเดียวว่า **เอสาหัม** ฯลฯ ถึง **พุทฺธมามโกติ** เปลี่ยนเป็นว่า
พุทฺธมามกาติ ต่อไปไม่เปลี่ยนแปลงทั้งคำแปลด้วย ถ้าหญิงกับชายปฏิญาณคู่กัน เฉพาะคู่เดียวให้ว่า
แบบปฏิญาณคนเดียว คือ **ขึ้น เอสาหัม** ฯลฯ ถึง **พุทฺธมามโกติ** ชายว่า หญิงเปลี่ยนว่า **พุทฺธมามกาติ**
เท่านั้น นอกนั้นคงรูปตลอดทั้งคำแปล

เมื่อผู้ปฏิญาณกล่าวคำปฏิญาณจบแล้ว พระสงฆ์ทั้งนั้นประนมมือรับ “สาธุ” พร้อมกัน
ต่อนั้นให้ผู้ปฏิญาณลดลงนั่งราบแบบพับเขียบกับพื้นแล้วประนมมือฟังโอวาทต่อไป

จ. ในลำดับนี้ พระอาจารย์พึงให้โอวาทเพื่อให้รู้หัวข้อแห่งพระพุทธศาสนาพอสมควร
โดยใจความว่า

ตัวอย่างโอวาทโดยย่อ

ท่านเกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ประกาศตนเป็นพุทธมามกะ คือรับว่า พระพุทธเจ้าเป็นที่เคารพนับถืออย่างสูงสุดของตน ในที่พร้อมหน้าแห่งคณะสงฆ์ซึ่งประชุมพร้อมกันอยู่ ณ ที่นี้ ข้าพเจ้าจัดเป็นลาภอันประเสริฐของท่าน ท่านได้ดีแล้วคือ ได้สัมมาทิฐิความเห็นชอบตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา

แท้จริง พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ได้นามว่า รัตนะ เพราะยังความยินดีให้เกิดแก่ผู้เคารพบรรจบเป็น ๓ รวมเรียกว่า พระรัตนตรัย แก้ว ๓ ประการ เป็นหลักอันสำคัญยิ่งนักในพระพุทธศาสนา

ส่วนข้อปฏิบัติซึ่งพุทธศาสนิกชนจะพึงยึดถือไว้เป็นบรรทัดแห่งความประพฤติย่อกล่าวตามพระพุทธโอวาท สรุปลงได้ ๓ ประการ คือ

๑. ไม่พึงทำบาปทั้งปวง ได้แก่ไม่ประพฤติชั่วด้วย กาย วาจา ใจ
๒. บำเพ็ญกุศลให้เกิดมี ได้แก่ประพฤติชอบด้วย กาย วาจา ใจ
๓. ทำจิตของตนให้ผ่องใส คือไม่ให้ขุ่นมัวด้วย โลภ โกรธ หลง

ขอท่านจงตั้งศรัทธาความเชื่อให้มั่นคง ตรงต่อพระรัตนตรัย และจงตั้งใจสมาทานเบญจศีล ซึ่งจะได้ให้ท่านสมาทาน ณ กาลบัดนี้

(แนวโอวาทนี้ แล้วแต่ความสามารถของพระอาจารย์จะอธิบายขยายความได้มากน้อยเพียงใด เพื่อปลูกศรัทธาของพุทธมามกะผู้ปฏิญาณตนนั้น ๆ)

จ. เมื่อจบโอวาทแล้ว ให้ผู้ปฏิญาณรับคำว่า “สาธุ” แล้วนั่งคุกเข่าประนมมือน้อมตัวลงเล็กน้อย กล่าวคำอาราธนาเบญจศีล และสมาทานศีล ตามคำที่พระอาจารย์ให้ทั้งคำบาลีและคำแปลดังนี้

คำอาราธนาเบญจศีล

(ผู้ปฏิญาณว่า)

อหํ ภนฺเต, วิสุํ วิสุํ รกฺขณฺตถาย, ทิสฺรณฺน สห, ปญฺจ สីลานิ ยาจามิ.

ทฺถติยมฺปิ อหํ ภนฺเต, วิสุํ วิสุํ รกฺขณฺตถาย, ทิสฺรณฺน สห, ปญฺจ สีลานิ ยาจามิ.

ตติยมฺปิ อหํ ภนฺเต, วิสุํ วิสุํ รกฺขณฺตถาย, ทิสฺรณฺน สห, ปญฺจ สีลานิ ยาจามิ.

(ว่าเหมือนกันทั้งชายและหญิง แต่ถ้าสมาทานพร้อมกันหลายคน ให้เปลี่ยนคำ อหํ เป็น มยํ, ยาจามิ เป็น ยาจาม)

คำสมาทานเบญจศีล พร้อมทั้งคำแปล

(พระอาจารย์เป็นผู้บอก ผู้ปฏิบัติว่าตาม)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ข้าพเจ้าขอนอบน้อม แต่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น
ข้าพเจ้าขอนอบน้อม แต่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น
ข้าพเจ้าขอนอบน้อม แต่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น
(พระอาจารย์ว่า “ยมหํ วทามิ ตํ วเทหิ” ผู้ปฏิบัติรับว่า “อาม ภนฺเต”)
(พระอาจารย์บอก ผู้ปฏิบัติว่าตามต่อ)

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระพุทธรเจ้า เป็นสรณะที่ระลึกนับถือ

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระธรรม เป็นสรณะที่ระลึกนับถือ

สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์ เป็นสรณะที่ระลึกนับถือ

ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระพุทธรเจ้า เป็นสรณะที่ระลึกนับถือ แม้ครั้งที่ ๒

ทุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระธรรม เป็นสรณะที่ระลึกนับถือ แม้ครั้งที่ ๒

ทุติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์ เป็นสรณะที่ระลึกนับถือ แม้ครั้งที่ ๒

ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระพุทธรเจ้า เป็นสรณะที่ระลึกนับถือ แม้ครั้งที่ ๓

ตติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระธรรม เป็นสรณะที่ระลึกนับถือ แม้ครั้งที่ ๓

ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์ เป็นสรณะที่ระลึกนับถือ แม้ครั้งที่ ๓

(พระอาจารย์ว่า “ติสรณคฺคณํ นิฏฺฐิตํ” ผู้ปฏิบัติรับว่า “อาม ภนฺเต”)

(พระอาจารย์บอกต่อ ผู้ปฏิบัติว่าตาม)

- (๑) ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาปทํ สมာทียามิ
ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท เว้นจากผลาญชีวิตสัตว์
- (๒) อทินนาทานา เวรมณี สิกขาปทํ สมာทียามิ
ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท เว้นจากถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้
- (๓) กาเมสุมิฉจจาจารา เวรมณี สิกขาปทํ สมာทียามิ
ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท เว้นจากประพฤติดีในกาม
- (๔) มุสาวาทา เวรมณี สิกขาปทํ สมာทียามิ
ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท เว้นจากพูดเท็จ
- (๕) สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกขาปทํ สมာทียามิ
ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท เว้นจากดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัย อันเป็นฐานแห่งความ

ประมาท

อิมานิ ปญฺจ สิกขาปทานิ สมာทียามิ

ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท ๕ เหล่านี้

(พระอาจารย์บอกบทนี้จบเดียว ผู้ปฏิบัติฟังว่าซ้ำ ๓ จบ)

สุดท้ายพระอาจารย์บอกอานิสงส์คือ ต่อไป (ผู้ปฏิบัติไม่ต้องว่าตาม) ว่า

สีเลน สุกฺติ ยนฺติ

สีเลน โภคสมฺปทา

สีเลน นิพฺพุตี ยนฺติ

ตสฺมา สีลํ วิโสธเยฯ

ข. เมื่อพระอาจารย์บอกอานิสงส์คือจบแล้ว ผู้ปฏิบัติฟังกราบอีก ๓ ครั้ง ถ้ามีเครื่องไทยธรรมถวายพระสงฆ์ ฟังนำมาประเคนในลำดับนี้ เสร็จแล้วนั่งราบตรงหน้าพระอาจารย์ เตรียมน้ำกรวดเมื่อพระสงฆ์อนุโมทนา

บทอนุโมทนา

ข. พระสงฆ์อนุโมทนาด้วยบท ดังนี้

(๑) ยถา...

(๒) สพฺพีติโย...

(๓) โส อตุลลทฺโธ... หรือ

สา อตุลลทฺธา... หรือ

เต อตุลลทฺธา... แล้วแต่กรณี

(๔) ภวตุ สพฺพมฺจฺคลํ...

ณ. ขณะพระอาจารย์ว่า ยถา... ผู้ปฏิญาณฟังกรวดน้ำตามแบบ กะให้เสร็จพร้อมกับจบ
ยถา พอพระสงฆ์ว่า สพุพิติโย... ฟังนั่งประนมมือรับพร เมื่อจบแล้ว ฟังคุกเข่ากราบพระสงฆ์ ๓ ครั้ง
เป็นอันเสร็จพิธีฯ

พิธีรักษาอุโบสถ

อุโบสถ เป็นเรื่องของกุศลกรรมสำคัญประการหนึ่งของคฤหัสถ์ แปลว่า การเข้าจำ เป็นอุบายขัดเกลากิเลสอย่างหยาบให้เบาบาง และเป็นทางแห่งความสงบระงับ อันเป็นความสุขอย่างสูงสุดในพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น พุทธศาสนิกชนผู้เป็นฆราวาส จึงนิยมเอาใจใส่หาโอกาสประพฤติปฏิบัติตามควร อุโบสถของคฤหัสถ์ที่กล่าวนี้มี ๒ อย่าง คือ ปกติอุโบสถอย่าง ๑ ปฏิชาครอุโบสถอย่าง ๑

อุโบสถที่รักษากันตามปกติเฉพาะวันหนึ่งคืนหนึ่ง อย่างที่อุบาสกอุบาสิการักษากันอยู่ในวันอุโบสถทุกวันนี้ เรียกว่า ปกติอุโบสถ

อุโบสถที่รักษาเป็นพิเศษกว่าปกติ คือ รักษาคราวละ ๓ วัน จัดเป็นวันรับวันหนึ่ง วันรักษาวันหนึ่ง และวันส่งวันหนึ่ง เช่น จะรักษาอุโบสถวัน ๘ คำ ต้องรับและรักษามาแต่วัน ๗ คำ ตลอดไปจนถึงสุดวัน ๘ คำ คือได้อรุณใหม่ของวัน ๑๐ คำนั่นเอง จึงหยุดรักษา อย่างนี้เรียกว่า ปฏิชาครอุโบสถ

ทั้ง ๒ อย่างนี้ ต่างกันเฉพาะวันที่รักษามากน้อยกว่ากันเท่านั้น และการรักษาอุโบสถทั้ง ๒ อย่างนี้ โดยแท้ก็คือสมาทานรักษาศีล ๘ อย่างเคร่งครัด เป็นเอกัฒมสมาทานมันคงอยู่ด้วยความผูกใจ จนตลอดกาลของอุโบสถที่ตนสมาทานนั้น จึงเป็นเหตุให้เกิดประโยชน์สำคัญดังกล่าวแล้ว

การรักษาอุโบสถนี้ ประกอบด้วยพิธีกรรมซึ่งปฏิบัติกันมาโดยระเบียบต่อไปนี้

ระเบียบพิธี

๑. เมื่อตั้งใจจะรักษาอุโบสถวันพระใด ฟังตื่นแต่มีดก่อนรุ่งอรุณของวันนั้น พอได้เวลารุ่งอรุณของวันนั้น ฟังเตรียมตัวให้สะอาดเรียบร้อยตลอดถึงการบ้วนปากแล้วบูชาพระเปล่งวาจาอธิษฐานอุโบสถด้วยตนเองก่อนว่า “**อิมี อภฺรฺจฺกสมฺนฺนาคตฺ พุทฺธปฺลฺยตฺตํ อุโปสถํ, อิมฺลฺย รตฺตํ อิมฺลฺย ทิวสํ สมฺมเทว อภฺรฺกฺขิตฺตํ สมฺมาทียามิ**” ความว่า “ข้าพเจ้าขอสมาทานอุโบสถพุทธบัญญัติ อันประกอบด้วยองค์แปดประการนี้ เพื่อรักษาไว้ให้ดี มิให้ขาดมิให้ทำลายตลอดคืนหนึ่งและวันหนึ่งในเวลานี้” ดังนี้ แล้วรอเวลาอยู่ด้วยอาการสงบเสถียรตามสมควรรับประทานอาหารเช้าแล้วไปสู่สมาคม ณ วัดใดวันหนึ่ง เพื่อรับสมาทานอุโบสถศีลต่อพระสงฆ์ตามประเพณี

๒. โดยปกติวันอุโบสถนั้น เป็นวันธรรมสวนะ ภายในวัดพระสงฆ์สามเณรย่อมลงประชุมกันในพระอุโบสถหรือศาลาการเปรียญ เป็นต้น หลังจากฉันภัตตาหารเช้าแล้ว บางแห่งมีทำบุญตักบาตรที่วัดประจำทุกวันพระ ภิกษุสามเณรลงฉันอาหารบิณฑบาตพร้อมกันทั้งวัด เสร็จภัตตาหาร

แล้วขึ้นภูฏานทำธุรกิจพอสมควร แล้วลงประชุมพร้อมกันอีกครั้งหนึ่งตอนสาย ประมาณ ๙.๐๐ นาฬิกา ต่อหน้าอุบาสกอุบาสิกา แล้วทำวัตรเช้า พอภิกษุสามเณรทำวัตรเสร็จ อุบาสกอุบาสิกาฟังทำวัตรเช้า ร่วมกันตามแบบนิยมของวัดนั้น ๆ

๓. ทำวัตรจบแล้ว หัวหน้าอุบาสกหรืออุบาสิกาก็ตาม ฟังคุณเข้าประณมมือประกาศ องค์อุโบสถ ทั้งคำบาลีและคำไทย ดังนี้

คำประกาศองค์อุโบสถ

อชฺช โภณโต ปกฺขสฺส อฏฺฐมีทิวโส เอวรูโป โข โภณโต ทิวโส, พุทฺเธน ภควตา ปญฺญตฺตสฺส ฌมฺมสฺสวนสฺสเจว, ตตฺถถาย อุปาสกอุบาสิกาณํ อุโบสถสฺส จ กาลो โหติ, หนฺท มยฺ โภณโต สพุเพ อธิ สมากตา, ตสฺส ภควโต ฌมฺมานุฌมฺมปฏิปัตติยา ปุชนฺตถาย, อิมญจ รตฺติ อิมญจ ทิวสํ อฏฺฐจฺจสมนฺนาคํ อุโบสถํ อุปวสิสฺสามาติ, กาลปริจฺเจทํ กตฺวา ตํ ตํ เวรมณิ อารมฺมณํ กริตฺวา, อวิกฺขิตฺตจิตฺตา หุตฺวา สกฺกจฺจํ อุโบสถํ สมาทึเยยฺยาม, อิทิสํ หิ อุโบสถํ สมฺปตฺตานํ อมฺหากํ ชีวิตํ มานิริตฺถกํ โหตุ

คำแปล

ขอประกาศเริ่มเรื่องความที่จะสมาทานรักษาอุโบสถอันพร้อมไปด้วยองค์แปดประการ ให้สาธุชนที่ได้ตั้งจิตสมาทานทราบทั่วกันก่อน แต่สมาทาน ณ บัดนี้ ด้วยวันนี้ เป็นวันอฏฐมีดิถีที่แปด แห่งปีขมาถึงแล้ว ก็แหละวันเช่นนี้เป็นกาลที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติแต่งตั้งไว้ให้ ประชุมกันฟังธรรม และเป็นการศึกษาอุโบสถของอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายเพื่อประโยชน์แก่การ ฟังธรรมนั้นด้วย เชิญเถิด เราทั้งหลายทั้งปวงที่ได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ฟังกำหนดกาลว่า จะรักษาอุโบสถตลอดวันหนึ่งกับคืนหนึ่งนี้ แล้วพึงทำความเว้นโทษนั้น ๆ เป็นอรรถ (คือ เว้นจาก ฆ่าสัตว์ ๑ เว้นจากลักขโมยสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้ ๑ เว้นจากประพฤติกรรมที่เป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ๑ เว้นจากเจรจาคำเท็จต่อผู้อื่น ๑ เว้นจากดื่มกินสุราเมรัยอันเป็นเหตุที่ตั้งแห่งความประมาท ๑ เว้นจากบริโภคอาหารตั้งแต่เวลาพระอาทิตย์เที่ยงแล้วไปจนถึงเวลาอรุณขึ้นมาใหม่ ๑ เว้นจากฟ้อนรำ ขับร้อง และประโคมเครื่องดนตรีต่าง ๆ แต่บรรดาที่เป็นข้าศึกแก่บุญกุศลทั้งสิ้น และตัดทรงประดับ ตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของหอม เครื่องประดับ เครื่องทา เครื่องย้อม ผัดผิวทำกายให้วิจิตรงดงาม ต่าง ๆ อันเป็นเหตุที่ตั้งแห่งความกำหนัดยินดี ๑ เว้นจากนั่งนอนเหนือเตียงตั้งมุ้งที่มีเท้าสูงเกินประมาณ และที่นั่งที่นอนใหญ่ ภายในมีนุ่นและสำลีเครื่องปูลาดที่วิจิตรด้วยเงินและทองต่าง ๆ ๑) อย่าให้มี จิตฟุ้งซ่านส่งไปอื่น พึงสมาทานเอาองค์อุโบสถทั้งแปดประการโดยเคารพ เพื่อจะบูชาสมเด็จพระผู้มี พระภาคพุทธเจ้านั้นด้วยธรรมานุธรรมปฏิบัติ อนึ่ง ชีวิตของเราทั้งหลายที่ได้เป็นอยู่รอดมาถึงวัน อุโบสถเช่นนี้จงอย่าได้ล่วงไปเสียเปล่าจากประโยชน์เลย

หมายเหตุ :- คำประกาศนี้สำหรับวันพระ ๘ คำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม ถ้าเป็นวันพระ ๑๕ คำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม ถ้าเป็นวันพระ ๑๕ คำ เปลี่ยนบาลีเฉพาะคำที่ขีดเส้นใต้ว่า **ปณฺณรสีทิวโส** และเปลี่ยนคำไทยที่ขีดเส้นใต้เป็นว่า “วันปณฺณรสีทิวโส” ถ้าเป็นวันพระ ๑๔ คำ เปลี่ยนบาลีตรงนั้นว่า **จาทุทฺทสีทิวโส** และเปลี่ยนคำไทยแห่งเดียวกันว่า “วันจาทุทฺทสีทิวโส” สำหรับคำไทยภายในวงเล็บ จะว่าด้วยก็ได้ ไม่ว่าจะด้วยก็ได้

๔. เมื่อหัวหน้าประกาศจบแล้ว พระสงฆ์ผู้แสดงธรรมขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ อุบาสกอุบาสิกาทุกคน ฟังนั่งคุกเข่ากราบพร้อมกัน ๓ ครั้ง แล้วกล่าวคำอาราธนาอุโบสถศีลพร้อมกัน ว่าดังนี้

มยํ ภนฺเต, ติสฺรณฺน สห,

อฏฺฐจฺกสฺมณฺนาคตํ, อุโปสถํ ยาจาม (ว่า ๓ จบ)

ต่อนี้ คอยตั้งใจรับสรณคมน์และศีลโดยเคารพ คือ ประนมมือ

๕. ฟังว่าตามคำสั่งที่พระสงฆ์บอกเป็นตอน ๆ ไป คือ

นโม..... (๓ จบ)

พุทฺธํ สฺรณํ คจฺฉามิ ฯลฯ

ตติยมฺปิ สงฺขํ สฺรณํ คจฺฉามิ

เมื่อพระสงฆ์ว่า “**ติสรณคมน์ นิญาติ**” ฟังรับพร้อมกันว่า “**อาม ภนฺเต**” แล้วท่านจะให้ศีลต่อไป คอยรับพร้อมกันตามระยะที่ท่านหยุดดังต่อไปนี้

(๑) ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

(๒) อทินฺนาทานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

(๓) อพฺรหฺมจฺริยา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

(๔) มุสสาวาทา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

(๕) สุราเมรยมฺหุชฺฌปมาทฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

(๖) วิกาลโภชนา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

(๗) นจฺจคีตฺวาทิตฺตวิสุทฺทสุสฺนา มาลาคนฺธุวិเลปนธารณฺมณฺชนวิภูสฺนภูจฺจานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

(๘) อูจฺจาสยฺนมหาสยฺนา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ อิมํ อฏฺฐจฺกสฺมณฺนาคตํ, พุทฺธปฺลยฺตตํ อุโปสถํ, อิมฺลฺยจ รตฺตี อิมฺลฺยจ ทิวสํ, สมนฺนทฺเว อภิริกฺขิตฺตํ สมาธิยามิ.

หยุดรับเพียงเท่านั้น ในการให้ศีลอุโบสถนี้ตลอดถึงคำสมาทานท้ายศีล บางวัดให้เฉพาะคำบาลีมิได้แปลให้ บางวัดให้คำแปลด้วย ทั้งนี้ สุดแต่นิยมอย่างไรก็ตามความเหมาะสมของบุคคลและสถานที่นั้น ๆ ถ้าท่านแปลให้ด้วยก็ฟังว่าตามเป็นข้อ ๆ และคำ ๆ ไปจนจบ ต่อนี้พระสงฆ์จะว่า “**อิมานิ อฏฺฐ สิกฺขาปทานิ อุโปสถวเสณ มนสิกริตฺวา, สาธุกํ อปฺปมาเทน รกฺขิตฺวา**” ฟังรับพร้อมกันเมื่อท่านกล่าวจบคำนี้ว่า “**อาม ภนฺเต**” แล้วพระสงฆ์จะว่าอานิสงส์ศีลต่อไป ดังนี้

สี่เลน สุกดี ยนฺติ

สี่เลน โภคสมปทา

สี่เลน นิพฺพุตติ ยนฺติ

ตสฺมา สีสํ วิโสธเย ฯ

พอท่านว่าจบ ฟังกราบพร้อมกัน ๓ ครั้ง ต่อนี้นั่งกราบพับเพียบประนมมือฟังธรรม ซึ่งท่าน
ได้แสดงต่อไป

๖. เมื่อพระแสดงธรรมจบแล้ว ทุกคนพึงให้สาธุการและสวดประกาศตนพร้อมกัน ดังนี้

สาธุ สาธุ สาธุ

อหํ พุทฺธยจ ฐมฺมยจ

สงฺฆยจ ธรรมํ คโต

อุปาสกตฺตํ เทเสสี

ภิกฺขุสงฺฆสฺส สมฺมุขา

เอตํ เม ธรรมํ เขมํ

เอตํ ธรรมมุตฺตมํ

เอตํ ธรรมมาคคมฺ

สพฺพพุทฺธา ปมฺจุยเย

ยถาพลํ จเรยฺยาหํ

สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ทุกฺขนิสฺสรณสฺเสว

ภาคี อสุสํ อนาคเต ฯ

หมายเหตุ :- คำสวดประกาศข้างต้นนี้ ถ้าผู้กล่าวเป็นผู้หญิง พึงเปลี่ยนคำที่ขีดเส้นใต้ไว้ ดังนี้

คโต เปลี่ยนเป็นว่า คตา

อุปาสกตฺตํ เปลี่ยนเป็นว่า อุปาสิกตฺตํ

ภาคี อสุสํ เปลี่ยนเป็นว่า ภาคินิสฺสํ

นอกนั้นว่าเหมือนกัน

เมื่อสวดประกาศนี้จบแล้ว ฟังกราบพร้อมกันอีก ๓ ครั้ง เป็นอันเสร็จพิธีตอนเช้าเพียงเท่านี้

๗. ต่อนี้ผู้รักษาอุโบสถพึงรออยู่ที่วัด ด้วยการนั่งสนทนาธรรมกันบ้าง ภาวนากัมมัฏฐานตามสัปปายะของตนบ้าง หรือจะท่องสวดมนต์และอ่านหนังสือธรรมไร ๆ ก็ได้ ถึงเวลาพึงรับประทานอาหารเช้าให้เสร็จทันกาลก่อนเที่ยง เสร็จแล้วจะพักผ่อนหรือปฏิบัติอะไรที่ปราศจากโทษก็แล้วแต่อัธยาศัย พอได้เวลาบ่ายหรือเย็นจนค่ำ ฟังประชุมกันทำวัตรค่ำตามแบบนิยมของวัดนั้น ๆ ในภาคบ่ายจนถึงเย็นนี้ บางแห่งทางวัดจัดให้มีเทศน์โปรดอีกกัณฑ์หนึ่ง ถ้ามีเทศน์พระผู้เทศก์จะลงมาเทศน์เมื่อจบทำวัตรตอนนี้ หัวหน้าพึงนั่งคุกเข่ากราบพระ ๓ ครั้ง แล้วกล่าวอาราธนาธรรมพิเศษโดยเฉพาะ ว่าดังนี้

จาทุทฺทสี ปณฺณรสี

ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมํ

กาลา พุทฺเธน ปณฺณตฺตา

สทฺธมฺมสฺสวณฺสฺสิเม

อฏฺฐมํ โข อยฺนทานิ

สมฺปตฺตา อภิลกฺขิตา

เตนายํ ปริสา ฐมฺมํ

โสตุํ อิธ สมาคตา

สาธุ อโยโย ภิกขุสงฺโฆ

กโรตุ ฐมฺมเทสนํ

อโยญจ ปริสา สพุพา

อญฺจิกตฺวา สุณฺนาตุ ตฺนฺติ ฯ

หมายเหตุ :- คาลาอาราธนาธรรมนี้ ใช้เฉพาะวันพระ ๘ ค่ำ ทั้งข้างขึ้นข้างแรม ถ้าเป็นวันพระ ๑๕ ค่ำ เปลี่ยนคำที่ขีดเส้นใต้ไว้เป็นว่า “ปณฺณรสี” ถ้าเป็นวันพระ ๑๔ ค่ำ เปลี่ยนคำนั้นเป็นว่า “จาทฺตุทฺทสี” นอกนั้นเหมือนกัน

๘. เมื่ออาราธนาจบแล้ว พระจะขึ้นแสดงธรรม ฟังนั่งฟังธรรมโดยเคารพอย่างพิธีตอนเช้า พอเทศน์จบ ทุกคนพึงให้สาธุการและสวดประกาศตนพร้อมกัน อย่างเดียวกับที่ว่าทำยเทศน์ในภาคเช้า และสวดประกาศต่อท้ายติดต่อกันไปอีกว่า

กาเยน วาจา ย ว เจตสา วา
พุทฺเธ กุภมฺมํ ปกตํ มยา ยํ
พุทฺโธ ปฏฺิคฺคณฺหตุ อจฺจยฺนตํ
กาลนฺตเร สํวริตฺตุํ ว พุทฺเธ ฯ
กาเยน วาจา ย ว เจตสา วา
ฐมฺเม กุภมฺมํ ปกตํ มยา ยํ
ฐมฺโม ปฏฺิคฺคณฺหตุ อจฺจยฺนตํ
กาลนฺตเร สํวริตฺตุํ ว ฐมฺเม ฯ
กาเยน วาจา ย ว เจตสา วา
สงฺฆเ กุภมฺมํ ปกตํ มยา ยํ
สงฺโฆ ปฏฺิคฺคณฺหตุ อจฺจยฺนตํ
กาลนฺตเร สํวริตฺตุํ ว สงฺฆเ ฯ

๙. ถ้าไม่มีเทศน์กัณฑ์เย็นนี้ พอทำวัตรจบ ผู้ประสงค์จะกลับไปพักผ่อนที่บ้าน ฟังขึ้นไปลาหัวหน้าสงฆ์บนกุฏิ หรือหัวหน้าสงฆ์จะลงมารับลาในที่ประชุม ก็แล้วแต่ธรรมเนียมของวัดนั้น ๆ ส่วนผู้ประสงค์จะค้างที่วัดไม่กลับบ้านก็ไม่ต้องลา แต่ถ้ามีเทศน์ด้วยดังกล่าว ผู้จะกลับบ้านพึงบอกต่อพระผู้เทศน์ เมื่อสวดประกาศตอนท้ายเทศน์จบลงแล้วได้ทันที คำลากลับบ้าน ฟังว่า ดังนี้

หนฺนททานิ มยํ ภนฺเต, อาปฺจุฉฺฉาม
พหุภิจฺจา มยํ พหุภฺรณฺเียฯ

พระสงฆ์ผู้รับลา จะเป็นในที่ประชุมฟังเทศน์หรือบนกุฏิก็ตาม ฟังกล่าวคำว่า “ยสฺสทานิ ตุมฺहे กาลํ มลฺลยถ” ผู้ลาพึงรับคำพร้อมกันว่า “สาธุ ภนฺเต” แล้วกราบพร้อมกัน ๓ ครั้ง เป็นอันเสร็จพิธี

พิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

วันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา ที่พุทธศาสนิกชนนิยมประกอบพิธีกรรมมีการบูชา เป็นต้น เพื่อระลึกคุณพระรัตนตรัยเป็นพิเศษ แต่เดิมกำหนดไว้ ๓ วัน คือ วันวิสาขบูชา วันอัฐมีบูชา วันมาฆบูชา ภายหลังเพิ่มวันอาสาฬหบูชาเข้าอีกวันหนึ่งรวมเป็น ๔ วัน

๑. วันวิสาขบูชา คือ วันเพ็ญเดือน ๖ แต่ในปีที่มีอธิกมาสเลื่อนไปเป็นวันเพ็ญเดือน ๗ วันนี้นิยมว่าเป็นวันคล้ายวันที่พระพุทธเจ้าประสูติ คล้ายวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ และคล้ายวันที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน ซึ่งสามกาลสามสมัยของพระพุทธองค์ตกในวันเพ็ญเดือนวิสาขะทั้งนั้น เหตุนี้พุทธศาสนิกชนจึงนิยมทำการบูชาเป็นพิเศษในเมื่อวันเช่นนี้เวียนมาถึงทุก ๆ ปี

๒. วันอัฐมีบูชา คือ วันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ หรือปีใดมีอธิกมาสปีนั้นเลื่อนไปเดือน ๗ นับถัดจากวันวิสาขบูชาไป ๗ วัน เป็นวันคล้ายวันถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระที่เมืองกุสินารา เป็นวันสำคัญที่ระลึกถึงพระพุทธองค์อีกวันหนึ่ง เหตุนี้ เมื่อถึงวันเช่นนี้ทุก ๆ ปี พุทธบริษัทจึงนิยมทำการบูชาพิเศษอีกวันหนึ่ง

๓. วันมาฆบูชา คือ วันเพ็ญเดือน ๓ ถ้าปีใดมีอธิกมาส ปีนั้นเลื่อนไปเป็นวันเพ็ญเดือน ๔ วันนี้นิยมว่าคล้ายวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ อันเป็นหลักการของพระพุทธศาสนา เป็นครั้งแรกและครั้งเดียวเท่านั้น ในท่ามกลางพระอรหันต์สงฆ์จำนวน ๑,๒๕๐ องค์ ซึ่งล้วนเป็นพระอรหันต์ชีณาสพ มาประชุมพร้อมกันโดยบังเอิญมิได้มีการนัดหมายกันมา ในปีแรกที่พระองค์ตรัสรู้ และเริ่มประกาศพระศาสนาแล้ว เป็นเหตุการณ์ที่น่าอัศจรรย์ครั้งเดียว และครั้งนั้นพระองค์ก็ทรงวางหลักการของพระศาสนาในท่ามกลางสงฆ์นั้น ซึ่งเรียกว่า **โอวาทปาติโมกข์** การประชุมในวันนั้นเรียกว่า **จาตุรงคสันนิบาต** เพราะเป็นการประชุมประกอบด้วยองค์ ๔ คือ (๑) ภิกษุสงฆ์ที่มาประชุมจำนวน ๑,๒๕๐ องค์ เป็นจำนวนที่พระองค์ได้ในการมาประกาศพระศาสนาในกรุงราชคฤห์ เป็นครั้งแรก และปีแรกที่ตรัสรู้ ท่านเหล่านั้นล้วนเป็นพระอรหันต์ชีณาสพ (๒) ท่านเหล่านั้นล้วนเป็นเอหิภิกขุ ผู้อุปสมบทมาแต่สำนักพระพุทธองค์ (๓) ท่านเหล่านั้นไม่มีใครเชื่อเชิญ บังเอิญใจตรงกันมาประชุมในเวลาเดียวกันโดยลำพังตนเอง และ (๔) วันที่ประชุมนั้นเป็นวันเพ็ญเดือนมาฆะด้วย เพราะวันนี้มีความสำคัญดังกล่าวนี้ ภายหลังจึงเกิดนิยมทำการบูชาพระรัตนตรัยเป็นพิเศษในวันนี้

๔. วันอาสาฬหบูชา คือ วันเพ็ญเดือน ๘ ก่อนวันเข้าปฐมพรรษา ๑ วัน เป็นวันคล้ายวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา คือ เทศน์กัณฑ์แรก ชื่อ **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร** โปรดพระปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ในปีที่ตรัสรู้ใหม่ และเพราะผลของพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้เป็นเหตุให้ท่านพระโกณฑัญญะในจำนวนพระปัญจวัคคีย์ ได้ธรรมจักกัณฐดวงตาเห็นธรรม ทูลขอบรรพชาอุปสมบทต่อพระพุทธองค์เป็นพระอรหันต์องค์แรก วันนี้จึงเป็นวันเกิดขึ้นแห่งสังฆมณฑล

อีกโสดหนึ่งด้วย เหตุนั้น วันนี้จึงนับเป็นวันสำคัญอีกวันหนึ่งและเกิดนิยมทำการบูชาพิเศษในเมื่อถึงวัน เช่นนี้ทุก ๆ ปีเพิ่มขึ้นอีก

การบูชาพิเศษในวันสำคัญทั้ง ๔ นี้ ก็คือ การเวียนเทียน นอกเหนือไปจากประชุม ทำวัตรสวดมนต์และฟังเทศน์ตามปกติในวันนั้นการเวียนเทียนนี้ คือ การที่พุทธบริษัทถือดอกไม้ รูปเทียนจุดประนมมือ เดินเวียนขวา ที่เรียกว่า ประทักษิณรอบปูชนียวัตถุในวัด หรือในสถานแห่งใด แห่งหนึ่ง ๓ รอบ ส่งใจระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยในขณะที่เดินเวียน เสร็จแล้วนำดอกไม้รูปเทียนนั้น ปักบูชาปูชนียวัตถุที่เวียนนั้น เป็นการแสดงความเคารพอย่างสูงด้วยเครื่องสักการบูชาในการนี้ มีระเบียบปฏิบัติ ดังนี้

ระเบียบพิธี

พิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทั้ง ๔ วัน มีระเบียบปฏิบัติเหมือนกันตลอด ต่างกันแต่คำบูชา ก่อนเวียนเทียน ซึ่งมีกำหนดใช้เฉพาะวันนั้น ๆ แต่ละวันเท่านั้น เมื่อถึงกำหนดวันสำคัญนั้น ๆ ให้ทางวัด ประกาศให้พุทธบริษัททราบทั่วกันทั้งชาววัดและชาวบ้าน และบอกกำหนดเวลาประกอบพิธีด้วยว่าจะประกอบเวลาไหน จะเป็นตอนบ่ายหรือค่ำก็ได้ แล้วแต่สะดวก

ถึงเวลากำหนด ทางวัดตีระฆังสัญญาณให้พุทธบริษัท ทั้งภิกษุสามเณร อุบาสกและอุบาสิกา ประชุมพร้อมกัน ที่หน้าพระอุโบสถหรือลานพระเจดีย์ อันเป็นหลักของวัดนั้น ๆ ภิกษุอยู่แถวหน้า ถัดไปสามเณร ท้ายสุดอุบาสกอุบาสิกาจะจัดให้ชายอยู่กลุ่มชาย หญิงอยู่กลุ่มหญิง หรือปล่อยให้คละกันตามอัธยาศัยก็ได้แต่จะกำหนด ทุกคนถือดอกไม้รูปเทียนตามแต่จะหาได้และศรัทธาของตน ควรกะขนาดของเทียนให้จุดเดินได้จนครบ ๓ รอบสถานที่ที่เดิน ไม่หมดเสียในระหว่างเดิน

เมื่อพร้อมกันแล้ว หัวหน้าสงฆ์จุดเทียนและรูป ทุกคนจุดของตนตาม เสร็จแล้วถือดอกไม้รูปเทียนที่จุดแล้วประนมมือหันหน้าเข้าหาปูชนียสถานที่จะเวียนนั้น หัวหน้าสงฆ์นำว่า นโม... พร้อมกัน ๓ จบ ต่อนั้นนำว่าคำถวายดอกไม้รูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ตามแบบที่กำหนดไว้สำหรับวันนั้น ๆ เป็นคำ ๆ เฉพาะบาลีเท่านั้น (ถ้ามีโอกาสและเห็นสมควรจะว่าคำแปลด้วยก็ได้) ทุกคนทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ว่าตามจนจบ

ต่อนั้น หัวหน้าสงฆ์เดินนำแถวด้วยอาการประนมมือถือดอกไม้รูปเทียนนั้น ไปทางขวามือของสถานที่ที่เวียน คือ เดินเวียนไปทางที่มือขวาของตนหันเข้าหาสถานที่ที่เวียนนั้น ฟังตั้งใจระลึกถึงพระพุทธรูป โดยนัยบท **อิติปิ โส ภควา ฯลฯ** รอบที่สองระลึกถึงพระธรรมคุณ โดยนัยบท **สวากขาโต ภควตา ธมโม ฯลฯ** และรอบที่สามระลึกถึงพระสังฆคุณ โดยนัยบท **สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงโฆ ฯลฯ** ครบ ๓ รอบ แล้วนำดอกไม้รูปเทียนไปปักบูชาตามที่เตรียมไว้ ต่อนั้นจึงเข้าไปประชุมพร้อมกันในพระอุโบสถหรือวิหาร หรือศาลาการเปรียญ แล้วแต่ที่ทางวัดกำหนด เริ่มทำวัตรค่ำและสวดมนต์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์อย่างพิธีกรรมวันธรรมสวนะธรรมดา เสร็จแล้วมีเทศน์พิเศษแสดงเรื่องพระพุทธรูปประวัติและเรื่องเกี่ยวกับวันสำคัญนั้น ๑ กัณฑ์ เป็นอันเสร็จพิธี

หมวดที่ ๒ บุญพิธี

บุญพิธี ได้แก่ พิธีทำบุญเนื่องด้วยประเพณีในครอบครัวของพุทธศาสนิกชน เป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของคนไทยทั่วไป ส่วนมากทำกันเกี่ยวกับเรื่องฉลองบ้าง เรื่องต้องการสิริมงคลบ้าง เรื่องตายบ้าง ในเรื่องเหล่านี้นิยมทำบุญทางพระพุทธศาสนา เช่น ทำบุญเลี้ยงพระและตักบาตร เป็นต้น เพราะประเพณีนิยมดังนี้ จึงเกิดมีพิธีกรรมที่จะต้องปฏิบัติขึ้นและถือสืบ ๆ กันมาแต่โบราณกาล ฉะนั้นในเรื่องพิธีทำบุญ หรือเรียกว่า บุญพิธี จึงเป็นเรื่องที่จะต้องศึกษาอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งจะนำมากล่าวในหมวดนี้ โดยแยกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ทำบุญงานมงคล
๒. ทำบุญงานอวมงคล

แต่ละประเภทมีความมุ่งหมายและเหตุผล ตลอดจนระเบียบปฏิบัติพิธีแตกต่างกันออกไป เป็นกรณี ๆ อีกหลายอย่าง ดังจะนำมาชี้แจงแต่เพียงที่สำคัญ ๆ ให้เข้าใจต่อไป

พิธีทำบุญเลี้ยงพระ

การทำบุญเลี้ยงพระ ตามปกติที่ทำกัน มักนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ในสถานที่ที่ประกอบพิธีในตอนเย็น เรียกกันอย่างสามัญว่า สวดมนต์เย็น รุ่งขึ้นเวลาเช้า (บางกรณีเวลาเพล) ถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ เมื่อเย็นวานนั้น เรียกกันว่า เลี้ยงพระเช้า (เลี้ยงพระเพล) หรือฉันเช้า (ฉันเพล) และในคราวเดียวกันก็มีการตักบาตรด้วย บางคนมีเวลาน้อย ย่นเวลามาทำพร้อมกันในวันเดียวในตอนเช้าหรือตอนเพลตามความสะดวก โดยนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ก่อน จบแล้วถวายภัตตาหารให้เสร็จสิ้นในเวลาเดียวกัน อย่างนี้ก็เรียกว่า ทำบุญเลี้ยงพระ

การทำบุญเลี้ยงพระนี้ นิยมทั้งในงานมงคลและงานอวมงคลทั่วไป ที่เรียกว่า ทำบุญงานมงคลนั้น ได้แก่ การทำบุญเลี้ยงพระดังกล่าว เพื่อความสุขความเจริญแก่จิตใจโดยปรารถนาเหตุที่ดี เป็นมูลเกี่ยวกับฉลองความสำเร็จในชีวิต เช่น ฉลองพระบวชใหม่ เป็นต้น หรือเกี่ยวกับการริเริ่มชีวิตใหม่เพื่อให้เกิดความสำเร็จตามปรารถนาด้วยดีตลอดไป เช่น ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ทำบุญแต่งงาน หรือเรียกว่า มงคลสมรส เป็นต้น ส่วนที่เรียกว่า ทำบุญงานอวมงคล ได้แก่ การทำบุญเลี้ยงพระเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขโดยปรารถนาเหตุไม่สู้ดี เนื่องจากมีการตายขึ้นในวงญาติหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในครอบครัว จัดการทำบุญขึ้น เพื่อให้สำเร็จเป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว และเพื่อเป็นมิ่งขวัญญาติ ๆ แก่ผู้ที่ยังอยู่ งานทำบุญโดยปรารถนาเหตุนี้ เรียกว่า ทำบุญงานอวมงคล

การทำบุญทั้ง ๒ ประเภทนี้ ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการปฏิบัติมี ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายทายกทายิกา ผู้ประกอบด้วยต้องการบุญ เรียกว่า ฝ่ายเจ้าภาพ ๑ ฝ่ายปฏิบัติหาคผู้รับทานและประกอบพิธีกรรม ตามความประสงค์ของเจ้าภาพ ซึ่งเป็นพระภิกษุสงฆ์ เรียกว่า ฝ่ายภิกษุสงฆ์อีก ๑ ทั้งสองฝ่ายนี้มีระเบียบปฏิบัติพิธี กำหนดไว้เพื่อความเรียบร้อยโดยเหมาะสมแต่ละประเภทของงาน เป็นขนบประเพณีสืบมาดังต่อไปนี้

ระเบียบพิธี

๑. ทำบุญงานมงคล

พิธีฝ่ายเจ้าภาพ ผู้ที่จะทำบุญเนื่องในงานมงคลต่าง ๆ นั้น ในที่นี้เรียกว่า “เจ้าภาพ” เบื้องต้นจะต้องเตรียมกิจการต่าง ๆ ที่ควรทำก่อน ดังนี้

- ก. อาราธนาพระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์
- ข. เตรียมที่ตั้งพระพุทธรูปพร้อมทั้งเครื่องบูชา
- ค. ตกแต่งสถานที่บริเวณพิธี
- ฅ. วงด้ายสายสิญจน์
- ง. เชิญพระพุทธรูปมาตั้งบนที่บูชา
- จ. ปูลาดอาสนะสำหรับพระสงฆ์
- ฉ. เตรียมเครื่องรับรองพระสงฆ์ตามควรแก่ฐานะ
- ช. ตั้งภาชนะสำหรับทำน้ำมนต์

เมื่อพระสงฆ์มาถึงแล้วตามเวลากำหนด จะต้องปฏิบัติกรณียกิจดังต่อไปนี้

- ก. คอยล้างเท้าพระสงฆ์และเช็ดด้วย (ปัจจุบันพระสงฆ์สวมรองเท้าและเท้าไม่สกปรก จึงไม่ต้องล้างเท้าก็ได้)
- ข. ประเคนเครื่องรับรองที่จัดไว้
- ค. ได้เวลาแล้ว จุดเทียนธูปที่โต๊ะบูชา บูชาพระแล้วกราบนมัสการ ๓ ครั้ง
- ฅ. อาราธนาศีลและรับศีล
- ง. ต่อจากรับศีล อาราธนาพระปริตร เสร็จแล้วไหว้หรือกราบ แล้วแต่กรณี
- จ. นั่งฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เมื่อจบแล้ว ถวายน้ำร้อนหรือเครื่องดื่มอันควรแก่สมณะ แล้วแต่จะจัด

ในการปฏิบัติพิธีตามหน้าที่ที่กล่าวนี้ มีข้อที่ควรเข้าใจ คือ

๑. เรื่อง การอาราธนาพระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ นิยมไม่กำหนดจำนวนข้างมาก แต่นิยมกำหนดข้างน้อยไว้โดยเกณฑ์ คือ ไม่ต่ำกว่า ๕ รูป เกิน ๕ ไปก็เป็น ๗ หรือ ๙ ข้อน่าสังเกตก็คือ ไม่นิมนต์พระสงฆ์จำนวนคู่ เพราะถือเหมือนอย่างว่า การทำบุญครั้งนี้มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน แบบเดียวกับครั้งพุทธกาล ซึ่งปรากฏตามบาลีว่า **พุทธปมุโข ภิกขุสงฺโฆ** พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้า

เป็นประมุข โดยตั้งพระพุทธรูปไว้ข้างหน้าแถวพระสงฆ์นับจำนวนรวมกับพระสงฆ์เป็นคู่ เว้นแต่ในงานมงคลสมรส มักนิยมนิมนต์พระสงฆ์จำนวนคู่ จุดมุ่งหมาย คือ แบ่งให้ฝ่ายเจ้าบ่าวและฝ่ายเจ้าสาวนิมนต์พระมาจำนวนเท่า ๆ กัน เมื่อมารวมกันจึงเป็นจำนวนคู่ แต่ในพิธีหลวงในปัจจุบันนี้ มักอาราธนาพระสงฆ์เป็นจำนวนคู่ เช่น ๑๐ รูป เป็นต้น

๒. เรื่อง เติริยมที่ตั้งพระพุทธรูปพร้อมทั้งเครื่องบูชา ที่ตั้งพระพุทธรูปพร้อมทั้งเครื่องบูชาในงานพิธีต่าง ๆ นั้น นิยมเรียกสั้น ๆ ว่า “โต๊ะบูชา” สิ่งสำคัญของโต๊ะบูชานี้ประกอบด้วยโต๊ะรอง ๑ เครื่องบูชา ๑ โต๊ะรองเป็นที่รองรับพระพุทธรูปและเครื่องบูชา ปัจจุบันนี้นิยมใช้กันทั่วไปเป็นโต๊ะหมู่ ซึ่งสร้างไว้โดยเฉพาะ เรียกกันว่า โต๊ะหมู่บูชา มีเป็นหมู่ ๕ หมู่ ๗ และหมู่ ๙ หมายความว่า หมู่หนึ่ง ๆ ประกอบด้วย โต๊ะ ๕ ตัว ๗ ตัว และ ๙ ตัว ก็เรียกว่าหมู่ เท่านั้นเท่านั้น ถ้าในที่ที่หาโต๊ะหมู่ไม่ได้ จะใช้ตั้งอะไรที่สมควร ซึ่งไม่สูงหรือต่ำเกินไปนักจัดเป็นโต๊ะบูชาในพิธีก็ได้ โต๊ะหรือตั้งนั้นต้องใช้ผ้าขาวปูพื้นก่อน ถ้าหาผ้าขาวไม่ได้จำเป็นจะใช้ผ้าสีต้องเป็นผ้าสะอาดและยังมีได้ใช้การอย่างอื่นมาเป็นเหมาะสมที่สุด ผ้าอะไรก็ตามถ้าแสดงลักษณะชัดว่าเป็นผ้านุ่งแล้ว ไม่สมควรอย่างยิ่ง

การตั้งโต๊ะบูชานี้มีหลักว่า ต้องตั้งหันหน้าโต๊ะออกทางเดียวกับพระสงฆ์ คือให้พระพุทธรูปหันพระพักตร์ออกทางเดียวกับพระสงฆ์นั่นเอง ด้วยมุ่งหมายให้พระสงฆ์มีพระพุทธรูปเป็นประธาน เว้นแต่จำเป็นเกี่ยวกับสถานที่ ซึ่งจะต้องให้พระสงฆ์นั่งมีเบื่องซ้ายอยู่ทางพระพุทธรูปแล้วจึงต้องตั้งโต๊ะบูชาหันหน้ามาทางพระสงฆ์ให้พระพุทธรูปหันพระพักตร์หาพระสงฆ์ เป็นอันไม่ต้องเข้าแถวกับพระสงฆ์ สำหรับเรื่องทิศทางที่จะประดิษฐานพระพุทธรูปนั้น มักจะให้ผินพระพักตร์ไปสู่ทิศเหนือ ด้วยถือว่าพระพุทธรูปเจ้าเป็นโลกอุดร มิฉะนั้นก็ให้หันไปทางทิศตะวันออก ด้วยถือว่าเป็นทิศพระ (ในวันตรัสรู้ พระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งผินพระพักตร์ไปทางตะวันออก) เป็นพื้น แต่เรื่องนี้เห็นว่าไม่จำเป็นต้องจำกัดเช่นนั้น จะให้ผินพระพักตร์ไปทิศใด ๆ ก็ไม่เกิดโทษและไม่มีข้อห้าม เป็นอันแล้วแต่สถานที่จะอำนวยให้ประดิษฐานได้เหมาะสมก็พึงทำได้ทั้งนั้น

สำหรับการตั้งเครื่องบูชานั้น ต้องแล้วแต่โต๊ะที่ตั้ง ถ้าเป็นโต๊ะเดี่ยวที่ใช้ตั้งหรือโต๊ะตัวเดียว ตั้งแทนโต๊ะหมู่ เครื่องบูชาควรมีแจกันประดับดอกไม้ ๑ คู่ ตั้ง ๒ ข้าง พระพุทธรูปไม่ชิดหรือห่างจนเกินไป ถัดมาแถวหน้าพระพุทธรูป ตั้งกระถางรูปทรงหน้าพระพุทธรูปกับเชิงเทียน ๑ คู่ ตั้งตรงกับแจกัน เพียงเท่านี้ก็สำเร็จรูปเป็นโต๊ะบูชาพอสมควร

สำหรับโต๊ะหมู่จะแสดงการตั้งโต๊ะหมู่ ๗ เป็นตัวอย่าง ดังนี้

หลักโต๊ะหมู่ ๗ มีอยู่ว่า ใช้แจกัน ๒ คู่ คู่ ๑ ตั้งบนโต๊ะกลางที่ตั้งพระพุทธรูป ชิดด้านหลัง ๒ ข้าง พระพุทธรูปอยู่ตรงมุมทั้ง ๒ ด้านหลัง อีกคู่ ๑ ตั้งบนโต๊ะข้างตัวละ ๑ ชิดมุมนอกด้านหลัง ถือหลักว่าแจกันเป็นพนักหลังสุด จะตั้งล้ามาข้างหน้าไม่ควร พานดอกไม้ ๕ พาน ตั้งกลางโต๊ะทุกโต๊ะ เว้นโต๊ะกลางแถวหน้าซึ่งตั้งกระถางรูป เชิงเทียน ๕ คู่ ตั้งที่โต๊ะข้างซ้ายและขวามือโต๊ะละ ๑ ที่มุมหน้า ตรงข้ามกับแจกัน รวม ๒ ซีก ๒ คู่ ตรงกลางตั้งแต่โต๊ะพระพุทธรูปลงมา ๓ ตัว ตั้งตัวละคู่

ที่มุมโตะทั้ง ๒ ด้านหน้า รวมอีก ๓ คู่ สำหรับคู่ที่อยู่บนโตะที่ตั้ง พระพุทธรูปนั้นก็จำเป็น เช่น บังพระพุทธรูปหรือชิดพระพุทธรูปเกินไป จะตัดออกเสียคู่หนึ่งก็ได้ แม้โตะหมู่อื่นนอกจากหมู่ ๑ ที่กล่าวนี้ ก็ถือหลักการตั้งเช่นเดียวกัน

๓. เรื่อง ตกแต่งสถานที่บริเวณพิธี นิยมให้สะอาดเรียบร้อยเป็นสิ่งสำคัญ เพราะเป็นการทำบุญ ต้องการสิริมงคล และออกแขกด้วยความสะอาดเรียบร้อยทุกอย่างเป็นสิ่งที่ดีควรกระทำอย่างยิ่ง ถ้าได้เพิ่มการตกแต่งเพื่อความสวยงามขึ้นอีก ก็เป็นการดียิ่ง ทั้งนี้สุดแต่ฐานะและกำลังของตนเป็นสิ่งสำคัญ

๔. เรื่อง วงด้ายสายสิญจน์ คำว่า สิญจน์ แปลว่า การรดน้ำ คือ การรดน้ำด้วยพิธีสืบเนื่อง มาแต่พิธีพราหมณ์ เดิม “สาย” เข้าข้างหน้า เป็น สายสิญจน์ กลายเป็นวัตถุชนิดหนึ่งที่น่าสนใจในงาน มงคลต่าง ๆ สายสิญจน์ ได้แก่ สายที่ทำด้วยด้ายดิบ โดยวิธีจับเส้นด้ายในเช็ดเส้นเดียว จับออกครั้งแรก เป็น ๓ เส้น ม้วนเข้ากลุ่มไว้ ถ้าต้องการให้สายใหญ่ ก็จับอีกครั้งหนึ่งจะกลายเป็น ๙ เส้น ในงานมงคล ทุกประเภท นิยมใช้สายสิญจน์ ๙ เส้น เพราะกล่าวกันว่าสายสิญจน์ ๓ เส้น สำหรับใช้ในพิธีเบิกโลงศพ จะนำมาใช้ในพิธีงานมงคลไม่เหมาะสม ถ้าเพ่ง

การวงสายสิญจน์ มีเกณฑ์คืออยู่ว่า ถ้าเป็นบ้านมีรั้วรอบให้วงรอบรั้ว ถ้าไม่มีรั้วรอบหรือ มีแต่กำแพงเกินไป หรือมีอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างอื่นที่ไม่เกี่ยวกับพิธีอยู่รวมในรั้วด้วยก็ให้วงเฉพาะ อาคารพิธีโดยรอบ ถ้าเจ้าภาพไม่ต้องการวงสายสิญจน์รอบรั้วบ้านหรือรอบอาคารที่ตนประกอบพิธีทำบุญ จะวงสายสิญจน์ฐานพระพุทธรูปบนโตะบูชาเท่านั้น แล้วโยงมาที่ภาชนะสำหรับทำน้ำมนต์ก็ได้ การโยง สายสิญจน์จากฐานพระพุทธรูปมายังภาชนะน้ำมนต์ ควรโยงหลบเพื่อไม่ให้ต้องข้ามสายสิญจน์ ในเวลาจุดรูปเทียน เมื่อวงที่ภาชนะสำหรับทำน้ำมนต์แล้ว พึงวางกลุ่มด้ายสายสิญจน์ไว้บนพานสำหรับ รองสายสิญจน์ ซึ่งอยู่ทางหัวอาสน์สงฆ์ใกล้ภาชนะสำหรับทำน้ำมนต์ การวงสายสิญจน์ถือหลัก วงจากซ้ายไปขวาของสถานที่หรือวัตถุ มีข้อที่ถือเป็นเรื่องควรระวังอยู่อย่างหนึ่ง คือ ในขณะที่วง สายสิญจน์ อย่าให้สายสิญจน์ขาด

อนึ่ง สายสิญจน์ที่วงพระพุทธรูปแล้วนี้จะข้ามกราบมิได้เพราะถ้าข้ามกราบแล้ว เท่ากับข้าม พระพุทธรูป เป็นการแสดงความไม่เคารพต่อพระพุทธรูปทีเดียว หากมีความจำเป็นที่จะต้องผ่าน สายสิญจน์ ก็ต้องลอดมือหรือก้มศีรษะลอดภายใต้สายสิญจน์ผ่านไป

๕. เรื่อง เชิญพระพุทธรูปมาตั้งบนที่บูชา เป็นกิจที่พึงทำเมื่อใกล้จะถึงกำหนดเวลา ประกอบพิธี พระพุทธรูปนั้นจะเป็นพระปางอะไรก็ได้แต่จะหาได้ ขอให้พระพุทธรูปเท่านั้น ไม่ใช่พระเครื่องซึ่งเล็กมากไม่เหมาะแก่พิธี พระพุทธรูปถ้าไม่เหมาะสมประดับ เช่น พวงมาลัยหรือดอกไม้ เป็นต้น ควรให้องค์พระเด่นเป็นสิ่งสำคัญ เว้นแต่ที่ฐานพระจะใช้พวงมาลัยวงรอบฐานกลับดูงามดี ไม่มีข้อห้าม ดอกไม้บูชามีระเบียบจัดตั้งกล่าวแล้วในเรื่องตั้งเครื่องบูชา ก่อนที่จะยกพระพุทธรูปจาก ที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งก็ดี ในขณะที่วางพระพุทธรูปลง ณ ที่บูชาที่ดี ควรจะน้อมไหว้ก่อนยก หรือน้อมไหว้ ในเมื่อวางลงแล้ว เป็นอย่างน้อย ถ้าถึงกราบได้เป็นงดงาม

๖. เรื่อง **ปูลาดอาสนะสำหรับพระสงฆ์** นิยมใช้กันอยู่ ๒ วิธี คือ ยกพื้นอาสน์สงฆ์ให้สูงขึ้น โดยใช้เตียงหรือม้าวางต่อกันเข้าให้ยาวพอแก่จำนวนสงฆ์ อีกวิธีหนึ่ง ปูลาดอาสนะบนพื้นธรรมดา อาสน์สงฆ์ชนิดยกพื้นนิยมใช้ผ้าขาวปูลาด จะมีผ้านิสีทนะ (ผ้าปูนั่ง) ปูอีกชั้นหนึ่งหรือไม่ก็ได้ โดยเฉพาะอาสน์สงฆ์ยกพื้นนี้ มักจัดในสถานที่ที่ฝ่ายเจ้าภาพนั่งเก้าอี้กัน ส่วนอาสนะชนิดที่ปูลาดบนพื้นธรรมดา จะใช้เสื่อหรือพรมหรือผ้าที่สมควรปูที่สุดแต่จะมีหรือหาได้ ข้อที่ควรระวัง คือ อย่าให้อาสนะพระสงฆ์กับอาสนะของคฤหัสถ์ฝ่ายเจ้าภาพเป็นอันเดียวกัน ควรปูลาดให้แยกจากกัน ถ้าจำเป็นแยกไม่ได้โดยปูเสื่อหรือพรมไว้เต็มห้อง สำหรับอาสนะพระสงฆ์ ควรจัดปูทับเสื่อหรือพรมนั้นอีกชั้นหนึ่งจึงจะเหมาะสม

๗. เรื่อง **เตรียมเครื่องรับรองพระสงฆ์** ตามแบบและประเพณี ก็มีหมากพลู บุหรี่ น้ำร้อน น้ำเย็น และกระโถน การวางเครื่องรับรองเหล่านี้มีหลักว่า ต้องวางทางด้านขวามือของพระ ระหว่างรูปหนึ่งกับอีกรูปหนึ่งที่นั่งเรียงกัน ด้านขวามือของรูปใดก็เป็นเครื่องรับรองของรูปนั้น การวางให้วางกระโถนข้างในสุด เพราะเป็นสิ่งไม่ต้องประเคน ถัดออกมาภาชนะน้ำเย็น ออกมาอีกเป็นภาชนะใส่หมากพลูบุหรี่ ซึ่งรวมอยู่ในที่เดียวกัน เมื่อพระสงฆ์นั่งก็ประเคนตั้งแต่ข้างในออกมาหาข้างนอก คือ น้ำเย็น แล้วหมากพลูบุหรี่ ส่วนน้ำร้อนจัดประเคนภายหลัง ไม่ต้องตั้งประจำที่เหมือนอย่างเครื่องดังกล่าวแล้ว เครื่องรับรองดังกล่าวนี้ ถ้าจำกัด จะจัดรับรอง ๒ รูป ต่อ ๑ ที่ก็ได้และให้จัดวางตามลำดับในระหว่างรูปที่ต้องการให้ใช้ร่วมกัน

๘. เรื่อง **ตั้งภาชนะสำหรับทำนํ้ามนต์** ควรเตรียมภาชนะเป็นประการแรก ถ้าไม่มีครอบนํ้ามนต์ ซึ่งเป็นของสำหรับใส่นํ้ามนต์โดยเฉพาะ จะใช้บาตรของพระหรือขันนํ้าพานรองแทนก็ได้ แต่ขันต้องไม่ใช่ขันเงินหรือทองคำ เพราะเงินและทองเป็นวัตถุนามาสไม่ควรถูกจับต้องของพระ ต่อไปก็หานํ้าสะอาดใสลงในภาชนะ ห้ามไม่ให้ใช้นํ้าฝน ทั้งนี้ เห็นจะเป็นด้วยถือว่า นํ้าที่จะศักดิ์สิทธิ์ขึ้นได้ ต้องมาจากธรรมชาติ ส่วนนํ้าฝนมาจากอากาศจึงไม่นิยม นํ้าที่ใส่ควรใส่แต่เพียงก่อนภาชนะเท่านั้น ควรหาใบเงินใบทองใส่ลงไปด้วยแต่เพียงสังเขปเล็กน้อย (ถ้าหาไม่ได้ จะใช้ดอกบัวใส่แทนก็ได้ แต่ดอกไม้อื่นไม่ควร) ต้องมีเทียนนํ้ามนต์อีกหนึ่งเล่ม ควรเป็นเทียนขี้ผึ้งแท้ขนาดหนัก ๑ บาทเป็นอย่างต่ำ ติดที่ปากบาตรหรือขอบขัน หรือบนยอดจุกฝาครอบนํ้ามนต์ไม่ต้องจุด แล้วนำไปวางไว้หน้าโต๊ะบูชาให้ค่อนมาทางอาสนะพระสงฆ์ ใกล้กับรูปที่เป็นหัวหน้าเพื่อหัวหน้าจะได้หยดเทียนทำนํ้ามนต์ในขณะที่สวดมนต์ได้สะดวก

๙. เรื่อง **จุดเทียนรูปที่โต๊ะบูชา** เจ้าภาพควรจุดเอง ไม่ควรให้คนอื่นจุดแทน เพราะเป็นการนํ้าสการพระอันเป็นกิจเบื้องต้นของบุญ การจุดควรจุดเทียนก่อน จุดด้วยไม้ขีดหรือเทียนชนวนอย่าต่อจากตะเกียง หรือไฟอื่น เทียนติดดีแล้ว ใช้รูป ๓ ดอกจุดต่อที่เทียนจนติดดี จึงปักลงให้ตรง ๆ ในกระถางรูป แล้วตั้งใจบูชาพระ

ต่อจากนี้จึงดำเนินพิธีไปตามลำดับ คือ อาราธนาศีล รับศีลแล้ว อาราธนาพระปริตร วิธีอาราธนาจักกล่าวต่อไปข้างหน้า

พออาราธนาพระปริตรจบแล้ว พระสงฆ์เริ่มสวดมนต์ ทุกคนที่อยู่ในบริเวณพิธี ฟังนั่ง ประนมมือฟังพระสวดด้วยความเคารพ พอพระเริ่มสวดมงคลสูตรขึ้นต้นบท **อเสวนา จ พาลาน** เป็นต้น เจ้าภาพฟังเข้าไปจุดเทียนน้ำมันที่บาตรหรือครอบน้ำมันหน้าพระ แล้วประเคนบาตรหรือครอบน้ำมันตื้นต่อหัวหน้าสงฆ์ เพื่อท่านจะได้ทำน้ำมันต่อไป

๑๐. ข้อปฏิบัติวันเสด็จพระ ถ้าเสด็จพระในวันรุ่งขึ้น การเตรียมเครื่องรับรองพระสงฆ์ ฟังจัดอย่างวันสวดมนต์เย็น เมื่อพระภิกษุสงฆ์มาพร้อมตามเวลาแล้ว เจ้าภาพฟังจุดธูปเทียน เครื่องนมัสการบูชาพระแล้วอาราธนาศีลและรับศีลอย่างเดียวกับวันก่อน เสร็จแล้วไม่ต้องอาราธนาพระปริตร พระสงฆ์จะเริ่มสวดถวายพรพระองค์เอง ถ้ามีการตักบาตรด้วย ฟังเริ่มลงมือตักบาตรขณะพระสงฆ์สวดถึงบท **พาหุ** และให้เสร็จก่อนพระสงฆ์สวดจบ เตรียมยกบาตรและภัตตาหารมาตั้งไว้ให้พร้อม พอสวดจบก็ประเคนให้พระฉันได้ทันที ถ้าไม่มีตักบาตรเจ้าภาพก็นั่งประนมมือฟังพระสวดไปพอสมควรแล้ว เตรียมตั้งภัตตาหารเมื่อพระสวดจวนจบ

แต่ถ้าเป็นงานวันเดียว คือ สวดมนต์ก่อนฉัน การตระเตรียมต่าง ๆ ก็คงจัดครั้งเดียว พระภิกษุสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ก่อน แล้วสวดถวายพรพระองค์ต่อท้าย เจ้าภาพฟังนั่งประนมมือฟังเมื่อพระสงฆ์สวดถึงบทถวายพรพระองค์ จึงเตรียมภัตตาหารไว้ให้พร้อม พอพระสวดจบก็ยกประเคนได้

สุดท้ายพิธี เมื่อพระภิกษุสงฆ์ฉันอิ่มแล้ว ถวายเครื่องไทยธรรม ต่อนั้นพระสงฆ์อนุโมทนาขณะพระว่าบท **ยลา...** ให้เริ่มกรวดน้ำให้เสร็จก่อนจบบท **ยลา...** พอพระว่าบท **สพพิติโย...** พร้อมกัน ถึงประนมมือรับพรตลอดไปจนจบ แล้วส่งพระกลับ

อนึ่ง การเสด็จพระในพิธีทำบุญเสด็จพระนี้ มีประเพณีโบราณสืบเนื่องกันมานานอย่างหนึ่งคือ ประเพณีถวายข้าวพระพุทธรูป เห็นจะเนื่องมาจากถือว่า พระสงฆ์ที่นิมนต์มาฉันในพิธีนั้นมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุขตามหลักพระบาลีที่กล่าวมาแล้ว ฉะนั้นการถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ก็ต้องถวายองค์ประมุข คือ พระพุทธรูปเจ้าด้วย แม้พระองค์บริณีพพานไปนานแล้ว ก็จำต้องทำการถวายต่อพระพักตร์พระพุทธรูปให้เป็นกิริยาสำเร็จรูปสมตามเจตนานั้น เหตุนี้ในงานทำบุญไม่ว่างานมงคลหรืองานอวมงคล จึงนิยมถวายภัตตาหารแด่พระพุทธรูปด้วย ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า **ถวายข้าวพระพุทธรูป** ถ้ามีตักบาตรก็ต้องตั้งบาตรพระพุทธรูปไว้หัวแถวด้วยเช่นกัน ข้าวพระพุทธรูปที่ถวายนั้นนิยมจัดอย่างเดียวกับที่ถวายพระสงฆ์ เมื่อเสร็จภัตกิจแล้ว ข้าวพระพุทธรูปนั้นตกเป็นของมรรคทายกวัด หรืออุบาสกอุบาสิกาผู้มาในงาน แต่บางงานเนื่องด้วยที่จำกัดหรือจะเป็นเพราะเรียวยาวตามกาลเวลา หรือความง่ายของบุคคลหาหาบไม่ เจ้าภาพจึงจัดสำหรับพระพุทธรูปเพียงสำหรับเล็ก ๆ ก็มี การถวายนี้เป็นหน้าที่ของเจ้าภาพ ฟังใช้ผ้าขาวปูบนโต๊ะที่จะนำมาตั้งรองข้าวพระพุทธรูปหรือปูบนพื้นราบก็ได้ตรงหน้าโต๊ะบูชาแล้วตั้งสำหรับควาหวานพร้อมทั้งข้าน้ำให้บริบูรณ์บนโต๊ะหรือบนพื้นผ้านั้น เสร็จแล้วจุดธูป ๓ ดอก ปักในกระถางรูปหน้าโต๊ะบูชานั่งคุกเข่าประนมมือตรงหน้าที่ตั้งข้าวพระพุทธรูปและโต๊ะบูชา ว่า นโม ๓ จบ แล้วว่าคำถวาย

ดังนี้ “**อิมิ สุปพยุถชนสมปนฺนํ สาสินี โอนฺทํ, อุทกํ วริ พุทฺธสฺส ปุชฺเชมิ**” จบแล้วกราบ ๓ ครั้ง
ต่อไปนี้จึงจัดถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ตามวิธีที่กล่าวแล้ว

เมื่อเสร็จภัตกิจ และพระสงฆ์อนุโมทนาเสร็จจนกลับหมดแล้ว ถ้ามีการเลี้ยงแขกผู้มา
ในงานต่อก็เป็นหน้าที่ของอุบาสกหรืออุบาสิกา ผู้รัฐธรรมนูญวัดจะลาข้าวพระพุทธรูปนั้นมารับประทาน
การลาข้าวพระพุทธรูปมีนิยามดังนี้ ผู้ลาพึงเข้าไปนั่งคุกเข่าหน้าสำหรับที่หน้าโต๊ะบูชาชั้น กราบ ๓ ครั้งก่อน
แล้วประนมมือกล่าวคำว่า “**เสถ มงคลา ยาจามิ**” แล้วไหว้ ต่อนั้นยกข้าวพระพุทธรูปออกไปได้เลย

พิธีฝ่ายภิกษุสงฆ์ เริ่มต้นเมื่อพระสงฆ์รับนิมนต์ไปในงานทำบุญแล้ว ถึงวันกำหนดถ้าเจ้าภาพ
กำหนดจะมารับ พึงเตรียมตัวไว้ให้พร้อมก่อนถึงเวลา พอมีคนมารับก็ให้ไปได้ทันที ควรไปตาม
กำหนดให้ถึงทำงานก่อนเวลาพอสมควร อย่าให้ก่อนมากนักเพราะเกี่ยวข้องด้วยการเตรียมการของเจ้าภาพ
อาจยังไม่พร้อมก็ได้ จะเป็นเหตุให้เจ้าภาพอึดอัดในการที่ยังไม่พร้อมจะรับรอง และอย่าให้กระชั้น
เวลาจนเกินไป เพราะจะทำให้เจ้าภาพกระวนกระวาย

การไปในงานต้องนุ่งห่มให้เรียบร้อยเป็นสมณสาธูป ตามแบบนิยมของวัด ควรมีพัดไปด้วย
ทุกรูป และควรใช้พัดงานมงคล ไม่ใช่พัดงานศพ พัดงานศพที่ถือเป็นข้อห้ามอย่างจริงจังนั้น คือ พัดที่
มีอักษรปรากฏว่า ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ... ในงานฌาปนกิจศพ... เพราะพัดงานศพ
ใช้สำหรับงานอวมงคลเท่านั้น ถ้าขัดข้องเพราะเหตุจำเป็นจริง ๆ อย่างใดอย่างหนึ่งไม่สามารถจะนำพัด
ไปได้ทุกรูป (สำหรับพระสงฆ์วัดเดียวกันทั้งหมด) ก็ควรมีไปเฉพาะหัวหน้ารูปเดียว เพราะพัดที่ต้องนำไปนี้
จำต้องใช้ในคราว

- ก. ให้ศีล เฉพาะหัวหน้า
- ข. ขัด สกฺเค และขัดตำนาน เฉพาะรูปที่นั่งอันดับที่ ๓
- ค. อนุโมทนาท้ายพิธี ต้องใช้ทุกรูป และ
- ง. ถ้ามีการบังสุกุลอัฐิประกอบด้วย ก็ต้องใช้ทุกรูปเช่นกัน

เรื่องการนำพัดไปในงานทำบุญนี้ บางแห่งถือกันว่า ถ้าพระสงฆ์มีพัดไปในงานทุกรูปเป็นการ
ให้เกียรติแก่เจ้าภาพด้วย

เมื่อไปถึงทำงานแล้ว ได้เวลาเจ้าภาพจะนิมนต์เข้าที่ ขณะขึ้นนั่งบนอาสนะที่เจ้าภาพจัดปูไว้
ควรพิจารณาเสียก่อน ถ้าเป็นอาสนะผ้าขาวไม่ควรขึ้นเหยียบหรือทำอาการใด ๆ ให้ผ้าเท้าถูกผ้าขาว
สกปรกด้วย ควรคุกเข่าบนผ้าขาวเดินเข้าเข้าไปยังที่นั่ง ถ้าไม่ใช่อาสนะผ้าขาว ควรปฏิบัติโดยอาการ
ที่เหมาะสมเรียบร้อยน่าดูเป็นเหมาะที่สุด ให้เข้านั่งกันตามลำดับไว้ระยะให้พองามนั่งแบบพับเพียบ
ให้ได้แล้วได้แนว ดูเขาให้เสมอกันและนั่งอย่างผึ่งผาย ไม่ควรนั่งงอหลังหรือเท้าแขน เข่าที่แล้ววางพัดไว้
ทางหลังด้านขวามือ

เมื่อเจ้าภาพเริ่มอาราธนาศีล พระเถระผู้เป็นหัวหน้าพึงคลิกกลุ่มสายสิญจน์แล้วส่งต่อกันไป
จนถึงรูปสุดท้าย พออาราธนาศีลถึงวาระที่ ๓ **ว่าตติยมฺปิ...** ผู้เป็นหัวหน้าพึงตั้งพัดเตรียมให้ศีล การจับพัด

ให้จับด้วยมือขวาที่ด้ามถัดคอพัดลงมา ๔-๕ นิ้ว หรือกะว่าจับตรงส่วนที่สามตอนบนข้างด้ามพัด ใช้มือกำด้ามด้วยนิ้วทั้ง ๔ เว้นนิ้วแม่มือ เฉพาะนิ้วแม่มือยกขึ้นแตะด้ามให้ทาบตรงขึ้นไปตามด้ามพัดนั้น นำสายลัญจมนั้นขึ้นพาดไว้บนนิ้วชี้ ตั้งพัดให้ตรงหน้า ปลายด้ามอยู่กึ่งกลาง อย่าให้ห่างตัวหรือชิดตัวมากนัก และอย่าตั้งนอกสายลัญจมนูหน้าพัดให้หันออกข้างนอก ให้พัดตั้งตรงได้ฉากเป็นงาม พอจบคำอาราธนาศีล ก็ตั้ง นโม ให้ศีลทันที ให้ไปถึงตอนจบไตรสรณคมนีไม่ต้องว่า “**ติสรณคมนิ นิฏฺฐิตํ**” เพราะคำนี้ ใช้เฉพาะในพิธีสมานานศีลจริง ๆ เช่น สมานานอุโบสถศีล ในการรับศีลเป็นพิธีอย่างในงานทำบุญนี้ ไม่ต้องว่าพึงให้ศีลต่อไตรสรณคมนีไปเลยทีเดียว พอให้ศีลจบก็วางพัด ถ้าไม่ได้นำพัดไปทุกรูป ให้ส่งพัดต่อให้รูปที่ ๓ เตรียมขัด **สกุเค**

พอเจ้าภาพอาราธนาพระปริตรถึงครั้งที่สาม รูปที่ต้องขัด **สกุเค** เตรียมตั้งพัดแบบเดียวกับ ที่กล่าวแล้ว พออาราธนาจบก็เริ่มขัดได้ พอขัดจบพระสงฆ์ทุกรูปยกสายลัญจมนั้นประนมมือพร้อมกัน ใช้ง่ามนิ้วแม่มือทั้งสองรับสายลัญจมนีไว้ในระหว่างประนมมือ แล้วหัวหน้านำว่า **นโม** และนำสวดมนต์ บทต่าง ๆ ไปตามแบบนิยม

การเจริญพระพุทธมนต์ในงานมงคล มีกำหนดเป็นหลัก ดังนี้

เจ็ดตำนานใช้ในงานมงคลทั่วไป

สิบสองตำนาน ธรรมจักร มหาสมัย ใช้ในงานมงคลบางอย่าง สุดแต่เจ้าภาพประสงค์หรือ สุดแต่พระสงฆ์เห็นเป็นการสมควร ที่ถือกันมาเป็นธรรมเนียม เช่น ในงานทำบุญอายุใหญ่ สวดธรรมจักร และเจ็ดตำนานย่อ งานมงคลสมรส สวดมหาสมัยและเจ็ดตำนานย่อ

ในการเจริญพระพุทธมนต์งานมงคลทุกแบบ มีตั้งภาชนะน้ำมนต์ไว้ด้วย ก็เพื่อให้พระสงฆ์ ทำน้ำมนต์ในขณะสวด การทำน้ำมนต์นิยมว่าเป็นหน้าที่ของหัวหน้าสงฆ์ เจ้าภาพจะจุดเทียนน้ำมนต์ ตั้งแต่เริ่มสวดมงคลสูตร พอสวดรัตนสูตรถึงตอน **ขิณิ ปุราณิ นว นตฺถิ สมุทฺท...** หัวหน้าสงฆ์พึงใช้ มือขวาปลดเทียนน้ำมนต์ออกจากที่ปัก ถ้าที่น้ำมนต์เป็นครอบ พึงเปิดฝาครอบแล้วจับเทียนควบกับ สายลัญจมนีเอียงให้หยดลงในน้ำที่ละลาย ๆ พร้อมกับสวด พอสวดถึงคำว่า **นิพฺ** ในคำว่า **นิพฺพุนฺติ ธีรา ยถายมฺปทีโป** ก็ให้จุ่มเทียนลงดับในน้ำมนต์ทันที พอถึงคำว่า **ปทีโป** จึงยกขึ้นแล้ววาง หรือติดเทียนไว้ตามเดิม (นี้กล่าวตามธรรมเนียมแต่ก่อน แต่ในปัจจุบันพอสวดถึง **เย สุปฺปยุตฺตา...** เตรียมปลดเทียนน้ำมนต์ และเริ่มหยดเรื่อยไปดับตรงคำว่า **นิพฺ** เช่นเดียวกันก็มี) เป็นอันเสร็จพิธี ทำน้ำมนต์ ต่อเนื่องจึงสวดมนต์ต่อไปจนจบ

อนึ่ง ในงานมงคล เมื่อตั้งน้ำมนต์และทำน้ำมนต์ในขณะเจริญพระพุทธมนต์แล้ว เสร็จพิธี หรือ เสร็จการเลี้ยงพระในวันฉัน มักมีประเพณีขอให้พระสงฆ์พรมน้ำพระพุทธมนต์ให้เจ้าภาพและบริเวณ สถานที่บ้านเรือนเป็นต้นด้วย ถ้าเจ้าภาพประสงค์ให้มีการพรมน้ำพระพุทธมนต์ต่อท้ายเจ้าภาพจะต้อง เตรียมสิ่งสำหรับพรม คือ หญ้าคา หรือกำมะยม มัดเป็นกำไว้ให้พร้อม การใช้หญ้าคาเป็นประเพณี ติด มาแต่คดีพราหมณ์ ซึ่งมีเรื่องเล่าไว้ในคัมภีร์พระเวทของพราหมณ์ว่า เมื่อครั้งอสูรกับเทวดาร่วมกัน

กวนเกษียรสมุทรให้เป็นน้ำอมฤตขึ้นสำเร็จ พวกเทวดาหาอุบายกีดกันไม่ให้พวกอสูรได้ตีม้ำอมฤตนั้น จึงเกิดวิวาทถึงรบราฆ่าฟันกันเป็นการใหญ่ ในการรบกันนั้น น้ำอมฤตได้กระเซ็นตกมาบนหน้าผาก ๒-๓ หยด โดยเหตุนี้เองพวกพราหมณ์จึงถือว่าหน้าผากเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นสิ่งที่กำจัดให้ตายได้ยาก เลยนำมาใช้ในพิธีการต่าง ๆ หลายอย่างติดมาจนทุกวันนี้

สำหรับชาวพุทธที่ติดประเพณีพราหมณ์ ก็ถือว่าหน้าผากเป็นหน้ามงคล เพราะปรากฏเป็น พุทธบัลลังก์ที่พระพุทธเจ้าประทับได้ตรัสโพธิญาณในวันตรัสรู้ จึงนิยมใช้หน้าผากกันสืบต่อมา

ส่วนที่ใช้ก้านมะยมอีกอย่างหนึ่ง เห็นจะเป็นความนิยมเกิดขึ้นในภายหลัง และอาจจะนิยม เฉพาะในประเทศไทย อย่างเดียวกับที่ชาวจีนนิยมใช้ก้านทับทิมพรมน้ำมนต์ เรื่องใช้ก้านมะยม ในหมู่ชาวไทยนี้ ได้ทราบอธิบายของเกจิอาจารย์มาว่า ท่านถือว่า “ไม้มะยม” มีชื่อพ้องกันกับ “ยมทัณฑ์” คือ ไม้อาญาสิทธิ์ของพญายมผู้เป็นเจ้าของภูตผีปีศาจ ไม้มะยมทัณฑ์นั้นสามารถปราบหรือกำจัดภูตผีได้ ทุกทิศทุกทาง ชาวไทยเราถือเคล็ดที่ชื่อพ้องกันนี้นำมาใช้สำหรับพรมน้ำพระพุทธรูป เพื่อขับไล่ เสนียดจัญไร และเพื่อให้ความซ่งหรือศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น ในการใช้ก้านมะยมนี้ จึงนิยมเพิ่มเติมอีกว่า ต้องใช้ ๗ ก้านมัดรวมกัน โดยถือว่าได้จำนวนเท่ากับหัวข้อธรรมในโพชฌงคสูตร ซึ่งเป็นธรรม โอสถวิเศษ และเท่าจำนวนพระปริตร ๗ ตำนานที่พระสงฆ์สวดในงานมงคลนั้นด้วย แต่จะอย่างไรก็ตาม เรื่องใช้ก้านมะยมพรมหน้าผากที่นิยมมาเดิม เห็นจะเป็นเพราะในถิ่นที่เจริญแล้ว เช่น ในเมือง เป็นต้น หาหน้าผากได้ยาก เพราะไม่มีป่า แต่ต้นมะยมมีอยู่ตามบ้านในเมืองไทยนี้ทั่วไป จึงดัดแปลงมาเพื่อใช้ สิ่งที่ทำได้ง่ายเป็นประมานนั่นเอง

๒. ทำบุญงานอวมงคล

การทำบุญงานอวมงคล หมายถึง การทำบุญเกี่ยวกับเรื่องการตายดังกล่าวแล้ว นิยมทำกัน อยู่ ๒ อย่าง คือ ทำบุญหน้าศพ ที่เรียกกันว่าทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน หรือทำบุญหน้าวันปลงศพ อย่างหนึ่ง ทำบุญอุทิศหรือทำบุญปรารภการตายของบรรพบุรุษ หรือผู้ใดผู้หนึ่ง ในวันคล้ายกับวันตาย ของท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว อย่างหนึ่ง ทั้งสองอย่างนี้ มีระเบียบที่จะพึงปฏิบัติ ดังนี้

ก. งานทำบุญหน้าศพ

พิธีฝ่ายเจ้าภาพ ในงานทำบุญหน้าศพ มีกิจกรรมที่ควรเตรียมไว้เป็นเบื้องต้น ส่วนใหญ่ คล้ายกับงานทำบุญมงคล แต่มีชื่อแตกต่างอยู่บางประการ คือ

๑. อาราธนาพระสงฆ์สวดพระพุทธรูป มีจำนวนนิยม ๘ รูป หรือ ๑๐ รูป หรือ กว่านั้นขึ้นไป แล้วแต่กรณี ในเรื่องอาราธนาพระสงฆ์สำหรับทำบุญงานอวมงคลไม่ใช่คำอาราธนาว่า “ขออาราธนาเจริญพระพุทธรูป” เหมือนอย่างทำบุญงานมงคล แต่ใช้คำอาราธนาว่า “ขออาราธนา สวดพระพุทธรูป” มีชื่อแตกต่างกันอยู่เป็นเรื่องที่ควรกำหนดไว้

๒. ไม่ตั้งน้ำวางด้าย หมายความว่า ไม่ต้องตั้งภาชนะน้ำสำหรับทำน้ำมนต์ และไม่มีการวางด้ายสายสิญจน์

๓. เตรียมสายโยงหรือกุญไชยต่อจากศพไว้ เพื่อใช้บังสุกุล สายโยงนั้นก็ใช้ด้ายสายสิญจน์นั่นเอง แต่ไม่เรียกว่าสายสิญจน์เหมือนงานมงคล เรียกว่า สายโยง ถ้าไม่ใช่สายสิญจน์โยงมีหลักที่ต้องระวังอย่างหนึ่ง คือ จะโยงในที่สูงกว่าพระพุทธรูปที่ตั้งในพิธีไม่ได้ และจะปล่อยให้ลาดมากับพื้นที่เดินหรือนั่งก็ไม่เหมาะเพราะสายโยงนี้ เป็นสายที่ล่ามโยงออกมาจากกระหม่อมของศพ เป็นสิ่งเนื่องด้วยศพ จึงต้องล่ามหรือโยงให้สมควร

ส่วนการปฏิบัติกรณียกิจ ในเมื่อพระสงฆ์มาถึงตามกำหนดแล้วก็คล้ายกับงานมงคล สำหรับข้อปฏิบัติในวันเลี้ยงพระ ก็เช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ในงานมงคล มีแต่เพียงว่าในงานอวมงคล หลังจากพระสงฆ์ฉันเสร็จแล้ว นิยมให้มีบังสุกุล แล้วจึงถวายไทยธรรม เมื่อพระสงฆ์อนุโมทนาพึงกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลต่อไป

พิธีฝ่ายภิกษุสงฆ์ ต้องใช้พัดที่เกี่ยวกับงานศพเป็นเหมาะสม เพราะงานอวมงคลเป็นเรื่องเกี่ยวกับการตายทั้งสิ้น ถ้าไม่มีจะใช้พัดงานอื่นก็ได้ เช่น พัดงานฉลองต่าง ๆ การสวดมนต์ในงานอวมงคลนี้ (สวดมนต์เย็นและฉันวันรุ่งขึ้น) มีระเบียบนิยมเหมือนกันในตอนต้นและตอนท้ายทุกงาน ต่างกันแต่ตอนกลาง ซึ่งมีนิยมเฉพาะงาน ๆ ดังนี้

(๑) ทำบุญศพ ๗ วัน สวดอนัตตลักขณสูตร

(๒) ทำบุญศพ ๕๐ วัน สวดอาทิตตปริยายสูตร

(๓) ทำบุญศพ ๑๐๐ วัน หรือทำบุญหน้าวันปลงศพสวดธรรมนิยามสูตร

(๔) ทำบุญศพในวาระอื่นจากที่กล่าวนี้จะสวดสูตรอื่นใดนอกจากที่กล่าวนี้ได้แล้วแต่เจ้าภาพประสงค์หรือหัวหน้านำสวด แต่มีธรรมเนียมอยู่ว่า **ไม่สวดเจ็ดตำนานสิบสองตำนานธรรมจักร มหาสมัย**

ในการสวดนี้ มีระเบียบปฏิบัติ คือ เมื่อพระหัวหน้าให้ศีลและเจ้าภาพอาราธนาสวดพระปริตรจบแล้ว ไม่ต้องช้ด **สกุเค** พระพุทธรูปประนมมือพร้อมกันแล้ว หัวหน้านำสวด

ก. นมการปาฐะ (นโม...)

ข. สรณคมณปาฐะ (พุทฺธํ สรณํ...)

ค. ปัพพโตปมคาลาและอริยชนคาลา (ยถาปี เสลา...)

พอจบตอนนี้ ทั้งหมดลดมือลง แล้วรูปที่นั่งอันดับ ๓ ตั้งพัดขัดบพขัดของสูตรที่กำหนดสวดตามงานสูตรใดสูตรหนึ่ง เมื่อช้ดจบวางพัด ทุกรูปประนมมือพร้อมกันอีก หัวหน้านำสวดสูตรที่ช้ดนำนั้น จบสูตรแล้ว นำสวดบพท้ายสวดมนต์ของงานอวมงคลต่อ คือ

ก. ปฏิจจสมุบบาพ (อวิชชาปจฺจยา สงฺขารา...)

ข. พุทฺธอุทานคาลา (ยथा หเว...)

ค. กัทเทกรัตตคาลา (อดีต นานวาคเมยย...)

ฅ. กาวตุ สพพมงคล...

ถ้าสวดธรรมนิยามสูตร ใช้สวดติล็กฆณาทิกคาลา (สพเพ สงฆารา อนิจจาติฯ เปฯ เต โลเก ปรินิพพุตาคิ) ก่อนสวดปัจฉิมสมาธิ

เมื่อพระสวดมนต์จบแล้ว ถ้ามีการชักผ้าบังสุกุลต่อท้าย เจ้าภาพจะลากสายโยงหรือกุษาโยงแล้วทอดผ้า พอตอดถึงรูปสุดท้าย พระสงฆ์ก็ตั้งพัดพร้อมกัน (อย่าข้ามสายโยงหรือกุษาโยง เพราะจะถือว่าเป็นการข้ามศพ) การตั้งพัดในพิธีชักบังสุกุลของพระให้ใช้มือซ้ายจับพัดแล้วใช้มือขวาจับผ้าบังสุกุล

ในกรณีที่เจ้าภาพบำเพ็ญกุศลเพียงสวดมนต์ ไม่มีการเลี้ยงพระ ไม่ต้องสวดบทถวายพรพระ เมื่อพระสงฆ์รับไทยธรรมแล้ว หากไม่มีการรับดวง ในการอนุโมทนาด้วยบทวิเสสนุโมทนา ฟังใช้บท “อทาสี เม” เพราะศพยังปรากฏอยู่

ข. งานทำบุญอัฐิ

พิธีฝ่ายเจ้าภาพ ฟังจัดเตรียมทำนองเดียวกับงานทำบุญหน้าศพที่กล่าวแล้วทุกประการ ต่างแต่เพียงงานนี้เป็นงานทำบุญหน้าอัฐิหรือรูปที่ระลึกของผู้ที่ล่วงลับ เป็นต้น เจ้าภาพต้องเตรียมที่ตั้งอัฐิหรือที่ตั้งรูประลึคนั้น ๆ ต่างหากจากโต๊ะบูชา จะใช้โต๊ะหมู่หรือโต๊ะอื่นใดที่สมควรก็ได้ ให้มีดอกไม้ตั้งหรือประดับพวงตามแต่จะฟังจัดได้ และตั้งกระถางรูปกับเชิงเทียน ๑ คู่ ที่หน้าโต๊ะอัฐิหรือรูปนั้นด้วยเพื่อบูชา จะใช้พานหรือกระบะเครื่องห้าสำหรับบูชาแทนก็ได้ ข้อสำคัญให้ดูงามเด่นพอควรเป็นใช้ได้

พิธีฝ่ายภิกษุสงฆ์ ส่วนใหญ่ก็ฟังปฏิบัติเช่นเดียวกับงานทำบุญหน้าศพ ต่างแต่การสวดมนต์นิยมใช้สูตรอื่นจากอนัตตลักษณะสูตร อาทิตตปริยายสูตร และธรรมนิยามสูตร ที่ใช้สำหรับงานทำบุญศพ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน หรือหน้าวันปลงศพดังกล่าวแล้ว (ในปัจจุบันสวดธรรมนิยามสูตรก็มี) ทั้งนี้แล้วแต่หัวหน้าสงฆ์จะกะหนดหมาย หรือเจ้าภาพจำนงหมาย เช่น สติปฏิฐานปาฐะ เป็นต้น

หมวดที่ ๓ ทานพิธี

พิธีถวายทานต่าง ๆ เรียกว่า ทานพิธี ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะทานพิธีสามัญ ที่จำเป็นและนิยมบำเพ็ญกันอยู่ทั่วไป และจะกล่าวเฉพาะระเบียบปฏิบัติกับคำถวายของฝ่ายทายกเท่านั้น

การถวายทาน คือ การถวายวัตถุที่ควรให้เป็นทาน ในพระพุทธศาสนาเรียกวัตถุที่ควรให้เป็นทานนี้ว่า “ทานวัตถุ” ทานจำแนกไว้ ๑๐ ประการ คือ (๑) ภัตตาหาร (๒) น้ำ รวมทั้งเครื่องดื่มอันควรแก่สมณบริโศค (๓) ผ้า เครื่องนุ่งห่ม (๔) ยานพาหนะ สงเคราะห์ปัจจัยค่าโดยสารเข้าด้วย (๕) มਾਲย์ และดอกไม้ เครื่องบูชาชนิดต่าง ๆ (๖) ของหอม หมายถึง รูปเทียนบูชาพระ (๗) เครื่องอุปได้ หมายถึง เครื่องสุขภัณฑ์สำหรับชำระร่างกายให้สะอาด มีสบู่ดัว เป็นต้น (๘) เครื่องที่นอนอันควรแก่สมณะ (๙) ที่อยู่อาศัย มีกุฏิเสนาสนะ และเครื่องสำหรับเสนาสนะ เช่น เตียง ตู้ โต๊ะ เก้าอี้ เป็นต้น (๑๐) เครื่องตามประทีป มีเทียนจุดใช้แสงตะเกียง น้ำมันตะเกียงและไฟฟ้า เป็นต้น ทั้ง ๑๐ ประการนี้ควรแก่การถวายเป็นทานแก่ภิกษุสามเณรเพื่อใช้สอยหรือบูชาพระตามสมควร แต่การถวายทานนี้มีนิยาม ๒ อย่าง คือ

๑. ถวายเจาะจงเฉพาะรูปนั้นรูปนี้อย่างหนึ่ง เรียกว่า **ปาฏิบุคลิกทาน**

๒. ถวายไม่เจาะจงรูปใด มอบเป็นของกลางให้สงฆ์จัดเฉลี่ยกันใช้สอยเองอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า **สังฆทาน**

สำหรับปาฏิบุคลิกทานไม่จำเป็นต้องมีพิธีกรรมอะไรในการถวาย เพราะผู้ถวายเกิดศรัทธาจะถวายสิ่งไร แก่ภิกษุหรือสามเณรรูปใด ก็จัดสิ่งนั้นมอบถวายเฉพาะรูปนั้นเป็นรายบุคคลสำเร็จเป็นทานแล้วและผู้รับปาฏิบุคลิกทานจะอนุโมทนาอย่างไรนั้นก็เป็นเรื่องส่วนบุคคลเช่นกัน

แต่สำหรับสังฆทาน เป็นการถวายสงฆ์เกี่ยวกับพระสงฆ์ส่วนรวมในวัด จัดเป็นการสงฆ์ไม่ใช่การบุคคลดังกล่าว จึงเป็นเรื่องเกี่ยวเนื่องด้วยพิธีกรรมโดยเฉพาะการถวายและการอนุโมทนาของสงฆ์ย่อมมีพิธีปฏิบัติ ฉะนั้นในหมวดนี้จึงจะกล่าวทานพิธีเฉพาะส่วนที่ถวายเป็นการสงฆ์อย่างเดียว และทานที่ถวายสงฆ์นั้น แม้มีกำหนดวัตถุเป็น ๑๐ ชนิดแล้ว ก็มีนิยามถวายวัตถุใน ๑๐ ชนิดนั้นเป็นรายการ ๆ แยกคำถวายต่างกันไปอีกมากมาย แต่จะเป็นถวายอะไรก็ตาม เมื่อสงเคราะห์ก็อยู่ในปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิต ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัช ทั้งนี้ และการถวายก็มีนิยามเป็น ๒ คือ ถวายในกาลที่ควรถวายสิ่งนั้น ๆ เรียกว่า กาลทาน ๑ ถวายไม่เนื่องด้วยกาลหรือนอกกาลอีก ๑ ซึ่งมีระเบียบปฏิบัติ ดังนี้

ระเบียบพิธี

๑. หลักสำคัญของการถวายทานเป็นการสงฆ์มีอยู่ว่า ต้องตั้งใจถวายเป็นสงฆ์จริง ๆ อย่าเห็นแก่หน้าบุคคลผู้รับว่า เป็นภิกษุหรือสามเณร เป็นพระสังฆเถระหรือพระอันดับ ถ้ามีฉะนั้นแล้ว จะเป็นเหตุให้จิตใจไขว่เขวเกิดความยินดียินร้ายไปตามบุคคลผู้รับ ซึ่งจะเสียพิธีสังฆทานได้ ควรทำใจว่า ผู้รับจะเป็นบุคคลชนิดใด ๆ ก็ตาม เมื่อเป็นผู้รับในนามของสงฆ์ซึ่งสงฆ์จัดมา หรือเป็นผู้มาถึงเฉพาะหน้า ในขณะที่ตั้งใจถวายสงฆ์แล้ว ก็ถวายทานนั้น ๆ อุทิศให้เป็นสงฆ์จริง ๆ

๒. ตระเตรียมทานวัตถุที่ต้องการถวายให้เสร็จเรียบร้อย ตามศรัทธาและทันเวลาถวาย ถ้าเป็นภัตตาหาร จีวร และคิลานเภสัช ซึ่งเป็นวัตถุยกพระเคนได้ จะเป็นของถวายเนื่องด้วยกาล หรือไม่ก็ตาม ต้องจัดให้ถูกต้องตามนิยมของทานชนิดนั้น ๆ แต่ถ้าเป็นเสนาสนะหรือเครื่องเสนาสนะ ซึ่งต้องก่อสร้างกับที่และเป็นของใหญ่ใช้ติดที่ ก็ต้องเตรียมการตามสมควร

๓. เสด็จสงฆ์ คือ แจกความประสงค์ที่จะถวายทานนั้น ๆ ให้สงฆ์ทราบ ถ้าเป็นภัตตาหาร หรือจีวร คิลานเภสัช ซึ่งมีจำนวนจำกัดไม่ทั่วไปแก่สงฆ์ผู้รับให้ตามจำนวนต้องการและนัดแนะสถานที่ กับกำหนดเวลาให้เรียบร้อยด้วย

๔. ในการถวายทานนั้น ถ้ามีพิธีอื่นประกอบด้วย ก็เป็นเรื่องของพิธีแต่ละอย่าง ๆ ไป เฉพาะพิธีถวายทาน เมื่อถึงกำหนดฝ่ายทายกพึงดำเนินพิธี ดังนี้

ก. จุดธูปเทียนหน้าที่บูชาพระ ถ้ามีตั้งอยู่ด้วย

ข. อาราธนาศีลและรับศีล

ค. ประนมมือกล่าวว่าคำถวายทานนั้น ๆ ตามแบบ ในการกล่าวคำถวายนี้ทุกครั้งต้องตั้ง นโมก่อน ๓ จบ ถ้าถวายเป็นกันหลายคน ควรว่า นโม พร้อมกันก่อน แล้วหัวหน้าก็นำคำถวาย ให้ผู้อื่นว่าตามเป็นคำ ๆ ทั้งคำบาลีและคำแปลจนจบ แต่คำแปลในบางกรณีที่มีคำถวายบาลียืดยาว จะเว้นไม่กล่าวก็ได้ ต่อนั้นถ้าเป็นของควรพระเคนก็พระเคน จะพระเคนสิ่งของประเภทอาหารแต่เพียง แล้วไปหาได้ใหม่ อนึ่ง เสนาสนะหรือวัตถุที่ใหญ่โต ไม่สามารถจะยกพระเคนได้ ถ้าประสงค์จะพระเคน ใช้น้ำหลังลงบนมือของสงฆ์ผู้เป็นประธานในพิธี ก็ถือว่าได้พระเคนแล้ว

๕. พระสงฆ์ที่ได้รับอาราธนา เพื่อรับสังฆทานตามธรรมเนียมของทานนั้น ๆ แล้วบางพวก ในขณะที่ทายกกล่าวคำถวายทานประนมมือเป็นอาการแสดงถึงการรับทานโดยเคารพ เมื่อทายก กล่าวคำถวายจบแล้ว เปล่งวาจา สาธุ พร้อมกัน บางพวก เมื่อทายกกล่าวคำถวายจบแล้ว จึงประนมมือ เปล่งวาจา สาธุ ทั้งนี้ สุดแต่จะควรสถานใดกล่าวไว้ตามที่เคยเห็นเท่านั้น เมื่อเสร็จจากการพระเคนแล้ว พึงอนุโมทนาด้วยบท

ก. ยถา.....

ข. สัพพีติโย.....

ค. บทอนุโมทนาโดยควรแก่ท่าน

ฃ. ภาตุ สพุพมุงคลี.....

๖. ขณะพระสงฆ์อนุโมทนา ทายกพึงกรวดน้ำ เมื่อพระเริ่มบท ยลา... พอถึงบท สพุพิติโย... เป็นต้นไป พึงประนมมือรับพรไปจนจบ แล้วกราบ ๓ หน เป็นอันเสร็จพิธีถวายทาน

คำถวายสังฆทาน

(ประเภทสามัญ)

อิมาณี มยั ฃนุเต ฃตฺตานิ, สปริวารานิ, ฃิกฺขุสงฺฆสฺส, โอลุชยาม, สาธุ โน ฃนุเต, ฃิกฺขุสงฺโฆ, อิมาณี, ฃตฺตานิ, สปริวารานิ, ปฏิกฺคณฺหาตุ, อุมหากั, ทีฆรตฺตั, หิตาย, สุขาย.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย ภัตตาหาร กับทั้งบริวารเหล่านี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับภัตตาหาร กับทั้งบริวารเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ล้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายสังฆทาน

(ประเภทมตกภัตตอุทิศผู้ตาย)

อิมาณี มยั ฃนุเต มตกตฺตานิ, สปริวารานิ, ฃิกฺขุสงฺฆสฺส, โอลุชยาม, สาธุ โน ฃนุเต, ฃิกฺขุสงฺโฆ, อิมาณี, มตกตฺตานิ, สปริวารานิ, ปฏิกฺคณฺหาตุ, อุมหากญฺเจว, มาตาปีตุ อาทีนญฺจ ฃาตกานั, ฃาลกานั, ทีฆรตฺตั, หิตาย, สุขาย.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย มตกภัตตาหาร กับทั้งบริวารเหล่านี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับมตกภัตตาหาร กับทั้งบริวารเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย แก่ญาติของข้าพเจ้าทั้งหลายมีมารดาบิดา เป็นต้น ผู้ทำกาละล่วงลับไปแล้วด้วย ล้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายสลากภัต

เอตานิ มยั ฃนุเต, สลากตฺตานิ, สปริวารานิ, อสุกฺกฺจาเน, จปีตานิ, ฃิกฺขุสงฺฆสฺส, โอลุชยาม, สาธุ โน ฃนุเต, ฃิกฺขุสงฺโฆ, เอตานิ, สลากตฺตานิ, สปริวารานิ, ปฏิกฺคณฺหาตุ, อุมหากั, ทีฆรตฺตั, หิตาย, สุขาย.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย สลากภัตตอาหาร กับทั้งบริวารทั้งหลาย ซึ่งตั้งไว้ ณ ที่โน้นนั้น แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับ ซึ่งสลากภัตตอาหาร กับทั้งบริวาร เหล่านั้น ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ลี้ภัยกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายข้าวสาร

อิมานิ มยํ ภนฺเต ตณฺหุลาณี, สปริวารานี, ภิกฺขุสงฺฆสฺส, โอลฺลชยาม, สาธุ โน ภนฺเต, ภิกฺขุสงฺโฆ อิมานี, ตณฺหุลาณี, สปริวารานี, ปฏิกุคฺคหตุ, อมฺหากํ ทิฆรตฺตํ หิตาย สุขาย.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย ข้าวสาร กับทั้งเครื่องบริวารทั้งหลาย เหล่านี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับข้าวสาร กับทั้งเครื่องบริวารทั้งหลายเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความร่มเย็นเป็นสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ตลอดกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายเภสัชทานมีน้ำผึ้ง เป็นต้น

สรโท นามายํ ภนฺเต, กาโล สมฺปโต, ยตุถ ตลาโคโต, อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, สารทิกาพาเรน อาพาธิกานํ, ภิกฺขุณํ, ปญฺจ เภสชฺชานี, อนฺุญญาตี, สปปี, นวนีตํ, เตลํ, มธุํ ฝานิโต, มยฺนุทานี, ตกฺกาลสทิสํ สมฺปตฺตา ตสฺส ภควโต, ปญฺจตฺตานุคํ, ทานํ ทาทูกามา, เตสุ ปริยาปนุณํ, มธุํ จ, เตลํ จ, ฝานิโต จ, ภิกฺขุณญฺเจว, สามเณรानญจ, โอลฺลชยาม, สาธุ โน ภนฺเต, ออยฺยา ยลาวิกฺกตฺตา, มธุทานํ จ, เตลํ จ, ฝานิโต จ, ปฏิกุคฺคหตุ, อมฺหากํ, ทิฆรตฺตํ, หิตาย, สุขาย.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ บัดนี้สรทกาลมาถึงแล้ว ในกาลใดเล่า พระตลาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงอนุญาติเภสัช ๕ อย่าง คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย แก่ภิกษุทั้งหลาย ผู้อาพาธ ด้วยโรคเกิดในสรทกาล บัดนี้ข้าพเจ้าทั้งหลาย มาถึงกาลเช่นนี้แล้ว ประารถนาจะถวายทาน ตามพระพุทธานุญาต ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น จึงถวายน้ำผึ้งกับน้ำมันและน้ำอ้อยอันนับเข้าในเภสัช ๕ อย่างนั้น แก่ภิกษุและสามเณรทั้งหลาย ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายจงรับมธุทาน เกลทาน และ ฝานิตทาน ของข้าพเจ้าทั้งหลาย ตามที่แจกถวายแล้วนั้น เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ลี้ภัยกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายเสนาสนะ กุฎี วิหาร

อิมานิ มยํ ภนฺเต เสนาสนานิ, อาคตนาคตสฺส, จาตุทฺทิสสฺส, ภิกฺขุสงฺฆสฺส, โอลฺลชยาม,
สาธุ โน ภนฺเต, ภิกฺขุสงฺโฆ, อิมานิ, เสนาสนานิ, ปฏิกฺคณฺหาตุ, อมฺหากํ, ทิฆรตฺตํ, หิตาย, สุขาย.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย เสนาสนะเหล่านี้ แก่พระภิกษุสงฆ์
ผู้มีในทิศทั้ง ๔ ที่มาแล้วก็ดี ยังไม่มาก็ดี ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับเสนาสนะเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย
เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายศาลาโรงธรรม

มยํ ภนฺเต, อิมํ सालํ, ฆมฺมสภาย, อุทฺทิสฺส, จาตุทฺทิสสฺส, ภิกฺขุสงฺฆสฺส, โอลฺลชยาม,
สาธุ โน ภนฺเต, ภิกฺขุสงฺโฆ, อิมํ सालํ, ปฏิกฺคณฺหาตุ, อมฺหากํ, ทิฆรตฺตํ, หิตาย, สุขาย.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย ศาลาหลังนี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ที่มี
ในทิศทั้ง ๔ อุทิศเพื่อเป็นสถานที่แสดงธรรม ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับศาลาหลังนี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย
เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายผ้าวัสสิกสาฎก

อิมานิ มยํ ภนฺเต, วสุสิกฺสาฎิกานิ, สปริวารานิ, ภิกฺขุสงฺฆสฺส, โอลฺลชยาม, สาธุ โน ภนฺเต,
ภิกฺขุสงฺโฆ, อิมานิ, วสุสิกฺสาฎิกานิ, สปริวารานิ, ปฏิกฺคณฺหาตุ, อมฺหากํ, ทิฆรตฺตํ, หิตาย, สุขาย.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย ผ้าอาบนํ้าฝน กับทั้งบริวารเหล่านี้
แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับผ้าอาบนํ้าฝน กับทั้งบริวารเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย
เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายผ้าจํานำพรรษา

อิมานิ มยํ ภนฺเต, วสุสาวาสิกจิวฺรานิ, สปริวารานิ, ภิกฺขุสงฺฆสฺส, โอลฺลชยาม, สาธุ โน ภนฺเต,
ภิกฺขุสงฺโฆ, อิมานิ, วสุสาวาสิกจิวฺรานิ, สปริวารานิ, ปฏิกฺคณฺหาตุ, อมฺหากํ, ทิฆรตฺตํ, หิตาย, สุขาย.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย ผ้าจํานำพรรษา กับทั้งบริวารเหล่านี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับผ้าจํานำพรรษา กับทั้งบริวารเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ลีนกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายผ้าอ้จเจกจีวร

อิมานิ มยํ ภนฺเต อจฺเจกจีวรานิ, สปริวารานิ, ภิกขุสงฺฆสฺส, โอิโณชยาม, สาธุ โน ภนฺเต, ภิกขุสงฺโฆ, อิมานิ, อจฺเจกจีวรานิ, สปริวารานิ, ปฏิกคณฺหาตุ, อมฺหากํ, ทีฆรตฺตํ, หิตาย, สุขาย.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย ผ้าอ้จเจกจีวร กับทั้งบริวารเหล่านี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับผ้าอ้จเจกจีวร กับทั้งบริวารเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ลีนกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายผ้าป่า

อิมานิ มยํ ภนฺเต, ปัสสุกฺตจีวรานิ, สปริวารานิ, ภิกขุสงฺฆสฺส, โอิโณชยาม, สาธุ โน ภนฺเต, ภิกขุสงฺโฆ, อิมานิ, ปัสสุกฺตจีวรานิ, สปริวารานิ, ปฏิกคณฺหาตุ, อมฺหากํ, ทีฆรตฺตํ, หิตาย, สุขาย.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย ผ้าบังสุกุลจีวร กับทั้งบริวารเหล่านี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับผ้าบังสุกุลจีวร กับทั้งบริวารเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ลีนกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายผ้ากฐิน (แบบ ๑)

อิมํ, สปริวารํ, กฐินจีวรทฺสฺสํ, สงฺฆสฺส, โอิโณชยาม, (ว่า ๓ จบ)

คำแปล

ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย ผ้ากฐินจีวร กับทั้งบริวารนี้ แก่พระสงฆ์ ฯ

คำถวายผ้ากฐิน (แบบ ๒)

อิมิ ภนฺเต สปริวาริ, กฐินจิวรทุสฺสํ, สงฺฆสฺส, โอลฺลชยาม, สาธุ โน ภนฺเต, สงฺโฆ, อิมิ, สปริวาริ, กฐินจิวรทุสฺสํ, ปฏิกคณฺหาตุ, ปฏิกคเหตุวา จ, อิมินา ทุสฺเสน, กฐินิ, อตุลฺลตฺต, อมฺหากิ, ทิฆรตฺตํ, หิตาย, สุขาย.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย ผ้ากฐินจิวร กับทั้งบริวารนี้ แก่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับผ้ากฐินกับทั้งบริวารนี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย ครั้นรับแล้วจงกรานกฐิน ด้วยผ้านี้ เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายรูปเทียนดอกไม้เพื่อบูชา

อิมานิ มยิ ภนฺเต, ทิปฺฐุปฺปผวารานิ, รตนตฺตยสุเสว, อภิปุเชม, อมฺหากิ, รตนตฺตยสุส ปุชา, ทิฆรตฺตํ, หิตสุขาวหา, โหตุ, อาสวกุชฺชยฺปฺตติยา.

คำแปล

ข้าแต่พระคุณเจ้าทั้งหลายผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอบูชารูปเทียนและดอกไม้อันประเสริฐ เหล่านี้ แก่พระรัตนตรัย กิริยาที่บูชาแก่พระรัตนตรัยนี้ จงเป็นผลนำมาซึ่งประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายสิ้นกาลนาน จงเป็นไปเพื่อให้ถึงซึ่งพระนิพพาน เป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวกิเลส เทอญ ฯ

คำถวายกระทงสำหรับลอยพระทีป

มยิ อิมินา ปทีเปณ, อสุกาย, นมฺมทาย, นทียา, ปุลินฺน จิตฺ, มุณีโน, ปาทวลญฺชํ, อภิปุเชม, อยิ, ปทีเปณ, มุณีโน ปาทวลญฺชสฺส, ปุชา, อมฺหากิ, ทิฆรตฺตํ, หิตาย, สุขาย, สํวตฺตตุ.

คำแปล

ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอบูชา ซึ่งรอยพระพุทธรบาท ที่ตั้งอยู่เหนือหาดทราย ในแม่น้ำชีอันมมหานทีโน้น ด้วยพระทีปนี้ กิริยาที่บูชารอยพระพุทธรบาท ด้วยพระทีปนี้ ขอจงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายธงเพื่อบูชา

มัย อิมินา, ฐปภาเคน, รตนตตย์, อภิปุเชม, อัย ฐปภาเคน, รตนตตยปูชา, อมหากั,
ทิมรตต, หิตาย, สุขาย, สัวตตตุ.

คำแปล

ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอบูชา ซึ่งพระรัตนตรัย ด้วยธงแผ่นผ้านี้ กิริยาที่บูชาพระรัตนตรัย
ด้วยธงแผ่นผ้านี้ ขอจงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายเวจุกุฎี

มัย ฆนเต, อิมั, วจุกุฎี, อาคตนาคตสส, จาตุททิสสส, ภิกขุสงฆสส, โอลโณชยาม,
สาธุ โน ฆนเต, ภิกขุสงฆโม อิมั, วจุกุฎี, ปฏิกคณหาตุ, อมหากั, ทิมรตต, หิตาย, สุขาย.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย เวจุกุฎีหลังนี้ แก่พระภิกษุสงฆ์
ผู้มีในทิศทั้ง ๔ ที่มาแล้วก็ดี ยังไม่มาก็ดี ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับเวจุกุฎีหลังนี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย
เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายสะพาน

มัย ฆนเต, อิมั, เสตุ, มหาชนานั, สาธารณตถาย, นียยาเทม, สาธุ โน ฆนเต, สงฆโม,
อิมสมิ, เสตุมหิ, นียยาทิเต, สกขิกโก โหตุ, อิทั, เสตุทานั, อมหากั, ทิมรตต, หิตาย, สุขาย, สัวตตตุ.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอมอบถวาย ซึ่งสะพานนี้ เพื่อประโยชน์ทั่วไป
แก่มหาชนทั้งหลาย ขอพระสงฆ์จงเป็นพยาน แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ในสะพานที่ข้าพเจ้าทั้งหลาย
ได้มอบให้แล้วนี้ ขอเสตุทานนี้ จงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน
เทอญ ฯ

หมวดที่ ๔ ปกิณกะ

พิธีกรรมที่จะกล่าวในบทนี้เป็นพิธีเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติบางประการ ในการประกอบพิธีต่าง ๆ ที่กล่าวแล้วในหมวดต้น ๆ มาชี้แจงเพื่อความรู้และเพื่อเป็นทางปฏิบัติ แต่จะกล่าวเฉพาะเรื่องที่มีได้ชี้แจงไว้ข้างต้นเพียง ๕ เรื่องเท่านั้น คือ

๑. วิธีแสดงความเคารพพระ
๒. วิธีประเคนของพระ
๓. วิธีทำหนังสืออาราธนาและทำใบปวารณาถวายจตุปัจจัย
๔. วิธีอาราธนาศีล อาราธนาพระปริตร อาราธนาธรรม
๕. วิธีกรวดน้ำ

จะได้แสดงวิธีปฏิบัติต่อไปตามลำดับ

๑. วิธีแสดงความเคารพพระ

ความมุ่งหมายของการแสดงความเคารพพระ ก็เพื่อแสดงให้เห็นปรากฏว่า ตนมีความนับถือด้วยกายและใจจริง การแสดงให้เห็นปรากฏนี้ส่วนใหญ่แสดงออกทางกาย ซึ่งส่อซึ่งถึงน้ำใจอย่างเด่นชัด พระที่ควรแก่การแสดงความเคารพ ได้แก่ พระพุทธรูปหรือปูชนียวัตถุ มีพระสถูปเจดีย์ เป็นต้น ๑ พระภิกษุสามเณรผู้ทรงเพศอุดมกว่าตน ๑ การแสดงความเคารพต่อพระดังกล่าวนี้ จะนำมาชี้แจงในที่นี้เพียง ๓ วิธี คือ

- ก. ประนมมือ
- ข. ไหว้
- ค. กราบ

ประนมมือ ตรงกับหลักที่กล่าวไว้ในบาลีว่า “**ทำอัญชลี**” คือ การกระพุ่มมือทั้งสองประนมให้ฝ่ามือทั้งสองประกบกัน นิ้วทุกนิ้วของมือทั้งสองแนบชิดตรงกัน ไม่มีเหลี่ยมล้ำกว่ากันหรือกางให้ห่าง ตั้งกระพุ่มมือที่ประนมด้วยอาการนี้ไว้ในระหว่างอก ให้ตั้งตรงขึ้นข้างบน มีลักษณะคล้ายดอกบัวตูม แนบศอกทั้งสองข้างชิดชายโครงไม่ให้กางห่างออกไป แสดงอาการอย่างนี้ เรียกว่าประนมมือ เป็นการแสดงความเคารพ เวลาสวดมนต์ หรือฟังพระสวดและฟังเทศก์ เป็นต้น แสดงอย่างเดียวกันทั้งชายทั้งหญิง

ไหว้ ตรงกับที่กล่าวไว้ในบาลีว่า “**นมัสการ**” หรือ “**วันทา**” คือการยกมือที่ประนมแล้วขึ้นพร้อมกับก้มศีรษะลงเล็กน้อย ให้มือประนมจดหน้าผาก นิ้วหัวแม่มือทั้งสองอยู่ระหว่างคิ้วอย่างนี้เรียกว่า

ไหว้ ใช้แสดงความเคารพพระในขณะที่นั่งเก้าอี้หรือยืนอยู่ ไม่ใช่นั่งราบกับพื้น แสดงอย่างเดียวกัน ทั้งชายและหญิง

กราบ ตรงกับที่เรียกในบาลีว่า “อภิวาท” คือแสดงอาการกราบราบลงกับพื้นด้วย เบญจางคประดิษฐ์ ได้แก่ กราบทั้งองค์ ๕ ให้นำฝ่ามือ ๑ ฝ่ามือ ๒ เข่า ๒ จดพื้น เมื่อกราบอย่างนี้ ฟิงนั่งคุกเข่า เป็นอันว่าเข่าทั้งสองจดพื้นแล้ว ฟิงประนมมือไหว้ แล้วหมอบลงทอดฝ่ามือทั้งสองที่พื้น แหวกช่องหว่างฝ่ามือที่วางราบนั้นให้ห่างกันเล็กน้อย ก้มศีรษะลงตรงช่องนั้น ให้นำหน้าผากจดพื้น ก็เป็นอันว่าฝ่ามือทั้งสอง และหน้าผากติดพื้นครบองค์ ๕

การกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์นี้ ชายฟิงคุกเข่าตั้งฝ่าเท้าชันใช้นิ้วเท้าเท่านั้นพยັນพื้น นั่งทับลงบนสันเท้าทั้งคู่ที่ชันขึ้น ผายเข่าทั้งสองออกเล็กน้อยให้ได้ฉากเป็นรูปสามเหลี่ยม ประนมมือนั่งอย่างนี้เรียกกันว่า นั่งท่าพรหม เวลากราบก็ยกมือขึ้นไหว้ แล้วก้มตัวลงปล่อยมือให้ทอดลงกับพื้น ให้ศอกต่อกันกับเข่าตรงกันทั้งสองข้างแล้วก้มลงให้นำหน้าผากจดพื้นระหว่างฝ่ามือ ดังกล่าว เช่นนี้ เป็นท่ากราบของชาย สำหรับหญิงฟิงนั่งคุกเข่าราบ คือ ไม่ตั้งฝ่าเท้าชันอย่างแบบชาย เขียดฝ่าเท้าราบไปทางหลัง ให้ปลายเท้าทั้งสองทับกันเพียงเล็กน้อย แล้วนั่งทับลงบนฝ่าเท้าทั้งสองนั้นให้ราบกับพื้น ให้เข่าทั้งสองชิดกัน ประนมมือนั่งอย่างนี้เรียกว่า นั่งท่าเทพธิดา ขณะกราบก็ยกมือประนมขึ้นขึ้นไหว้ แล้วก้มตัวลง ปล่อยมือให้ทอดลงกับพื้น ให้ข้อศอกพับทั้งสองข้างขนานเข่าพับทั้งสองไว้ ไม่ใช่ต่อเข่าอย่างแบบชาย แล้วก้มลงให้นำหน้าผากจดพื้นระหว่างฝ่ามือทั้งสอง ระวังกะฝ่ามือให้พอดี เวลาก้มลงกราบนี้ อย่าให้ก้นยกขึ้นเป็นอันขาดจึงจะงาม เช่นนี้เป็นท่ากราบพระของหญิง

๒. วิธีประเคนของพระ

การประเคนของพระ คือ การถวายของให้พระได้รับถึงมือ ของที่ประเคนนั้น ต้องเป็นของที่คนเดียวพอยกได้อย่างธรรมดา ไม่ใช่ของหนัก หรือใหญ่โตจนเกินไป ไม่มีวัตถุนามาส คือ เงินทอง หรือของกะไหล่ด้วยเงินแท้หรือทองแท้ปนอยู่ด้วย เพราะเป็นของไม่เหมาะแก่ภาวะของพระที่จะรับได้ และถ้าเป็นของเคี้ยวของฉันท้องประเคนได้เฉพาะในกาล เวลาวิกาลตั้งแต่เที่ยงแล้วไปจนถึงย่ำรุ่งวันใหม่ ไม่ควรนำมาประเคน วิธีประเคนนั้นพึงปฏิบัติ ดังนี้

ก. ฟิงนำของประเคนเข้าไปให้ใกล้พระผู้รับ ประมาณ ๑ ศอก (ไม่ถึงศอกหรือไม่เกินศอก คืบก็ได้) จะนั่งหรือยืนแล้วแต่สถานที่ที่พระนั่งอยู่นั้นอำนวย

ข. จับของที่ประเคนด้วยมือทั้งสองก็ได้ มือเดียวก็ได้ ยกให้สูงขึ้นเล็กน้อย แล้วน้อมถวายพระซึ่งท่านจะยื่นมือทั้งสองออกมาจับ ถ้าผู้ถวายเป็นสตรีฟิงวางของลงบนผ้ากราบที่พระปฎิบัติอยู่ข้างหน้า เสร็จแล้วฟิงไหว้หรือกราบแล้วแต่กรณีหนึ่ง

หลักสำคัญของการประเคนนี้ ต้องแสดงออกด้วยความเคารพ ไม่ใช่เลือกใส่ให้หรือทิ้งให้โดยไม่เคารพ

๓. วิธีทำหนังสืออาราธนาและทำใบพิจารณาถวายจตุปัจจัย

การอาราธนาพระ ก็คือการนิมนต์พระสงฆ์ไปประกอบพิธีต่าง ๆ ต้องทำให้เป็นกิจจะลักษณะ แต่ปางก่อนใช้อาราธนาด้วยวาจาเป็นพื้น แต่ในปัจจุบันนี้มีนิยมทำหนังสืออาราธนา ความมุ่งหมาย ก็เพื่อแจ้งกำหนดงานและรายการให้พระสงฆ์ทราบ หนังสืออาราธนา นี้ เรียกกันว่า ฎีกานิมนต์พระ มีข้อความที่จะแสดงเป็นตัวอย่าง ดังนี้

“ขออาราธนาพระคุณเจ้า (พร้อมด้วยพระสงฆ์ในวัดนี้อีก.....รูป) เจริญพระพุทธมนต์ (หรือสวดพระพุทธมนต์ หรือแสดงพระธรรมเทศนาแล้วแต่กรณี) ในงาน.....ที่บ้านเลขที่..... ตำบล.....อำเภอ.....กำหนดวันที่.....เดือน.....พ.ศ.เวลา.....น.

(หากจะอาราธนาให้รับอาหารบิณฑบาต เช้าหรือเพล ให้บอกด้วย ถ้าต้องการตัดบาตร หรือปันโต ก็ต้องบอกไว้ในฎีกาให้นำไปด้วย)

ถ้างานนั้นมีเรือหรือรถรับส่ง ก็ให้หมายเหตุบอกไว้ท้ายฎีกานั้น เพื่อพระจะได้ทราบล่วงหน้า การวางฎีกานิมนต์พระนี้ ถ้าเป็นพระวัดเดียวกันไม่ต้องทำฎีกานิมนต์เป็นรายองค์ก็ได้ เป็นแต่ระบุ จำนวนพระหรือรายชื่อพระที่ต้องการให้ทางวัดจัดนิมนต์ต่อให้ก็ได้

และในการถวายไทยธรรมแก่พระสงฆ์ ที่นิมนต์มาประกอบพิธีต่าง ๆ ก็มีนิยมถวาย ค่าจตุปัจจัยเป็นพิเศษจากไทยธรรมอีกส่วนหนึ่งด้วย ในการถวายค่าจตุปัจจัยนี้ นิยมทำใบพิจารณาถวาย คือ ถวายด้วยใบพิจารณา ความมุ่งหมายก็เพื่อสงเคราะห์ให้ภิกษุได้รับค่าจตุปัจจัยนั้นโดยชอบ ด้วยวินัย ใบพิจารณานี้ มีแบบนิยมเป็นฉบับ ดังนี้

“ขอถวายจตุปัจจัยอันควรแก่สมณบริโศกแด่พระคุณเจ้าเป็นมูลค่า.....บาท.....ส.ต. หากพระคุณเจ้าต้องประสงค์สิ่งใดอันควรแก่สมณบริโศกแล้ว ขอได้โปรดเรียกร้องจากกับปัยการก ผู้ปฏิบัติของพระคุณเจ้า เทอญ”

ใบพิจารณานี้ นิยมกมัดติดกับผ้าที่ทอดในงานอวมงคล หรือ ถวายเฉพาะใบหรือไม้ก็ใส่ซอง แล้วรวมถวายไปกับเครื่องไทยธรรมในทุก ๆ งาน ส่วนเงินค่าจตุปัจจัยนั้นมอบไปกับปัยการก คือ ศิษย์ผู้มากับพระนั้น

๔. วิธีอาราธนาศีล อาราธนาพระปริตร อาราธนาธรรม

การอาราธนา คือ การเชื้อเชิญพระสงฆ์ในพิธีให้ศีล ให้สวดพระปริตร หรือให้แสดงธรรม เป็นธรรมเนียมมีมาแต่ดั้งเดิมที่จะต้องอาราธนา ก่อน พระสงฆ์จึงจะประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ และการอาราธนาที่ถือเป็นธรรมเนียมกันมากก็มี ๓ กรณีนี้เท่านั้น

วิธีอาราธนา นิยมกันว่า ถ้าพระสงฆ์บนอาสนะยกสูงเจ้าภาพและแขกนั่งเก้าอี้ ผู้อาราธนา เข้าไปยืนระหว่างเจ้าภาพกับแถวพระสงฆ์ตรงกับรูปที่ ๓ หรือที่ ๔ ห่างแถวพระสงฆ์พอสมควร

หันหน้าไปทางโต๊ะที่บูชา ประนมมือไหว้พระพุทธรูปก่อน แล้วยื่นประนมมือตั้งตัวตรงกล่าวคำอาราธนาตามแบบที่ต้องการ ถ้าพระสงฆ์นั่งอาสนะต่ำธรรมดา เจ้าภาพและแขกอื่นก็นั่งกับพื้น ผู้อาราธนาต้องเข้าไปนั่งคุกเข่าต่อหน้าแถวพระสงฆ์ตรงหัวหน้า กราบพระที่โต๊ะบูชา ๓ ครั้งก่อน แล้วประนมมือตั้งตัวตรง กล่าวคำอาราธนาที่ต้องการตามแบบ คือ

พิธีสวดมนต์เย็น อาราธนาศีล อาราธนาพระปริตร

พิธีเลี้ยงพระ อาราธนาศีล

พิธีถวายทานทุกอย่าง อาราธนาศีล

พิธีเทศน์ ถ้าเทศน์ต่อจากสวดมนต์ ตอนสวดมนต์ไม่ต้องอาราธนาศีล เริ่มต้นด้วยอาราธนาพระปริตร แล้วอาราธนาศีล ตอนพระขึ้นเทศน์ รับศีลแล้วอาราธนาธรรมต่อ แต่ถ้าสวดมนต์กับเทศน์ไม่ได้ต่อเนื่องกัน ถือว่าเป็นคนละพิธี ตอนสวดมนต์ก็อาราธนาตามแบบพิธีสวดมนต์เย็นที่กล่าวแล้ว ตอนเทศน์ก็เริ่มต้นด้วยอาราธนาศีลก่อน จบรับศีลแล้วจึงอาราธนาธรรม

พิธีสวดศพต่าง ๆ เช่น สวดแจ้ง สวดพระอภิธรรม เป็นต้น ถ้าไม่มีพิธีอื่นนำหน้าให้อาราธนาศีลก่อน ถ้ามีพิธีอื่นนำหน้าแล้วไม่ต้องอาราธนาศีล

คำอาราธนาศีล ๕ ในพิธีการ

มยฺ ภนฺเต

วิสุํ วิสุํ รกฺขณฺตุถาย

ติสรณฺณ สห

ปญฺจ สीलานิ ยาจาม

ทุติยมฺปิ.....

ตติยมฺปิ.....

คำอาราธนาพระปริตร

วิปตฺติปฏิพาหาย

สพฺพทุกฺขวินาสาย

วิปตฺติปฏิพาหาย

สพฺพภยวินาสาย

วิปตฺติปฏิพาหาย

สพฺพโรควินาสาย

สพฺพสมฺปตฺติสิทธิยา

ปริตฺตํ พุรฺธ มงฺคัล

สพฺพสมฺปตฺติสิทธิยา

ปริตฺตํ พุรฺธ มงฺคัล

สพฺพสมฺปตฺติสิทธิยา

ปริตฺตํ พุรฺธ มงฺคัล ฯ

คำอาราธนาธรรม
พुरुมา จ โลกาธิปตี สหมปติ
กตอลุชลี อนุธิर्वิ อยาจถ
สนุติธ สตุตาปฺปรชกฺขชาติกา
เทเสตุ ฐมฺมํ อนุกมฺปิมี ปชฺ ๑

๕. วิธีกรวดน้ำ

เมื่อจะกรวดน้ำเพื่ออุทิศส่วนบุญต้องคำนึงถึงประเพณีที่มีมาแต่โบราณกาลด้วยวิธีนิยมทำกัน
ดังนี้ คือ เริ่มต้นเตรียมน้ำสะอาดใส่ภาชนะไว้พอสมควร จะเป็นคนที่ ขวดเล็ก แก้วน้ำ หรือขัน อย่งใด
อย่างหนึ่งก็ได้ พอพระสงฆ์เริ่มอนุโมทนาด้วยบท ยถา..... ก็เริ่มกรวดน้ำโดยตั้งใจนี้คืออุทิศส่วนบุญ
มือขวาจับภาชนะน้ำริน ใช้มือซ้ายประคอง แล้วว่าบทกรวดน้ำในใจไปจนจบ การหลั่งน้ำกรวด ถ้าเป็น
พื้นดินควรหลั่งลงในที่สะอาดหมดจด ถ้าอยู่บนเรือนหรือสถานที่ที่ไม่ใช่พื้นดิน ต้องหาภาชนะอื่นที่สมควร
เช่น ถาดหรือขัน เป็นต้น รอน้ำกรวดไว้เสร็จแล้วจึงนำไปเทลงดินตรงที่สะอาด อย่าใช้กระโถน
หรือภาชนะสกปรกรองเป็นอันขาด เพราะน้ำที่กรวดเป็นสักขีพยานในการทำบุญของตนว่าทำด้วยใจ
สะอาดจริง ๆ

คำกรวดน้ำที่นิยมว่ากันในเวลากรวดทั่ว ๆ ไป มีอยู่ ๓ แบบ คือ แบบสั้น แบบย่อ
และแบบยาว ว่าเฉพาะคำบาลีเท่านั้น ดังนี้

คำกรวดน้ำแบบสั้น
(คำอุทิศของพระเจ้าพิมพิสาร)

อิหฺ เม ภาตึนํ โหตุ (ว่า ๓ จบ)
หากจะเติมพุทธภาษิตต่อว่า “สุจิตา โหนตุ ภาตโย” ก็ได้

คำแปล

ขอบุญนี้จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้าเถิด
“ขอญาติทั้งหลายจงเป็นสุข ๆ เถิด”

คำกรวดน้ำแบบย่อ เรียกคาถาดีโลกวิชัย

ยงฺกิลฺลิจิ กุสลํ กมฺมํ
กาเยน วาจาเมสนา

กตฺตพฺพํ กิริยํ มม
ติทฺเส สุกฺตํ กตํ

เย สตุตา สลฺลโน อตฺถิ
กตํ ปุญฺญผลํ มยฺหํ
เย ตํ กตํ สุวิทิตํ
เย จ ตตฺถ น ชานนฺติ
สพฺเพ โลกมฺหิ เย สตุตา
มนุญฺลํ โภชนํ สพฺเพ

เย จ สตุตา อสลฺลโน
สพฺเพ ภาคี ภวนฺตุ เต
ทินฺนํ ปุญฺญผลํ มยา
เทวา คนฺดฺวา นิเวทฺยํ
ชีวนฺตอาหารเหตุกา
ภนฺตุ มม เจตฺสา.

คำแปล

กุศลกรรมซึ่งเป็นกิริยาควรทำอันหนึ่งด้วยกายวาจาใจ อันจะเป็นเหตุนำไปให้เกิดในสวรรค์ชั้นไตรทศเทพ ข้าพเจ้าได้ทำแล้ว ขอสัตว์ที่มีสัญญาและไม่มีสัญญาทุกหมู่เหล่า จงเป็นผู้มีส่วนได้รับผลบุญที่ข้าพเจ้ากระทำแล้วนั้น เหล่าสัตว์ที่รู้ผลบุญอันที่ข้าพเจ้ากระทำแล้ว ขอจงเป็นผู้มีส่วนได้รับผลบุญ ที่ข้าพเจ้าอุทิศให้ ในบรรดาสรรพสัตว์จำพวกใดไม่รู้ข่าวถึงบุญข้าพเจ้ากระทำแล้ว ขอเทพยดาทั้งหลาย จงนำไปบอกแก่สัตว์จำพวกนั้น ขอสัตว์ทุกหมู่ในชีวลโลก ซึ่งเสพออาหารเป็นเครื่องเลี้ยงชีพ จงได้เสวยซึ่งโภชนะอันพึงใจ ด้วยอำนาจเจตนาอุทิศของข้าพเจ้านี้เถิด ฯ

คำกรวดหน้าแบบยาว เป็นคาถาของเก่า

อิมินา ปุญฺญกมฺเมน
อาจริยูปการา จ
สุริโย จนฺตึมา ราชา
พฺรหฺมมารา จ อินฺทา จ
ยโม มิตฺตา มนุสฺสา จ
สพฺเพ สตุตา สุชี โหนฺตุ
สุขญจ ติวริํ เทนฺตุ
อิมินา ปุญฺญกมฺเมน
ชิปฺปาหํ สุลฺเภ เจว
เย สนฺตฺวาน เหีนา ฐมฺมา
นสฺสนฺตุ สพฺพทาเยว
อุชฺฉิเจตฺตํ สติปญฺญา
มารา ภนฺตุ โนกาสํ
พฺพุธาธิปฺวาโร นาโล
นาโล ปจฺเจกพฺพุโร จ
เตโสตฺตมานุภาเวน

อุชฺชฺฌายา คฺคฺคฺคฺตฺรา
มาตา ปิตา จ ฌาตกา (ปียา มม)
คฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค
โลกปาลา จ เทวตา
มชฺชตฺตา เวกฺกิกปิ จ
ปุญฺญานิ ปกตานิ เม
ชิปฺปิ ปาเปล โว มตํ
อิมินา อุทฺทิสฺเสน จ
ตณฺหุปาทานเจทฺนํ
ยาว นิพฺพานโต มม
ยตฺถ ชาโต ภเว ภเว
สลฺลโข วิริยมฺหิณา
กาตฺถจ วิริเยสุ เม
ฐมฺโม นาโล วรุตฺตโม
สงฺฆโม นาโลตฺตโร มม
มาโรกาสํ ภนฺตุ มา.

คำแปล

ด้วยผลบุญที่ข้าพเจ้ากระทำนี้ ขอพระอุปชฌาย์ผู้มีพระคุณอันยิ่งใหญ่ไพศาล อีกทั้งอาจารย์ผู้ได้สั่งสอนข้าพเจ้ามา ทั้งมารดาบิดาและคณาญาติทั้งสิ้น ตลอดจนพระอาทิตย์ พระจันทร์ และพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ในเอกเทศแห่งเมทนีดลและนครชนผู้มีความดีทั้งหลายทุกถิ่นฐาน อีกทั้งวามหาพรหมกับหมู่มารและท้าวมัฆวานเทวราช ทั้งเทพเจ้าผู้จักรวาลโลกทั้งสี่ทิศและพญาอมราชอีกมวลมิตรสหาย ทั้งผู้ชวนชวายุวตนเป็นกลาง และผู้เป็นศัตรูของข้าพเจ้าทุก ๆ เหล่า จึงมีความเกษมสุขนิราศภัย ขอบุญที่ข้าพเจ้ากระทำไว้ด้วยไตรทวารจงบันดาลให้สำเร็จไตรพิชสุข ถึงความเกษมปราศจากทุกข์ คือ พระอมตมหานฤพานโดยพลัน อีกโสดหนึ่งนั่น ด้วยบุญกรรมนี้และอุทิศเจตนานี้ ขอให้ข้าพเจ้าบรรลุมันที่ซึ่งการตัดขาดตัดหนา อุปาทาน ธรรมอันชั่วในสันดานจงพินาศไปหมดจนตราบเท่าถึงนิพพานสิ้นกาลทุกเมื่อเทียว แม้ว่าข้าพเจ้ายังจะท่องเที่ยวไปเกิดในภพใด ๆ ก็ขอให้ม่จิตใจชื่อตรง ดำรงสติปัญญาไวชาญฉลาด ให้มีความเพียรกล้าสามารถขัดเกลากิเลสให้สูญหาย ขอหมู่มารเหล่าร้ายอย่าได้กล้ากรายสบโอกาส เพื่อทำให้ข้าพเจ้าพินาศคลายความเพียรได้ อนึ่งไชรั พระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งอันยิ่งอย่างประเสริฐ พระธรรมเป็นที่พึ่งอันล้ำเลิศยิ่งประมาณ พระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอันไพศาลและพระสงฆ์เป็นที่พึ่งอันอุดมยิ่งประมาณของข้าพเจ้านี้ ด้วยอานุภาพอันอุดมดีพิเศษสูงสุดของพระรัตนตรัย ขออย่าให้หมู่มารได้โอกาสทุกเมื่อไป เทอญ ฯ

นอกจากคำกรวดน้ำทั้ง ๓ แบบตามที่กล่าวมาแล้ว ยังมีคำกรวดน้ำอีกแบบหนึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ เรียก ปัดตีทานคาถา ดังนี้

ปุลฺลสุสฺสิทานิ กตฺตสฺส	ยานญฺญานิ กตานิ เม
เตสญฺจ ภาคินิ โหนฺตุ	สตฺตานนฺตาทปฺปมาณกา
เย ปิยา कुณวฺนฺตา จ	มยฺหํ มาตาปิตาทโย
ทิกฺกุชา เม จาปฺยทิกฺกุชา วา	อลฺลเย มชฺชตฺตเวรีโน
สตฺตา ติกฺกุชฺชนฺติ โลกสฺมี	เตภุมฺมา จตุโยนิกา
ปฺลญฺเจกจตุโวการา	สํสรฺนฺตา ภวากเว
ลาตํ เย ปตฺตีทานมฺเม	อนฺุโมทฺนฺตุ เต สยํ
เย จิมํ นปฺปชานนฺติ	เทวา เตสํ นิเวทฺยํ
มยา ทินฺนान ปุญฺญานํ	อนฺุโมทนาเหตุนา
สพฺเพ สตฺตา สทา โหนฺตุ	อเวรา สุขชีวิโน
เขมปฺปทญฺจ ปปฺโปนฺตุ	เตสาสา สิขมฺตํ สุภา.

คำแปล

สัตว์ทั้งหลายไม่มีที่สุด ไม่มีประมาณ จึงเป็นผู้มีส่วนแห่งบุญอันข้าพเจ้าทำแล้ว ณ บัดนี้ด้วย
แห่งบุญทั้งหลายอันข้าพเจ้าทำแล้วด้วย เหล่าใดเป็นที่รักและมีคุณ มีมารดาและบิดาของข้าพเจ้า
เป็นต้น เหล่าที่ข้าพเจ้าเห็นแล้วหรือแม่ที่ข้าพเจ้าไม่ได้เห็นแล้ว เหล่าอื่นที่เป็นผู้มีธัญย์ เป็นปานกลาง
และเป็นผู้มีเวร สัตว์ทั้งหลายตั้งอยู่ในโลกเป็นไปในภูมิสาม เป็นไปในกำเนิดสี่ มีขันธห้า มีขันธหนึ่ง
มีขันธสี่ ท่องเที่ยวอยู่ในภavn้อยและภavnใหญ่ ความให้ส่วนบุญของข้าพเจ้าอันสัตว์ทั้งหลายเหล่าใดรู้แล้ว
สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น จงอนุโมทนาเองเถิด ส่วนสัตว์ทั้งหลายเหล่าใดยังไม่รู้ซึ่งความให้ส่วนบุญของ
ข้าพเจ้านี้ ขอเทพยดาทั้งหลาย พึงบอกแก่สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นให้รู้ (แล้วอนุโมทนา) เพราะเหตุคือ
อนุโมทนาซึ่งบุญทั้งหลายอันข้าพเจ้าได้ให้แล้ว ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร เป็นผู้ดำรงชีพ
โดยสุขทุกเมื่อเถิด จงถึงซึ่งบทธนเกษม คือพระนิพพาน ขอความปรารถนาที่ติงามของสัตว์ทั้งหลาย
ทั้งปวงเหล่านั้นจงสำเร็จเถิด ฯ

ภาควิชาเบญจศีลและเบญจธรรม

(วิชาวิทย์ ธรรมศึกษาชั้นตรี)

บทนำ

หนังสือเบญจศีลเบญจธรรมนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งเป็น
โอรสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ และเจ้าจอมมารดาแพได้ทรงนิพนธ์ขึ้น
โดยรวบรวมมาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

จุดประสงค์ของการแต่งหนังสือเล่มนี้ คือ เพื่อมุ่งสำหรับใช้เป็นแบบสอนธรรมปฏิบัติแก่นักเรียนผู้อยู่ในโรงเรียน ถึงคนเราจะมีความรู้ดี แต่มีความประพฤติเสียหาย ก็จะได้รับความสะดวกเรียบร้อยไป

อีกประการหนึ่ง หนังสือเล่มนี้ยังเป็นแบบสำหรับแนะนำชายหญิงทั่วไป เพื่อให้มีความประพฤติถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาที่เรานับถืออีกด้วย

คำว่า “ศีล” ได้แก่ ข้อประพฤติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม นอกจากนี้ “ศีล” ยังแปลได้อีกหลายอย่าง เช่น แปลว่า เย็น ติระขะ เกษม สุข อดทน ความสำรวม ความไม่ก้าวล่วงละเมิด เป็นต้น

ผู้ที่ถือศีลย่อมได้รับอานิสงส์ อย่างนี้ คือ

๑. ไม่ต้องประสบความเดือดร้อนในกายหน้า
๒. ย่อมประสบความสำเร็จในการทำมาหากิน
๓. ชื่อเสียงเกียรติยศของผู้มีศีลย่อมแพร่หลายไปในหมู่มนุษย์ (ในหมู่มนุษย์)
๔. ย่อมเป็นผู้สูงอายุ ไม่เก้อเขิน เมื่อเข้าไปในหมู่ของผู้มีศีล
๕. เป็นผู้ไม่หลงทำกาลกิริยา คือ ก่อนตายก็มีสติ ตายไปอย่างสงบ ไม่ทรมานทรมาย
๖. เมื่อตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ไม่ต้องตกนรก
๗. ผู้ที่บำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ มีสติบริบูรณ์ ย่อมทำตนให้สิ้นอาสวะได้ คือ สิ้นกิเลสได้

ศีลในทางพระพุทธศาสนาก็มีการจัดอันดับข้อ ดังต่อไปนี้

ศีล ๕ ข้อ สำหรับสาธุชนทั่วไป	มีชื่อเรียกว่า นิจศีล ปกตศีล
ศีล ๘ ข้อ สำหรับอุบาสกอุบาสิกา	มีชื่อเรียกว่า คหฺภูริศีล อุโบสถศีล
ศีล ๑๐ ข้อ สำหรับสามเณร สามเณรี	มีชื่อเรียกว่า อนุปสัมปັນนศีล
ศีล ๒๒๗ ข้อ สำหรับพระภิกษุ	มีชื่อเรียกว่า ภิกขุศีล
ศีล ๓๑๑ ข้อ สำหรับพระภิกษุณี	มีชื่อเรียกว่า ภิกขุณีศีล

เบญจศีล คือ ศีล ๕ ได้แก่

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากฆ่าสัตว์มีชีวิต
๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้
๓. กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤติดีในกาม
๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการกล่าวเท็จ
๕. สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เว้นจากดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัย

เบญจธรรม คือ ธรรม ๕ ข้อ

๑. เมตตา กรุณา คู่กับ ศีลข้อที่ ๑
๒. สัมมาอาชีวะ คู่กับ ศีลข้อที่ ๒
๓. ความสำรวมในกาม คู่กับ ศีลข้อที่ ๓
๔. ความมีสัตย์ คู่กับ ศีลข้อที่ ๔
๕. ความมีสติรอบคอบ คู่กับ ศีลข้อที่ ๕

คำว่า “ธรรม” ได้แก่ สภาพที่ทรงไว้ หมายความว่า ทรงสัตว์ผู้ปฏิบัติธรรมไว้ไม่ให้ตกไป
ในที่ชั่ว

“กัลยาณชน” ได้แก่ คนที่ตั้งอยู่ในกัลยาณธรรม เป็นคนมีความประพฤติดีงาม เป็นที่นิยม
นับถือของคนทั่วไป

ข้อความเบื้องต้น

มนุษย์เกิดมาในโลกนี้ย่อมมีรูปร่างลักษณะเป็นต่าง ๆ กัน บางคนก็มีรูปร่างบางคน
ก็มีรูปทราวม ทั้งนี้ ย่อมแล้วแต่เหตุจะตกแต่งให้ เหตุดีก็ตกแต่งให้มีรูปร่าง เหตุชั่วก็ตกแต่งให้มี
รูปทราวม เพราะเลือกเอาตามใจหวังไม่ได้ คนมีรูปร่างก็เป็นที่ยอมรับชมชอบของผู้พบเห็น ถ้ามีรูปเลวทราม
ก็ตรงกันข้าม

เหมือนดอกไม้ที่งามและไม่งาม ถ้าเป็นดอกไม้งามและมีกลิ่นหอม ก็ย่อมเป็นที่ชอบใจ
ของคนทั่วไป ถ้าเป็นดอกไม้ไม่งามทั้งไร้กลิ่นหอมด้วยแล้ว ยิ่งไม่มีคนปรารถนาเลย

คนเราก็เช่นเดียวกัน ถ้ารูปร่างน้ำใจดี ย่อมเป็นที่รักใคร่นิยมชมชอบของผู้พบเห็น ถ้ารูปร่าง
หากไร้คุณธรรมประจำใจ ก็สู้คนรูปชั่วเลวทราม แต่มีคุณธรรมประจำใจไม่ได้

รูปร่างลักษณะได้มาอย่างไร ย่อมเป็นอยู่อย่างนั้น ดัดแปลงแก้ไขไม่ได้ แต่ใจนั้นก็มัก
เป็นไปตามพื้นเดิมถึงอย่างนั้นก็ยังมีทางแก้ไขได้ ด้วยความตั้งใจอันดีเหมือนของที่ไม่หอมมาแต่เดิม
เขายังอบให้หอมได้ แต่ธรรมดาใจนั้นมักผันแปรไม่แน่นอนมันคงลงได้ นักปราชญ์มีพระพุทธเจ้า เป็นต้น
จึงได้กำหนดวางแบบแผนความประพฤติไว้เป็นหลักฐาน

การตั้งใจประพฤติตามบัญญัตินั้น ชื่อว่า “ศีล” ศีลนี้เป็นแนวทางสำหรับให้คนประพฤติความดี คนเราแรกจะประพฤติความดี ถ้าไม่ถืออะไรเป็นหลัก ใจย่อมไม่มั่นคง อาจเอนเอียงไปหาทุจริตอีกได้ เพราะโมหะครอบงำ เมื่อบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์เป็นปกติมรยาตได้แล้ว จึงจะประพฤติคุณธรรม อย่างอื่น ก็มักยั่งยืน ไม่ผันแปร นี่แลเป็นประโยชน์แห่งการบัญญัติศีลขึ้น

ความมุ่งหมายอันดับแรกพึงรู้ว่า การรักษาศีลห้า หรือเรียกว่า “เบญจศีล” นี้เป็นการรักษา ตนเอง เป็นการป้องกันตนเอง ไม่ให้เสียคน หรือที่เรียกว่า เสียตัว เพราะตัวเราแต่ละคนนั้นเป็นของ หายากและมีจำกัด คือ มีตัวเดียวเท่านั้น ไม่มีตัวแทน อยู่ก็อยู่หมด เสียก็เสียหมด เป็นพระก็เป็นหมด เป็นโจรก็เป็นหมด หรือเข้าคุกก็เข้าหมดเช่นเดียวกัน

การรักษาศีลห้า นั้น มีความมุ่งหมายก็คือ ให้รักษาตนเองไว้ไม่ให้เสียหาย และยังผลพลอยได้ อีกมากทั้งทางครอบครัว ทางสังคม ประเทศชาติ และเป็นพื้นฐานให้ตนเองบำเพ็ญสมาธิ ปัญญา จนถึงได้มรรคผล นิพพาน พึงทราบว่าคนไม่มีศีล ย่อมไม่อาจบำเพ็ญสมาธิ ปัญญาให้ได้ผลเต็มที่เท่า

หลักสำคัญในการรักษาศีล

ผู้ที่รักษาศีลห้า พึงทราบหลักในทางวิชาการและทางปฏิบัติ โดยย่อ คือ

๑. ความมุ่งหมายในการรักษาศีลห้า
๒. ข้อห้ามของผู้รักษาศีลห้า

๑. ความมุ่งหมายในการรักษาศีลห้า

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า การรักษาศีลห้ามีความมุ่งหมายในการป้องกันรักษาตนไม่ให้เสียหายของ ทุกสิ่งทุกอย่างมันจะดีหรือจะเสีย จะคงทนถาวรหรือชำรุดหักพังโดยง่าย สำคัญอยู่ที่พื้นฐานของสิ่งนั้น ฉะนั้นช่างก่อสร้างที่เขาจะสร้างตึก จึงต้องตอกเสาเข็มลงรากตรงจุดที่จะรับน้ำหนักไว้แข็งแรง

ชีวิตของคุณก็เช่นเดียวกัน ต้องแบกน้ำหนัก เพราะเรื่องครอบครัว เรื่องหน้าที่การงาน เรื่องยากดีมีเงิน ความสุขความทุกข์ร้อยแปด จำจะต้องสร้างพื้นฐานของชีวิตให้มั่นคง จึงจะรับน้ำหนัก ใว้อย่างปลอดภัย

เราเคยเห็นคนที่มีพื้นฐานชีวิตไม่ดีพอ พอตนจะต้องรับภาระหรือกระทบกระทั่งเข้า เลยต้องกระทำความผิดถึงติดคุกติดตะรางก็มี นั่นแสดงความรักที่ชีวิตพังทลายไป นำเสียดายมาก

ทางศาสนาซึ่งจุดสำคัญที่จะต้องสร้างพื้นฐานไว้ให้มั่นคงเป็นพิเศษ ๕ จุด เป็นการปิดช่องทาง ที่ตัวเองจะเสีย ๕ ทางด้วยกัน และวิธีที่วางนี้ ก็คือ การรักษาศีล ๕ ข้อ

- ศีลข้อที่ ๑ ป้องกันทางที่ตนจะเสียหาย เพราะความโหดร้าย
- ศีลข้อที่ ๒ ป้องกันทางที่ตนจะเสียหาย เพราะความมือไว
- ศีลข้อที่ ๓ ป้องกันทางที่ตนจะเสียหาย เพราะความใจเร็ว
- ศีลข้อที่ ๔ ป้องกันทางที่ตนจะเสียหาย เพราะความขี้ปด
- ศีลข้อที่ ๕ ป้องกันทางที่ตนจะเสียหาย เพราะความขาดสติ

หมายความว่า ชีวิตของคฤหัสถ์ทั้งหลายมักจะพังทลายในเพราะ ๕ อย่างนี้ คือ

๑. ความโหดร้ายในสันดาน
๒. ความอยากได้ทรัพย์ของคนอื่นในทางที่ผิด ๆ
๓. ความร่านในทางกามเกี่ยวกับเพศตรงข้าม
๔. ความไม่มีสติจะประจําใจ
๕. ความประมาทขาดสติ สัมปชัญญะ

วิธีแก้ก็คือ การหันเข้ามาปรับพื้นฐานสันดานตนเอง โดยวิธีรักษาด้วยเบญจศีล

๒. ข้อห้ามของผู้รักษาศีลห้า

ความเบียดเบียนกันทางโลกซึ่งเป็นไปโดยกายทวาร ย่อเป็น ๓ ประการ คือ

๑. เบียดเบียนชีวิตร่างกาย
๒. เบียดเบียนทรัพย์สมบัติ
๓. เบียดเบียนประเพณี คือ ทำเชื้อสายของผู้อื่นให้สับสน

ความประพฤติเสียด้วยวาจา อันมีสุสาวาท คือ กล่าวคำเท็จเป็นที่ตั้ง คนจะประพฤติก็เพราะความประมาทและความประมาทนั้นไม่มีมูลอื่นที่ยิ่งกว่าน้ำเมาเมื่อดื่มเข้าไปแล้วย่อมทำให้ความคิดวิปริตทันที เหตุฉะนั้นกษัตริย์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้า เป็นต้น เล็งเห็นการณ์นี้จึงบัญญัติศีลมืองค์ ๕ ไว้ดังกล่าวแล้ว

คำอาราธนาศีล หมายความว่า การนิมนต์ หรือเชิญพระภิกษุ หรือผู้ใดผู้หนึ่งให้เป็นผู้ให้ศีล

คำสมาทานศีล หมายความว่า การว่าตามผู้ที่เราอาราธนามาเพื่อให้ศีล ตั้งแต่ นโม ตสส ภควโต เป็นต้นไป

องค์แห่งศีลอย่างหนึ่ง ๆ เรียกว่า “สิกขาบท” ศีลมืองค์ ๕ จึงเป็นสิกขาบท ๕ ประการรวมเรียกว่า เบญจศีล การรักษาศีล คือ การตั้งเจตนางดเว้นจากการทำความผิดตั้งทำบัญญัติไว้เป็นสิ่งที่ตั้งใจงด ตั้งใจเว้น ตั้งใจไม่ทำอีก ต้องมี “ความตั้งใจ” กำกับไว้เสมอ ไม่ใช่เพราะมีเหตุอื่นบังคับตน จึงไม่ทำความผิด แต่ไม่ทำเพราะตนเองได้ตั้งใจไว้ว่าจะงดเว้น ความตั้งใจตั้งว่ามานี้ ทางศาสนาเรียกว่า “วิริติ” คือ เจตนาที่งดเว้นจากความชั่ว

วิริติ

ผู้ปฏิบัติตามสิกขาบท ๕ ประการนั้นย่อมมีวิริติด้วย วิริติมี ๓ ประการ คือ

๑. สัมปัตตวิริติ เว้นจากวัตถุที่จะพึงล่วงได้อันมาถึงเฉพะหน้า ได้แก่ วิริติของคนทั่วไป
๒. สมาทานวิริติ เว้นด้วยอำนาจการถือเป็นกิจวัตร ได้แก่ พระภิกษุ สามเณร อุบาสก

อุบาสิกา

๓. สมุจเฉทวิริติ เว้นด้วยตัดขาด มีอันไม่ทำอย่างนั้นเป็นปกติ ได้แก่ พระอรหันต์ (พระอรหันต์)

คำว่า รูปธรรม-นามธรรม

คนที่เกิดมาอาศัยเหตุแห่งขึ้น คุมธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ขึ้นเป็นร่างกาย เรียกว่า รูปธรรม แต่เพราะอาศัยความพร้อมเพรียงแห่งธาตุ ๔ จึงมีใจรู้จักคิดตรិตรงและรู้สึกรกำหนดหมายต่าง ๆ จึงเรียกว่า นามธรรม ถ้ารวมรูปธรรมและนามธรรมเข้าด้วยกัน เรียกว่า สังขาร ซึ่งแปลว่า สิ่งที่เกิดเหตุแห่งขึ้น

เบญจศีล สิกขาบทที่ ๑

ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากฆ่าสัตว์มีชีวิต

การบัญญัติศีลข้อนี้มุ่งให้มนุษย์ปลูกเมตตาจิตในสัตว์ทุกจำพวกหรือแม้ในมนุษย์ด้วยกัน เพราะเมตตาจิตนี้เป็นความดี มีทั่วไปทั้งในมนุษย์และสัตว์เดียรัจฉาน

คำว่า “สัตว์” ในที่นี้หมายถึง สัตว์ที่มีชีวิตทุกชนิด ทั้งมนุษย์และสัตว์เดียรัจฉาน ที่ว่ามีชีวิตนั้น นับตั้งแต่สัตว์นั้นมีปราณหรือลมหายใจ ตั้งแต่อยู่ในครรภ์หรือในไข่ จนกระทั่งสิ้นลมหายใจ คือ ตาย

สัตว์ทุกชนิดย่อมมีสิทธิ์โดยชอบในการมีชีวิตของตนไปจนตาย ผู้ใดทำให้เขาเสียชีวิตด้วยเจตนา ศีลของผู้นั้นก็ขาด เมื่อเพ่งเจตนาจิตเป็นใหญ่ ในสิกขาบทข้อนี้มีข้อห้าม ๓ อย่าง (เว้นการกระทำ) คือ

๑. การฆ่า
๒. การทำร้ายร่างกาย
๓. การทรมาน

การฆ่า

การฆ่า ได้แก่ การทำให้ตาย โดยต่างแห่งวัตถุมี ๒ ประเภท คือ

๑. ฆ่ามนุษย์

๒. ฆ่าสัตว์เดียรัจฉาน

วัตถุที่ใช้ฆ่ามี ๒ อย่าง คือ

๑. ศาสตรา วัตถุที่มีคมเป็นเครื่องฟันแทง เช่น หอก ดาบ เป็นต้น

๒. อาวุธ วัตถุไม่มีคม เช่น ไม้พลอง ก้อนหิน

ฆ่ามนุษย์

ฆ่ามนุษย์ มีโทษหนักโดยวัตถุ ฝ่ายพุทธจักรปรับโทษภิกษุผู้กระทำเป็นปาราชิก ฝ่ายอาณาจักรก็ปรับโทษแก่ผู้กระทำอย่างสูงสุดถึงขั้นประหารชีวิตหรือจำคุกตลอดชีวิต จะเบาลงมาก็โดยเจตนา การฆ่า โดยต่างแห่งเจตนาที่มีอยู่ ๒ ประเภท คือ ฆ่าโดยจงใจและฆ่าโดยไม่จงใจ

๑. **ฆ่าโดยจงใจ** คือ สจิตตกะ ได้แก่ คิดไว้ที่แรกว่าจะฆ่าในขณะที่ใจไม่งุ่นง่านและเพราะเหตุ คือ

- ตกอยู่ในฐานะแห่งความโลภ เช่น เป็นโจรปล้นบ้าน แล้วฆ่าเจ้าทรัพย์ตาย
- ตกอยู่ในฐานะแห่งความพยาบาท เช่น ลอบฆ่าคนที่มีเวรต่อกัน
- และเพราะสาเหตุอื่น นอกจากนั้นแล้วพยายามใช้เครื่องมือหรืออุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง

ทำให้เขาตาย

๒. ฆ่าโดยไม่จงใจ คือ อจิตตกะ ได้แก่ ไม่ได้คิดไว้ก่อน แต่เพราะเหตุเหล่านี้ คือ

- บังเอิญเป็น
- เพราะบันดาลโทสะ เช่น วิวาทกัน บันดาลโทสะขึ้นแล้วฆ่ากันตาย
- ประสงค์จะป้องกันตัว เช่น ต่อสู้กับผู้ที่มาทำร้ายตัว และฆ่าเขาตาย
- เพราะไม่แกล้ง เช่น หมายดีพอหลายจำ แต่ถูกที่สำคัญ ผู้ถูกตีนั้นตาย

การฆ่านั้นสำเร็จด้วยประโยค ๒ อย่าง คือ

๑. ฆ่าเอง เรียกว่า สาทัตถิกประโยค เป็นการลงมือฆ่าเอง

๒. ฆ่าให้ผู้อื่นฆ่า เรียกว่า อาณัตติกประโยค

ศีลข้อนี้ขาดทั้งฆ่าเองและฆ่าให้คนอื่นฆ่า

การใช้ให้คนอื่นทำนั้นมีนิยาม ๖ ข้อ เป็นเครื่องวินิจฉัยว่า จะล่วงศีลหรือไม่ คำว่า นิยาม คือ วัตถุเครื่องกำหนดมี ๖ คือ

๑. นิยมวัตถุ หมายถึง วัตถุที่ถูกฆ่า มีมนุษย์และสัตว์ เป็นต้น

๒. นิยมกาล คือ กำหนดเวลาใช้ฆ่า เช่น เวลาเช้า สาย บ่าย เย็น เป็นต้น

๓. นิยมโอกาส หมายถึงเอากำหนดสถานที่ เช่น ในป่า ในบ้าน เป็นต้น

๔. นิยมเครื่องประหาร หมายถึงเอาเครื่องประหาร มีศาสตรา อาวุธ เป็นต้น

๕. นิยมอิริยาบถ หมายถึงเอาอิริยาบถ มีการยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น

๖. นิยมกิริยาวิเศษ หมายถึง วิธีใช้ฆ่า มีฟัน แทง ยิง เป็นต้น

ในนิยามทั้ง ๖ นี้ เมื่อสั่งให้เขาทำแล้ว ถ้าเขาทำถูกต้องตามนิยามนั้น จึงชื่อว่า ล่วงศีล แต่ถ้าผู้รับใช้ทำผิดจากนิยามที่เขาสั่งไป ไม่ชื่อว่า ล่วงศีล

เมื่อกล่าวโดยความเป็นกรรม มีโทษหนักเป็นชั้น ๆ กัน แบ่งเป็น ๓ คือ วัตถุ เจตนา ประโยค

๑. **โดยวัตถุ** หมายถึง สิ่งที่มีตัวตน แยกเป็น ๓ ประเภท คือ

ก. ฆ่ามนุษย์ผู้หาความผิดมิได้ คือ ผู้ไม่ได้ประทุษร้ายตนเองและผู้อื่น มีโทษมาก เพราะเว้นจากเหตุจำเป็น

ข. ฆ่ามนุษย์ผู้มีอุปการะมาก เช่น บิดา มารดา ครู อาจารย์ มีโทษมากเพราะตัดประโยชน์สุขของผู้อื่น

ค. ฆ่ามนุษย์ผู้มีคุณความดี มีโทษมาก เพราะไม่เป็นแต่ผลอายุชีวิตเปล่ายังทำลายล้างคุณที่เป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นประพฤติตามเสียด้วย

๒. **โดยเจตนา** หมายถึง เช่น ความคิดอ่าน ความตั้งใจ จัดเป็น ๓ คือ

ก. ฆ่าโดยไม่มีสาเหตุ เช่น ผู้นั้นไม่มีโทษผิดถึงตายตามกฎหมายบ้านเมือง หรือไม่ได้จะทำร้ายตน มีโทษมาก

ข. ฆ่าด้วยกำลังกิเลสกล้า เช่น รับจ้างฆ่าเขา มีโทษมาก

ค. ฆ่าด้วยความพยาบาทอันร้ายกาจ ล้างผลบุญเขาให้ถึงความพินาศ มีโทษมาก

๓. **โดยประโยชน์** หมายถึง ออกรสำหรับประกอบ (การกระทำ) ได้แก่ ฆ่าให้ลำบาก เช่น ทบตีให้บอบช้ำกว่าจะตาย มีโทษมาก เพราะผู้ถูกฆ่า เสวยทุกข์เวทนาแสนสาหัส

การฆ่านั้น มิใช่แต่ห้ามฆ่ามนุษย์อื่นเท่านั้น แม้ฆ่าตัวเองให้ตาย ก็ห้าม เพราะเท่ากับเป็นคน ลึนคิด

การฆ่าตัวเองให้ตายนั้น มีชื่อเรียกว่า อัตตวินิบาตกรรม

ฆ่าสัตว์เดียรัจฉาน

การฆ่าสัตว์เดียรัจฉานนั้น มีโทษเบาลงโดยวัตถุจากการฆ่ามนุษย์ ฝ่ายพุทธจักรปรับโทษ แก่ภิกษุผู้กระทำเพียงปาจิตตีย์ ฝ่ายอาณาจักรมีจำกัดโทษแต่เฉพาะการฆ่าสัตว์บางเหล่าที่หวงห้าม เมื่อกล่าวโดยความเป็นกรรม การฆ่าสัตว์เดียรัจฉาน มีโทษหนักเป็นชั้นกันโดย วัตถุ เจตนา ประโยค

๑. **โดยวัตถุ** จัดเป็น ๕ อย่าง คือ

ก. ฆ่าสัตว์ที่มีเจ้าของหวงแหน

ข. ฆ่าสัตว์ที่มีคุณ คือ อุปการะ

ค. ฆ่าสัตว์ใหญ่อันจะใช้ประโยชน์ได้มาก

ง. ฆ่าสัตว์ของตัวเอง

จ. ฆ่าสัตว์อันหาเจ้าของมิได้

ทั้งหมดนี้มีโทษมาก

๒. **โดยเจตนา** จัดเป็น ๓ อย่าง คือ

ก. ฆ่าโดยหาสาเหตุมิได้

ข. ฆ่าด้วยกำลังกิเลสกล้า

ค. ฆ่าด้วยความพยาบาท

๓. **โดยประโยชน์** ได้แก่ ฆ่าให้ลำบาก หรือนำสมเพช เช่น วางยาในหนองน้ำ เพื่อให้ปลา เมตาย มีโทษมาก

ฉาษาปาณาติบาต

ผู้รักษาศีลข้อนี้ นอกจากระวังไม่ให้ขาด เพราะการฆ่าสัตว์แล้ว ถ้าเว้นจากการกระทำที่เป็น ฉาษาของปาณาติบาตได้ด้วยแล้ว ก็จะทำให้ศีลของตนบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น ถ้าเว้นไม่ได้ศีลของตน ก็ต่างพร้อยเหมือนผ้าที่ไม่ขาดแต่สกปรก ฉาษาปาณาติบาต คือ การทำร้ายร่างกายและทรกรรม

การทำร้ายร่างกาย

ข้อนี้หมายถึงเฉพาะทำแก่มนุษย์ แยกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. **ทำให้พิการ** คือ ทำให้เสียอวัยวะเป็นเครื่องใช้การ เช่น การทำให้เสียนัยน์ตา เสียขา เสียแขน
๒. **ทำให้เสียโฉม** คือ ทำให้ร่างกายเสียรูป เสียงาม ไม่ถึงพิการ
๓. **ทำให้เจ็บลำบาก** คือ ไม่ถึงกับเสียโฉม แต่ทำให้เสียความสำราญ

การทรมาน

ข้อนี้หมายถึงเฉพาะสัตว์เดียรัจฉาน เพราะมนุษย์ไม่เป็นวัตถุอันใคร ๆ จะพึงทรมานได้ทั่วไป ทรมานนี้ ได้แก่ ความประพฤติเหี้ยมโหดแก่สัตว์ ไม่มีความกรุณาปราณีสัตว์ ตามที่จัดไว้เป็นแผนก ดังนี้

๑. **ใช้การ** ได้แก่ การใช้การเกินกำลัง ไม่ปราณีสัตว์ ปล่อยให้หอดอยากหิวอดอยากไม่ได้หยุดพักผ่อนตามกาล ทำความสำราญของสัตว์ให้เสียไป ขณะใช้ก็เขี้ยวตบตี
๒. **กักขัง** ได้แก่ กักขังในที่คับแคบ จนเปลี่ยนอิริยาบถไม่ได้
๓. **นำไป** ได้แก่ นำสัตว์ไปโดยวิธีทรมาน เช่น ลากไป หรือผูกมัด เบียด ไล่ สุนัข หิวตามเอาหัวลง เอาเท้าขึ้น หรือเอาปลายข้งข้อให้ทับอัดเหยียดกัน ปล่อยให้ดินกระเสือกกระสนจนตาย
๔. **เล่นสนุก** เช่น เอาประทัดผูกหางสุนัข แล้วเอาไฟจุด หรือเอาไฟจุดบนกระดองเต่า เอาก้อนดินก้อนหินขว้างปานการเล่น เป็นต้น
๕. **ผจญสัตว์** เช่น กัดปลา ชนโค (วัว) ชนกระบือ (ควาย) ตีไก่ กัดจิ้งหรีด เป็นต้น

หลักวินิจฉัยปาณาติบาต

ปาณาติบาต มีองค์ ๕ คือ

๑. **ปาโณ** สัตว์มีชีวิต
๒. **ปาณสัณฺญา** ตนรู้ว่าสัตว์มีชีวิต
๓. **วธกจิตตั้ง** จิตคิดจะฆ่าให้ตาย
๔. **อุปัทโธ** ทำความพยายามฆ่า
๕. **เตนะ มรณัง** สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น

ศีลข้อนี้จะขาด ต่อเมื่อทำครบองค์ทั้ง ๕ ข้อข้างต้นนี้

ศัพท์ที่ควรรู้

๑. **โลกวัชระ** คือ ความผิดที่มนุษย์ทำขึ้น เป็นความผิด เป็นความเสียหาย เช่น มามนุษย์ การโจรกรรม ทูบตีกัน เป็นต้น บางอย่างเป็นข้อเสียหายที่ชาวโลกติเตียน ถือว่า ไม่เหมาะสมกับความ เป็นสมณะ เช่น ดื่มสุรา เป็นต้น จึงเป็นโทษทางโลก

๒. **ปณัตติวัชระ** คือ ความผิดที่เป็นโทษทางพระบัญญัติ คือ คนสามัญทำเข้า ไม่เป็น ความผิด ไม่เป็นความเสียหาย ผิดเฉพาะแก่ภิกษุ โดยฐานะละเมิดพระบัญญัติ เช่น ฉันอาหารในเวลา วิกาล ชุดดิน เป็นต้น

เบญจศีล สิกขาบทที่ ๒

อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์

ศีลข้อนี้บัญญัติขึ้น เพื่อป้องกันการทำลายกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สมบัติของกันและกัน โดยหวังจะให้เลี้ยงชีพในทางที่ชอบ เว้นจากการเบียดเบียนกันและกัน การประพฤติผิดเช่นนี้ได้ชื่อว่า ประพฤติผิดธรรม เป็นบาป

ข้อนี้หมายถึง การเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ คือ ถือเอาด้วยอาการเป็นโจรสลัดของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ กำหนดดังนี้

ก. สิ่งของที่มีเจ้าของ ทั้งที่เป็นวิญญูณกทรัพย์ และอวิญญูณกทรัพย์ อันเจ้าของไม่ได้ยกให้เป็นสิทธิ์ขาด

ข. สิ่งของที่ไม่ใช่ของใคร แต่มีผู้รักษาหวงแหน ได้แก่ สิ่งของที่เขาคูทิดชูชบชุกชียัตถุในศาสนานั้น ๆ

ค. สิ่งของที่เป็นของในหมู่อันไม่พึงแบ่งกัน ได้แก่ ของสงฆ์และของมหานิกายในสโมสรสถานนั้น ๆ

เมื่อเพ่งถึงความประพฤติชอบธรรม ในทรัพย์สมบัติของผู้อื่นเป็นสำคัญ พึงทราบในสิกขาบทนี้ ท่านห้าม ๓ ประการ คือ

๑. โจรกรรม ประพฤติเป็นโจร
๒. ความเลี้ยงชีพอนุโลมโจรกรรม
๓. กิริยาเป็นฉายาโจรกรรม

การกระทำในข้อ ๑ ศีลขาด ในข้อ ๒ และข้อ ๓ พึงตัดสินด้วยเจตนา ถ้ามุ่งทำลายกรรมสิทธิ์ในทรัพย์ของผู้อื่น ศีลขาด ถ้าไม่มีเจตนา ศีลต่างพร้อย

โจรกรรม ประพฤติเป็นโจร

การถือเอาสิ่งของที่ไม่มีผู้ให้ ด้วยการกระทำอย่างโจรทุกอย่าง จัดเป็นโจรกรรมในทางศีลธรรม ท่านรวมไว้ ๑๔ วิธีด้วยกัน ดังนี้

๑. ลัก ได้แก่ การขโมยทรัพย์ของคนอื่นที่เจ้าของเขาไม่ให้ มีชื่อเรียกต่างกัน ดังนี้
 - ก. ขโมย ในเวลาเงียบ เห็นเขาตากผ้าไว้ ไม่ให้เจ้าของรู้ หยิบเอาของเขาไป
 - ข. ย่องเบา เวลาส่งคน แอบเข้าไปในบ้าน หยิบฉวยเอาของต่าง ๆ ไป
 - ค. ตัดช่อง งด หรือเจาะประตูหน้าต่างที่ปิดอยู่ แล้วหยิบเอาของเขาไป
๒. ฉก ได้แก่ การถือเอาของในเวลาเจ้าของเผลอ มีชื่อเรียกต่างกันตามอาการ ดังนี้
 - ก. วิ่งราว คนถือเอาของมากำลังเผลอ เข้าแย่งแล้ววิ่งหนี

- ข. ตีชิง ตีเจ้าของทรัพย์ให้เจ็บตัว แล้วถือเอาของไป
๓. **กรรโชก** แสดงอำนาจ หรือใช้อำนาจให้เขากลัวแล้วให้ของ เรียกว่า ชู หรือจี้
 ๔. **ปล้น** ได้แก่ รวมพวกกันตั้งแต่ ๓ คนขึ้นไป มีศาสตราวุธเก็บเอาของผู้อื่นด้วยอำนาจ
 ๕. **ตู่** คือ อ่างกรรมสิทธิ์ ยืนยันเอาของคนอื่นมาเป็นของตน
 ๖. **ฉ้อ** ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาทรัพย์ของผู้อื่น เช่น รับของแล้วโกงเอาเสีย อ้างว่าเป็นของของตน
 ๗. **หลอก** ได้แก่ กิริยาที่พูดปิด เพื่อถือเอาของของผู้อื่น
 ๘. **ลวง** ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาของผู้อื่น ด้วยแสดงของอย่างหนึ่งให้เข้าใจผิด เช่น ใช้เครื่องชั่ง เครื่องตวงโก่ง
 ๙. **ปลอม** ได้แก่ กิริยาที่ทำของปลอมให้คนอื่นเห็นว่าเป็นของแท้ แล้วแลกเปลี่ยนเอาทรัพย์ไป
 ๑๐. **ตระบัด** ได้แก่ กิริยาที่ยืมของคนอื่นไปใช้ แล้วเอาไปเสีย เช่น ยืมของแล้วไม่ส่งคืน กู้เงินเขาแล้วเบี้ยวไม่ส่งดอก ตลอดถึงลักลอบนำสินค้าผ่านด่านภาษี ที่เรียกว่า ตระบัดภาษีด้วย
 ๑๑. **เบียดบัง** ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาเศษ เช่น ท่านใช้ให้ไปเก็บเงินค่าเช่าบ้าน เป็นต้น ได้มากแต่ให้ท่านน้อย
 ๑๒. **ลักลอบ** ได้แก่ กิริยาที่ลักลอบเอาของที่ต้องห้ามหลบหนีภาษี เช่น สินค้าเถื่อน เป็นต้น
 ๑๓. **สับเปลี่ยน** ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาสิ่งของของตน ที่เลวเข้าไว้แทน แล้วเอาสิ่งของที่ดีของผู้อื่น
 ๑๔. **ยักยอก** ได้แก่ กิริยาที่ยักยอกทรัพย์ของตนที่จะต้องถูกยึด เอาไว้เสียที่อื่น
- โจรกรรมมีลักษณะต่างประเภทที่กล่าวมานี้ บุคคลทำเองก็ดี ใช้ผู้อื่นทำก็ดี เป็นแต่รวมพวกไปกับเขาก็ดี เหล่านี้ชื่อว่า ประพฤติผิดเป็นโจรกรรมทั้งสิ้น เมื่อก้าวโดยความเป็นกรรมมีโทษหนักเป็นชั้นกัน โดยวัตถุ เจตนา ประโยค
- ก. **โดยวัตถุ** ถ้าของที่ทำการโจรกรรมมีค่ามาก ทำความฉิบหายให้แก่เจ้าของทรัพย์มาก ก็มีโทษมาก
 - ข. **โดยเจตนา** ถ้าถือเอาโดยโลภ มีเจตนากล้า ก็มีโทษมาก
 - ค. **โดยประโยค** ถ้าถือเอาโดยการฆ่า หรือทำร้ายเจ้าทรัพย์ หรือประทุษร้ายเคหสถาน และพัสดุของเขา ก็มีโทษมาก

ความเลียงชีพอนุโลมโจรกรรม

ข้อนี้ ได้แก่ การแสวงหาทรัพย์พัสดุในทางไม่บริสุทธิ์ แต่ไม่นับเข้าในอาการเป็นโจรมีประเภทดังนี้

ก. **สมโจร** ได้แก่ การกระทำอุทฺทมนโจรกรรมโดยนัย เช่น รับซื้อของโจร ข้อนี้เป็นปัจจัยแห่งโจรกรรม

ข. **ปลอกลอก** ได้แก่ การคบคนด้วยอาการไม่ซื่อสัตย์ ด้วยหวังทรัพย์ของเขาฝ่ายเดียว เมื่อเขาสิ้นเนื้อประดาตัว ก็ทิ้งขว้าง ข้อนี้เป็นปัจจัยให้คนตกยาก

ค. **รับสินบน** ได้แก่ การถือเอาทรัพย์พัสดุที่เขาให้เพื่อช่วยทำธุระให้เขาในทางที่ผิด เช่น ข้าราชการรับสินบนจากประชาชน ข้อนี้เป็นปัจจัยให้บุคคลประพฤติผิดทางธรรม

กิริยาเป็นนายาโจรกรรม

ข้อนี้ ได้แก่ การทำพัสดุของผู้อื่นให้สูญเสีย และเป็นสินใช้ ตกอยู่แก่ตน มีประเภท ดังนี้

ก. **ผลาญ** ได้แก่ กิริยาที่ทำความเสียหายแก่ทรัพย์พัสดุของคนอื่น เช่น เผาบ้าน ฟันโค ฟันกระบือ เป็นต้น

ข. **หยิบฉวย** ได้แก่ การถือเอาทรัพย์พัสดุของผู้อื่นด้วยความมกง่าย ไม่บอกเจ้าของ คิดเอาเองว่าเจ้าของไม่ทำอะไร

หลักวินิจฉัยยอทินนาทาน

อทินนาทาน มีองค์ ๕ คือ

๑. **ปรปรคคหิตัง** ของนั้นมีเจ้าของหวงแหน
๒. **ปรปรคคหิตสัญญิตา** ตนก็รู้ว่าของนั้นมีเจ้าของหวงแหน
๓. **เฉยยจิตตัง** จิตคิดจะลัก
๔. **อุปกกโม** พยายามเพื่อจะลัก
๕. **เตนะ หรณัง** นำของนั้นมาด้วยความพยายามนั้น

ศีลข้อนี้จะขาด ต่อเมื่อการกระทำครบองค์ทั้ง ๕ ข้างต้นนี้

สวิญญานกทรัพย์ ได้แก่ ทรัพย์พัสดุที่มีวิญญานครอง ได้แก่ สัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย เป็นต้น

อวิญญานกทรัพย์ ได้แก่ ทรัพย์พัสดุที่ไม่มีวิญญานครอง เช่น บ้าน เรือเงิน ทอง เป็นต้น

สังหาริมทรัพย์ ได้แก่ ทรัพย์พัสดุที่เคลื่อนที่ได้ เช่น สัตว์เลี้ยง เตียง ตั่ง ถ้วย ชาม รถยนต์ เป็นต้น บางอย่างก็มีชีวิต บางอย่างก็ไม่มีชีวิต

อสังหาริมทรัพย์ ได้แก่ ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ไม่ได้ ได้แก่ ที่ดินและทรัพย์ซึ่งติดอยู่กับที่ดิน เช่น ตึก บ้าน โรงรถ เป็นต้น

เบญจศีล สิกขาบทที่ ๓

กาเมสุมิจจาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤตินอกกามทั้งหลาย

ศีลข้อนี้ ท่านบัญญัติขึ้น ด้วยหวังปลูกความสามัคคี สร้างความเป็นปึกแผ่น ป้องกันความแตกร้างในหมู่มนุษย์ และทำให้ไว้วางใจกันและกัน ชายกับหญิงแม้ไม่ได้เป็นญาติกันก็ยังมีความรักใคร่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ด้วยอำนาจความปฏิพัทธ์ในทางกาม สิกขาบทข้อนี้ แปลว่า เว้นจากการประพฤตินอกกามทั้งหลาย

คำว่า “กามทั้งหลาย” ในที่นี้ ได้แก่ กิริยาที่รักใคร่กันในทางประเวณี หมายถึง เมลุน หรือ การสอเสพกามระหว่างชายหญิง

การผิดในกาม หมายถึง การเสพเมลุนกับคนที่ต้องห้ามดังจะกล่าวต่อไป ผู้ใดเสพเมลุนกับคนที่ต้องห้าม ผู้นั้นทำผิดประเวณี ศีลข้อนี้ขาด เมื่อเพ่งความประพฤติไม่ให้ผิดเป็นใหญ่สำหรับชายและหญิง มีดังนี้

สำหรับชาย หญิงที่ต้องห้ามสำหรับชายมี ๓ ประเภท คือ

๑. สัสสามิกา หญิงมีสามี ที่เรียกว่า ภรรยาท่าน ได้แก่ หญิง ๔ จำพวก คือ

- ก. หญิงที่แต่งงานกับชายแล้ว
- ข. หญิงที่ไม่ได้แต่งงาน แต่อยู่กินกับชายอย่างเปิดเผย
- ค. หญิงที่รับสิ่งของ มีทรัพย์ เป็นต้น ของชายแล้วยอมอยู่กั้บเขา
- ง. หญิงที่ชายเลี้ยงเป็นภรรยา

๒. ญาติรักษา หญิงที่ญาติรักษา คือ มีผู้ปกครอง ไม่เป็นอิสระแก่ตน ที่เรียกว่า หญิงอยู่ในพิทักษ์รักษาของท่าน คือ หญิงที่มารดาบิดารักษา หรือญาติรักษา

๓. ธรรมรักษา หญิงที่ธรรมรักษา หรือจาริตา หญิงที่จารีตรักษา ที่เรียกว่า จารีตห้าม ได้แก่ หญิงที่เป็นเทือกเถาเหล่ากอ

ก. เทือกเถา คือ ญาติผู้ใหญ่ นับย้อนขึ้นไป ๓ ชั้น มีย่าทวด ยายทวด ๑ ย่า ยาย ๑ แม่ ๑ เหล่ากอ คือ ผู้สืบสายจากตนลงไป ๓ ชั้น มีลูก ๑ หลาน ๑ เหลน ๑

ข. หญิงที่อยู่ใต้พระบัญญัติในพระศาสนา อันห้ามสังวาสกับชาย เช่น ภิกษุณี ในกาลก่อน หรือแม่ชีในบัดนี้

ค. หญิงที่บ้านเมืองห้าม เช่น แม่หม้ายงานท่านอันมีในกฎหมาย

หญิง ๓ จำพวกนี้ จะมีฉันทะร่วมกันหรือไม่ร่วมกัน ไม่เป็นประมาณ ชายร่วมสังวาสด้วย ก็เป็นกาเมสุมิจจาจารา

หญิงที่เป็นวัตถุต้องห้ามของชายในกาเมสุมิฉาจาร โดยพิสดาร มี ๒๐ จำพวก คือ

๑. มาตุรักชิตา หญิงที่มารดารักษา
๒. ปีตุรักชิตา หญิงที่บิดารักษา
๓. มาตาปีตุรักชิตา หญิงที่มารดาบิดารักษา
๔. หญิงที่พี่ชายน้องชายรักษา
๕. หญิงที่พี่สาวน้องสาวรักษา
๖. หญิงที่ญาติรักษา
๗. หญิงที่โคตรหรือมีแซร์รักษา
๘. หญิงมีธรรมรักษา
๙. หญิงมีสามีรักษา
๑๐. หญิงมีสินไหม คือ พระราชาทรงรักษา
๑๑. หญิงที่ชายไล่หรือซื้อมาด้วยทรัพย์เพื่อเป็นภรรยา
๑๒. หญิงที่อยู่กับชายด้วยความรักใคร่ชอบใจกันเอง
๑๓. หญิงที่อยู่เป็นภรรยาชายด้วยโภคทรัพย์
๑๔. หญิงที่เห็นใจ ได้สีกว่าผ้านุ่งผ้าห่มแล้วอยู่เป็นภรรยา
๑๕. หญิงที่ชายขอเป็นภรรยา มีผู้ใหญ่จัดการให้
๑๖. หญิงที่ชายช่วยปลงภาระอันหนักให้แล้วยอมเป็นภรรยา
๑๗. หญิงที่เป็นทาสอยู่ก่อน แล้วชายเอามาเป็นภรรยา
๑๘. หญิงที่รับจ้างแล้ว ชายเอาเป็นภรรยา
๑๙. หญิงที่ชายรบฆ่าศึกได้เป็นเชลยแล้ว เอาเป็นภรรยา
๒๐. หญิงที่ชายอยู่ด้วยขณะหนึ่ง และหญิงนั้นก็เข้าใจว่าชายนั้นเป็นสามีของตน

สำหรับหญิง ชายต้องห้ามสำหรับหญิง มี ๒ ประเภท คือ

๑. ชายอื่นนอกจากสามี เป็นวัตถุต้องห้ามสำหรับหญิงที่มีสามีแล้ว
๒. ชายที่จารีตห้าม เป็นวัตถุต้องห้ามสำหรับหญิงทั้งปวง

ชายที่จารีตห้ามนั้น มี ๓ จำพวก คือ

๑. ชายที่อยู่ในพิทักษ์รักษาของตระกูล เช่น พ่อ ปู่ ตา ทวด
๒. ชายที่อยู่ในพิทักษ์รักษาของธรรมเนียม เช่น นักพรต นักบวช
๓. ชายที่กฎหมายบ้านเมืองห้าม เช่น พระภิกษุสามเณร

หญิงที่ไม่เป็นวัตถุทางเมสุมิจฉาจารของชาย มี ๔ อย่าง คือ

๑. หญิงที่ไม่มีสามี
๒. หญิงที่ไม่อยู่ในพิทักษ์รักษาของท่าน
๓. หญิงที่จารีตไม่ห้าม
๔. หญิงที่เป็นภรรยาของตน

ชายที่ไม่เป็นวัตถุแห่งกาเมสุมิจฉาจารของหญิง มี ๔ คือ

๑. ชายที่ไม่มีภรรยา
๒. ชายที่จารีตไม่ห้าม
๓. สามีของตน
๔. ชายที่ทำโดยผลการพ้นอำนาจของหญิง (เช่น ชายที่ข่มขืน)

โทษของกาเมสุมิจฉาจาร

กาเมสุมิจฉาจารนี้ เป็นความประพฤดิชั่วร้าย มีโทษทั้งทางโลกและทางธรรม ฝ่ายอาณาจักร มีกฎหมายลงโทษผู้ประพฤดิล่วง ฝ่ายพุทธจักรก็จัดเป็นบาปแก่ผู้ทำ เมื่อกล่าวโดยความเป็นกรรม จัดว่ามีโทษหนักเป็นชั้นกันโดยวัตถุ เจตนา ประโยค

- ก. โดยวัตถุ ถ้าเป็นการทำชู้ หรือล่วงละเมิดในวัตถุที่มีคุณ มีโทษมาก
- ข. โดยเจตนา ถ้าเป็นไปด้วยกำลังราคะกล้า มีโทษมาก
- ค. โดยประโยค ถ้าเป็นไปโดยผลการ มีโทษมาก

หลักวินิจฉัยกาเมสุมิจฉาจาร

กาเมสุมิจฉาจาร มีองค์ ๔ คือ

๑. อคมนียวัตถุ วัตถุอันไม่ควรถึง ได้แก่ มรรคทั้ง ๓ คือ ปัสสาวมรรค ช่องปัสสาวะ, วัจจมรรค ทวารหนัก, มุขมรรค ช่องปาก
๒. ตัสมิท เศวนจิตตัง จิตคิดจะเสพในวัตถุอันไม่ควรถึงนั้น
๓. เศวนัปปโยโค ทำความพยายามในอันที่จะเสพ
๔. มัคเคนะ มัคคัปปปฏิปัตติ มรรคต่อมรรคถึงกัน

ในเรื่องกาเมสุมิจฉาจารนี้ ผู้ที่เสพเองเท่านั้นจึงจะชื่อว่า ล่วงกาเมสุมิจฉาจาร ส่วนการใช้คนอื่น ให้ทำแก่คนอื่นนั้น ไม่เป็นการผิดกาเมสุมิจฉาจาร

แต่การใช้ให้คนอื่นทำกาเมสุมิจฉาจารแก่ตนนั้น ชื่อว่า เป็นการล่วงกาเมสุมิจฉาจารแท้

เบญจศีล สิกขาบทที่ ๔

มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ

ศีลข้อนี้บัญญัติขึ้น เพื่อเป็นการป้องกันการทำลายประโยชน์ของกันและกัน ด้วยการพูด คือ ตัดประโยชน์ทางวาจา และรักษาวาจาของตนให้เป็นที่เชื่อถือของคนอื่น เมื่อเพ่งความเจริญเป็นใหญ่ พึงทราบในสิกขาบทนี้ ท่านห้ามเป็นข้อใหญ่ ๓ ประการ คือ

๑. มุสาวาท

๒. อนุโลมมุสา

๓. ปฏิสสวะ

การกระทำตามข้อ ๑ ศีลขาด กระทำตามข้อ ๒ และข้อ ๓ ศีลต่างพร้อย

มุสาวาท

การพูดเท็จ คือ การโกหก หมายถึง การแสดงออกด้วยเจตนาบิดเบือนความจริงให้คนหลงเชื่อ แสดงออกได้ ๒ ทาง คือ

๑. ทางวาจา ได้แก่ พูดโกหกซัด ๆ

๒. ทางกาย ทำเท็จทางกาย เช่น เขียนจดหมายโกหก ทำรายงานเท็จ ทำหลักฐานปลอม หรือมีใครถามข้อความที่ควรรับ ก็สั่นศีรษะแสดงปฏิเสธ

เพื่อความสะดวกในการเรียนและการปฏิบัติ ท่านจำแนกภิกขุที่เป็นมุสาวาทไว้ ๗ อย่าง คือ

๑. ปด

๒. ทนสาบาน

๓. ทำเล่ห์กระเท่ห์

๔. มารยา

๕. ทำเลศ

๖. เสริมความ

๗. อ้ำความ

๑. **ปด** ได้แก่ พูดมุสาซัด ๆ ไม่อาศัยมูลเหตุเลย เช่น เห็น ว่าไม่เห็น รู้ ว่าไม่รู้ โดยโวหารต่างกัน ตามความมุ่งหมายของผู้พูด ท่านแสดงไว้เป็นตัวอย่าง ๔ ข้อ คือ

ก. พูดเพื่อจะให้เขาแตกกัน เรียกว่า ส่อเสียด

ข. พูดเพื่อจะโกงท่าน เรียกว่า หลอก

ค. พูดเพื่อจะยกย่อง เรียกว่า ยอ

ง. พูดไว้แล้วไม่รับ เรียกว่า กลับคำ

๒. ทนสาบาน ได้แก่ กิริยาที่เสี่ยงสัจจะว่าจะพูดตามจริง แต่ใจไม่ตั้งใจจริงตามนั้นมีพูดปิด เป็นลำดับบริวาร เช่น เป็นพยานทนสาบานไว้ แล้วเบิกความเท็จ เป็นต้น

๓. ทำเล่ห์กระเท่ห์ ได้แก่ กิริยาที่อวดอ้างความศักดิ์สิทธิ์อันไม่มีจริง เช่น อวดรู้วิชาคงกระพัน ฟันไม่เข้า ยิงไม่ออก เป็นต้น ซึ่งเป็นอุบายหลอกลวง

๔. มารยา ได้แก่ กิริยาที่แสดงให้เขาเห็นผิดจากที่เป็นจริง หรือลวงให้เข้าใจผิด เช่น เป็นคนทุศีลก็ทำท่าทางให้เขาเห็นว่ามึศีล เจ็บน้อยก็ครวญครางมาก

๕. ทำเลศ ได้แก่ พูดมุสาเล่นสำนวน เช่น เห็นคนวิ่งหนีเขามา เมื่อผู้ไล่มาถามไม่อยากจะให้เขาจับคนนั้นได้ แต่ไม่ต้องการให้ใครตราหน้าว่าเป็นคนพูดมุสา จึงย้ายไปยืนที่อื่นแล้วพูดว่าตั้งแต่มายืนที่นี่ ยังไม่เคยเห็นใครวิ่งมาเลย

๖. เสริมความ ได้แก่ พูดมุสาอาศัยความเดิม แต่เสริมความให้มีมากกว่าที่เป็นจริง เช่น พรรณนาสรรพคุณยา

๗. อำความ ได้แก่ พูดมุสาอาศัยมูลเดิม แต่ตัดความที่ไม่ประสงค์จะให้รู้ออกเสียเรื่องมาก พูดให้เหลือน้อย ปิดความบกพร่องของตน

โทษของมุสาวาท

บุคคลพูดมุสา มีโทษทั้งทางโลกและทางธรรม ทางโลกปรับโทษทางกฎหมายที่หักประโยชน์ของผู้อื่น ทางธรรมปรับโทษอย่างหนักถึงปาโรชิก อย่างเบาปรับเสมอปาจิตตีย์ กล่าวโดยความเป็นกรรม มีโทษหนักเป็นชั้นกัน โดยวัตถุ เจตนา ประโยค

ก. โดยวัตถุ ถ้าข้อความนั้นเป็นเรื่องหักล้างประโยชน์ เช่น ทนสาบาน เบิกพยานเท็จ กล่าวใส่ความท่าน หลอกลวงเอาทรัพย์ท่าน มีโทษหนัก หรือกล่าวมุสาแก่ผู้มีคุณ เช่น พ่อ แม่ ครู อาจารย์ เจ้านาย และท่านผู้มีศีลธรรม มีโทษหนัก

ข. โดยเจตนา ถ้าผู้พูดคิดให้ร้ายท่าน เช่น กล่าวใส่ความท่าน มีโทษหนัก

ค. โดยประโยค ถ้าผู้พูดพยายามทำให้เขาเชื่อสำเร็จ มีโทษหนัก

อนุโลมมุสา

อนุโลมมุสา คือ เรื่องที่พูดนั้นไม่จริง แต่ผู้พูดมิได้มุ่งจะให้ผู้ฟังหลงเชื่อ แยกประเภท ๒ อย่าง คือ

๑. เสียดแทง กิริยาที่ทำให้ผู้อื่นเจ็บใจ อ้างวัตถุไม่เป็นจริง กล่าวยกให้สูงกว่าพื้นเพเดิม

๒. สับปลับ ได้แก่ พูดปิดด้วยคะนองวาจา

โทษของอนุโลมมุตสา

อนุโลมมุตสา มีโทษทั้งทางโลกและทางธรรม ทางโลกจัดว่าเป็นกิริยาที่หยาบช้าเลวทราม ไม่สมควรประพฤติ ทางธรรมจัดว่าเป็นบาป เมื่อกล่าวโดยความเป็นกรรม ก็มีโทษหนักเป็นชั้นกัน โดยวัตถุ เจตนา ประโยค

- ก. โดยวัตถุ ถ้าเป็นข้อความเรื่องประทุษร้ายท่าน เช่น พูดเสียดแทง มีโทษหนัก
- ข. โดยเจตนา ถ้าพูดใส่ร้ายผู้อื่น เช่น หวังจะให้ท่านเจ็บใจและกล่าวเสียดแทง มีโทษหนัก
- ค. โดยประโยค ถ้าผู้พูดพยายามทำความเสียหายแก่ท่านสำเร็จ เช่น ยุให้ท่านแตกกัน และเขาก็แตกกัน มีโทษหนัก

ปฏิสสวะ

ปฏิสสวะ ได้แก่ เดิมรับคำของคนอื่นด้วยเจตนาบริสุทธิ์ แต่ภายหลังกลับใจ ไม่ทำตาม ที่รับนั้น แม้ไม่เป็นการพูดเท็จโดยตรง แต่ก็เป็นการทำลายประโยชน์ของคนอื่นได้ มีประเภทเป็น ๓ อย่าง คือ

๑. ผิดสัญญา ได้แก่ สองฝ่ายทำสัญญากันว่าจะทำอย่างนั้น ๆ แต่ภายหลังไม่ทำอย่างนั้น เช่น ทำสัญญาจ้าง เป็นต้น
๒. เสียสัตย์ ได้แก่ ให้สัตย์แก่ท่านฝ่ายเดียวว่าตนจะทำ หรือไม่ทำเช่นนั้น ๆ แต่ภายหลังไม่ทำตามนั้น เช่น ข้าราชการผู้ถวายสัตย์สาบานแล้วไม่ทำตามนั้น
๓. คินคำ ได้แก่ รับว่าจะทำสิ่งนั้น ๆ แล้วภายหลังไม่ทำ เช่น รับว่าให้สิ่งนั้น ๆ แล้วไม่ให้

โทษของปฏิสสวะ คือ ทำให้เสียชื่อเสียง ตามฐานที่ไม่ตั้งอยู่ในสัตย์

ถ้อยคำที่ไม่เป็นมุตสา

มีคำพูดอีกประเภทหนึ่งที่ผู้พูด ๆ ไม่จริง แต่ก็ไม่ประสงค์ให้ผู้ฟังเชื่อเรียกว่า ยถาสัญญา คือ

- พูดตามความสำคัญ ผู้พูดไม่ผิดศีล แยกประเภทเป็น ๔ อย่าง คือ
๑. โวหาร ๒. นินาย ๓. สำคัญผิด ๔. พลั้ง
 ๑. โวหาร ได้แก่ ถ้อยคำที่ใช้เป็นธรรมเนียมเพื่อความไพเราะทางภาษา เช่น เราเขียนจดหมายลงท้ายด้วยความนับถืออย่างสูง ทั้งที่เราไม่ได้นับถือเขาเลย
 ๒. นินาย ได้แก่ เรื่องเปรียบเทียบ เพื่อได้ใจความเป็นสุภาพิต เช่น ผูกนินายขึ้น เช่น ลิเกละคร
 ๓. สำคัญผิด ได้แก่ ผู้พูดเข้าใจผิด พูดไปตามความเข้าใจของตนเอง เช่น จำวันผิดใครถามก็ตอบตามนั้น
 ๔. พลั้ง ได้แก่ ผู้พูดตั้งใจว่าจะพูดอย่างหนึ่ง แต่ปากไหลไปพูดอีกอย่างหนึ่ง

หลักวินิจัยมุสาวาท

มุสาวาทมีองค์ ๔ คือ

๑. อภิวัตถุ	เรื่องที่พูดเป็นเรื่องไม่จริง
๒. วิวาทนจิตตั้ง	จงใจจะพูดให้ผิด
๓. ตัซโซ วายาโม	พยายามพูดคำนั้นออกไป
๔. ปรัสสะ ตัทถวิธานนัง	คนอื่นเข้าใจเนื้อความนั้น

เบญจศีล สิกขาบทที่ ๕

สุราเมรัยมัชฌมาทฎฐานา เวมณิ

เว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

ศีลข้อนี้บัญญัติขึ้น เพื่อให้คนรู้จักรักษาสติของตนให้บริบูรณ์ เพราะสุราเป็นของที่ทำให้ผู้ดื่มมึนเมา เมื่อมึนเมาแล้วย่อมทำให้เสียสติ เป็นที่ตั้งของความประมาท จะทำอะไรก็ผิดพลาดทั้งเป็นเหตุทอนคุณความดีที่มีอยู่ให้น้อยลง เมื่อเสพเข้าไปแล้วทำให้สติเลือนลางขาดการควบคุมตัวเอง ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ พุดในสิ่งที่ไม่ควรพูดเป็นเหตุให้ล่วงสิกขาบทอีก ๔ ข้อ ข้างต้น

ศีลข้อ ๕ นี้ นับว่ามีความสำคัญที่สุดในเบญจศีล

น้ำเมา มี ๒ ชนิด คือ

๑. สุรา น้ำเมาก่กลั่นแล้ว ภาษาไทยเรียกว่า เหล้า

๒. เมรัย น้ำเมาที่ไม่ได้กลั่น เป็นของหมักดอง เช่น เหล้าดิบ น้ำตาลเมา กระแจะของมึนเมาเสพติดต่าง ๆ เช่น ฝิ่น กัญชา ก็รวมเข้าในศีลข้อนี้ด้วย

ในปัจจุบันนี้มีสิ่งเสพติดให้โทษร้ายแรงระบอบอยู่ในหมู่ของประชาชน เท่าที่ราชการพบแล้วคือ

๑. สุรา	น้ำเมาก่กลั่นแล้ว
๒. เมรัย	น้ำเมาที่ยังไม่ได้กลั่น
๓. ฝิ่น	เป็นยางไม้ชนิดหนึ่ง (ต้นฝิ่น)
๔. กัญชา	เป็นต้นไม้ชนิดหนึ่ง (ต้นกัญชา)
๕. มอร์ฟีน	เป็นผลิตภัณฑ์ทำจากฝิ่น
๖. เฮโรอีน	เป็นผลิตภัณฑ์จากมอร์ฟีน
๗. โคเคน	เป็นผลิตภัณฑ์จากมอร์ฟีน
๘. แอลกอฮอล์ ทินเนอร์	ทำมาจากสารเคมี
๙. ยาบ้า	เป็นผลผลิตจากสารเสพติดหลายอย่าง

สุรา เมรัย เสพทางการดื่ม ฝิ่น กัญชา เป็นต้น เสพโดยวิธีสูบบ้าง ฉีดเข้าไปในร่างกายบ้าง โทษแห่งการดื่มน้ำเมา

ในพระบาลีท่านแสดงโทษของการดื่มน้ำเมาไว้ ๖ อย่าง คือ

๑. เป็นเหตุให้เสียทรัพย์
๒. เป็นเหตุก่อวิวาท
๓. เป็นเหตุให้เกิดโรค

๔. เป็นเหตุให้เสียชื่อเสียง
๕. เป็นเหตุประพาศติมารยาทที่น่าอดสู
๖. ทอนกำลังปัญญา

โทษของการเสพฝืน

การเสพฝืนนั้นมีโทษมาก เมื่อกล่าวแล้วแบ่งออกเป็น ๔ สถาน คือ

๑. เป็นเหตุให้เสียความสำราญของร่างกาย
๒. เป็นเหตุก่อวิวาทให้เสียทรัพย์
๓. เป็นเหตุเสียความดี
๔. เป็นเหตุเสียชื่อเสียง

โทษเหล่านี้ ยิ่งหย่อนตามพื้นเพของผู้เสพ

โทษของการเสพกัญชา

กัญชาเป็นสิ่งเสพติดให้โทษเหมือนกัน เพราะฤทธิ์กัญชานั้นย่อมทำมัตถลุงค์ (มันในสมอง) และเส้นประสาทให้เสียไป ตาตาย เห็นอะไรผิดไปจากความจริง เช่น เห็นเชือกเป็นงู หูเชือน ฟังอะไรเขวไปจากความจริง เช่น ได้ยินเสียงกลองเป็นเสียงปี่หรือเสียงฟ້าร้อง นึกจะทำอะไรก็ยั้งไม่ได้ ความคิดฟั่นเฟือน มักทำให้หวาดกลัวไปต่าง ๆ เหมือนคนบ้าไม่ควรเสพ

หลักวิจิตรจรรยาปานะ

สุราปานะ (การดื่มสุรา) มีองค์ ๔ คือ

๑. มทนียัง น้ำเมา
๒. ปาตุกัมยตาจิตตัง จิตติจจะตีมน์น้ำเมา
๓. ตัซโซ วายาโม พยายามตีมน์น้ำเมา
๔. ปีตปเวสนัง น้ำเมานั้นลวงล้าคองไป

ศีลขาด คือ ศีลของผู้ที่สมาทานศีลแล้ว แต่ไม่รักษาศีลนั้นให้ดี ล่วงละเมิดเป็นประจำ ทำให้ขาดต้นขาดปลาย หาที่บริสุทธิ์จริงได้ยาก เหมือนผ้าที่ขาดชายรอบทั้งผืน หรือขาดกลางผืนเลย

ศีลทะลุ คือ ศีลของผู้ที่ชอบลวงละเมิดลิกขาบทกลาง ๆ แต่ลิกขาบทต้นและปลายยังดีอยู่เหมือนผ้าที่ทะลุเป็นช่องตรงกลางผืน

ศีลต่าง คือ ศีลของผู้ที่ชอบลวงละเมิดลิกขาบทที่เดียว ๒ หรือ ๓ ข้อ เหมือนแม่โคต่างที่กระด้ากระด้างหายไปทั่วตัว ดำบ้าง ขาวบ้าง

ศีลพร้อม คือ ศีลของผู้ชอบลวงละเมิดศีลคราวละลิกขาบท หรือลวงศีลคราวละองค์สององค์ คือ มีศีลบริสุทธิ์บ้าง ไม่บริสุทธิ์บ้างสลับกันไป
ศีลห้าประการนี้ เป็นวินัยในพระพุทธศาสนาด้วยประการฉะนี้

อุโบสถศีลข้อที่ ๖ **วิกาลโภชนา เวรมณี** แปลว่า เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล
คำว่า กาล ได้แก่ เวลาที่กินอาหารได้ คือ เวลาตั้งแต่อรุณขึ้นไปจนถึงเที่ยงวัน
คำว่า วิกาล ได้แก่ เวลาที่กินอาหารไม่ได้ คือ เวลาตั้งแต่เที่ยงวันแล้วไปจนถึงอรุณขึ้นของ
วันใหม่

อุโบสถ

คำว่า อุโบสถ แปลว่า ดิถีพิเศษที่เข้าอยู่ ดิถีพิเศษเป็นที่เว้นมี ๓ อย่าง คือ

๑. **นิกคัมมฐอุโบสถ** เป็นอุโบสถของนิกายนอกพระพุทธศาสนา คือ ตั้งเจตนางดเว้น
เป็นบางอย่าง เช่น เว้นการฆ่าสัตว์ในทิศเหนือ แต่ฆ่าสัตว์ทิศอื่น เป็นการรักษามาตรใจชอบของตน

๒. **โคपालอุโบสถ** เป็นอุโบสถในพระพุทธศาสนา เป็นอุโบสถที่อุบาสกอุบาสิกาสมาทาน
รักษาไว้ มีอาการเหมือนคนรับจ้างเลี้ยงโค คือ เวลาสมาทานแล้ว กลับไปพูดติรัจฉานกถาต่าง ๆ เช่น
พูดเรื่องการทำมาหากิน เรื่องทะเลาะกันภายในครอบครัว เป็นต้น

๓. **อริยอุโบสถ** เป็นอุโบสถในพระพุทธศาสนา เป็นอุโบสถที่เหมาะสม และประเสริฐสำหรับ
อุบาสกอุบาสิกา เมื่อสมาทานแล้วก็ตั้งใจรักษาศีลของตนให้มั่นคง ใจไม่ข้องแวะกับฆราวาสวิสัย
สนทนาแต่ในเรื่องของธรรมวินัย ในเรื่องการทำเพ็ญบุญอย่างเดียว อริยอุโบสถนี้ จึงเป็นอุโบสถ
ที่นับว่าประเสริฐที่สุด

เบญจกัลยาณธรรม

กัลยาณธรรม แปลว่า ธรรมอันงาม เมื่อก้าวโดยความก็คือ ข้อปฏิบัติพิเศษที่ยิ่งขึ้นไปกว่าศีลและเป็นคู่กับศีล ดังพระบาลีที่แสดงคุณของกัลยาณชนว่า เป็นผู้มศีล มีกัลยาณธรรม

ศีลกับธรรมต้องคู่กัน ข้อนี้ต้องสันนิษฐานว่า ผู้เว้นจากข้อห้ามทั้ง ๕ ข้อ ได้ชื่อว่า ผู้มศีล แต่ผู้มศีลจะชื่อว่ามกัลยาณธรรมทุกคนหาไม่ได้ เช่น คนหนึ่งเป็นคนมศีลไปทางเรือพบเรือล่ม คนกำลังว่ายน้ำอยู่ เขาสามารถที่จะช่วยได้แต่ไม่ช่วย จนคนนั้นจมน้ำตาย ศีลของเขาไม่ขาดแต่ปราศจากความกรุณา ยังเป็นที่น่าติเตียนเพราะส่วนนั้นจะจัดว่าเขามีกัลยาณธรรมไม่ได้ ถ้าเขาเห็นแล้วมีความกรุณาเตือนใจ หยุดช่วยคนนั้นให้พ้นอันตรายได้ จึงเชื่อว่ามทั้งศีลมีทั้งกัลยาณธรรม

กัลยาณธรรมนี้มี ๕ อย่าง จึงเรียกว่า **เบญจกัลยาณธรรม** ท่านจัดตามลิกขาบทในเบญจศีลนั่นเอง ดังนี้

เมตตากับกรุณา	ได้ในลิกขาบทที่ ๑
สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ)	ได้ในลิกขาบทที่ ๒
ความสำรวมในกาม	ได้ในลิกขาบทที่ ๓
ความมีสัตย์	ได้ในลิกขาบทที่ ๔
ความมีสติรอบคอบ	ได้ในลิกขาบทที่ ๕

กัลยาณธรรมในลิกขาบทที่ ๑

เมตตา ได้แก่ ความปรารถนาจะให้เขาเป็นสุข ตนได้รับความสำราญแล้ว ก็อยากให้คนอื่นได้บ้าง คุณข้อนี้เป็นเหตุให้สัตว์คิดเกื้อกูลกันและกัน

ของที่เราเห็นอยู่รอบด้าน เช่น วัดเป็นที่ประชุมกัน ได้บำเพ็ญกุศลมีประการต่าง ๆ โรงเรียนเป็นที่สำหรับเด็กได้เล่าเรียนวิชา หาความรู้ใส่ตัว โรงเรียนเด็กเป็นที่เลี้ยงเด็กกำพร้า ไร่บิณฑามารดา ศาลา สระน้ำ สะพาน เป็นต้น ล้วนประกาศความมีเมตตาจริงของผู้สร้าง ทั้งนั้น

การแสดงเมตตาเป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคนควรทำ เพราะแต่แรกเราต้องอาศัยความเมตตาของผู้อื่นมาก่อน จึงมีชีวิตยืนมาได้ ชั้นแรก บิดา มารดา ครู อาจารย์ มิตรสหาย เมื่อเราโตแล้วก็ควรแสดงเมตตาแก่ผู้อื่นบ้าง ถ้าสามารถอยู่และไม่มีเหตุขัดข้อง แต่หาแสดงไม่ เช่น มีลูกแล้วไม่เอาเป็นธุระเลี้ยงดู รักษา พบคนขัดสน อดข้าวไม่มีจะบริโภค ตนอาจให้ได้แต่ไม่ได้ให้ ได้ชื่อว่าเป็นคนใจจิตเห็นแก่ประโยชน์ตัว มีหนี้ของโลกติดตัวอยู่ เพราะได้รับอุปการะของโลกมาก่อน เมื่อถึงเวลาเข้าบ้างไม่ตอบแทน

เพราะฉะนั้น คนที่ไม่มีความเมตตา ท่านจึงเรียกว่า คนใจจืด

การแสดงเมตตานี้ เมื่อก้าวโดยแผ่ไปในผู้อื่น มีลักษณะ ๒ อย่าง คือ

๑. โอบิทธสพณา หมายถึง การแผ่เมตตาไปในผู้อื่นโดยเจาะจง เช่น ในสัตว์ตัวนั้น ตัวนี้ ในบุคคลหรือในขณะนั้น (ไม่ทั่วไป)

๒. อโนธิสพณา หมายถึง การแผ่เมตตา มีสัตว์ บุคคล ไม่มีประมาณ โดยไม่เจาะจง (ทั่วไป) อโนธิสพณานี้ จึงมีอานิสงส์มากกว่าโอบิทธสพณา เพราะว่าเป็นการแสดงว่าเราแผ่เมตตาไปไม่เลือกกว่าจะเป็นมิตรหรือศัตรู

อานิสงส์ของการแผ่เมตตา

เมตตาเมื่อแผ่ไปเสมอ ๆ แล้ว จะมีอานิสงส์ ๑๑ ประการ คือ

๑. นอนหลับก็เป็นสุข
๒. ตื่นก็เป็นสุข
๓. ไม่ฝันลามก ไม่ฝันร้าย
๔. เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย
๕. เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย
๖. เทวดาย่อมรักษา
๗. ไฟ ยาพิษ ศาสตราย่อมไม่กล้ากราย
๘. จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิเร็ว
๙. สีน่าย่อมเบิกบานแจ่มใส
๑๐. ย่อมไม่หลงตาย คือ ก่อนตายก็มีสติ
๑๑. เมื่อยังไม่ตรัสรู้ย่อมเข้าถึงพรหมโลก

กรุณา ได้แก่ ความคิดปรารถนาจะให้เขาปราศจากทุกข์ เมื่อเห็นทุกข์เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นก็พลอยห่วงใยไปด้วย คุณข้อนี้เป็นเหตุให้สัตว์คิดช่วยเปลื้องทุกข์ภัยของกันและกัน

การแสดงกรุณานี้เป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคนควรทำ เราเป็นเด็กเคยได้รับความกรุณาจากท่านผู้อื่นแล้ว เมื่อถึงเวลาก็แสดงแก่ผู้อื่นบ้าง คือ ความกรุณาก็ควรทำ ผู้ใดอาจอยู่แต่ไม่กระทำ เช่น เห็นคนเรือล่มจะเป็นอันตรายแก่ชีวิตก็ไม่ช่วย หรือพบคนเจ็บไข้ตามทางไม่มีผู้อุปถัมภ์ ผ่านไปโดยไม่สมเพช และไม่ชวนขวยอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้นั้นชื่อว่า เป็นคนใจดำ มีแต่เอาเปรียบโลกหวังอุปการะของทางโลกฝ่ายเดียวเมื่อถึงเวลาเข้าข้างกลับเฉยเสียไม่ตอบแทนเพราะไร้ความกรุณาในจิต

เพราะเหตุนี้ คนที่ไม่มีความกรุณา ท่านจึงเรียกว่าคนใจดำ

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อแสดงความเมตตากรุณาต่อผู้อื่น แต่เป็นเรื่องทำลายประโยชน์ของคนทั้งหลาย เช่น เห็นเขาจับโจรผู้ร้ายมา คิดจะให้ผู้ร้ายรอดจากอาญาแผ่นดิน เข้าแย่งชิงให้หลุดไป ถึงช่วยผู้ร้ายให้หลุดไปแล้ว ผู้ร้ายนั้นก็จะไปเบียดเบียนคนอื่นอีก และการที่เขาแย่งชิงนั้น ก็เป็นการผิดกฎหมายอีกด้วย อย่างนี้ไม่ควรทำ ควรวางอุเบกขาเสีย คิดว่าเป็นกรรมของโจรคนนั้นเสีย

การแสดงเมตตา กรุณา เมื่อใช้ถูกที่แล้ว ย่อมอำนวยผลอันดีให้แก่ผู้ประกอบและผู้รับ
ทำความปฏิบัติของผู้มีศีลให้งามขึ้น เหมือนหัวแหวนประดับเรือนแหวนให้งาม ฉะนั้น จึงชื่อว่า
กัลยาณธรรม เป็นกัลยาณธรรมแต่ละอย่างในสิกขาบทที่ ๑ นี้

การเจริญเมตตา กรุณา ถ้าเจริญดีแล้ว มีคุณแก่ผู้เจริญได้ทั้งทางโลกและทางธรรม คือ
ทางโลก ย่อมเป็นเหตุให้ต่างคนต่างมีความรักใคร่นับถือ เป็นเหตุไม่เบียดเบียนกัน
ทางธรรม โดยตรงผู้เจริญธรรม ๒ ประการนี้อยู่เรื่อย ๆ เมตตา ย่อมกำจัดความพยาบาท
กรุณา ย่อมกำจัดความมีวิหิงสา (ความเบียดเบียนกัน)

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ธรรมที่คุ้มครองโลกมี ๒ อย่าง คือ เมตตา กรุณา เพราะถ้าในโลก
ทั้งมนุษย์และสัตว์ ต่างไม่มีความเมตตา กรุณาต่อกันแล้ว ก็คงจะอยู่กันอย่างลำบากเป็นแน่แท้

กัลยาณธรรมในสิกขาบทที่ ๒

ในสิกขาบทที่ ๒ แห่งเบญจศีลนั้น มีกัลยาณธรรม คือ สัมมาอาชีพะเป็นคู่กัน ได้แก่
การประกอบการเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ

คุณข้อนี้ อุดหนุนศีลให้สามารถรักษาให้มั่นคง เพราะผู้มีศีลเว้นจากการเลี้ยงชีพในทางที่ผิดแล้ว
ถ้าไม่หมั่นทำมาหากินในทางที่ชอบแล้ว จะได้อะไรเป็นกำลังเลี้ยงชีพเสมอไปจะอาศัยทรัพย์เก่าก็มี
แต่จะหมดไป ไม่มีของใหม่เพิ่มขึ้นมาแทน เมื่อไม่มีทรัพย์ใหม่เลี้ยงชีพความยากจนบีบคั้นเข้า ก็ไม่
อาจตั้งอยู่ในศีลได้ จะรักษาให้บริสุทธิ์ ก็ด้วยความลำบากแสนเข็ญ คนมีศีลยากจน โดยมากเพราะเหตุนี้
ถ้าเขาหมั่นประกอบการงานหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบได้ทรัพย์มาก็จะได้เป็นเครื่องจับจ่ายใช้สอยเลี้ยงชีพ
ทั้งเป็นกำลังรักษาสุจริตให้มั่นคงด้วย

ทางที่ชอบ แม้เว้นจากมิถมาชีพแล้ว ก็ยังต้องประกอบด้วยกิริยาที่ประพฤตินั้นเป็นธรรม
ในการหาเลี้ยงชีพอีก ซึ่งท่านจัดไว้เป็น ๓ อย่าง คือ

๑. ประพฤติเป็นธรรมในกิจการ
๒. ประพฤติเป็นธรรมในบุคคล
๓. ประพฤติเป็นธรรมในวัตถุ

๑. **ประพฤตินั้นเป็นธรรมในกิจการ** ได้แก่ การซื้อตรงในกิจการงาน เช่น คนเป็นลูกจ้าง
ก็ทำงานด้วยความอุตสาหะตั้งใจ ตรงตามเวลา มาเช้า เลิกทีหลัง ไม่บิดพลิ้วหลีกเลี่ยงงาน

๒. **ประพฤตินั้นเป็นธรรมในบุคคล** ได้แก่ การประพฤติที่ปราศจากอคติ เช่น ตนเป็นนายงาน
จ่ายค่าจ้างตามสัญญาหรือตามแรงงาน เป็นพ่อค้า ก็ขายสินค้าเท่าที่ราคากำหนดไว้แก่คนทุกชั้น
ที่มาซื้อของเสมอไป ไม่ประพฤติเห็นแก่ได้ เช่น คนโง่เซอะเซะ ก็ขายแพง ๆ คนฉลาดก็ขายตามตรง

๓. **ประพฤตินั้นเป็นธรรมในวัตถุ** ได้แก่ ความไม่เอาวัตถุที่ไม่จริงไปหลอกลวงเขาว่าจริง เช่น
คนขายสินค้าอะไรเป็นของแท้ หรือเป็นของเทียมกันบอกแก่ผู้ซื้อตามตรง ไม่ขายของเทียม

อย่างของแท้ก็อย่างหนึ่ง ทำสัญญาสร้างบ้านเรือน และกำหนดว่า จะใช้ของชนิดนั้น ๆ ทำตรงตามสัญญานั้นไม่ยกย่อง ไม่ผ่อนใช้ของชั้นที่สองแทนชั้นที่หนึ่ง ซึ่งจะทำให้บ้านเรือนนั้นไม่คงทนเท่าที่ควร

ผู้ที่เลือกหาการทำงาน ควรเว้นงานที่ประกอบด้วยโทษเสีย เพราะทรัพย์ที่เกิดจากการทำงานอันประกอบด้วยโทษนั้น ไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จเต็มที่

อีกอย่างหนึ่ง การงานที่ต้องเสี่ยงโชค เช่น การพนัน ก็ไม่ควรเลือก เพราะเหตุพลาดทำก็ฉิบหาย ถ้าได้ทรัพย์ก็ไม่ถาวร ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. เป็นของได้มาง่าย ความเสียดายมีน้อย เก็บไม่ใคร่อยู่

๒. มีความอยากไม่มีที่สิ้นสุด ได้มาแล้วคงอยากได้อีก เคยได้มาทางใด ก็ต้องหาทางนั้นอีก เมื่อเล่นการพนันไม่หยุด ก็คงมีเวลาพลาดทำสักคราวหนึ่งก็เป็นได้

ทรัพย์ที่ได้มาด้วยความหมั่นขยันทำการทำงาน ต้องเอาใจใส่ระวังรักษาให้พ้นอันตรายต่าง ๆ ทั้งภายใน คือ ตนเอง บุตร ภรรยา สามี ไม่ใช่ปล่อยให้เสียไป เพราะเหตุไม่จำเป็น ทั้งภายนอก เช่น โจรนำไปเสีย หรือไฟผลาญเสียไป เป็นต้น จีบจ่ายใช้สอยพอสมควร อย่าให้ฟุ่มเฟือยเกินรายได้ และไม่เบียดเบียนรอนจนถึงกับอดอยาก รู้จักเก็บไว้เพื่อการใช้จ่ายข้างหน้าบ้างก็พอทำตนให้พอสุขสำราญได้ และไม่ต้องประกอบกิจการทุจริต เพราะความเลี้ยงชีวิตเข้าบิบบิ้น

กัลยาณธรรมในสิกขาบทที่ ๓

ในสิกขาบทที่ ๓ แห่งเบญจศีลนั้น มีกัลยาณธรรม คือ ความสำรวมในกามเป็นคู่กัน ได้แก่ กิริยาที่ระมัดระวังไม่ประพฤติกมมากในกาม

คุณข้อนี้ ส่งความบริสุทธิ์ผ่องใสของชายหญิงให้กระจ่างแจ่มใส ชายหญิงเว้นจากกามะสุมิจนจารแล้วแต่ยังประพฤติกมมากอยู่ในกามคุณ ย่อมไม่มีสง่าราศี ตกอยู่ในมลทินไม่พ้นจากการติฉินนินทาไปได้

ธรรมข้อนี้ แจกตามเพศของบุคคล เป็น ๒ คือ

๑. สถารสันโดษ ความสันโดษด้วยภรรยาของตน เป็นคุณสำหรับระดับของชาย

๒. ปติวัตร ความประพฤติเป็นไปตามสามีมองตน เป็นคุณสำหรับระดับของหญิง

สถารสันโดษ ได้แก่ ความยินดีด้วยภรรยาของตน ชายได้ภรรยาแล้ว พอใจด้วยภรรยาของตน ช่วยกันหาช่วยกันทำ เลี้ยงดูกันไปไม่ละทิ้ง ไม่ผูกสมัครรักใคร่หญิงอื่นอีกอย่างนี้ชื่อว่า สถารสันโดษ สันโดษด้วยภรรยาของตนอย่างอุกฤษฏ์ (อย่างสูง)

ในบ้านเมืองที่มีกฎหมาย ย่อมให้ชายมีภรรยาได้หลายคน แต่ชายก็พอประสงคด้วยหญิงที่ตนกำลังถือเป็นภรรยา ก็เป็นสถารสันโดษ

โทษของอสถารสันโดษ (ไม่ยินดีด้วยภรรยาของตน)

ชายที่ไม่สันโดษด้วยภรรยาของตน เทียวชุกชนคบหาหญิงแพศยา ถึงไม่เป็นกามเมสุมิจฉาจาร ก็ย่อมเป็นความเสื่อมเสียแก่ตนเอง ๓ ประการ คือ

๑. เสียทรัพย์เป็นค่าบำเรอหญิงนั้นทุกครั้ง ไม่ใช่เป็นฐานะอุปการะ แต่เสียค่ารับเพราะอำนาจกิเลส

๒. เป็นบ่อเกิดของโรค ทำให้ร่างกายพิการไปต่าง ๆ ไม่แข็งแรง และโรคติดต่อกันได้

๓. ไกล่ต่ออันตรายต่าง ๆ เพราะหญิงแพศยา ย่อมผูกสมัครรักใคร่กับชายหลายคน เมื่อเกิดหึงหวงกันขึ้นก็ย่อมทำร้ายกันถึงเสียชีวิตก็มี เรื่องนี้เกิดขึ้นบ่อย ๆ

ปติวัตร ได้แก่ ความจงรักภักดีในสามี ฝ่ายหญิงได้สามีแล้ว พึงปฏิบัติสามีของตนตามหน้าที่ที่ภรรยาจะทำให้ดีที่สุด ผู้สมัครรักใคร่เฉพาะสามีของตน ที่สุดเมื่อสามีของตนตายไปก่อนแล้ว ถ้าตนเป็นหญิง ไม่ต้องห้ามจะมีสามีใหม่ก็ได้ ไม่บาปกรรม ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง แต่ด้วยอำนาจความรักใคร่ นับถือในสามีของตนที่ตายไปแล้วคงตัวเป็นหม้ายอยู่อย่างนั้นไม่มีสามีใหม่ หญิงชนิดนี้ได้ชื่อว่าปติวัตร ประพฤติเป็นไปตามสามีของตน

ความสำรวมในกาม ส่องความประพฤติงามของชายหญิง ผู้มีศีลยิ่งขึ้น

กัลยาณธรรมในสิกขาบทที่ ๔

ในสิกขาบทที่ ๔ แห่งเบญจศีลนั้น มีกัลยาณธรรม คือ ความมีสัตย์เป็นคู่กัน ได้แก่ กิริยาที่ประพฤติตนเป็นคนตรง มีอาการที่พึงเห็นเป็น ๔ อย่าง คือ

๑. ความเที่ยงธรรม	๒. ความซื่อตรง
๓. ความสวามิภักดิ์	๔. ความกตัญญู

๑. **ความเที่ยงธรรม** คือ ความประพฤติเป็นธรรมในกิจการอันเป็นหน้าที่ของตนไม่ทำกิจการให้ผิดด้วยอำนาจอคติ ๔ ประการ คือ

๑. ฉันทาคติ	ถึงความลำเอียงเพราะความเห็นแก่กัน
๒. โทสาคติ	ถึงความลำเอียงเพราะความเกลียดชัง
๓. โมหาคติ	ถึงความลำเอียงเพราะความหลงไม่รู้ทัน
๔. ภยาคติ	ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว

ข้อนี้พึงเห็นตัวอย่างดังนี้ ผู้พิพากษาผู้ทำการวินิจฉัยอรรถคดีโดยเที่ยงธรรม ไม่เห็นแก่ฝ่ายโจทก์ หรือฝ่ายจำเลย ไม่กตคติที่เขาไม่นิยมตน พิจารณาเหตุผล ตรวจคำกล่าวหา คำให้การ คำพยาน ด้วยปริชาอันสุขุม พังความยุติธรรมเป็นใหญ่ ไม่ถือเอาความกลัวของฝ่ายโจทก์ ฝ่ายจำเลย เป็นเหตุหักล้างความยุติธรรม ดังนี้ จึงชื่อว่า เที่ยงธรรมในหน้าที่เช่นนี้ ย่อมเป็นที่สรรเสริญของ

คนทั้งหลาย เมื่อถึงคราวที่โอกาสเปิดให้ ย่อมเจริญด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ และความสุขปราศจากโทษ เหมือนพระจันทร์ข้างขึ้น ฉะนั้น

๒. ความซื่อตรง คือ ความซื่อตรงต่อบุคคลที่เป็นมิตร เมื่อตนได้รับผิดใจกับผู้อื่นแล้ว ก็ไม่คิดร้ายแก่ผู้นั้น พึงเว้นจากโทษ ๔ คือ

๑. ปอกลอกเพื่อน
๒. ดีแต่พูด (มีวาจาปราศรัยไม่สงเคราะห์จริง)
๓. ประจบสอพลอ
๔. ซักชวนในทางฉิบหาย

และพึงประกอบด้วยคุณ ๔ สถาน คือ

๑. อุปการะเพื่อน
๒. ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกัน
๓. คอยตักเตือนให้สติแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์
๔. มีความรักใคร่กันจริง

๓. ความสามัคคี คือ ความจงรักภักดีต่อเจ้านายของตน เมื่อยอมยกให้ใครเป็นเจ้านายของตนแล้ว ก็ประพฤติซื่อสัตย์ต่อคนนั้น มีใจจงรักภักดี เป็นกำลังในการทำงานทุกอย่าง และป้องกันอันตราย เมื่อถึงเวลา ก็อาจสละชีวิตเพื่อประโยชน์แก่เจ้านายของตนได้

๔. ความกตัญญู คือ ความรู้อุปการะที่ท่านได้ทำแล้วแก่ตน เป็นคู่กับกตเวที คือ การตอบแทนให้ทราบว่าคุณอุปการะที่ท่านทำแล้ว

แต่ในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่าไปอย่างนั้น หมายถึงเฉพาะแต่ว่า บุคคลได้รับอุปการะเช่นนั้น จากท่านใดแล้วยกย่องท่านผู้นั้น ตั้งไว้ในที่ผู้มีคุณ เช่น บิดา มารดา ครู อาจารย์ เจ้านาย เป็นต้น ไม่แสดงอาการลบหลู่ดูหมิ่นและยกตนเทียมนาน

ความมีสัตย์ จึงทำคนให้มีศีลบริบูรณ์ยิ่งขึ้น จึงชื่อว่ากัลยาณธรรม ในสิกขาบทที่ ๔

ความมีสัตย์นี้ ท่านจัดว่ามีความสำคัญที่สุดในเบญจศีล ๕ ข้อ เพราะถ้าขาดความมีสัตย์แล้ว เบญจธรรมข้ออื่นก็จะสมบูรณ์ได้ยาก

กัลยาณธรรมในสิกขาบทที่ ๕

ในสิกขาบทที่ ๕ แห่งเบญจศีลนั้น มีกัลยาณธรรม คือ ความมีสติรอบคอบเป็นคู่กัน ได้แก่ ความมีสติตรวจตราไม่เลินเล่อ มีอาการที่ท่านแยกเป็น ๔ สถาน คือ

๑. ความรู้จักประมาณอาหารที่พึงบริโภค
๒. ความไม่เลินเล่อในการทำงาน
๓. ความมีสติสัมปชัญญะในการประพฤติตัว
๔. ความไม่ประมาทในธรรม

๑. ความรู้จักประมาณอาหารที่พึงบริโภค อาหารนั้น โดยปกติมีประโยชน์สำหรับบำรุงร่างกาย แต่ถ้ากินโดยไม่รู้จักประมาณก็ให้โทษ ถึงของอื่นก็เหมือนกัน ที่เป็นของมีประโยชน์ใช้ไม่ระวัง กลับให้โทษ เช่น ไฟ เป็นต้น อาหารเสียไม่ควรบริโภคทีเดียว ถึงอาหารไม่เสียบางอย่างเป็นของแสลงบริโภคแล้วไม่สบาย หรือยามเจ็บไข้บริโภคของบางอย่างเข้าไปแล้ว โรคกำเริบ บุคขึ้นในกระเพาะ ทำให้เกิดโรคต่าง ๆ มีลมท้อง เป็นต้น ผู้บริโภคอาหารเป็นเวลาไม่ล่าช้า อาหารที่บริโภคเข้าไปนั้น จึงมีคุณ เป็นเครื่องบำรุงร่างกาย ให้เป็นสุขสำราญ

รู้จักประมาณในการจับจ่ายอาหารบริโภค แต่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ อย่าให้ฟุ่มเฟือยเกินไป จะไม่มีกินในวันข้างหน้า ถึงจะมีทางหาได้ก็ไม่ควรปล่อยให้ออดอยาก เพราะทรัพย์นั้นก็เพื่อจับจ่ายเลี้ยงตัวเอง และคนอื่นให้ได้รับความสุขสำราญ

๒. ความไม่เลินเล่อในการทำงาน คือ ไม่ทอดธุระเพิกเฉย เอาใจใส่ประกอบการงานให้ชอบแก่กาลเทศะ ไม่ปล่อยให้การงานอาดูรเสื่อมเสียไป พึงเห็นตัวอย่าง เช่น คนทำนาก็ต้องทำนาในฤดูทำนา เป็นต้น ผู้ประกอบการงานให้ถูกกาลเทศะ ย่อมประกอบการงานมีผลพูนผล

๓. ความมีสติสัมปชัญญะในการประพฤติตัว ได้แก่ ความรู้รอบคอบ รู้จักระวังหน้า ระวังหลัง ชื่อว่าสติสัมปชัญญะ พึงเห็นตัวอย่าง บุคคลผู้ประกอบกิจการใด ๆ ตรีตรองให้เห็นก่อนว่ามีคุณหรือมีโทษ หรือเสียประโยชน์ ควรทำหรือไม่ควรทำ ถ้าไม่ควรก็งดเสีย ถ้าควรจึงทำลงไป เวลาจะพูดก็ต้องระวัง ไม่ไปทำความเสียหายแก่ตัวเองและผู้อื่น จะคิดอะไรก็อาศัยหลักฐานไม่ปล่อยให้ความคิดข้ามไป บุคคลมีสติสัมปชัญญะ ตรวจทางได้ทางเสียก่อนแล้วจึงทำกิจนั้น ๆ ย่อมมีปกติทำอะไรไม่ผิดพลาด

๔. ความไม่ประมาทในธรรม ความเป็นผู้ไม่อยู่ปราศจากสติ เรียกว่า ความไม่ประมาท พึงกำหนดรู้ ดังนี้ คนผู้เกิดมายุ่อมตกอยู่ในวิสัยของคนธรรมดา เมื่อเกิดแล้วก็มีกรรมแปรไป ตามปกติ มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไปเป็นธรรมดาเหมือนกันหมด ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ แก่ ชรา ผู้หยั่งรู้ ธรรมดาของสังขารว่าเป็นเช่นนี้แล้วไม่ควรประมาทในวัย ในความสำราญ และในชีวิต เวลาเป็นเด็ก พึงรับศึกษาหาวิชาไว้เป็นเครื่องมือ เมื่อเติบโตใหญ่หมั่นทำงานสั่งสมทรัพย์สมบัติ ชื่อเสียงคุณความดีไว้ ทำกิจสำหรับคนภายหลังให้เรียบร้อย ยามพยาธิครอบงำทำการงานไม่ไหว จะได้อาศัยทรัพย์และชื่อเสียงคุณความดี เลี้ยงชีพตลอดไปโดยผาสุก เมื่อความตายมาถึงจะได้ไม่ห่วงใย อย่างนี้ชื่อว่า ไม่ประมาทในธรรม คือสภาวะอันเป็นอยู่ตามธรรมดาของโลก

คนผู้ตั้งอยู่ในกัลยาณธรรมได้ชื่อว่า กัลยาณชน คือ คนที่ประพฤติดีงาม เป็นที่นิยมนับถือของคนทั่วไป

ปัญหาและเฉลยข้อสอบ

ธรรมศึกษาชั้นตรี

พ.ศ. ๒๕๔๘

กระทรวงธรรมการ
สอบในสนามหลวง
วันอาทิตย์ที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๘

สติมโต สทา ภาททำ.

คนผู้มีสติ มีความเจริญทุกเมื่อ.

ถึ. ถึ. ๑๕/๓๐๖.

แต่งอธิบายให้สมเหตุสมผล อ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบด้วย ๑ ข้อ และบอกชื่อคัมภีร์
ที่มาแห่งสุภาษิตนั้นด้วย สุภาษิตที่อ้างมานั้น ต้องเรียงเชื่อมความให้ติดต่อสมเรื่องกับกระทู้ตั้ง.
ชั้นนี้ กำหนดให้เขียนลงในใบตอบ ตั้งแต่ ๒ หน้า (เว้นบรรทัด) ขึ้นไป

ให้เวลา ๓ ชั่วโมง

ปัญหาและเฉลยวิชาธรรม ธรรมศึกษาชั้นตรี

สอบในสนามหลวง

วันจันทร์ที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๘

คำสั่ง : จงเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียว แล้วกากบาท (x) ลงในช่องของข้อที่ต้องการ
ในกระดาษคำตอบ ให้เวลา ๕๐ นาที (๑๐๐ คะแนน)

๑. ผู้มีความรอบคอบ ทำงานมีประสิทธิภาพ เพราะมีธรรมอะไร ?

ก. ธรรมมีอุปการะมาก	ข. ธรรมเป็นโลกบาล
ค. ธรรมอันทำให้งาม	ง. ธรรมเป็นเครื่องเจริญ

คำตอบ : ก

๒. “มียศอย่าประมาท มีอำนาจอย่ามัวเมา” สอนให้มีธรรมอะไร ?

ก. ขันติ	ข. สติ
ค. โสรัจจะ	ง. สัมปชัญญะ

คำตอบ : ข

๓. การก่อการร้ายเป็นเหตุให้โลกเดือดร้อน เพราะขาดคุณธรรมใด ?

ก. สติ-สัมปชัญญะ	ข. หิริ-โอตตปปะ
ค. ขันติ-โสรัจจะ	ง. ฉันทะ-วิริยะ

คำตอบ : ข

๔. คนมีโอตตปปะ ย่อมเกิดความรู้สึกร้อยอย่างไร ?

ก. กลัวจะถูกลงโทษ	ข. กลัวเสียชื่อ
ค. กลัวตกนรก	ง. ถูกทุกข้อ

คำตอบ : ง

๕. “ใครแข่ง ใครดำ ใครว่า เราเหมือนภูเขาถูกไข่มไหวห้วน” สอนให้มีธรรมอะไร ?

ก. ขันติ	ข. สติ
ค. หิริ	ง. สัมปชัญญะ

คำตอบ : ก

๖. ความงามในข้อใด นับว่าสำคัญที่สุด ?

ก. งามเสื้อผ้าอาภรณ์

ข. งามรูปร่างหน้าตา

ค. งามกิริยามารยาท

ง. งามคุณธรรม

คำตอบ : ง

๗. “ยามตายจะได้ฝากผี ยามดีจะได้ฝากทอง ยามขัดข้องจะได้ช่วยแก้ไข” เป็นความหวังของใคร ?

ก. บิดา มารดา

ข. ครู อาจารย์

ค. บุตร ธิดา

ง. มิตรสหาย

คำตอบ : ก

๘. ความรักของบิดา มารดา ตรงกับข้อใด ?

ก. รักแบบบูชา

ข. รักแบบเสนาหา

ค. รักแบบเอ็นดู

ง. รักยิ่งกว่าชีวิต

คำตอบ : ค

๙. ลินคำคุณภาพดีให้ดูยี่ห้อ จะดูคนดีให้ดูที่อะไร ?

ก. ทำบุญเป็นนิจ

ข. ติดต่อสังคมดี

ค. ทำหน้าที่ได้ถูกต้อง

ง. สนองตอบแทนบุญคุณ

คำตอบ : ง

๑๐. ชาวพุทธพึงยึดถืออะไร เป็นที่พึงที่ระลึก ?

ก. พระไตรปิฎก

ข. พระรัตนตรัย

ค. ไตรสิกขา

ง. โอวาทปาฏิโมกข์

คำตอบ : ข

๑๑. คำว่า “รักษาผู้ปฏิบัติไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว” เป็นคุณของข้อใด ?

ก. พระพุทธเจ้า

ข. พระธรรม

ค. พระสงฆ์

ง. พระราชา

คำตอบ : ข

๑๒. พระพุทธเจ้าตรัสกะองคุลิมาลาว่า “เราหยุดแล้ว ท่านยังไม่หยุด” หมายถึงหยุดอะไร ?

ก. หยุดทำบาป

ข. หยุดฆ่าคน

ค. หยุดโกรธ

ง. หยุดเดิน

คำตอบ : ก

๑๓. เมื่อเดินทางผิด คิดกลับเดินทางใหม่ สงเคราะห์เข้าในโอวาทใด ?

ก. ละชั่ว

ข. ทำดี

ค. ทำจิตให้ผ่องใส

ง. ข้อ ก. และข้อ ข. ถูก

คำตอบ : ง

๑๔. การเขียนหนังสือหลอกลวงให้คนเข้าใจผิด จัดเป็นทุจริตข้อใด ?

ก. กายทุจริต

ข. วจีทุจริต

ค. มโนทุจริต

ง. ข้อ ก. และข้อ ข. ถูก

คำตอบ : ข

๑๕. วาจาใด เป็นเหตุให้ทะเลาะวิวาทและแตกสามัคคี ?

ก. พูดเท็จ

ข. พูดส่อเสียด

ค. พูดคำหยาบ

ง. พูดเพื่อเจ้อ

คำตอบ : ข

๑๖. คนมักโกรธ ขี้โมโห ฉุนเฉียว มีพฤติกรรมทางวาจาอย่างไร ?

ก. วาจาเท็จ

ข. วาจาส่อเสียด

ค. วาจาหยาบ

ง. วาจาเพื่อเจ้อ

คำตอบ : ค

๑๗. พฤติกรรมยกพวกตีกัน ฆ่าฟันจองเวรกัน มีอกุศลอะไรเป็นมูล ?

ก. โลภะ

ข. โทสะ

ค. โมหะ

ง. โทสะและโมหะ

คำตอบ : ง

๑๘. ผู้ค้ายาเสพติด เพราะจิตประกอบด้วยอกุศลมูลใด ?

ก. โลภะ โทสะ

ข. โลภะ โมหะ

ค. โทสะ โมหะ

ง. ราคะ โทสะ

คำตอบ : ข

๑๙. “ยามอยู่ที่อุปัฏฐาก ล้มหายตายจากก็ช่วยทำศพให้” เป็นลักษณะของบุคคลใด ?

ก. กตัญญู

ข. กตเวที

ค. กตัญญูกตเวที

ง. บุพพการี

คำตอบ : ค

๒๐. “ทำดี พอดี คิดดี” เป็นลักษณะของใคร ?

ก. สัตบุรุษ

ข. พระภิกษุ

ค. บิดา มารดา

ง. ครู อาจารย์

คำตอบ : ก

๒๑. ความมีระเบียบวินัย เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม จัดเข้าในบุญกิริยาวัตถุใด ?

ก. ทานมัย

ข. สีลมัย

ค. ภวานามัย

ง. ข้อ ก. และข้อ ค. ถูก

คำตอบ : ข

๒๒. การฟังธรรมจัดเข้าในบุญกิริยาวัตถุ ๓ ข้อใด ?

ก. ทานมัย

ข. สีลมัย

ค. ภวานามัย

ง. ถูกทุกข้อ

คำตอบ : ค

๒๓. ความเจริญแห่งชีวิตจะสำเร็จได้ด้วยอาการอย่างไร ?

ก. เรียนเก่งจบชั้นสูง ๆ

ข. ประพฤติปฏิบัติดี

ค. เจริญภavana

ง. เสริมดวงชะตา

คำตอบ : ข

๒๔. คำว่า “วาสนา” ในภาษิตว่า “มีวาสนาเป็นทุน มีบุญเป็นยา...ทำให้อายุยืน” หมายถึงอะไร ?

ก. อยู่ในประเทศอันสมควร

ข. คบสัตบุรุษ

ค. ตั้งตนไว้ชอบ

ง. การได้ทำบุญไว้ในปางก่อน

คำตอบ : ง

๒๕. “ฟังไม่ได้ศัพท์ จับเอาไปกระเดียด” เป็นพฤติกรรมของคนเชื่อง่าย เพราะขาดธรรมอะไร ?

ก. คบสัตบุรุษ

ข. ฟังธรรมของสัตบุรุษ

ค. ตริตรองพิจารณาโดยแยบคาย

ง. ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม

คำตอบ : ค

๒๖. การตั้งตนไว้ชอบ หมายถึงข้อใด ?

ก. อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม

ข. คบคนดี

ค. ทำบุญมาก ๆ

ง. ละชั่วประพฤติดี

คำตอบ : ง

๒๗. ปฏิบัติชื่อ ถือเพียงตรง เช่นเปาบุ้นจิ้น เพราะยึดธรรมข้อใด ?

ก. เว้นทุจริต ๓

ข. เว้นอคติ ๔

ค. มีจักร ๔

ง. มีพรหมวิหาร ๔

คำตอบ : ข

๒๘. ชีวิตก้าวหน้า เพราะดำรงตนอย่างไร ?

ก. คบสัตบุรุษ

ข. หยุดทำชั่ว

ค. วางตัวตามคำสอน

ง. ถูกทุกข้อ

คำตอบ : ง

๒๙. คุณธรรมให้สำเร็จตามประสงค์ เรียกว่าอะไร ?

ก. วุฒิ ๔

ข. จักร ๔

ค. อธิษฐานธรรม ๔

ง. อิทธิบาท ๔

คำตอบ : ง

๓๐. ความจนในข้อใด ก่อทุกข์ให้ผู้อื่น ?

ก. จนเพราะไม่มี

ข. จนเพราะไม่พอ

ค. จนเพราะแล้งน้ำใจ

ง. จนเพราะขาดแคลนน้ำ

คำตอบ : ข

๓๑. ตัณหา เป็นตัวชักพาให้เกิดอะไรขึ้น ?

ก. ความรัก

ข. ความสุข

ค. ความโกรธ

ง. ความทุกข์

คำตอบ : ง

๓๒. มัชฌิมาปฏิปทา ทางสายกลาง ตรงกับอริยสัจ ๔ ข้อใด ?

ก. ทุกข์

ข. สมุทัย

ค. นิโรธ

ง. มรรค

คำตอบ : ง

๓๓. ธรรมในข้อใด ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ?

ก. หนีแกไม่ได้ หนีใช้ไม่พ้น

ข. ทุกคนต้องตาย ต้องห่างไกลของรัก

ค. ต้องยึดหลักกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

ง. ถูกทุกข้อ

คำตอบ : ง

๔๑. ทำอย่างไร จึงจะตั้งตัวได้ในสังคมปัจจุบันนี้ ?

- ก. งดดื่มสุรา เมรัย
ข. งดเที่ยวกลางคืน
ค. คบกำลยามมิตร
ง. บำเพ็ญบุญธรรมมิกัตถะ

คำตอบ : ง

๔๒. ผู้ใด ชื่อว่ามีอุภูฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ?

- ก. ขยันเรียน ขยันทำงาน
ข. ขยันเก็บ ขยันใช้
ค. ขยันหา ขยันดูแล
ง. ขยันพูด ขยันคิด

คำตอบ : ก

๔๓. เพื่อนที่ยอมร่วมหัวจมท้ายแม้ยามมีภัย จัดเป็นมิตรแท้ข้อใด ?

- ก. มิตรมีอุปการะ
ข. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์
ค. มิตรแนะนำประโยชน์
ง. มิตรมีความรักใคร่

คำตอบ : ข

๔๔. ลักษณะของเพื่อนที่ชักชวนไปในทางฉิบหาย ตรงกับข้อใด ?

- ก. มะกอกสามตะกร้าป่าไม่ถูก
ข. ปากปราศรัยใจเชือดคอ
ค. มีเงินนับเป็นน้องมีทองนับเป็นพี่
ง. เจ้าฮา เย็นเฮ คำเซ ดึกสร้าง สว่างซ้ำ

คำตอบ : ง

๔๕. ผู้ปฏิบัติตามธรรมใด จึงจะสามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจผู้อื่นไว้ได้ ?

- ก. พรหมวิหาร
ข. ฆราวาสธรรม
ค. วุฒิธรรม
ง. สังคหวัตถุ

คำตอบ : ง

๔๖. ฆราวาสต้องยึดธรรมข้อใด เป็นหลักปฏิบัติ ?

- ก. สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ
ข. สัทธา สील จาคะ ปัญญา
ค. ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา
ง. เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

คำตอบ : ก

๔๗. “อย่าเอาวัดทำวิก อย่าเอาโบสถ์ทำบ่อน” หมายความว่าอะไร ?

- ก. อย่าเล่นการพนันในวัด
ข. อย่าทำอนาจารในวัด
ค. อย่าดื่มสุราในวัด
ง. อย่าทำอบายมุขในวัด

คำตอบ : ง

เฉลยวิชาธรรม ธรรมศึกษาชั้นตรี

สอบในสนามหลวง

วันจันทร์ที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘

๑. กิ	๑๑. ข	๒๑. ข	๓๑. ง	๔๑. ง
๒. ข	๑๒. กิ	๒๒. กิ	๓๒. ง	๔๒. กิ
๓. ข	๑๓. ง	๒๓. ข	๓๓. ง	๔๓. ข
๔. ง	๑๔. ข	๒๔. ง	๓๔. กิ	๔๔. ง
๕. กิ	๑๕. ข	๒๕. กิ	๓๕. กิ	๔๕. ง
๖. ง	๑๖. กิ	๒๖. ง	๓๖. ข	๔๖. กิ
๗. กิ	๑๗. ง	๒๗. ข	๓๗. กิ	๔๗. ง
๘. กิ	๑๘. ข	๒๘. ง	๓๘. ง	๔๘. กิ
๙. ง	๑๙. กิ	๒๙. ง	๓๙. กิ	๔๙. กิ
๑๐. ข	๒๐. กิ	๓๐. ข	๔๐. ง	๕๐. กิ

ปัญหาและเฉลยวิชาพุทธประวัติ ธรรมศึกษาชั้นตรี

สอบในสนามหลวง

วันจันทร์ที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๘

คำสั่ง : จงเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียว แล้วกากบาท (x) ลงในช่องของข้อที่ต้องการ
ในกระดาษคำตอบ ให้เวลา ๕๐ นาที (๑๐๐ คะแนน)

๑. พระเจ้าสุทโธทนะ เป็นพระราชโอรสของใคร ?

ก. พระเจ้าชยเสนะ

ข. พระเจ้าสีหหนุ

ค. พระเจ้าอัญชนะ

ง. พระเจ้าสุปปพุทธะ

คำตอบ : ข

๒. พระมารดาของเจ้าชายสิทธัตถะ มีพระนามว่าอะไร ?

ก. พระนางพิมพา

ข. พระนางปมิตา

ค. พระนางสิริมหามายา

ง. พระนางอมิตา

คำตอบ : ค

๓. พระบิดาของเจ้าชายสิทธัตถะ มีพระนามว่าอะไร ?

ก. พระเจ้าสุกโกทนะ

ข. พระเจ้าสุทโธทนะ

ค. พระเจ้าอมิตทนะ

ง. พระเจ้าโรโตทนะ

คำตอบ : ข

๔. คำว่า “สิทธัตถะ” แปลว่าอะไร ?

ก. สำเร็จสมปรารถนา

ข. มีบุญมาก

ค. มีรูปงาม

ง. มีปัญญามาก

คำตอบ : ก

๕. เมื่อประสูติแล้ว เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จดำเนินได้กี่ก้าว ?

ก. ๓ ก้าว

ข. ๕ ก้าว

ค. ๗ ก้าว

ง. ๙ ก้าว

คำตอบ : ค

๖. เจ้าชายสิทธัตถะประสูติได้กี่วัน จึงขนานพระนาม ?

ก. ๓ วัน

ข. ๕ วัน

ค. ๗ วัน

ง. ๙ วัน

คำตอบ : ข

๗. เจ้าชายสิทธัตถะ ได้ปฐมฌานครั้งแรกที่ไหน ?

ก. ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์

ข. ใต้ต้นไทร

ค. ใต้ต้นชมพูพฤกษ์

ง. ใต้ต้นจิก

คำตอบ : ค

๘. ใครติดตามเจ้าชายสิทธัตถะในวันเสด็จออกผนวช ?

ก. พระอานนท์

ข. นายฉันทะ

ค. พระอัสสชิ

ง. นายจุนทะ

คำตอบ : ข

๙. เจ้าชายสิทธัตถะทรงผนวชที่ริมฝั่งแม่น้ำใด ?

ก. แม่น้ำอโนมา

ข. แม่น้ำคงคา

ค. แม่น้ำเนรัญชรา

ง. แม่น้ำโรหิณี

คำตอบ : ก

๑๐. เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช เมื่อมีพระชนมายุเท่าใด ?

ก. ๑๖ พรรษา

ข. ๒๙ พรรษา

ค. ๓๐ พรรษา

ง. ๓๕ พรรษา

คำตอบ : ข

๑๑. พระมหาบุรุษทรงบรรพชาแล้ว ประทับแรมชั่วคราวที่ไหน ?

ก. ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

ข. อนุปิยอัมพวัน

ค. สวนลุมพินีวัน

ง. เวฬุวัน

คำตอบ : ข

๑๒. พระมหาบุรุษเลิกบำเพ็ญทุกกรกิริยา เพราะเหตุใด ?

ก. ทรงเบื่อหน่าย

ข. ทรงท้อแท้

ค. ทรงคลายความเพียร

ง. ทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางตรัสรู้

คำตอบ : ง

๑๓. ใครถวายหญ้าแก่พระมหามารุฑ ?

- ก. โกลนทัณฺฑปราชญ์
ข. โสตถียพราหมณ์
ค. นางสุชาดา
ง. นางวิสาขา

คำตอบ : ข

๑๔. พระพุทธเจ้าทรงชนะมารได้ด้วยธรรมอะไร ?

- ก. อริยสังข ๔
ข. ปฏิจสงฺฆบพาท
ค. อริยมรรค
ง. บารมี ๑๐

คำตอบ : ง

๑๕. คำว่า “สัมมาสัมโพธิญาณ” หมายความว่าอย่างไร ?

- ก. ญาณเป็นเครื่องตรัสรู้โดยชอบ
ข. ญาณเป็นเหตุให้ถึงความชอบ
ค. ญาณเป็นมงคลส่วนที่ชอบ
ง. ญาณเป็นเครื่องสนับสนุนโดยชอบ

คำตอบ : ก

๑๖. “นิโครธ” เป็นชื่อของต้นไม้อะไร ?

- ก. ต้นจิก
ข. ต้นไทร
ค. ต้นโพธิ์
ง. ต้นรัง

คำตอบ : ข

๑๗. “เนยยะ” จัดเป็นบุคคลจำพวกใด ?

- ก. มีปัญญาเฉียบแหลม
ข. มีปัญญาปานกลาง
ค. มีปัญญาพอแนะนำได้
ง. ด้อยปัญญา

คำตอบ : ค

๑๘. ใครเป็นพยานการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ?

- ก. พระอัญญาโกลนทัณฺฑปราชญ์
ข. พระวัปปะ
ค. พระภัททิยะ
ง. พระอัสสชิ

คำตอบ : ก

๑๙. อริยสังข แปลว่าอะไร ?

- ก. ความจริงอันประเสริฐ
ข. ทางแห่งความดับทุกข์
ค. ทางสายกลาง
ง. คุณเครื่องของความสำเร็จ

คำตอบ : ก

๒๐. ปฐมเทศนา ชื่อว่าอะไร ?

ก. อนัตตลักขณสูตร	ข. อาทิตตปริยายสูตร
ค. รัมมจักกัปปวัตตนสูตร	ง. เวทนาปริคคหสูตร

คำตอบ : ค

๒๑. ใครเปล่งอุทานว่า “ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ” ?

ก. ยสกุลบุตร	ข. โกลิตมาณพ
ค. อุปลิสสมาณพ	ง. ปิปลิสมาณพ

คำตอบ : ก

๒๒. อัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า คือใคร ?

ก. พระอานนท์	ข. พระมหาโมคคัลลานะ
ค. พระมหากัสสปะ	ง. พระสารีบุตร

คำตอบ : ง

๒๓. ซ้อใด ไม่ใช่ชฎิล ๓ พี่น้อง ?

ก. อรุเวลกัสสปะ	ข. มหากัสสปะ
ค. คยากัสสปะ	ง. นทีกัสสปะ

คำตอบ : ข

๒๔. พระพุทธเจ้าทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตรแก่ใคร ?

ก. ชฎิล	ข. ภัททวัคคีย์
ค. ปัญจวัคคีย์	ง. ยสกุลบุตร

คำตอบ : ก

๒๕. ที่มนขปริพาชก ทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าเปรียบด้วยอะไร ?

ก. ดวงตะวันส่องโลก	ข. ดวงจันทร์วันเพ็ญ
ค. บุคคลหงายของที่คว่ำ	ง. ธรรมโอสถ

คำตอบ : ค

๒๖. พระพุทธเจ้าทรงประดิษฐานพระศาสนาครั้งแรกที่ไหน ?

ก. แคว้นคันธาระ	ข. แคว้นมัลละ
ค. แคว้นมคธ	ง. แคว้นโกศล

คำตอบ : ค

๒๗. วัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา ชื่อว่าอะไร ?

ก. วัดเชตวัน	ข. วัดเวฬุวัน
ค. วัดอัมพวัน	ง. วัดบุพพาราม

คำตอบ : ข

๒๘. เวทนาปริคคหสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ใคร ?

ก. สุภัททปริพาชก	ข. อุปลกาชีวก
ค. ทีฆนขปริพาชก	ง. ราชพราหมณ์

คำตอบ : ค

๒๙. อาทิตตปริยายสูตร ว่าด้วยเรื่องอะไร ?

ก. กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ	ข. สิ่งพึงปวงเป็นของไม่ดี
ค. รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส	ง. ไฟ คือ รากะ โทสะ โมหะ

คำตอบ : ง

๓๐. พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ที่ไหน ?

ก. เชตวัน	ข. เวฬุวัน
ค. อัมพวัน	ง. ลัญจิววัน

คำตอบ : ข

๓๑. ปีปผลิมานพบวชแล้ว ภายหลังนิยมเรียกท่านว่าอย่างไร ?

ก. สุภัททะ	ข. อุปติสสะ
ค. มหากัสสปะ	ง. สารีบุตร

คำตอบ : ค

๓๒. อนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้พบพระพุทธเจ้าครั้งแรกที่ไหน ?

ก. พาราณสี	ข. สาวัตถิ
ค. ราชคฤห์	ง. เวสาลี

คำตอบ : ค

๓๓. พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญพุทธกิจนานเท่าไร ?

ก. ๔๕ พรรษา	ข. ๔๖ พรรษา
ค. ๕๐ พรรษา	ง. ๘๐ พรรษา

คำตอบ : ก

๓๔. พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาสุดท้ายที่ไหน ?

- ก. นาถันทา
- ข. เวฬุคาม
- ค. อนุปิยอัมพวัน
- ง. กัลลวาลมุตตคาม

คำตอบ : ข

๓๕. โอวาทครั้งสุดท้าย พระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องอะไร ?

- ก. ความตาย
- ข. ความเพียร
- ค. ความไม่ประมาท
- ง. ความสามัคคี

คำตอบ : ค

๓๖. ใครไปส่งข่าวการปรินิพพานให้มัลลกษัตริย์ทรงทราบ ?

- ก. พระอนุรุทธะ
- ข. พระอานนท์
- ค. พระนันทะ
- ง. พระฉันทะ

คำตอบ : ข

๓๗. “การไม่ว่ากล่าว ไม่โอวาท ไม่สั่งสอน” เรียกว่าอะไร ?

- ก. ขับได้
- ข. คว้าบาตร
- ค. หงายบาตร
- ง. ลงพรหมทัณฑ์

คำตอบ : ง

๓๘. สถานที่ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ เรียกชื่อว่าอะไร ?

- ก. สตวโนทยาน
- ข. อนิมิสเจดีย์
- ค. มกุฏพันธเจดีย์
- ง. รัตนฆรเจดีย์

คำตอบ : ค

๓๙. ผู้กล่าวสุนทรพจน์ห้ามศึกสงครามแก่พระบรมสารีริกธาตุ คือใคร ?

- ก. ภัทรวาชพราหมณ์
- ข. วัสสการพราหมณ์
- ค. ราธพราหมณ์
- ง. โทณพราหมณ์

คำตอบ : ง

๔๐. การรวบรวมพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่ เรียกว่าอะไร ?

- ก. สัมมนา
- ข. สันทนา
- ค. สังคายนา
- ง. สังคหะ

คำตอบ : ค

๔๑. แบบอย่างหรือแบบแผนที่พึงปฏิบัติทางพระศาสนา เรียกว่าอะไร ?

- ก. ศาสนพิธี
- ข. บุญพิธี
- ค. พิธีกรรม
- ง. กุศลพิธี

คำตอบ : ก

๔๒. ข้อใด จัดเป็นบุญกิริยาวัตถุ ?

- ก. ทาน ศีล ภavana
- ข. ศีล สมาธิ ปัญญา
- ค. ศีล สมาธิ ภavana
- ง. อโลกะ อโทสะ อโมหะ

คำตอบ : ก

๔๓. ข้อใด จัดเป็นกุศลพิธี ?

- ก. ถวายเทียนพรรษา
- ข. ทำบุญขึ้นบ้านใหม่
- ค. รักษาอุโบสถศีล
- ง. ถวายสังฆทาน

คำตอบ : ค

๔๔. พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ตรงกับวันอะไร ?

- ก. วันมาฆบูชา
- ข. วันอาสาฬหบูชา
- ค. วันวิสาขบูชา
- ง. วันอัฐมีบูชา

คำตอบ : ค

๔๕. วันมาฆบูชา คือวันอะไร ?

- ก. วันตรัสรู้
- ข. วันถวายพระเพลิง
- ค. วันแสดงปฐมเทศนา
- ง. วันแสดงโอวาทปาฏิโมกข์

คำตอบ : ง

๔๖. วันอัฐมีบูชา ตรงกับวันใด ?

- ก. วันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖
- ข. วันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๖
- ค. วันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๖
- ง. วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖

คำตอบ : ก

๔๗. วันปวารณาออกพรรษา ตรงกับวันใด ?

- ก. ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐
- ข. แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐
- ค. ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑
- ง. แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑

คำตอบ : ค

๔๘. การประณมมือ ตรงกับคำบาลีในข้อใด ?

ก. วันทา

ค. อภิวาท

ข. อัญชลี

ง. นมัสการ

คำตอบ : ข

๔๙. การถวายสังฆทาน หมายถึงข้อใด ?

ก. ถวายทานเจาะจงเจ้าอาวาส

ค. ทำบุญเลี้ยงพระโดยไม่เจาะจง

ข. ถวายภัตตาหารพระที่รู้จักกัน

ง. ถวายยาแก้ภิกษุอาพาธรูปหนึ่ง

คำตอบ : ค

๕๐. การกรวดน้ำในพิธีทำบุญ ต้องทำในเวลาใด ?

ก. เมื่อพระว่า ยถา วาริวา.....

ค. เมื่อพระชด์ สักเค.....

ข. เมื่อพระรับ สัพพีติโย.....

ง. เมื่อพระอนุโมทนาเสร็จแล้ว

คำตอบ : ก

ผู้ออกข้อสอบ : ๑. พระเทพโสภณ

๒. พระราชกิตติเมธี

๓. พระศรีสุทธิเวที

วัดประยุรวงศาวาส

วัดพระนอนจักรสีห์

วัดตากฟ้า

ตรวจ/ปรับปรุง : สนามหลวงแผนกธรรม

เฉลยวิชาพุทธประวัติ ธรรมศึกษาชั้นตรี

สอบในสนามหลวง

วันจันทร์ที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘

๑. ข	๑๑. ข	๒๑. ก	๓๑. ก	๔๑. ก
๒. ก	๑๒. ง	๒๒. ง	๓๒. ก	๔๒. ก
๓. ข	๑๓. ข	๒๓. ข	๓๓. ก	๔๓. ก
๔. ก	๑๔. ง	๒๔. ก	๓๔. ข	๔๔. ก
๕. ก	๑๕. ก	๒๕. ก	๓๕. ก	๔๕. ง
๖. ข	๑๖. ข	๒๖. ก	๓๖. ข	๔๖. ก
๗. ก	๑๗. ก	๒๗. ข	๓๗. ง	๔๗. ก
๘. ข	๑๘. ก	๒๘. ก	๓๘. ก	๔๘. ข
๙. ก	๑๙. ก	๒๙. ง	๓๙. ง	๔๙. ก
๑๐. ข	๒๐. ก	๓๐. ข	๔๐. ก	๕๐. ก

ปัญหาและเฉลยวิชาเบญจศิลป์-เบญจธรรม ธรรมศึกษาชั้นตรี

สอบในสนามหลวง

วันจันทร์ที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๘

คำสั่ง : จงเลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงคำตอบเดียว แล้วกากบาท (x) ลงในช่องของข้อที่ต้องการ
ในกระดาษคำตอบ ใช้เวลา ๕๐ นาที (๑๐๐ คะแนน)

๑. “ศีลธรรมไม่กลับมา โลกจะวินาศ” ศีลธรรมหมายถึงอะไร ?

ก. ศีล ๕	ข. อุโบสถศีล
ค. ความกตัญญู	ง. เบญจศีล เบญจธรรม

คำตอบ : ง

๒. จะปลูกพืชต้องเตรียมดิน หากจะปลูกคุณธรรมให้มั่นคงในใจเรา ต้องทำสิ่งใดก่อน ?

ก. รักษากายให้สะอาด	ข. รักษาศีลให้บริสุทธิ์
ค. รักษาบ้านให้น่าอยู่	ง. รักษาโรคภัยให้หาย

คำตอบ : ข

๓. ตึกพังเพราะฐานที่ตั้งไม่ดี ชีวิตพังทลายเพราะฐานข้อใดไม่ดี ?

ก. เบญจศีล	ข. เบญจธรรม
ค. สติ สัมปชัญญะ	ง. หิริ โอตตัปปะ

คำตอบ : ก

๔. อะไรเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้ใจคนมั่นคงต่อความดี ?

ก. ชาติตระกูล	ข. ทรัพย์สมบัติ
ค. ศีล	ง. ยศศักดิ์

คำตอบ : ค

๕. ข้อใด แก้ไขไม่ได้ ?

ก. รูปพรรณสัณฐาน	ข. จิตใจที่ไม่ดี
ค. ความเกียจคร้าน	ง. ความประมาท

คำตอบ : ก

๖. การกักปลา ชนิด ติโก้ จัดเป็นทรมกรรมสัตว์ประเภทใด ?

- ก. กักขัง
- ข. เล่นสนุก
- ค. ผจญสัตว์
- ง. ใช้การ

คำตอบ : ค

๗. เหตุการณ์ใด จัดเข้าในทรมกรรมซื้อเล่นสนุก ?

- ก. เล่นฟุตบอล
- ข. เล่นกำลั่ว
- ค. ติโก้ ชนิด
- ง. จุดประทัดผูกหางสุนัข

คำตอบ : ง

๘. ศิลข้อที่ ๑ ขาด เพราะการกระทำข้อใด ?

- ก. การทำให้ตาย
- ข. การทำให้เจ็บลำบาก
- ค. การทรมกรรม
- ง. การทำทารุณ

คำตอบ : ก

๙. ข้อใด ไม่ใช่การถือเอา ?

- ก. ชมชู้ให้เขาทิ้งของ
- ข. ฟ้องร้องให้เขาแพ้คดี
- ค. หลอกหลวงให้เขาเอามาให้เอง
- ง. เก็บเอาไปส่งครูเพื่อหาเจ้าของ

คำตอบ : ง

๑๐. การกระทำใด เป็นเหตุให้ศิลปะข้อที่ ๒ ขาด ?

- ก. ทูจริตคอร์ปชั่น
- ข. ทำของเพื่อนเสียหาย
- ค. ถูวิสาสะหยาบของเพื่อนไป
- ง. กินแต่ของเพื่อนเหมือนกาฝาก

คำตอบ : ก

๑๑. รู้ว่าเป็นของขโมยมา ยังรับซื้อไว้เพื่อขายเก็งกำไร จัดเป็นอนุโลมโจรกรรมข้อใด ?

- ก. ลักลอบ
- ข. ปอกลอก
- ค. รับสินบน
- ง. สมใจ

คำตอบ : ง

๑๒. การอวดอ้างสรรพคุณสินค้าเกินความเป็นจริง เพื่อให้ผู้ซื้อหลงเชื่อจัดเป็นมูสาวาพชนิดใด ?

- ก. มารยา
- ข. ทำเลศ
- ค. เสริมความ
- ง. อำความ

คำตอบ : ค

๑๓. ข้อใด ชื่อว่า โกงของ ?

- ก. ชายของปน
ข. ชายของปลอม
ค. ไข่ของมีคุณภาพต่ำกว่าสัญญา
ง. ถูกทุกข้อ

คำตอบ : ง

๑๔. คำว่า “กาม” หมายถึง ข้อใด ?

- ก. ความรักฉันเพื่อน
ข. ความรักฉันพี่น้อง
ค. ความรักฉันบิดา มารดา
ง. ความรักใคร่ทางประเวณี

คำตอบ : ง

๑๕. ข้อใด เป็นความหมายที่ถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุดของคำว่า “มุสาวาท” ?

- ก. ข้อความอันเป็นเท็จ
ข. ความพยายามกล่าวเท็จ
ค. การเว้นจากการกล่าวเท็จ
ง. กิริยาที่พูดหรือแสดงอาการมุสา

คำตอบ : ง

๑๖. กลอุบายหลากหลาย เช่น ทำเสน่ห์ยาแฝด จัดเป็นมุสาวาทชนิดใด ?

- ก. มารยา
ข. ทำเลศ
ค. อำนาจ
ง. ทำเล่ห์กระเท่ห์

คำตอบ : ข

๑๗. พูดส่อเสียด คือ กิริยาเช่นใด ?

- ก. พูดไว้แล้วกลับคำ
ข. พูดยกย่อง
ค. พูดเพื่อจะโก่ง
ง. พูดให้แตกกัน

คำตอบ : ง

๑๘. ตัวละครในนิยาย มีสัตว์พูดกับคน เป็นต้น จัดเป็นมุสาวาทหรือไม่ ?

- ก. เป็น เพราะพูดไม่จริง
ข. เป็น เพราะตั้งใจหลอกเด็ก
ค. ไม่เป็น เพราะเป็นโวหารหรือสำนวน
ง. ไม่เป็น เพราะเป็นอุบายให้เข้าใจสุภาษิต

คำตอบ : ง

๑๙. ไปเล่นการพนันบ้านเพื่อน ถูกแม่ถามตอบคำว่า “ไปบ้านเพื่อน” จัดเป็นวจีทุจริตชนิดใด ?

- ก. เสริมความ
ข. อำนาจ
ค. มารยา
ง. ทำเลศ

คำตอบ : ข

๒๐. มุสาวาทข้อใด ชื่อว่าสร้างเรื่องเท็จ ?

- ก. อังการกุศลหลอกเรียไร
ข. เห็น บอกว่าไม่เห็น
ค. ไม่เห็น บอกว่าเห็น
ง. พุด บอกว่าไม่ได้พุด

คำตอบ : ก

๒๑. คีลข้อใด บัญญัติเพื่อไม่ให้เสียสุขภาพและความดี ?

- ก. คีลข้อ ๕
ข. คีลข้อ ๔
ค. คีลข้อ ๓
ง. คีลข้อ ๒

คำตอบ : ก

๒๒. อะไรเป็นเหตุสำคัญให้คนเกิดความประมาท ?

- ก. ง่วงนอน
ข. เมาสุรา
ค. เจ็บไข้
ง. ใจลอย

คำตอบ : ข

๒๓. ข้อใด เป็นโทษของการดื่มน้ำเมา ?

- ก. เสียทรัพย์สิน
ข. เป็นเหตุก่อวิวาท
ค. เป็นเหตุเกิดโรค
ง. ถูกทุกข้อ

คำตอบ : ง

๒๔. เราเรียกบุคคลผู้มีศีลธรรม อีกชื่อว่า..... ?

- ก. กัลยาณชน
ข. ปุณฺชน
ค. สามัญชน
ง. อริยชน

คำตอบ : ก

๒๕. ไม่ยอมรับบุญหรือจากเพื่อนมาสูบ เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องไม่ดี จัดเป็นวิริตติข้อใด ?

- ก. สมาทานวิริตติ
ข. สัมปัตตวิริตติ
ค. สมุจเฉทวิริตติ
ง. ถูกทุกข้อ

คำตอบ : ข

๒๖. ผู้งดเว้นจากการทำบาปด้วยคิดถึงอกเขาอกเรา เรียกว่า..... ?

- ก. สัมปัตตวิริตติ
ข. สมาทานวิริตติ
ค. สมุจเฉทวิริตติ
ง. มังสวิริตติ

คำตอบ : ก

๒๗. หัวข้อมวยังไม่ได้โอกาสขมoyer จึงเว้นไว้ก่อน จัดเป็นวิรติใดหรือไม่ ?

ก. สมาทานวิรติ

ข. สัมปัตตวิรติ

ค. สมุจเฉทวิรติ

ง. ไม่เป็นวิรติ

คำตอบ : ง

๒๘. ถ้าล่วงละเมิดศีลข้อที่ ๑ จะทำให้บุคคลชาตคุณธรรมข้อใด ?

ก. ความสัตย์

ข. ความสำรวมในกาม

ค. เมตตา กรุณา

ง. ถูกทุกข้อ

คำตอบ : ค

๒๙. การเพื่อแผ่ให้มีความสุขแก่ผู้อื่น เรียกว่า..... ?

ก. เมตตา

ข. กรุณา

ค. มุทิตา

ง. อุเบกขา

คำตอบ : ก

๓๐. การช่วยเปลือ่งทุกข์ของผู้อื่น เรียกว่า..... ?

ก. เมตตา

ข. กรุณา

ค. มุทิตา

ง. อุเบกขา

คำตอบ : ข

๓๑. ภัคยฉนธรรมข้อใด เป็นเหตุให้มนุษย์คิดเกือกูลกันและกัน ?

ก. เมตตา

ข. กรุณา

ค. สัมมาอาชีวะ

ง. ความมีสัตย์

คำตอบ : ก

๓๒. การไล่ชีวิตโคกระบือที่ถูกนำไปฆ่า เกิดจากจิตประกอบด้วย..... ?

ก. เมตตา

ข. กรุณา

ค. มุทิตา

ง. อุเบกขา

คำตอบ : ข

๓๓. สัมมาอาชีวะ มีความหมายตรงกับข้อใด ?

ก. การงานชอบ

ข. การเจรจาชอบ

ค. เลี้ยงชีพชอบ

ง. ความเพียรชอบ

คำตอบ : ค

๔๑. สทาร์สันโดษ ใกล้เคียงกับสำนวนไทยข้อใด ?

- ก. กินน้ำได้ศอก
ข. ร้อยชู้หรือจะสู้เนื้อเมียตน
ค. หลึงหลายใจ ชายหลายรัก
ง. เสียดทองเท่าหัว ไม่ยอมมเสียดผิวให้ใคร

คำตอบ : ข

๔๒. เมื่อรักษาศีลข้อ ๓ แล้ว จะเกิดประโยชน์อะไร ?

- ก. สร้างความสามัคคี
ข. เว้นการเบียดเบียนกัน
ค. ป้องกันภัยอันตราย
ง. ถูกทุกข้อ

คำตอบ : ก

๔๓. โครงการ “หนึ่งคน หนึ่งสัจจะ” สนับสนุนศีลข้อใด ?

- ก. ศีลข้อ ๑
ข. ศีลข้อ ๒
ค. ศีลข้อ ๓
ง. ศีลข้อ ๔

คำตอบ : ง

๔๔. หลักธรรมที่ควรใช้ในการตัดสินคดีคือ..... ?

- ก. ความเที่ยงธรรม
ข. ความซื่อตรง
ค. ความสวามิภักดิ์
ง. ความกตัญญู

คำตอบ : ก

๔๕. ความกตัญญูกตเวที เพิ่มคุณสมบัติให้แก่ศีลข้อใด ?

- ก. ศีลข้อ ๒
ข. ศีลข้อ ๓
ค. ศีลข้อ ๔
ง. ศีลข้อ ๕

คำตอบ : ค

๔๖. ตั้งสติ ก่อนสตาร์ท เป็นโครงการตามหลักเบญจธรรมข้อใด ?

- ก. ข้อ ๒
ข. ข้อ ๓
ค. ข้อ ๔
ง. ข้อ ๕

คำตอบ : ง

๔๗. ศีลข้อที่ ๕ ป้องกันความเสียหายจากสาเหตุใด ?

- ก. ความขี้ปด
ข. ความโหดร้าย
ค. ความขาดสติ
ง. ความมือไว

คำตอบ : ค

เฉลยวิชาเบญจศิลป์-เบญจธรรม ธรรมศึกษาชั้นตรี

สอบในสนามหลวง

วันจันทร์ที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘

๑. ง	๑๑. ง	๒๑. ก	๓๑. ก	๔๑. ข
๒. ข	๑๒. ค	๒๒. ข	๓๒. ข	๔๒. ก
๓. ก	๑๓. ง	๒๓. ง	๓๓. ค	๔๓. ง
๔. ค	๑๔. ง	๒๔. ก	๓๔. ง	๔๔. ก
๕. ก	๑๕. ง	๒๕. ข	๓๕. ง	๔๕. ค
๖. ค	๑๖. ข	๒๖. ก	๓๖. ข	๔๖. ง
๗. ง	๑๗. ง	๒๗. ง	๓๗. ก	๔๗. ค
๘. ก	๑๘. ง	๒๘. ค	๓๘. ค	๔๘. ง
๙. ง	๑๙. ข	๒๙. ก	๓๙. ข	๔๙. ค
๑๐. ก	๒๐. ก	๓๐. ข	๔๐. ค	๕๐. ง

ประกาศกรมการศาสนา
เรื่อง การจัดชั้นเรียนและหลักสูตรการเรียนการสอน
ของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

เพื่อให้การดำเนินงานของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดประสิทธิผล ในการปลูกฝัง
คุณธรรมจริยธรรม เผยแผ่หลักธรรมสู่เด็ก เยาวชน และประชาชนให้เป็นคนดีมีคุณภาพของสังคม

อาศัยอำนาจตามความในข้อ ๑๘ ของระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พ.ศ. ๒๕๕๐ กรม
การศาสนาจึงกำหนดการจัดชั้นเรียนและหลักสูตรการเรียนการสอนของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ให้จัดชั้นเรียน แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ

- ๑.๑ ชั้นต้น
- ๑.๒ ชั้นกลาง
- ๑.๓ ชั้นสูง

ข้อ ๒ ให้จัดหลักสูตรการเรียนการสอน ดังนี้

- ๒.๑ ชั้นตรี มีดังนี้
 - ก. วิชาบังคับ คือ ธรรมศึกษาชั้นตรี
 - ข. วิชาเลือก โดยเลือก ๑ วิชา ดังนี้
 - (๑) สุขศึกษา และพลศึกษา
 - (๒) ทักษะศิลป์ ดนตรี และนาฏศิลป์
 - (๓) สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
 - (๔) ภาษาไทย
 - (๕) คณิตศาสตร์
 - (๖) วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
 - (๗) การงานและอาชีพ
 - (๘) ภาษาอังกฤษ
 - (๙) คอมพิวเตอร์

ค. กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน โดยเข้าร่วมกิจกรรมที่ศูนย์จัดขึ้น ไม่น้อยกว่าร้อยละ ๘๐ ได้แก่ กิจกรรมส่งเสริม
พระพุทธศาสนาเนื่องในโอกาสวันสำคัญ คือ วันมาฆบูชา, วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันเข้าพรรษา หรือวันสำคัญอื่น ๆ
การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ และกิจกรรมบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ที่มุ่งเน้นให้เด็กและเยาวชนได้มีส่วนร่วม และปลูกฝัง
คุณธรรม จริยธรรม

- (๑) สุขศึกษา และพลศึกษา
- (๒) ทักษะศิลป์ ดนตรี และนาฏศิลป์
- (๓) สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
- (๔) ภาษาไทย
- (๕) คณิตศาสตร์
- (๖) วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

- (๓) การงานและอาชีพ
- (๔) ภาษาต่างประเทศ
- (๕) คอมพิวเตอร์

ค. กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน โดยเข้าร่วมกิจกรรมที่ศูนย์จัดขึ้น ไม่น้อยกว่าร้อยละ ๘๐ ได้แก่ กิจกรรมส่งเสริมพระพุทธศาสนาเนื่องในโอกาสวันสำคัญ คือ วันมาฆบูชา, วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันเข้าพรรษา หรือวันสำคัญอื่น ๆ การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ และกิจกรรมบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ที่มุ่งเน้นให้เด็กและเยาวชนได้มีส่วนร่วม และปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม

- (๑) สุขศึกษา และพลศึกษา
- (๒) ทักษะศิลป์ ดนตรี และนาฏศิลป์
- (๓) สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
- (๔) ภาษาไทย
- (๕) คณิตศาสตร์
- (๖) วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
- (๗) การงานและอาชีพ
- (๘) ภาษาต่างประเทศ
- (๙) คอมพิวเตอร์

ค. กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน โดยเข้าร่วมกิจกรรมที่ศูนย์จัดขึ้น ไม่น้อยกว่าร้อยละ ๘๐ ได้แก่ กิจกรรมส่งเสริมพระพุทธศาสนาเนื่องในโอกาสวันสำคัญ คือ วันมาฆบูชา, วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันเข้าพรรษา หรือวันสำคัญอื่น ๆ การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ และกิจกรรมบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ที่มุ่งเน้นให้เด็กและเยาวชนได้มีส่วนร่วม และปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม

ข้อ ๓ ให้ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เปิดสอนในวันอาทิตย์ โดยมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า ๓ ชั่วโมง และวันอื่นตามที่คณะกรรมการบริหารศูนย์เห็นสมควร โดยให้เป็นไปตามความเหมาะสมของท้องถิ่น

ข้อ ๔ รายละเอียดที่ไม่ได้กำหนดไว้ในประกาศฉบับนี้ ให้เป็นไปตามระเบียบว่าด้วยศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พ.ศ. ๒๕๕๐

ประกาศ ณ วันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

(นายปรีชา กันดิยะ)
อธิบดีกรมการศาสนา

บรรณานุกรม

- พระไตรปิฎกบาลี สยามรัฐ เล่มที่ ๓, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๔, ๑๖, ๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๓๕.
พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๒๓.
- วิสุทธิมงคลนาม ปกรณ์วิเสสส ปจโม ภาโค. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๒๒.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **นวโกวาท**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๓๐.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๓.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๔๒.
- วิชัย ธรรมเจริญ. **คู่มือการศึกษาธรรมศึกษาชั้นตรี**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
การศาสนา. ๒๕๔๒.
- องค์การศึกษา. **ศาสนพิธี เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา. ๒๕๔๑.
- สนามหลวงแผนกธรรม. **เรื่อง สอบธรรมสนามหลวง**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา
สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. ๒๕๔๖-๒๕๔๘.